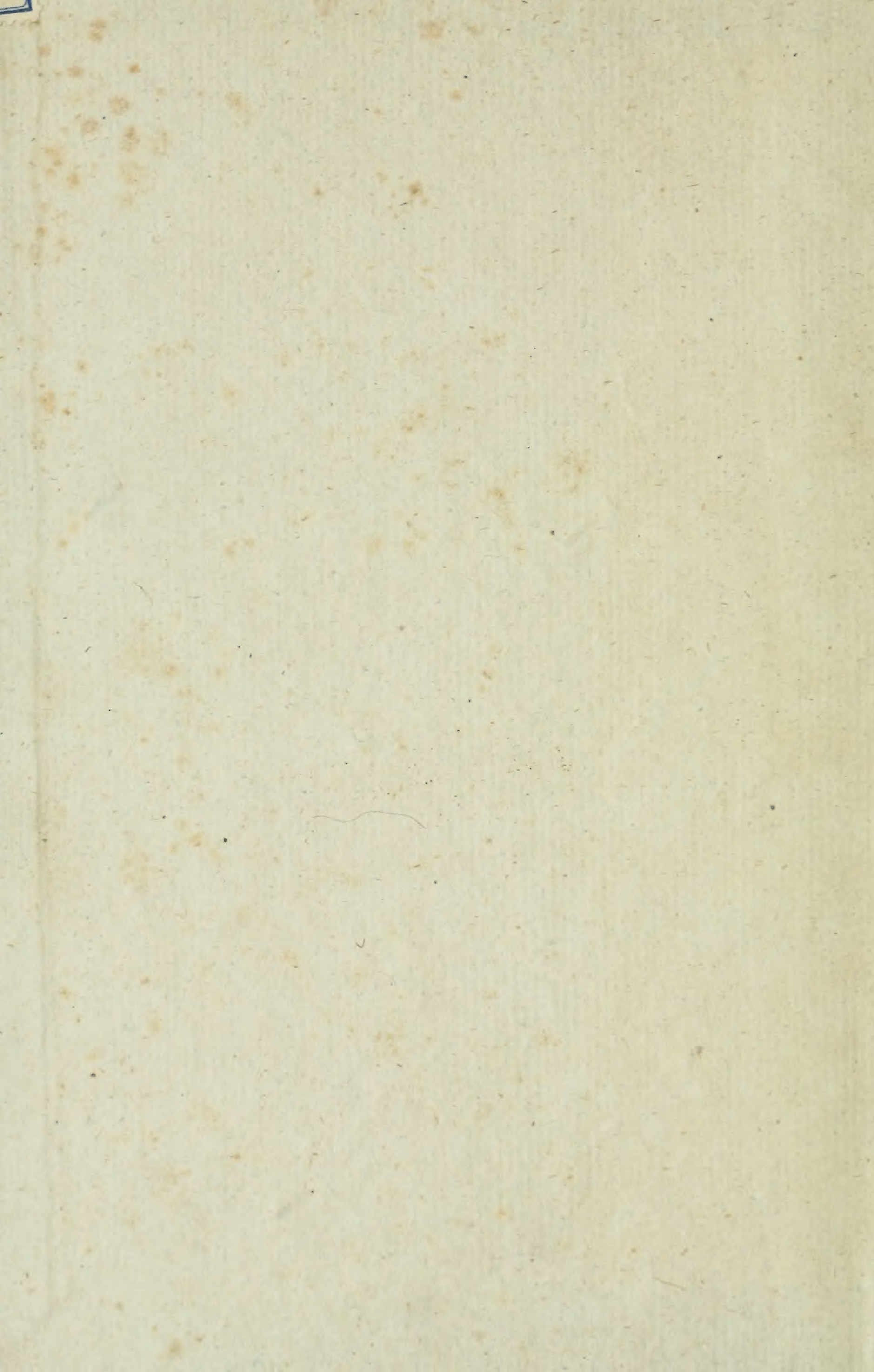

3 1761 03934 6150

ROBOT ÉS DÉZMA

ERKÖLCSI ÉS ANYAGI,

MEZŐ- ÉS STÁTUSGAZDASÁGI

TEKINTETBEN.

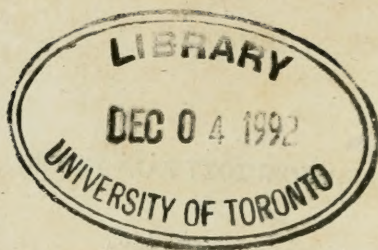
HÁROM KOSZORUZOTT PÁLYAMUNKA,

ELŐIDÉZVE ÉS KIADVA

NÉMETUJVÁRI GRÓF BATTHYÁNY KÁZMÉR

nagylelkűsége 's korszerű gondoskodása által.

PESTEN,
NYOMATOTT BEIMEL JÓZSEFNÉL.
1845.

LIBRARY
DEC 0 4 1992
UNIVERSITY OF TORONTO

ELŐSZÓ.

Mélt. németujvári gróf **Batthyány Kázmér** lelkes hazánkfia, ki munkás honszeretete, 's a' népnevelés ügyének hozott számos áldozatai tekintetéből a' két testvér-hazának már rég köztiszteletét birja, közjó iránti buzgó 's állandó részvétét tanusitólag, **1843**-ik évi dec. **7**-kéről következő igen becses sorokat intéze a' M. Gazd. Egyesülethez:

„T. Egyesület! Azon meggyőződésből indulva ki, hogy a' robot és dézma, a' mellett hogy a' föld népének lustaságát 's erkölcstelenségét nagyszerü mértékben nevelik, a' földesurra nézve is csaknem egészen elveszett 's haszontalan tényezők, 's legjobb esetben is a' jószágkormány által elnyeletnek 's föleméeztetnek; — 's hogy tehát ezen határozatlan és ingatag jövedelmeknek határozott, 's biztosítottakká változtatása az urbéri robot 's dézma tulajdonosaira nézve a' legnagyobb fontosságu feladat; — kivánva egyszersmind, hogy az összes haza magának alapos meggyőződést szerezhessen a' dolgok valódi helyzetéről, mielőtt elhatározó lépést tesz, 's e' részben segítő törvényt hoz, és pedig ne csupán csalékony theoriából, hanem adatokból 's gyakorlati alapon szerezze e' szükséges meggyőződést: hazafiúi örömömnek tartom az ide mellékelt jutalomkérdést tenni fel, melly feletti birás-

kodásra, 's a' jutalomnak annak idejében elitélésére a' Gazd. Egyesületet, mint hazánkban minden gazdasági 's azokkal rokonságban levő tárgyak előmozdításának lelkes és életadó középpontját, szíves bizodalommal és tisztelettel megkérem.

Méltóztassék a' tekintetes Egyesület ezen jutalomkérdést kihirdetni, a' pályamunkák beküldésének határidejét bölcsessége szerint meghatározni, 's azoknak annak idejébeni vizsgálatáról 's a' jutalom elitéléséről gondoskodva, tiszta hazafiúi szándékomat sikeres testületi pártfogása szárnyai alá fogadni."

Jutalomkérdés.

„A' fennálló urbéri viszonyok közt két tényezőt szemlélünk, mint a' mezei gazdaság okszerü kifejlését hazánkban kétségtelenül akadályozó elemet; ezen két tényező: robot és dézma. — El van ismerve mindkettőnek káros hatása, de olly, adatokkal ellátott, 's rendszeres előadásra van szükség, mellyből meggyőződést merithessenek főleg azok, kik a' tárgy felől felvilágositást óhajtanak.

Készitessék tehát munka, mellynek fő czélja kimutatni a' robot és dézma a) gyászos hatását hazai földmivelésünkre, 's átalában mezei gazdaságunkra; b) azon kárt és hátramaradást, melly általok a' jobbágyra háramlik; c) azon hasonlitólagos hasznot, melly belőlök a' földesur javára esik; 's végre d) azon körülményeket, mellyek a' robot és dézma kezelése körül mindkét oldalon visszaélésekre mutatnak. — A' robot és dézma külön szakaszokba foglalandó, hogy kitünjék; mellyik nyomasztóbb, 's igy mellyiknek megszüntetésére kellene előbb a' nemzetnek törekednie.

A' munka második része azon következményeket jelölje ki, mellyeket a' robot és dézma megszüntetése után észszerint 's a' dolog természetéhez képest mezei gazdaságunk kifejlődésére várhatunk; előadja főleg, milly befolyással leend a' nagy birtokok gazdaságára a' robot megszüntetése, és melly időszakot lehetne erre kitűzni. — Az iró legfőbb figyelmét forditandja az adatokra; minél számosbak ezek hazánk különböző pontjairól és a' lehető legbiztosabb kútfőkből meritve, annál becsesebb lesz munkája.

A' dolgozatokra, mellyek a' tárgy természetéhez képest 8 nyomtatott íven alul alig esendnek, három jutalom tétetik: **100** arany t. i. a' legjelesebbre, **50—50** arany a' következő két jelesebbre.

A' jutalom odaitélésére a' M. Gazd. Egyesület kéretik meg. — Megjegyeztetik azonban, hogy a' pályamunkák jutalmazásánál többször tapasztalt anomaliák kikerülésére, a' határozott díjak csak olly munkáknak fognak kiadatni, mellyek legalább annyi absolut becscsel birnak, hogy nyomtatásban kiadásra méltóknak itéltetnek.

A' munka az iró tulajdona marad, de nyomtatásban kiadása eszközöltetni fog, melly kiadásra szükséges költség azon föltétel alatt adatik a' jutalomkérdést kitüző által, hogy ezen kiadási költség az eladott példányokból visszatérittessék, a' reménylhető több jövedelem a' szerzőé maradván. — Ha a' három jutalmazott iró megegyezhetik abban, hogy munkája együtt, 's ugyanazon egy kötetben jelenjen meg, igen kivánatos lesz."

A' M. Gazd. Egyesület osztozván a' lelkes grófnak honi mezőgazdaságunk iránti aggodalmaiban, 's

óhajtván, hogy az iménti jutalomkérdés főfontosságu tárgyaira nézve hazánkban minél előbb tiszta, 's minden elfogultságtól 's balitéletektől ment nézetek és eszmék kaphassanak lábra, — ugyanazon évi december 21kén tartott kormányzó - választmányi ülésében a' mélt. gróf urnak közjóra czélzó felszóllitását annál nagyobb méltánylással fogadá, minthogy ő nga első levén hazánkban, ki nemzetsége jószágai egyikén pár év előtt a' fennálló törvények nyomán urbéri váltságot létrehozott, a' kérdésűl kitüzött tárgynak mind a' két oldalával gyakorlatilag megismerkedni alkalma volt.— 'S illy módon kihirdettetvén e' pályakérdés, 's annak megfejtéseül a' határidő 1841-ik évi december utolsó napjáig tüzetvén ki, az eredmény tanusitá, hogy a' hazának közügyeire, 's egy jobb és méltóbb jövendőnek előkészitésére vonatkozó tárgyak bizton számolhatnak rokon indulatra, tanácskészségre és közremunkálásra, — mert az emlitett határnapig a' kitüzött kérdésre 12 pályafelelet érkezett az Egyesülethez versenyzésül a' jutalomért, következő jeligék alatt:

1. A' *honfiszív vidul, dobog büszkén, hatalmasan: egy jobb jövő malaszthoz biztos reménye van.*

2. *Vincet amor patriae [Virgil].*

3. *Nem a' kényszerités, hanem kedv 's erő győz.*

4. - - - - - - *Neque ulla res magis ab aliquot annis florescenti quondam Ungariae nocuisse videatur, oppressione colonorum, quorum clamor ascendit jugiter ante conspectum Dei - - - Ferd. I. decr. X. art. 26.*

5. *És jőni fog, mert jőni kell, a' nagyszerü halál, hol a' temetkezés felett egy ország vérben áll.*

6. *Nem tudom én, mi édes vonhatja az embert, hogy szülöttföldét el ne felejtse soha?*

7. Ein Vogel trug ein Samenkorn in ein wüstes Land, und es entstand daraus eine neue Creation.

8. Nem sokaság, hanem lélek 's szabad nép tesz csudadolgokat.

9. Quae sunt meliora tenete.

10. H. S-S-H. U. O. O. — H. R. I. I. — M. N. O. N. U.

11. Nem csak dicsőké a' haza; a' munkás pór, szegény, bár észrevétlen, dolgozik a' hon derületén.

12. Iliacos intra muros peccatur et extra.

E' 12. pályamunkának birálata, *Bezerédy Istvánnak*, a' melegkeblü emberbarátnak, hazafinak, 's az urbéri megváltás ügye tettleges pártfogójának elnöksége alatt saját küldöttségre bizatott, mellyet az alólirtton kivül az Egyesületnek következő érdemes tagjai képeztek, névszerint *Benkő Dániel* jószágkormányzó 's tb., *Fényes Elek* egyesületi előadó, *Heuffel János* urodalmi főfelügyelő 's tb.; *Horhy Mihály* földbirtokos, tb. 's jószágigazgató, *Lumniczer Jósef* jósz. ig. 's tb., *Magyar Imre* jósz. ig. tb., és birtokos, *Patay Jósef* a' M. Gazd. Egyesület egyik érdemes alelnöke, földesur 's tb. uu.

A' küldöttség törekedett megbizatásában hiven eljárni, mi is annál nehezebb vala, minthogy az egyes vonalokban jelesen kitünő munkák egyike sem meríté ki tökéletesen a' kitüzött kérdéspontokat; más oldalról azonban az ügy fontossága nem kevésbbé, mint az egyes feleletekben lerakott bölcs nézetek, helyes állitások és sokoldalu tapasztalatok közrejuthatásának sürgőssége a' birói szigorúságot méltán enyhité, 's a' küldöttséget arra birá, hogy a' jutalmak oda-itélésébe ereszkedjék, főleg *olly három munkát szemelvén ki* több majdnem egyenlő értékü pályázók közül, melly

egymást kiegészitse, 's mintegy összevéve nyujtsa azt, mit különben egy pályázónak kellett volna, ha bár rövidebben is, előadnia. — 'S igy történt, hogy nyilt szavazat utján az *első* (100 ar.) jutalom a' 2ik számú, a' *második* (50 ar.) a' 7ik, 's a' *harmadik* jutalom (szinte 50 ar.) a' 11ik sz. pályairatnak itéltetett; a' felbontott jeligés levelkékből az első rendü koszoruzott munka irójának *Hetényi János* ekeli lelkész 's m. t. t. r. t., — a' másodikénak *Királyi Pál* Budán, — a' harmadikénak Ploetz Adolf titoknok ur Fóton tünvén ki. — Világosan kijelenté azonban a' biráló küldöttség, hogy a' koszoruzott feleleteken kivül, söt azokkal ugy szóllván *egyensulyig versenyezve,* még a' 3ik, 4ik, 8ik, 9ik és 10ik számú pályairatok méltó figyelmet vontak magokra, mindannyiban egyiránt találván sok érdekést és tanúságost ugy annyira, hogy ez utóbb elsorolt feleletek egygyéolvasztva, igen becses, érdekes, és hasznos könyvet fognának a' közönségnek a' kitüzött kérdéspontok felderítésére szolgáltatni.

Addig is fogadják tisztelt hazánkfiai, 's különösen azok, kik az urbéri váltságban hazánk 's nemzetünk ujjászületését előkészíteni önzéstelen nemes indulattal törekesznek, — a' jelen kötetben három érdemes hazánkfiának becses nézeteit, mellyek hogy előidéztettek, 's a' mennyire sajtó állapotunk engedé, nyilvánosságra jutottak, az önzés 's előitéletek bilincsein fölül emelkedett jeles hazafi, gróf *Batthyány Kázmér.* örökkén virító érdeme marad.

Holicson, august. 3-kán 1845.

Török János,
mint a' M. Gazd. Egyesület titoknoka.

ROBOT ÉS DÉZMA,

ERKÖLCSI ÉS ANYAGI, MEZŐ- ÉS STÁTUSGAZDASÁGI TEKINTETBEN.

Első jutalommal koszoruzott pályamunka.

IRTA

HETÉNYI JÁNOS,

helv. hitv. lelkész Ekelben, a' túladunai h. h. Egyházkerület helyettes főjegyzője, a' magy. tud. társ. 's a' m. gazd. egyesület rendes tagja, tek. Komárommegye táblabirája, 's a' t.

Vincet amor patriae

Virgil

Vezérszó.

Az embert és barmot tápláló, a' földet és tájakat szépitó, a' nemzeteket polgárositó, az országokat anyagjólétre emelő földmivelés, csak az ős, és az ujabb korban méltányoltatott illően. Ismerjük az emberiség virágkorát, a' patriárchai időket; midőn Ábrahám fákat ültetett Bethelben; Jákób baromőrködék Hárámban; Boáz, Dávidnak és a' bold. Szűznek is őse, szérűn hála a' garmada mellett, Betlehemben. Ismerjük a' régi Egyiptust, a' Nilus vizét mindenüve eloszlató, szántóföldeket 's réteket öntöző, igen mesterséges csatornáival, és hajdani olly nagy termékenységével együtt, hogy a' régi Olaszhon gabnacsűrének tartatnék. Ismerjük a' földmivelésben és kereskedésben egyiránt nagy Carthágot, és ennek nagy nevű iróját, Magót; ki olly jeles munkát irt 32 kötetben a' földmivelésről, hogy midőn emlitett város a' romaiaktól haddal megvétetett, és az itteni könyvtárakat a' római tanács az afrikai fejdelmeknek elajándékozná, Magó könyveit latin nyelvre lefordíttatta, közhasználat végett, és tisztelet jeleül. *) A' régi görögöknél királyok, és hadvezérek foglalkoztak béke idején a' földmíveléssel: sőt munkákat is adtak ki a' mezei gazdálkodásról: jelesen: Hiero, Attalus, Philometor, Archelaus, és Xenophon. **) Épen igy tőnek a' római hadvezérek a' köztársaság korában, kik maguk kezével mivelték a' föl-

*) Plin. Hist. Nat. XVIII. c 5

**) Idézett iró, ugyanott.

det; miből furcsa következményt húz ki Plinius *). Ezy volt aztán az igazi önkezelés.

Ámde a' földmivelés ezen arany idejének vége lett a' sötét kor kezdetével. A' harczszellem, melly elboritotta Europát, és főleg a' hűbéres viszonyok letaszitották a' mezei gazdálkodást ősrégi trónjáról. Ezen kor túlbecsülve a' fegyverforgatókat és a' kardmesterséget, lealacsonyitónak tekinté a' földmivesi munkát; és még a' mult században létezett Frankhonban olly törvény, melly tiltotta ollyanoknak a' hadiskolába fölvétetését, kik bebizonyitni nem birták azt, hogy ők nem föld- vagy kézmüves szüléktől származtak. A' hűbéres rendszer alatt pedig olly alávalóknak tekintettek a' földmivesek, hogy ezek 's gyermekeik főpapságra alkalmatlanoknak, földbirtokképteleneknek, jelesb hivatalokra ügyetleneknek, sőt földhez örökre kötendőknek itéltetnének. Tudjuk, hogy ember- és személyjogaink elvehetetlenek, 's el nem idősödhetők: és mégis a' barbar sötét kor, olly ellenséges lábbal taposta a' földmiveseket illetőleg ezen jogokat, olly találékony volt az uri, uj meg uj jogoknak, karddal leigázott jobbágyainak nyakára tételében, hogy valóban csodálnunk kell, mikép aludhatott ki olly igen ezen kor emberei szivéből az emberiség tisztelete, és az emberiséget tápláló földmivelés méltánylása.

Minden bűn, és elkövetett jogtalanság magával hordozza saját büntetését. A' hajdankorban tehát, a' földmivelésnek illy példás meggyalázásaért, ostorul bejött majd minden harmadik évben az éhhelhalás, és csikorgó szegénység élelem dolgában. A' ki a' lőcsei és brassói templomok falaira följegyzett igen rövid évrajzokat megolvasta **), láthatta, milly sürün előfordulnak ezekben e'

*) Id. ugyanott. Quaenam tantae ubertatis causa erat? Ipsorum tunc manibus Imperatorum colebantur agri: ut fas est credere gaudente terra vomere laureato, et triumphali aratore: qui eadem diligentia arva disponebant, qua castra.

**) Megláthatni ezeket Schwandtnernél: Script. r. r. hung. I. 885—888.

szavak: Caritas annonae; horribilis pestis. Ezen gyakran előfordult éhség miatt, már az árpádi házból tett királyok alatt, több magyar családnak ki kelle költözni honunkból, mint ezt bizonyitja azon adat, minélfogva sok magyar vándorlott ki éhség miatt Aachenbe, és különös, hogy azon utcza, mellybe ezen földieink megtelepedtek, még ma is magyarok utczájának, — Ungerngasse — neveztetik.*) Az iparos munka titkait és egész philosophiáját értő könnyen meg tudja magának fejteni ezen igen természetes tüneményt. Hiszen már a' régi rómaiak tudták, hogy földnek és földmivesnek szabadoknak kell lenni. Plinius, Cato után ezt mondja: Coli rura ab ergastulis pessimum est, et quidquid agitur a desperantibus. Hist. Nat. XVIII. c. 7. Azt pedig mi maiak tudjuk, milly nehéz, milly sok gyakorlati, természettani, és más ismeretet, értelmet, ipart, 's jó erkölcsöt igényel a' mezei gazdaság, mellyről Thaer állitja, hogy „ez olly különféle egyes foglalkozásokból áll, mik magokban mind igen könnyűknek látszanak, de a' miket nagyon nehéz egyenlő viszonyban tartani, mivel sokszor egymással ellenkeznek. Ezeket idő, 's erőhez alkalmazva, ugy elrendelni, hogy egyik se mulasztassék el, hanem a' mint kell 's olly mértékben tetessék meg, hogy más hasonlón szükségesek miattuk hátramaradást ne szenvedjenek, ehhez nagy figyelem 's munkásság, de nem nyughatatlanság, gyors elhatározottság, de nem hebehurgyaság, az egésznek pontos átnézése, 's minden tárgynak éles megjegyzése, a' nagyobb 's kisebb hasznu, vagy szükségü dolgoknak minden pillanatbani méltánylása, a' kezdettek bevégzésébeni állhatatosság, 's azoknak haszonvételére az erő 's időnek igazi felszámitása kivántatik meg; és ezt azért, mert tán egy mesterség sincs annyira kitéve a' vak történetnek 's szerencsétlen viszontagságoknak, mint a' mezei gazdaság.**) Miképp lehetne már nem

*) Hist. topogr. Beschreibung der Stadt Aachen 1829. Köln u. Aachen. I. 10

**) Grundsaetze der rationellen Landwirtschaft. I.

saját földeiket mivelő, jog- és hontalan, földhez kötött, és embereknek is alig tekintett rabföldmivesektől, jövedelmező és hont éhség inségeitől megőrző földmivelést várni? emliteni is alig szükség.

Még nagyobb vala emlitett bajnál azon erkölcsi kár, melly e' földmivelés lebilincselése által okoztaték nálunk, és mindenütt. Igaz erkölcsiség mindenkor a' szabadság boldog ege alatt tenyészik. Kivált a' természetteli nyájas barátkozás érleli ezt meg szabad földmiveseknél, azért, mert maga a' nagyszerü természet bennünket sokféle erényre tanit. Illyenek a' takarék, az ipar, a' munkásság, a' tettetést nem ismerő nyiltság, az egyszerüség. Ki volt valaha hű tisztelője, és szives barátja ennek, hogy benne ezen tökélyeket észre ne vette, és őt ezekben ne utánozta volna? A' legjobb, legszorgalmasb, hókeblü, és bölcs emberek, mind a' természet iskolájában képeztettek. Mert itt nem látunk városi fényüzést, nagyuri pazarlást, szolgai elnyomatást, piaczi nyerészkedést, rendszeresitett henyélést és hiuságot, hanem ezekkel ellenkező dolgokat. Innen az aranykorbeliek jámborsága; innen az, hogy a' köztársaságbeli, 's mint láttuk följebb, földmiveléssel kitünőleg foglalkozó rómaiaknál, jó mezei gazda, és jó ember egyet tett.*) Igen: mert a' földmivelés becsben tartása és okszeres üzése nagy befolyással van az emberek és nemzetek erkölcsére, épen ugy, mint annak lealacsonyitása, és a' hűbéres viszonyok általi meggyalázása. Tapasztaljuk ezt honunk történeteiben, és jobbágyaink jelen helyzetében is. Mikor voltak parasztjaink legforrongóbbak? Akkor midőn rabszolgákkal egyenlőknek tekintettek, és a' földbirtok átvételekor ugy számláltattak le darabonként az azt átvevő ur előtt, mint iga- és más barmok. Mi az oka jelenkori henyeségöknek és ezzel együttjáró iszákossá

*) Veteres Romani, virum bonum cum laudabant, ita laudabant: bonum agricolam, bonumque colonum. Amplissime laudabatur, qui ita laudabatur. M. P. Cato, De re rustica.

guknak, 's több bűneiknek? Nem más, mint robot és dézmarendszerünk, mellyek sötét korban keletkezve, az iparos, a' szabad és okszeres munkát elölve, elölik magát az ipart, az észt és erkölcsöt, mint alább bővebben meglátandjuk.

Az ujabb kornak szelidebb és méltányosb szelleme átlátta a' földmivelésnek, és az ezt kezelő föld népének abnormis helyzetét; gondolkozott tehát mikép kellene ezeken segitni. A' frankhoni népforrongás, bár hadlángba boritá egész Europát, de ebben mégis nagyszerü példát adott, mint kell a' bilincsbe vert földet és jobbágyot természetesb állásba hozni, és szabad földet 's földmivest teremtve, nemzeti jólétet eszközleni. Girtanner, mint szemtanu irja, hogy 1789 aug. 4dike éjjelén a' nemzetfölség egyező akaratja által, eltöröltettek a' barbar törvényhozás és a' hűbéres viszonyok minden maradványai, különösen a' robot és dézma; egyébiránt lelkismeretes kimélettel kármentesitettek haszonbérlési és örökváltsági intézkedések által ezeknek hajdani tulajdonosai, mivel a' sajátnak illetésétől, 's megtámadásától ezen fölmagasztalt lelkesedésü gyülés is visszaborzadt. Ezen tény, mellyet Europa csodálattal teintett, küdvös befolyással lőn nemcsak az europai jobbágyok sorsára, de a' földbirtokosak jövedelmére is. Poroszhon, Baden, Hessen, Würtemberg eltörlék a' régi urbért, sőt maga Angolhon, melly már ezelőtt jóval haszonbérletileg kezelte földeit, szorgos gondot forditott a' nemzeti földmivelésre; mellyel azt nyerte, hogy a' britt föld, mellynek három ötöde még 1788 miveletlen vala, azóta mindig emelkedő miveltségbe tétetett az által, hogy az ószerű mezei-gazdálkodás rendszerei komoly birálat, és szigoru vizsgálás tárgyaivá tétettek, sőt maga a' gazdaságtan lelkes irók által kidolgoztatott, természettani és más tapasztalatokkal meggazdagitatott, 's tudományrangra emeltetett.

Honunkbeliek szokott apathiáját is hatalmasan felrázta két dolog. Egyik az, hogy mind nagyobb földbirtokosaink urbéres, és önkezelésü gazdálkodásuk mellett

szembetünőleg sodortattak a' köz-elszegényedés örvénye felé, mind jobbágyaik a' mindig sulyosabban rájuk nehezedő közterhek elhordozására elégtelenek lőnek, miként ez már országgyülésileg is kimondatott; másik az, hogy lelkes gróf Széchenyi István „Hitel" czimü munkájában, világosan és meglepőleg felelt meg ezen életkérdésre: miért nem olly tehetős a' magyar földbirtokos, mint körülményei engednék? Honunk is tehát átlátta eddigi gazdálkodásának áldástalanságát, figyelemmel kezd lenni e' tárgyra; kezdi ismergetni azon rendszer hibáit, melly urat és jobbágyot egyformán elszegényit, és fölhagyva urbéres rendszerének foltozgatásaival, olly ok-, jog- és korszeres gazdasági rendszerről gondolkozik, mi nemzet- és magángazdaságaira üdvhozóbb lenne, mi azonban a' legnehezebb feladatok közé tartozik.

Véleményünk szerint az lenne a' legnagyobb figyelemre, 's a' honi törvényhozás leghőbb pártolására is méltó rendszer, melly mind tulajdonosnak, mind földmivesnek legbizonyosb, 's állandóbb jövedelmet biztositna, nem hagyván ezt elnyeletni, elsőket illetőleg a' jószágkormány, jobbágyokat illetőleg a' teherbeli aránytalanság és a' kezelési visszaélések által. Másodszor: melly sem a' föld népének erkölcstelenségre, lustaságra, csalásra, sem a' gazdatiszteknek kegyetlenségre, és fortélyos lopásra utat nem nyitna. Harmadszor: a' honi mezőgazdaságot régi szokásos vágásából kiemelvén, ennek áldólag ható forrását, az okszerü gazdálkodást nem akadályozná. Ámde ezen rendszert még ezután kell feltalálni, bizonyos levén az, hogy legalább nálunk még most sem földmivelők, sem haszonbérlők, sem gazdaságkormányzók, a' szónak saját és igazi értelmében, nincsenek. Mert ezekre szabad föld és földmives, nagy pénztőke, mezőgazdasági közértelmesség, pontos mezei rendőrség, bölcs telektörvények, gazdaképző intézetek kivántatnának, mik azonban együl- egyig hiányzanak. Maga a' mezei gazdaság, mint tapasztalati és gyakorlati tudomány ollyan, mint szárnyas nemtő, melly igen könnyen kisuhan az elmélet

és átalános szabályok kalitkájából, és hivebb barátja levén az ezer alaku természetnek, mint az eszmei szabatosságnak, magát szoros korlátok közé záratni nem engedi. —

A' mondottakból már igen következetesen foly jelen kérdésnek sokoldalu fontossága. Fontos ez I. nemzet- vagy közgazdaságilag; mert ez illyen szempontból tekintve, ide megy ki: Mi magyarok, kikben, ugy látszik, most a' haladási elem némi jelensége mutatkozik, akarunk-e tovább is törpe földmivelésünkhez hivek maradni, és ez által minden reményt megsemmitni aziránt, hogy valaha ennek bilincseiből kiszabadulva, gyár-, sőt kereskedelmi virágzásra is fölemelkedjünk, használva az okszerü földmivelés áldásait, és irányunkká téve nem a' képzelt önhasznot, hanem a' nemzeti egyetemes jólétet, mellyet eszközöl mindenütt a' szabad földmivelés? Akarjuk-e ezen üdvös dolgot? mellyre jó biztositékot nyujt, csak szivesen akarjuk, mind szabadelmű polgári alkatunk, mind földünk termékenysége, — mellynek jövedelme öt, sőt tizszerezhető, — mind mostani haladás- szellemünk, 's a' nagyobb földbirtokosakban is fölségesen mutatkozó intelligentia. Illy szempontból tekintjük legalább mi ezen kérdést, mellyet hogy megfejthessünk kellőleg, párvonalban elő kell adnunk, mik a' tisztán földmivelő, és ezen iparágot is szokásosan, nem pedig okszerüleg űző nemzetek azokhoz képest, kik a' nemzeti gazdálkodásban jóval előrehaladva, egybekötik a' háromféle productiv, ugymint: föld- 's kézműves, és kereskedelmi fő erőket; és kiemelnünk e' nagy politicai igazságot, hogy egyedül olly nemzet emelkedhetik kitűnő nagyságra, mellynek nemessége fölfogva és megértve jól a' kort, mellyben él, nem ragaszkodik makacsul olly intézményekhez 's viszonyokhoz, mellyek egyedül a' hadszellemű középkorhoz, a' pénz és néptelen időkhez voltak alkalmazva, hanem vagy eltörli, vagy átalakitja azokat ollyanokká, mellyek neki nagyobb jövedelmet, a' földnek pedig magasb becsárt biztositnak. Mi ugy esik

meg, ha ő el nem szigeteli magát a' nemzettől, sőt ,magához följebb karolja a' föld- és kézmives osztályt, követve példáját az angol, frank, porosz, és főleg az óriásilag növekedő éjszakamerikai szövetséges álladalomnak, melly utosó, mint az itt megfordult derék List szól: „szemünk láttára nemzetgazdasági nagy leczkét ad az europai aggnemzeteknek arra, mikép lehetnek kietlenek- 's rengetegekből hatalmas álladalmok. Itt láthatni, igy szól, minő lépcsőkön megy át a' földmivelő hon a' gyártó és kereskedő országok sorába, mint emelkedik a' földmivelés és a' haszonbér? milly roppant befolyással vannak a' nagyszerü vasutak és csatornák a' népek szellemi, és anyagi életére.

II. Fontos továbbá e' tárgy magángazdaságilag; mert segélli megfejteni ezen nagy rejtényt: mikép esik az, hogy a' magyar földbirtokos olly előjogoknak örvendve, minőkkel már most Europa egy országában sem dicsekhetik a' földesur, e' fölött emlitett világrész legtermékenyebb földét birva, még is olly szegény, jobbágyaival együtt, hogy már Montesquieu, ki a' törvények szelleméről irt, honunkat pénzetlen országnak bélyegzé? Mi tudjuk, hogy sokan a' kormányban, kül és belforgalmaink akadályzott folyamában keresik az okot; de, itt ki kell mondanunk, hogy ha illynemű akadályok léteznek is, ezeknek okai sem másban feküsznek, mint jog- és okszerütlen hűbéres rendszerünkben, mint ezt könnyen átláthatja az, a' ki II. József császárnak, gróf Pálffy cancellárhoz, 1785 dec. 30. utasitott levelét*) figyelemmel megolvassa. Mezei gazdaságot illetőleg tehát, mint mondók, nekünk szabad magyaroknak épen nincsenek megkötve kezeink, mint máshonbeli földbirtokosaknak, kik különbség nélkül adót fizetnek, e' fölött iparbeli hasznaik és fényüzési költségeik is adóval rovatnak meg; ezenkivül, midőn nemeseinknek a' törvény a' gazdálkodásban szabad

*) Grellmanns Stat. Aufklaerungen II. 127. magyarul első közlötte Horváth Mihály: „Ipar és ker. történetei“ czimű munkájában.

kezet és tért enged, ugyanakkor az a' máshonbeli tulajdonosaknak nem hagyja szabad akaratjukra, miként mivelják földeiket. Igen: Angolhont szabad országnak tartjuk, és valóban az is; és mégis 1835ben már szinte 4,000re ment azon törvények száma, mikkel a' kormány és törvényhozás jónak találta elintézni a' mezőgazdálkodási javitásokat; melly törvénylégióval, ha a' mi telek, arányositási, tágositási, és más törvényeink parányiságát összevetjük, elenyésznek ezek, mint tengercsöpp a' nagy oceánban.

III. Jogtani fontosságát sem tagadhatja ezen föladatnak az, a' ki ennek szellemét valóban felfogta. Az összes hazának, mielőtt elhatározó lépést teend, köz- és magángazdasági avult rendszere megszűntetésében, nem csupán elméletekre, hanem jogi és historiai adatokra, gyámokokra is van szüksége, hogy magának alapos meggyőződést szerezhessen a' dolgok valódi helyzetéről. Visszamenve tehát a' robot és dézma históriai eredetére, tudnia kell, minő jogalapon állottak azok akkor, és minőn állanak ma? mert a' körülmények és az idők változván, föltehetjük, hogy változtak a' jogalapok is; miket azért kell ismernünk, mert földbirtokosainknak nagy része a' robot és dézmajognak jólélekkeli birására támaszkodva, föl sem teszi, hogy ezen jognak alapja jelenkorunkban sokkép ingataggá tétetett. E' tárgy megvitatása, és részletes előadása alább forduland elő, midőn átaljában az urbérről, és a' robot, 's dézmának honunkbani történeteiről leend szó. Ennyit azonban jóelőre itt is nyilvánithatunk, hogy urbéreseinknek mostani nyomott, a' törvény sánczain kivűli, és szellemi, főleg erkölcsi fejlődést gátló helyzete gyökerezik leginkább a' középkor tulnyomó hadszellemében, mellynek majd minden intézetei 's törvényei a' hadra voltak számitva, melly természetes ellentéte a' békes és iparos mezei életnek. Ezen egyedül uralkodó hadszellemből folyt a' kézi munkáknak, az ezekkel foglalkozó embereknek, sőt néposztályoknak megvetése, 's lenézése. Ugy van: harczszomjas korban, a' hadi érdem meghomályosit mindennemü érdemet, ek-

kor a' honvédő nemes és pap egyedül fénylik; ezeknek adatnak át minden előjogok, kiváltságok, minők: közhivatal- viselési és földbirtoklási képesség; közteher-, és a' lealacsonyitónak képzelt kézimunkák alóli feloldottság. Ekkor, a' ki nem született honvéd, az már ezen eszmék szerint nem lehet egyéb, mint szolga, szabadtalan emberke és adó alá vetendő jobbágy. Miért? mert azon földet, mellyet birna, karddal védni ugy sem birná, mert ezt csak a' született nemes teheti; minek tehát neki olly föld, mellyet nem védhet, olly jog, mit fegyveres kézzel fentartani nem képes. Igy volt ez akkor nemcsak nálunk, hanem másutt is azért, mert akkor ököljog, és önsegély világa volt, mindenki védte magát mint tudta, ha nem tudta, olly hűbérnök ótalma alá vonult, a' ki ezt tehette, föláldozván ezen ótalomért személy- és birtokjogait. Az illyeneket aztán a' nemesek emberkéknek — Menisk, későbben Mensch — latinul homoknak nevezték, kiknek osztályait, ha ki ösmerni akarja, olvassa meg Du Fresne Glossariumát, ezen czim alatt Homo. Lefolytak ezen nyomoru idők, ferde eszméikkel, historiai jogaikkal, és fonák viszonyaikkal együtt; ma a' törvény, és törvényes fölség ótalma alatt élünk, és ezért nem kénytelenitetünk emberi, és polgári jogainkat feláldozni.

Illy körülmények közt a' jogtan is ma már egészen uj alakot öltött magára, és nem olly szolgai, mint volt, csak a' közelebb mult században is. Hajdan a' természeti, vagy inkább észjogok alig vétettek tekintetbe a' historiaiak mellett. Ma ismeretes, és átalánosan elfogadott elv ez: „a' birtok még koránsem jog.“ A' mai jogtan kibékitve a' historiai és észjogokat, fölséges szellemüvé, igazán emberivé, és erkölcsivé, az eddig elszigetelt néposztályokat egyesitni törekvővé, ez által közjólétet, a' jogállapotot örök 's szilárd alapra épiteni ohajtóvá lön, mellynek élő bizonysága jelen pályakérdés is. Csak fél századdal ezelőtt ezen ember- és honbaráti kebelből származott kérdés alkotmány- és nemzetsértésnek bélyegeztetett volna. Hála tehát előhaladott, és föl-

világult korunknak! Hála, hogy magyar közéletünk verbőczies szelleme szabadabban léledz, és eddig szükkeblünk tágul naponta, a' magasb 's jogszerübb eszmék tisztább légkörében.

IV. Politicai fő érdeke is van ezen ügynek. Mert a' robot és dézma megszüntettetvén, ker és jogszeresb egyetérőnek adása által, igy kétségtelenül szaporodand a' szabad honpolgárok száma, és nagy lépés tétetik a' honnak és trónnak olly káros kaszt-rendszer elavitására, és megszünend a' honbarátoknak azon most méltó aggodalma: valljon, ha mi magyarok jókor egy testté nem forrunk, ha tovább is minden urral 's nemessel tiz szabadtalan áll szemközt, a' ki iránta idegenséggel viseltetik, mi lesz belőlünk? Valljon ezen ész- és joglét korában fenntarthatjuk-e nemzeti becsületünket, és valósithatjuk-e azon derék eszményt, mellyet békes átalakulásunk által irányul tüztünk ki magunknak, annálinkább, hogy minden jó hazafinak forró kivánása az, hogy honunkban egy önálló és tehetős középrend képeztessék, melly ne roskadjon le a' közteherviselés alatt. Ez nem lehet egyéb még most mint a' földmives osztály; honunk földmivelő ország levén, és a' földmivelésben fakadhatván egyedül olly forrása a' kézmü-, vagy gyár-, sőt a' kereskedelmi iparnak is, mellyek amannak mélyen fekvő vizmedenczéjéből veszik mindnyájan eredetöket, és legott kiszáradnak, mihelyt attól nem tápláltatnak. Ugy van: csak azon nemzetek jóléte van tökélyesen biztositva, mellyek a' müipart, kereskedést, és haderőt a' földmivelésre épitették, mint Angol-, Holland, és Poroszhon. Ámde ezek kimélettel bánnak ám a' földmivesekkel, és ezeket status tagjainak lenni elösmérik jogokat ugy mint terheket illetőleg; meghagyják náluk azon jogok élvezését, mikkel egyéb néposztályok birnak; jelesen: hogy személyes szabadságuk, czél- és korszeres oktatásuk, földsajátjuk legyen, és ezt teszik nemcsak azért, mert a' földmives szükséges az álladalomnak, hanem saját magukért. Koránsem ölik tehát el hűbéres viszonyok fentartása, és

féltékeny őrzése által a' földmives szorgalmát; nem kivánják magoknak mind elvenni annak szorgalma gyümölcseit, nem alacsonyitják le kényszeritett munka által annak személyét; inkább érdeket kivánnak ők egyesitni, és nemzeterősödést, semmit annyira nem kerülve, mint azt, hogy a' földetlen jobbágy szivében titkos gyülölet, és idegenség magva hintessék el a' földbirtokos ellen.

Valóban honunk jelen politicája azt kivánja, hogy a' hon szilárd biztositékra tegyen szert önállása és fennmaradása mellett; és azt, hogy ezen politicai testület, minden tagjaiban és néposztályaiban tökéletesen kifejlődvén, egy öszhangzó egészszé 's képessé tétessék arra, hogy miveltsége, jóléte és hatalma szüntelen növekedjék. Ámde ezen korszerü politicát megközelitjük-e eddigi rendszerünkkel? Koránsem: sőt a' történetirás tanitja, mikép e' mellett örök surlódásban, ellenkezetben voltunk magunkkal, és e' miatt most is ugy elmaradtunk más nemzetektől, hogy bizonnyal a' föloszlott lengyelek dijára jutandunk, ha ezeknek példáján nem okulunk: ,,kiket List szerint, *) az urbéres földmivelés, a' parasztok nyommasztó helyzete, a' nemességnek pedig törvény fölöttisége döntöttek meg.“

Mert minden el nem fogult hazafi agyában már tisztán kell állani azon eszmének, miként eljött az idő, hogy honunk jólétét, és alkatunkat nem csupán historiai, természettel előbb utóbb elkorhadó, hanem természetjogi örökelvekre alapitsuk, és olly széles alapra épitsük, mellyre épitendő középületben minden honunk földén élő magyar elférjen; mert csak igy idézendünk elő átalános honszeretetet, melly varázs erejü, és szükség idején csodákat tesz. Ámde mikép szeresse a' magyar jobbágy azon hont, melly neki saját földet birni nem enged, és mégis a' nem sajáttól annyit adóztat. Ugyde talán kipótolja ezen honszeretet hiányát a' nagyobb föld-

*) Das nationale System der polit. Oeconomie. Stuttgard und Tübingen 1842. Vorrede : l. XXXVIII.

birtokos patriotismusa, kinek magyar anya adá kizárólag a' földet, és annak teljességét. Bár ugy volna: de a' köztehermentesség philosophiája azt tanitja, hogy azok nem akarnak, kevés kivétellel, mitsem tenni e' jó anyáért, kik ennek első szülöttjei, kikre halmozta az minden áldásait.

De V. legfontosb e' tárgy, emberiségi 's erkölcsi szempontból tekintve. A' derék Mőser, Némethonnak legelső honfija, azt nyilvánitja egy helytt, hogy: „Valamelly nemzet benső életrajza saját irányt és jellemet nyer telektörvényeinek szelleme által; ezen szellemet tehát kitanulni nagy fontosságu." Valóban a' magyar ősztelektörvények szelleme derék és tiszta az ősiségi, birtokolhatlansági és más jogtalanságok szennyétől; mivel nincs bizonyosb mint az, hogy hajdan a' jobbágyföld koránsem volt egészen szolga- föld, és nem függött a' földesurak szabad kényszérinti rendelkezésétől, köteles levén ez a' földe használatából kivetett jobbágynak földét viszszaadni, mint eztKálmán első törvénykönyve 19ik czikkje bizonyitja. Elösmérték tehát magyar őseldődeink a' társasági egyenlőség közteherviselés örökké szent elvét. De már a' vegyes házakból választott királyok alatt hozott törvényeink szelleme nem illyen méltányos: ezek már alig ismernek egyebet, mint urat és jobbágyot; adómentest és adózót; állitják az egyenes és jövedelmező birtok közötti hamisan kigondolt különbséget; igy nyomoritják aztán meg azon néposztályt, mellyből mint tiszta forrásból kell megfrissülni minden néposztályoknak.

Hátramentünk valóban némelly árpádi és vegyes házakból tett királyok alatt, nem előre; és az ekkor keletkezett hűbéres rendszerünknél alig lehete jobb módszert kitalálni, ha kérdésül lett volna föladva: miként kell valamelly néposztályt elbutitni, henyévé, erkölcstelenné, és forrongóvá tenni.

A' robot és dézmakérdés tehát nemcsak mezőgazdasági, hanem emberiség kérdése is egyszersmind; mivel itt a' polgárisodás és emberi miveltség ügye forog

fenn; ez pedig, — mivel ennek tényezői: szellemi fejlettség, anyagi jólét, az ezeket védő jogállapot, és közbátorság — legjobb záloga nemcsak a' nemzeti, hanem az európai átalános békének és áldott nyugalomnak. Most már nekünk nemcsak vissza kell mennünk ősalkatbeli tisztább és méltányosb eszméinkhez, mikre maga a' természeti józan ész tanitotta őseldődeinket; hanem meg kell gondolnunk azt is, hogy olly korban élünk, mellyben, ha ennek szellemét fölfogtuk, urbéresekről 's parasztokról, azaz a' szónak sötétkorbeli értelmében kényszeritett kézi munkásokról, nyájasb alakzatu rabszolgákról, mint némellyek az urbéreseket nevezik, szó sem lehet. Ezen ész és sziv világában, emberrel mint géppel élni nem lehet, nem szabad. Kérdjük: kik tehát a' 19ik, és a' jövő századok jobbágyai: a' gépek, a' gőz, a' vas- és rézerőmüvek. Ezek teszik ma sokkal jobban azon munkát, mit hajdan a' gályarabok és lovak tettek, valamint a' könyvnyomó sajtók azt, mit középkorban a' mesterségökre féltékeny szerzetesek és irnokok tőnek, annál inkább, hogy marad elég tennivalója az emberkéznek és észnek, ha csak a' szabad munkára szoritkozván, a' szolgamunkát a' nála erősb, és kitartóbb gépre bizza is.

Igy levén a' dolgok, igen nagy mértékben korszerü e' pályakérdés. Jól tudjuk, milly áldott iránya volt az 1836 urbéri törvénynek: az tudniillik, hogy az ur és jobbágy közötti hűbéres viszonyokat örökváltság utján kiegyenlitésre vezesse, azért, mert amazok már nem századunkba valók, és sokkép károsak a' köz- 's magángazdálkodásnak. Önkényt nehezitette tehát e' törvény az urbéri viszonyoknak mindkét oldalróli kezelését, azért, hogy urnak és jobbágynak kedvet adjon az ezektől szabadulásra. Ámde megtermette-e emlitett törvény czélzott áldott gyümölcsét? Nem; mert ur és jobbágy saját érdekeik fölött máig sincsenek fölvilágitva, és nem tudják azt, mit pedig tudniok kellene, hogy a' fennálló urbér káros egyaránt urnak ugy, mint jobbágynak. Innen van, hogy emlitett törvényben, intézkedések által el sem érte czél-

ját a' törvényhozás; és a' mi fő irány vala, honunk az okszerű földmiveléshez egy lépéssel sem közeledett.

Igen bölcsen van tehát, hogy illynemű kérdések feltevése által, mintegy leoldatik a' kendő önbekötötte szemeinkről, és az öncsalástól megóvatunk: mert itt a' patrioticus szempont mellett, felvilágosítatni irányoztatnak a' tisztán magán haszoni tekintetek is; — mik pedig, jól, tudjuk milly sikeres emeltyűk, — hogy földbirtokosaink annál jobban meggyőződjenek e' vállalat üdvös volta felől, és ezt azért, mert szomoruan tapasztaljuk, hogy honunkban a' közérdek igényei nagy küzdelemben vannak, a' néposztályi és magán érdek igényeivel; miket azonban némelly urak, közérdekek czíme alatt szeretnek árulgatni.

Mi tehát a' kérdés sok oldalú fontosságát tekintve, illyen rendet tartandunk az ide tartozó tárgyak előadásában. Mivel a' robot és dézma eredete az őskorban keletkezett urbéri rendszerben, és a' hűbéres viszonyokban rejlik, az urbérről szólandunk a' munka első része első szakaszában, melly átalában akadályozza honunkban az okszerű mezei gazdaság kifejlését; előadva híven az urbér mellett, és ellene harczoló okokat. A' második szakaszban elősoroljuk a' robot eredetét honunkban, és honunkon kivül; annak jónak látszó, és rosz oldalaival együtt, részletesebben pedig annak kárait, melylyek az álladalmi közgazdaságra, a' földbirtokos és jobbágy magán gazdaságára belőle folynak. A' harmadik szakaszban a' dézmát históriai, jogi, köz- és magán gazdasági szempontokból tekintve, földerítendjük hasonlag ennek keletkeztét, történeteit, nemleges és tényleges kárait. A' második rész első szakaszában elmondandjuk, minő üdvös befolyással leend a' robot és dézma-rendszer megszüntetése mezei gazdaságunkra átalában, az eddig földetlen néposztályra, és magára a' nemzetre? A' második czikkben vizsgálat tárgyaul felvendjük nagyobb földbirtokosaink terjedelmesb jószágait átalában, aztán ezeknek mostani kezelését; vé-

gül azon jövendőben várható jövedelmezést, mellyet ezek nyújtandnak, ha ama káros hatású két tényező, a' robot és dézma, ezeknek kezeléséből száműzetik. Berekesztetik a' második rész annak megvitatásával: minő időpontot lehet, és kell kitűzni a' robot és dézma megszüntetésére? előadatván az akadályok, és az ezek természetéből merített okok, egyfelől a' sietésre, másfelől az elhamarkodás eltávoztatására.

Végül, itt előre nyilvánítni bátrak vagyunk, hogy mi, jelen értekezésben megemlítendjük ugyan minden tárgynál az okszerűleg gazdálkodó nemzetek példáit, de csak párvonalkép, és koránsem azért, hogy a' fölöttük határozást más népek tekintélyére akarnók építetni; mert jól tudjuk, hogy minden nemzetnek, sőt egyénnek is mezei gazdálkodása, olly hely és jellem különféleségek által módosíttatik, olly sok nemzeti, és más egyéniségek által föltételeztetik, hogy a' melly rendszer jó egyik helyen, másutt már káros lehet. Hasznos azonban a' külföldi mivelt nemzetek és országokbani széttekintés anynyiban, hogy ha az itt előforduló dolgokat valaki vizsgálat tárgyául tűzi ki magának, azon elvekben, miket saját alapos meggyőződéséből merítend, más nemzetek példája által is megerősődjék.

ELSŐ RÉSZ.

ELSŐ SZAKASZ.

Az urbér, a' mellette és ellene harczoló okokkal együtt.

Mielőtt a' jelenkorunkban divatozó, magyarhoni urbért értelmeznők, tekintsük meg földmives jobbágyainknak őskorbani sorsát, és azt, mint jutottak ezek fokonkint jelen helyzetökbe. Ezen históriai fölvilágosítás nem látszik ugyan első tekintettel tisztán mezei gazdasági munkába valónak, sőt mintegy ide nem illő hors d' oeuvre-nek mutatkozik; azonban csekély véleményünk szerint, még sem maradhat ki innen azért, mert ezen értekezésnek világosan kitett főirányai közül való az, hogy: „az összes haza magának alapos meggyőződést szerezzen az efféle dolgok valódi helyzetéről.“ Illyet pedig lehetlen szerezni történetirási fölvilágosítások nélkül. Mi, leginkább olly irányból tárjuk fel magyar jobbágyainknak hajdani jobb sorsukból rosszabbra lett alászállását, hogy ezen históriai mutatványból előtűnjék azon nagy nemzetgazdasági igazság, melly körött jelen pálya kérdés is forog, hogy millyen a' jobbágy földmives sorsa, ollyan a' földbirtokos jövedelme is; és valamint kiszívott föld, lehetlen hogy kellőleg táplálja gazdáját: így a' magyar jobbágyoknak a' korlátlan urbér által elnyomott helyzetével, legtöbbet vesztettek földesuraik minden időben. Most már lássunk a' históriai rajzhoz.

Az árpádi házból választott királyaink alatt egészen más vala, mint ma, mezei gazdaságunk ábrázatja, földmíveseink sorsa is lényegesen különbözött a' maiakétól, sőt az akkori egyik jobbágyé is a' másikétól, a' szerint, a' mint egyik királyi, másik főpapi, egyik főnemesi, másik zárdai vár aljában lakott. A' vezérek és sz. István, sőt darabig az árpádi királyok idejében is, minden magyar vár, a' körötte fekvő 's nagy terjedelmű várföldekkel együtt, a' magyar király sajátja volt, melly földeket kétféle, úgymint: fensőbb és alsóbb osztályú földmívesek miveltek, a' főispán, a' királyi tárnok és lovászmesterek felügyelése alatt. Fensőbb rangú földmívesek voltak a' várjobbágyok, kik örök haszonvevői voltak a' várföldeknek, mellyeknek sajátsága ugyan a' magyar királyoké volt, mint állodalmi javaknak, de ezeken a' várjobbágy és maradéka mindaddig lakhatott, míg tartozásainak eleget tehetett; mellyek valamelly kevés földbér fizetéséből, leginkább pedig hadi szolgálatból állottak.*) Olly jobbágyoknak kell ezeket tekintenünk, kiknek nem ritkán saját haszonbérlőik voltak, mivel hadi szolgálattal tartozva, földeiket magok haszonnal nem mivelhették. Kézay irja, hogy ezek jobbadán elszegényedett nemesek ivadékai voltak, innen ezen név: jobbágy azaz jobb-ági, vagy jobb családbeli, kik nem élhetvén, elsőbb királyainktól nyerték szolgálat fejében említett földeket. Ezeknél jóval alsóbb, de mégis tisztességes fokon állottak a' várpolgárok, kik már kényszerített kézi munkával is tartoztak azon földért, mellyet a' földekből kiszakasztva birtak. Ezek szabad szállóknak — hospites — is neveztettek, azért, mert a' várjobbágyokkal együtt földhez kötvék nem voltak, hanem szabad költözésűek. Azonban tartoztak robottal, dézma-, vagy hegyvámmal; alájuk vettettek a' megyei tiszteknek, és ollyan forma szolgálatot tőnek, mint a' mai házhelyes jobbágyaink, nem

*) II. Endre király 1231. J. k. 15 t. cz. l. Kovachich vest. com. p. 110.

levén azonban kiszabva, hány nap szolgáljanak igás vagy tenyeres munkával, és tőlük el nem vehető földsajáttal birván. Ezek későbben vagyonosságra és pénzre szert tevén, kiváltották magokat a' robot, dézma és a' megyei tisztek húzavonái alól, és a' királyok által városi szabad polgárokká tetettek; és itt találjuk honi városaink eredetét is, mint Fejér György szépen fölvilágositotta az 1821-diki Tud. Gyűjt. 5-ik kötetében, l. 41. Az alsóbb osztályú jobbágyok közé tartoztak a' várszolgák, kik megint kétfélék valának, úgymint: béres cselédek, és rabszolgák. Elsők udvarnok név alatt is fordulnak elő, és ollyan pénzen vett, vagy hadban elfogott, de tisztességes neveltetésű és ügyes kézi munkájú cselédek voltak, kiket sz. István szabadoknak szeretett volna ugyan, — mint II t. k- 55. t. cz. mutatja — tekintetni, mint keresztyéneket, de nyers magyar uraink szolgáknak tekintették őket. Azonban, hogy ezeknek is voltak földeik, miktől őket későbben a' hatalmaskodó urak megfosztották, magokat pedig rabszolgaságra igázták, megtetszik IV. Béla királyunknak alul idézett törvényéből*). Őskori földmiveseink között tehát legalsóbb fokon állottak a' rabszolgák, kik mint a' pogányságban konokul megmaradottak, sem a' királyok; sem a' főpapok könyörűletének tárgyai nem voltak; törvénykönyveinkben, jelesen I. László III. 2. uzbégeknek is neveztetnek, kik pénzen adattak, vetettek, ingó és ingatlan sajáttal nem birhattak, és mint barmok úgy tekintettek.

Mig szent István alkotta összerkezetünk állott a' maga erejében, míg a' lerajzoltam fensőbb osztályú jobbágyaink saját földdel, emberi és személyjogokkal bírtak, gazdag volt a' király, és vagyonosak vár-

*) Art. II. Item volumus, quod omnes terrae castri vel udvornicorum, ad quos populi nostro nomine, vel dominae reginae sunt congregati, castro vel udvornicis restituantur, et ipsi illi gaudere debeant privilegiato nomine hospitum liberorum. M Kovachich Vest. Com. I. 136.

jobbágyai. Első azért, mert mint Kollár cs. k. könyvtárnok Bécsben — előadja:*) „minden megyei vár sajátja levén, ennek várföldeivel együtt, akármellyik megyében utazott, teli magtáraiban és pinczéiben, nyájaiban, csordáiban és gulyáiban gyönyörködhetett.“ De jóléttel dicsekhetett a' jobbágy is, mert földsajátot és tőle el nem vehető jogokat birt, és ipara által annyira ment, hogy magát 's földét kiválthatta, mint a' várospolgárokról láttuk; a' várjobbágyok pedig, mint a' túrmezeiek IV. Béla alatt, vitézségök és hadi érdemeik által, jobbágyból országos, vagy egyházi nemesekké lehettek. Még az alsóbb rendű jobbágyoknak is voltak szabad földeik, mint láttuk, kiket és a' rabszolgákat az 1243-beli mongoljárás nyomott helyzetökből egészen fölszabadított.**)

Ámde ezen leírt boldogsága ősjobbágyainknak csakhamar elenyészett az összerkezettel együtt, némelly árpádi királyok pazar bőkezűsége, és a' megyei várföldek elajándékoztatásában kimutatott rövid látása által. Mivel, a' mint Kollár idézett munkájában írja: „Bár sz. István is, a' megyék földeiből elég sokat adott a' két érsek és több püspök számára; de ezzel még mitsem ártott a' hon javának. Hanem utódjai már számtalan zárdákkal terhelték meg honunkat, mint hajót szükségtelen terhekkel; kik jóval okosabban tőnek, ha szolgáló nemeseiknek és várjobbágyaiknak kedveztek volna jobban. Különösen II. Endre királyunk a' tulságig fecsérlette el birodalmi várainkat és ezek földeit. Alkalmat nyujta ezen nemzet elleni bűnre, említett királyunknak szent földre tett kalandján és e' miatt fölszedett adósságain kivül az, hogy egykori nagy megszorulása idején, némelly a' honnal keveset gondoló zászlósak e' kárhozatos tanácsot adák neki, hogy a' királyi várakat, megyéket, a' korona javait 's jövedelmeit adja el örök áron a' báróknak 's ne-

*) Historiae, jurisque publici regni Hung. amoenitates. II. s. 7.
**) Fessler: Die Gesch. der Ungern. II. I. 821—22.

meseknek, vagy vesse zálogba; mit ő, mint maga vallja,*) meg is tett; sőt szabad és örökös grófokat tett, mi ez előtt honunkban hallatlan volt, a' grófi czímzet csupán hívatalt jelentvén. Illy nagy darab földet adott Tamás nevű bazini grófnak, mellyen egy város, Szakolcza épült. Így idegenité el a' várföldeket, egy római származású és Orsini családból való, Istvan és Baboneg nevű fő uraknak, kik őt 250 lovaggal követték a' szent földre. Miből aztán az lett, hogy a' várjobbágyok nem akarván régi szabadalmaiktól megfosztatni, és úri önkény alá jutni, szétoszlottak; kiket a' király későbben hiába akart ujra összegyűjteni, mint ezt a' n. Váradi Regestrum tanusítja.**) Ne gondoljuk azonban, hogy csak II Endre volt illyen pazarlója a' várföldeknek, illyen megrontója a' jobbágyoknak. Így tőnek elődjei és utódai is, nehány bölcsebbeken kivül, minők: sz. László, Kálmán, IV. Béla, és III. Endre, kik közül a' három utósó sok várföldet visszavett, és sok várjobbágyot fölszabaditott. Így keletkeztek aztán honunkban a' nagy uradalmak, és ezekkel együtt a' várszolgákká aljasított, hajdan szabad bírtokos és jó karban volt jobbágyok; kiknek sorsa koronként roszabbult 1) az által, hogy a' várpolgárok apránkint kiváltogatván magukat, és igy a' följebb említett szekerezés, robot és dézma ezeknek nyakukról levétetvén, amazok vállaira tétetett. 2) Első Lajos királyunk alatt bejövén a' banderiumok, ezeknek tartását, és szükség idején kiállitási költségét, ez a' zászlós urakra tolta, kárpótlás fejébe adván nekik a' kilenczedet, melly újabb teher lőn megint a' jobbágyok vállain. Nyújtott ugyan említett király ezeknek is valamit kármentesitésűl; jelesen: a' szabad elköltözhetést, mit már a' jó lelkű III. Endre megpendített, I. Lajos után pedig 'Sigmond, I. Mátyással együtt gyakorlatba is hozott; de ki tudta ját-

---

*) 1218-diki oklevél, Praynál: Annal. part. I. p. 210.
**) §§. 361. 366. 368.

szani e' törvényt is némellyek ármánya, a' kiknek jobbágyai, mint Fessler jó adatok után állítja, feledték az elköltözést; mert uraik cselei által olly lefizethetlen adósságokba keveredtek, hogy sorsuknak hely és urváltoztatásávali jobbitásáról még csak nem is gondolkozhattak.*)

Ha már most az árpádok, és az anjouk alatti urbéreket megtekintjük, milly nagy különbséget veszünk észre ezek között! Kollár többször idézett könyvében így adja elő a' legalsóbb lépcsőn álló jobbágyok, vagy várszolgák ősrégi urbérét: „Tartoztak, úgymond, learatni és lekaszálni az úr gabnáját és szénáját; ezenkűl Mártonnap tájban adtak egy cseber mézet, egy juhot, hat cseber méhsert, hat köböl búzát, és hat petrencze szénát, és még kötelesek voltak szekerezéssel is oda, hová az ur parancsolta.“ Vessük egybe ezzel azon urbért, melly I. Lajos alatt divatozott Gyeleti — Gilet — nádor fraknói uradalmában.**) Feketetónak — ma Taicht — urbére ez volt: „Fizetnek évenkint száz forintot; ötven cseber bort kimérnek; adnak száz tyúkot, tojást, ludakat 'stb.; halászatért fizetnek tíz mázsa halat. Tűzre és épületre való fát pénzen vesznek az uradalomtól. Tizedet és kilenczedet mindenből adnak. Mindenféle robotot szolgálnak. Van e' falunak is szabad halászata a' Fertőtavában.“ Így a' többi falvak is, kevés változattal.

Lássuk már, mi lőn a' várföldek elpazarlásának, 's a' jobbágyok rabszolgákká lealacsonyitásának következése? Az, hogy királyaink elszegényedtek, és a' honvédelemre elégtelenek levén, e' teher a' várföldek birtokába jutott főnemesek és papok vállaira gördítetett a' banderiumok behozása által; mellyek őket úgy elszegényítették, hogy ennek természetes következése lőn, a' jobbágyok újabb

---

*) Gesch. d. Ung. IV. I. 982.

**) Bona vetustae familiae ducum Giletorum, et urbarium arcis Frakno, et bonorum ad eam pertinentium, anno 1360, ex vetusto ejusdem urbario, nunc vix amplius legibili exceptum, et descriptum, jussu principis Pauli Estoras, r. Hung. Palatini 1687.

csigázása és terhelése, mit ezek nem birhatván, elsőben Erdélyben lázadtak fel 1437-ben Biró Antal és Márton vezérlete alatt, kik a' fő nemeseket 's papokat kegyetlenül leöldösték, váraikat felgyujtották és kiraboltták; mig elvégre Csáki László vajda által legyőzettek, főnökeik kivégeztettek, elfogott czimboráik pedig, vétségeikkel aránylag, kezök-, orruk-, fülök- és ajkaik levágva haza küldettek. *) Hasonló parasztforrongás ütötte ki magát Horvátországban, egy Gubek Máté nevü paraszt főnök alatt 1573ben, mellyet Keglevics és Alapi csendesitettek le, Gubeket és társait kannibáli módon végezvén ki. **) Honunkban mik estek II. Ulászló alatt 1514-ben a' Dósa által uraik ellen fellázitott parasztok által? mindenki jól tudja. Nekünk csak azt szükség itt megjegyezni czélunkhoz képest, hogy a' jobbágyok elnyomásával elszegényedtek királyaink, főnemeseink annyira, hogy majd mindnyájan a' módnélkül uzsorás zsidók hálójába kerültek; a' jobbágyok birtokolhatlansága pedig megállitatván, a' nemesi földbirtok olly guny-árra sülyedt, hogy ezt alig hinnők el, ha Fessler***) hiteles adatokkal nem kezeskednék.

Illy előzmények után született nálunk az urbér, mellyet most már szükség mindenek előtt értelmeznünk. Az urbér ollyan bizonytalan sok időre, a' földbirtokos és jobbágy között, nem költsönös szabad szerződés, hanem törvény által tettleg behozott 's megállitott tartozás, mellyel köteles az urbéres koronkint, a' törvényhozás és megyei hatóság által följebb emelhető, vagy leebb szállitható közteher alá vetett földétől, közteher-mentes földesurának és a' mellynek két fő tényezője van: ugymint kényszeritett munka vagy robot, és nyers termékben kiállított földbér vagy dézma. Szellemi boncz késünket, az észt elővéve, ennek segélyével taglalgassuk már most ezen sötétkori, és ősalkatunkban ismeretlen szüleményt, hogy átláthassuk ennek mai kor- és jogsze-

*) Turóczi Chron IV.
**) Kerchelich Hist. Ecclae. Zagrab. pag. 249.
***) Gesch. V. I. 643—5.

rütlenséget. Mint mindenki átláthatja, ez némileg a' szerződés és haszonbér nemei közé tartozik; de sajátszerüleg ugy, hogy sem egyiknek, sem másiknak nem lehet őt nevezni. Haszonbérnek nem, mert ebben a' jobbágy fizet ollyanért, minek ő mi hasznát sem veszi, sőt kárát vallja. Kényszerített munkáinak egy részét ugyanis azért köteles tenni, mint Hüllman *) bővebben fölvilágositotta, hogy földesuri pártfogás alatt lehessen, ki őtet minden megtörténhető sérelmek és erőszak ellen biztositsa, fölötte silány levén középkorban az állodalmi és hatósági védelem elannyira, hogy minden földdel nem biró, vagy birható egyénnek saját földesuri védelem alá kelle vonulni, és e' védelemért kézi, vagy más munkát tenni földesurának. Ezen históriai kötelességet és jogot már tisztára letörlötte az idő, melly jelenkorban más védőt nem ismer, 's nem is kiván ismerni, mint a' külellenség ellen ugyan a' királyt és ennek hadait, belmegtámadók ellen pedig a' törvényhatóságot; miknek számára azonban eleget adózik a' jobbágy, az ugynevezett hadi és megyei pénztárakba. A' patriarchai, kegyuri, és atyáskodó védelemre tehát, melly tudjuk millyen szokott lenni, ma már szükség nincs; sőt ez alól örömest szabadulna majd minden jobbágy, ha lehetne, azon okoknál fogva, miket alább az urszékek alkalmával megemlitendünk.

Továbbá a' haszonbér vagy örök, vagy ideiglenes. Az urbért sem öröknek, sem ideiglenesnek nem lehet mondani, mert a törvény minden harmadik évben rendelkezhetik róla, meddig tart tehát, bizonytalan. De szerződésnek sem lehet azt igazán nevezni; mert ez szerződő felek közötti szabad egyezkedést föltételez, ámde urbérnél a törvény állitotta meg a' jogokat és kötelességeket, az ur és jobbágy befolyása nélkül, és igy „rólunk nélkülünk.“ Az is igaz, hogy a' szerződésben pontosan föl kell tenni minden kötelezteTést, határozot-

*) Deutsche Finanzgeschichte. Art. Landfrohnen.

tan ki kell mondani minden terhet, hogy tudja mindenik fél magát mihez tartani. Ugyde az urbérben, jobbágyot illetőleg, ez nem történik, mert az ő hadi és házi adózása följebb is emelhető, és igy ingatag. Minő terhekkel és kezelési visszaélésekkel jár a' nem pénzben, hanem kényszeritett munkákban és nyers termékekben kiállitott földbér? ezekről alább. Itt csak azt említjük, hogy nincs biztosb, alkalmasb, könnyebb és olcsóbb kezelésü földbér, mint a' pénz; — de csak ugy, ha ennek kulcsává sem az ingatag, följebb vagy alább szökellő termék-ár nem tétetik, mint némelly honokban, sem a' különféle politicai conjuncturák szerint könnyen változható pénzkelet; — mert ennek kezelésében nem eshetnek olly sokféle visszaélések, minők majd mindennapiak a' nyers termékeknél, és a' kényszeritett munkáknál, mik épen ennél fogva az adót kezelők, és adózók erkölcsére is veszedelmes befolyást gyakorlanak.

Azonban urbért illetőleg, itt megint a' sötét kor nyomoruságaival találkozunk. Jól tudjuk, milly pénzetlen volt az, és milly nyomoru eszközöket gondolt ki, a' pénz becsének állandósitására. Nem akarunk ismét a' históriai szövevények rejtekei közé tévedni, hanem azt mégis ki kell mondanunk, hogy jelenleg több pénz megfordul egy tehetősb jobbágy kezében, mint hajdan száz, vagy több jobbágy telekkel biró földesurában, ha fölvesszük, hogy a' 12dik században az oklevelek tanusitásai után, olly nagy darab föld, mellyen Szalonta mezőváros fekszik, vásárjog-, rabszolgák- és földdel együtt, 1300 táján 82 ezüst márkán, vagy 328 ezüst forinton kelt el; Mykus- uradalom egy negyede pedig, várkastély-, öt szőlőhegy-, malmok-, szolgák-, és szolgálókkal együtt négyszáz márkán. *) Illy csekély levén a' forgásban levő pénz mennyisége még a' 16 században is a' magyar birodalomban, mind Magyarország, mind Erdély, mind Tótország, állandóan megállitotta a' szükséges dolgok

*) Katona, Hist. Regg. t. V. p. 180

árát; melly árszabás, mintegy félszázadig, a' gyakorlatban sértetlenül meg is maradt. Maximilián alatt 1563 nálunk következő ára volt törvényesen megállitva az előszámlálandó dolgoknak: egy mérő muntliszt 20 ezüst fillér, árpa 13, zab 15, rozs 10, egy kövér lud 6, hatökrös szekérszéna 60, szalma felényi 's a' t.*) Erdélyben 1536ban egy ökör, vagy fejős tehén ára volt 6 forint, egy hároméves vágó marha pedig, de a' mellynek faggyuját és bőrét vissza kellett adni, 60 fillér, egy kövér bárány 8, egy juh 12, egy lud 2, egy tyuk 1, egy köböl zab 5, 'sa't. Schlavoniában **) 1538 még a' készítmények ára is megállitatott a' törvény által, a' termékekkel együtt, például: három rőf daróczposztó 1 for., egy rőf nehéz selyemkelme 2, egy pár jó csizma 45 fillér, egy ökör 12 for., egy fejős tehén 6, egy hízott sertés 2, egy sovány 1, 'sa't. ***)

Most már, ha kérdjük: minő alapon nyugszik az urbér? azt kell mondanunk: ollyan fogalom- és körülmény- zavaron, mikhez hasonlóra alig lehet találni; mert mint láttuk, ez szerződés is, nem is, haszonbér is, nem is; jog is, mert haszonra adott földért csakugyan kell fizetni mindenütt, de jogtalanság is, mert ugyanazon dologért kétszer is kell fizetni; de körülmény- zavar is, mert a régi pénzetlen kor nyomai összezavarvák benne a' mai már nem olly pénzetlen idő körülményeivel, az avult patriarchalismus, ököljog, és hűbéresség, a' mai jogléttel, mindenikből van benne bizonyos adag; melly különböző elemek aztán annak koronkénti foltozgatását teszik szükségessé, de ugy, hogy mivel átalában hibásak az elvek, és az egész, mint láttuk, következésében nyomasztó, „elutasithatlan kötelessége — mint Rotteck szól****) minden fölvilágult, jog-

*) Listhii Comment. de Coron. Maximiliani: Bél Mátyásnál illy czimmel: Collectio monumentor. I. 503.
**) Vagyis azon részében Magyarországnak, mellyet hibásan Schlavoniának neveznek.
***) Kerchelich. hist eccl̃ae Zagrab. I. 319.
****) Staatslexicon. Art. Frohnen.

szerető, vagy legalább a' korszellemet eszélyesen méltányló törvényhozásnak, ezen tettleg, de nem jogilag fennálló elnyomási viszonytól, az elnyomottakat megszabaditni."

Mi, sem a' tisztán históriai, sem a' tisztán észjogi iskolának nem levén tanitványi és kedvelői, a' hol lehet öszhangba kivánjuk hozni mind a' kettőt; örömest nyujtjuk tehát füleinket az ellenfél kihallgatására, és igy itt is hiven elősoroljuk azon védokokat, mik az urbér mellett felhozatnak, ennek számos barátaitól.

I. Védokok az urbér mellett, és ezek birálata.

1. „Az urbér, igy szólnak, sok tekintetben hasonló levén az örökös haszonbérlethez, osztozik ennek kitünő hasznaiban is. Ez által nyer a' tulajdonos, nyer az urbéres. Első azért, mert tulajdonosi szabadsága, őseitől öröklött adómentessége, és ősiségi joga örökre biztositva van, magának és maradékainak. Nyer a' második, mert birási joga ennek is hasonlag ingatlan alapon áll, mellynek öntudata neki ösztönt, és e' fölött reményt is nyujt arra, hogy urbéres földei javitására forditott költségei és fáradsága gyümölcsét nemcsak maga éldelheti, hanem örökösei számára is biztositotta; mi őt, ha jól gondolkozik, megint arra serkenti, hogy kéz- és pénzerejét urbéres földei gyarapitására forditsa."

2. „De jövedelme is biztositva van, tulajdonosnak ugy, mint jobbágynak az urbéri rendszer átlal, mert mindenik tudja, mivel tartozik szerződő társának, nem ugy, mint az ideiglenes haszonbérben, melly mellett boldog 's termékeny évben nyer a' haszonbérlő, veszt a' tulajdonos; mostoha évben nyer a' földbirtokos a' haszonbérlő kárával. Nem igy az urbérnél; urbéres, ha több terem többet ád, ha kevés terem, kevés dézmát nyujt a' tulajdonosnak. Valóban az urbért sokkal üdvösbnek lehet tartani a' haszonbéri rendszernél, mert ez egyenes ellentétbe tevén a' haszonbérlő érdekét a' tulajdonoséval,

és arra birván, hogy saját hasznát ennek kárával eszközölje, sokféle csalásoknak, versengéseknek, jobbágynyomoritásnak nyit ajtót, a' szükséges javitások előtt pedig, mikre csak a' hosszu időre biztositott birtok, és ennek bizonyos reménye buzdithat, az utat bevágja. Mert ha az itt előadott szempontokat kissé figyelmesebben megtekintjük, ugy találjuk, hogy csalásokat illetőleg, el merte mondani egy mezei gazdaságban megőszült és első embere Európának, hogy „ha a' legjelesebb törvénytudók négy egész hétig egyetlen egy bérlési kötéssel foglalkoznának, még sem tudnának ollyat késziteni, melly a' jószágot egy csalárd haszonbérlő rontásai ellen megoltalmazhatná." — A' versengéseket mi illeti, ezeket sokféle dolog szülheti, kivált mikor a' jószág visszaadására kerűl a' sor, részint az igen különböző becsük, részint a' becsüsök önkénye miatt. De legtöbbet szenvednek a' jobbágyok, mint ezt a' felső olaszhoni, és kivált az irlandi jobbágyok sorsa eléggé bizonyitja, kik közt amazok sorsa jóval nyomasztóbb a' magyar jobbágyokénál; mi abból is kivehető, hogy Burger, ki mindkettő sorsát jól ismerte, felső olaszországi remek utazásrajzában azt meri nyilvánitni, hogy csak ugy mentetik meg emlitett tartomány szerfölötti népessége az éhhelhalástól, ha minden az országhoz és kegyes alapitványokhoz tartozó földek örök haszonbérbe adatnak a' kormány által, de csak ollyan földmíveseknek, kik iparuk által bebizonyitni képesek azt, hogy az örök haszonbérnél nincs biztosb eszköz a' földben fekvő tőkepénzből tetemes, csonkitatlan, és a' termékek közép árával egyező évenkénti jövedelem nyerésére. Az irlandi elszegényedett jobbágyok pedig mire jutottak a' haszonbéri rendszer mellett, Europaszerte ismeretes; amazok sorsához képest a' magyar jobbágy állapotja valóban irigylésreméltó."

3. „De ne menjünk messze a' példákért; vegyük fel csak a' két testvérhoni jobbágyokat, és vessük egybe az erdélyieket a' magyarhoniakkal. Milly keserves sorsa

van amazoknak, emezekével egybehasonlitva! A' derék Teleki Domokos gróf híven lerajzolta amazokét egy 1841-diki, a' Pesti Hirlapban közlött értekezésében, mellyben előadja, hogy az 1791-diki törvény előtt, előbb vetette a földesur jobbágyát testi büntetés alá, mint őt kihallgatta volna, ugyan azért emlitett törvény ez eljárást tiltva, a' kihallgatást előbb megtetetni rendeli. Mi ezen abnormis helyzetnek az oka? Az, hogy Erdélyben mind e' mai napig nincs urbér a' szónak igaz értelmében, mert Mária Terézia urbére 1791-ben elfogadtatott ugyan provisorie, és az urbéri állapotnak jelenleg is fő alapjaul szolgál, de azért az urbéri viszonyok teljesen megállitva nincsenek ezen földalatti termékekben gazdag kis országban; sőt — mirabile dictu! — még ugyanazon egy faluban is különböznek az urbéri illetőségek."

4. Végül az urbér- barátok erősségül felhozzák ügyök mellett mind azt, hogy az urbér fölötte régi, és még sz. István korából való, — ki igen bölcsen kiszabta a' várjobbágyok tartozásait és kötelességeit, egy legendában följegyezve ezek meg is maradtak egész I. Károly idejéig, de ekkor elsikkadtak; azonban, hogy volt törvénynyel megállitott urbére sz. Istvánnak az őskorban, erről mind az 1222, mind az 1231 években költ arany szabadság czikkjei kételkedni nem hagynak; *) mind pedig azt, hogy a' mezei gazdaság legnagyobb csillagai az uj korban, jelesen: Joung Arthur, és Thaer porosz királyi tanácsos, a' földbér változatlansága mellett nyilatkoznak, első azt mondván, hogy ,,az angol földbér változatlanságát nem magasztalhatjuk eléggé, ennek köszönhetjük jobbadán azon földjavitásokat, miket szomszédaink csodálnak." A' második pedig igy nyilatkozván, hogy ,,az örök haszonbérbe adás hasznai olly nyilvánvalók, hogy annak szoros számitásu korunkban nem sokára közönségessé lételéről kételkedni nem lehet."

*) 1222: 19 és 1231 : 27. Statuimus jobbagiones castrorum secundum libertatem a sancto rege concessam.

Illyen védokokkal védik a' maradás baráti az urbért; rázogassuk meg már most, mi ezeket együl egyig. Az első védokot illetőleg, ez más szavakkal ide megy ki: „őrizzük körömszakadásig az urbért, mert ezen, mint alapon nyugszik nemesi szabadságunk, adómentességünk, ősiségünk, és ugy szólván minden előjogaink, miket Europa nekünk irigyel; mert ha az urbér kiüttetik már is megingatott nemesi előjogaink épülete alól, legott összedől az, mivel a' jobbágyság kiváltván és olly szabaddá tevén magát, mint mi, bizony nem viselendi helyettünk a' közterheket, nem katonáskodik, földbirtok- képes leend, és ekkor hova lesz a' mi szabadalmunk, mit derék eldődeink nekünk vérrel szerzettek? Hiszen elég az, hogy mi az urbéri telkeket közteherviselésre már átengedtük; átengedjük-e sarkalatos jogainkat is, és befogassuk-e legszebb lovainkat diszhintainkba, 's ezeken küldjük-e ki robotosainkat robotra, ezeken hozassuk-e őket haza is, hogy szegények utközben el ne fáradjanak?" Nem akarunk most, mivel itt helye sincs, közjogi kérdésekbe mélyen bonyolodni: de urbért illetőleg, ki kell mutatnunk, ennek tényezőinek jogalaptalanságát, és ennek mint ilylyennek, földbirtokosra ugy, mint jobbágyra, igen káros hatását. Mert csak tekintsük meg az urbért, ennek egész kiterjedésében és minden oldalairól mint illik, nem pedig mint szoktuk, egyoldalulag, és kérdjük: miért olly parányi jövedelmezésüek a' magyar uraknak urbéres jószágaik, sőt miért olly káros a' robot és dézma? Feleljük azért, mert az urbéri terhekkel elválhatlan kapcsolatban áll a' közteherviselésnek már szinte elviselhetlenné vált kötelessége; melly annyira kimeriti a' jobbágy erejét, hogy neki csak parányi erővel lehet mivelni azon földet, mellyet bir, pedig tudjuk, hogy földmivelés sok pénzbe, fáradságba kerülő beforditások, javitások, szóval pénztőke nélkül nemcsak nem jövedelmező, sőt káros, és olly csekély hasznu, hogy a' jószágkormány által majd minden hasznaiban fölemésztetik. Mert ha jól meggondoljuk a' dolgot, nem az urbéri tartozás

teszi az urbért terhessé, — mivel ez bizony szenvedhető, — hanem az, hogy ollyan mellékteher van vele egybekötve, értjük a' közterheket, mellyek jóval nagyobbak magánál a' sajátlag vett urbérnél, mivel amaz határozott mennyiség, emez határozatlan, és igy a' mellékteher jóval nyomasztóbb, mint a' fő teher. Aztán, ha illyen is, csak históriai és jogalapon nyugodnék: de azt lehet mondani, egészen jogalaptalan. Mert hogy az urbéres földek históriai eredetére ismét visszamenjünk, ezek Árpád apánk, és főleg sz. István óta, együl egyig megyei várföldek voltak, és valóban közteher- viselésre rendeltettek, mellyektől kelle katonáskodni, dézmával adózni eleitől fogva a' várjobbágyoknak és polgároknak, de — értsük meg jól — nem a' magános földesuraknak ám, hanem az állodalomnak; mert a' magyar király ezeket nem ugy birta, mint családi javakat, hanem mint közteherviselésre rendelt, és roppant kiterjedésü földeket. Igaz tehát, hogy feküdt ezeken eleitől fogva közteher, de nem feküdt földesuri, például: kilenczed, robot, füstpénz, és egyéb; ezek csak akkor nehezedtek ezekre, midőn a' várföldek magános uraknak, zárdáknak, főpapoknak, jog- és helytelenül elajándékoztattak, mivel az által szenvedett a' honvédelem, mellynek az elszegényedett, megyei hadaktól többé hadba nem kisérhetett királyok által szükségkép azok nyakára kellett gördülni, kiknek ajándékoztattak az eddig is közteherviselő állodalmi földek. Nyilván emliti ezen körülményt **Roger** alul idézett szavaiban, fejtegetve azt, miért áradott el rajtunk olly hamar és könnyen a' mongolok iszonyu serege. *) Ezen históriai adatokat tudnunk kell, hogy az

*) **De destructione Hung. per Tartaros facta.** cap. X. Per prodigalitatem quorumdam progenitorum suorum — Belae IVti — jura comitatuum erant adeo diminuta, ut meritis, et demeritis personarum non discussis eisdem possessiones, villas, et praedia ad comitatus pertinentia in perpetuum contulissent; ex quo – reges — viros comites non haberent, et cum incederent, simplices milites, propter diminutionem comitatuum putarentur.

urbérrel **1715** óta egybekötött közteherviselés jogalaptalanságát megérthessük. A' dolog tehát igy áll. Ősrégi alkatunk alatt jelen jobbágyföldek egyedül csak közterheket viseltek, urbért épen nem, mert egyéb földesurat nem ismertek, mint a' magyar királyt, ezt is ugy, mint állodalom fejét, nem mint magán földbirtokost. Némelly árpádi, és más királyok alatt igen nagy részben elidegenitettek ezek főuraknak, ugy hogy II. Ulászló alatt már ezek vagy elajándékozvák, vagy zálogba vetvék voltak. Az **1514** : **2**. t. cz. ugyan óvást tett a' pazarlások ellen; de már késön, mert a' következő 3ik t. cz. tanusit bennünket, milly csekély számra olvadt le azon hetven vár, és ugyanannyi uradalom, miket első királyunk rendelt a' honvédelemre, és ugyanaz örökre szomoru tanuja leend az austriai házból került királyaink előtti magyar statusgazdálkodásnak. E' miatt lett maga II. Ulászló is olly pénzetlenné, hogy mint H e l t a i, kortársa irja: „a' budai husárosoktól mindennap rovásra hordatta a' hust, és a' budai királyi fénylak azon korban igen drága üvegablakai kitöredezvén, ezeket nem birta kijavítatni."

Méltánytalan tehát a' közteherviseléssel egybekötött urbér; mert közteherviselés **1715** előtt, nemcsak a' mai urbéres földeket nyomta kizárólag, hanem együtt, sőt tulnyomólag az allodialisokat is, és midőn a' jobbágyföldek minden kárpótlás nélkül tetettek emlitett évben kizárólag illyenekké, amazok pedig fölmentettek, ez által olly csapás esék jobbágyainkon, minő esnék azon barmon, mellyre ura két nyerget tenne. Vagy talán adatott némi engedmény akkor jobbágyainknak? Vannak fájdalom! elegen még ma is ollyanok, kik illyen históriai tévedésben vannak, és azt hiszik, hogy a' földesurak ekkor engedték át urbéri telkeiket a' közteherviselésre. Ámde ez olly állitás, miből egyetlen betű sem áll. Tény az, hogy midőn a' magyar fő nemesség a' honvédelem kötelességét nyakáról lerázta, egyetlen telket sem adott uradalmaiból át szabadon birásra jobbágyainak a' közteherviselés fejében; egyetlen napot sem engedett el az

urdolgára szánt napok közül azoknak: és igy az állandó adó behozatalakor egy mákszemnyi áldozatot sem nyujtott a' hazának, semmi kárpótlást a' jobbágynak. Olly jog tehát, mellyről az első védokban szó van, az urbér által korán sem biztosíttatik, mert erre az kivántatnék, hogy szilárd alapon állana históriailag az urbérnek a' közteherviseléssel mindenkori összeköttetése; mi valamint észjogilag képtelen, ugy históriailag ki nem mutatható.

De 2or jövedelmi biztositékot is fölötte csekélyet nyujt az urbér, földesurnak ugy, mint urbéresnek. Elsőnek nem, mert ezen rendszer osztozik az örök haszonbér minden alkalmatlanságaiban és káraiban. Első ezek között az örök lekötés, melly valamint mindenben, ugy kivált a' mezei gazdaságban fölötte káros. Mert ugyan mire épitjük ezt? Tán arra, hogy a' gabnaár nem változik és örök becsét mindenkor megtartja. Láttuk följebb a' história szövétnekénél, minő ára volt 300 évvel ez előtt annak, bár törvény által volt állandósitva; de azt is épen azon históriai nyomon állithatjuk, hogy ezen törvény daczára a' 16ik században volt ollyan év, — 1583 — mellyben Erdélyben öt köböl buzát lehetett venni egy, — kilencz akó bort, két magyar forinton*). Korunkban is jól tudjuk voltak évek, mikben a' gabnaár egytől ötven forintig emelkedett. Hol van itt a' gabnaár változatlansága? De tán a' pénz állandó becsére épitjük az örök kötést? ez még ingatagabb, mint a' gabnaár, mint ezt is jól tudjuk. Vagy talán a' kézi munka becsének örök állandóságára? ez is mellékes és esetékes körülményektől függ, és különösen a' népességtől, melly változékony. Illy ingatag alapokra épitni már örök kötést, fölötte káros. Nincs olly viszony, melly jövendőben nem változhatnék: ugyanazért örök kötést tenni már magában képtelen és káros, mert a' dolgok becsei változnak az időkkel együtt, és lehet ollyan telek, melly a' körülményekhez képest idővel magasb árra emelkedhetik egy

*) Felmer. Hist. Transsilvaniae pag. 182.

egész helység határánál. Mert valljon ismerjük-e a' föld gyomrában rejlő kincseinket együl-egyig? tudjuk-e bizonnyal, hogy ezekben nem rejtezik vagy valamelly gazdag kőszén-, vagy más kincsbánya, melly annak becsét mód nélkül emelni képes? Állithatjuk-e biztosan, hogy soha sem menend el örökre lekötött földünk mellett valamelly közlekedési vonal, melly azt igen bőven jövedelmező kincsforrássá teheti? és ezen esetekben a' földbirtokos a' jövedelem minimumát, igaz, biztositotta magának, de a' maximumról örökre lemondva; mi mikép egyezzék meg az okszeres gazdálkodás elveivel, meg nem foghatjuk. —

De a' jobbágy jövedelme sincs biztositva, azon okoknál fogva, miket eddigelé elősoroltunk; mert a' közteher koronkint följebb emelhető levén, reá örökös, határozatlan teher rovatott, mi alatt előbb utóbb sülyedni kell. És valamint az ezelőtt száz 's több évekkel örökre lekötött, de még akkor jobbadán víz alatt hevert, nagy terjedelmű uradalmak birtokosai, fölötte nagy kárt tettek maguknak 's maradékaiknak, hogy azokat gúny-árért örökre elidegenitették vagy lekötötték, mivel azoknak becse jelenkorunkban százszorta nagyobb, mint volt akkor; épen így van a' dolog az urbéresekre nézve is, ezek is örök urbér által olly terheket voltak kénytelenek felvállalni, mik akkor még nem is léteztek, és azóta óriási nagyságra emelkedve, majd minden tiszta jövedelmeiket elnyelik honunk mostohább vidékein.

Az ideiglenes haszonbéri rendszert illetőleg, ennek igaz, vannak árnyékoldalai, de vannak fényoldalai is; mellyek olly honokban, mellyekben nagy intelligentia, törvényhozási felügyelet, okszeres gazdálkodás honosak, mint például Angolhonban, olly igen túlnyomók és fényesek, hogy kártalanitják annak esetékes ártalmait; de ezekről alább bővebben, a' második rész 2-dik szakaszában.

3. Erdélyt illetőleg, igaz, hogy ezen testvér honunkra nézve az urbér behozatala kivánatosb lenne a' mostani korlátlanságnál; valamint a' Mária Terézia úrbére is valóban nagy jótétemény volt akkori Magyarhonunknak

azért, mert a' legkisebb jó is kivánatosb, ennek teljes távollétinél, de csak addig, míg az urbér elavitásának előzményei, minők: tagosztály, hitel, 's törlesztő bank, ösiség eltörlése, bírtokolhatás, 's t. b. meg nem születnek, de ekkor ott is, itt is olly korszerűtlenné váland az urbér, mint őseldődink által gyakorlott sátorban lakás, a' házban lakhatás—, lóháton járás a' gőzösen utazhatás korában.

4. Urbér régiségét, és jelenkorunkban is nagy nevek általi támogathatóságát mi illeti: milly különbség létezett az ősrégi, még a' közteherviseléssel nem párositott urbér és a' mai között, a' följebbiekben láttuk. Itt tehát csak azon különbséget kell kiemelnünk, melly van az angol földbéri változatlanság, és a' magyarföldi között. Igaz, hogy a' derék agronom, Young teszi említett megjegyzést; ámde itt is kérdjük: dicsekhetik-e magyar állodalmi földadónk angolhoni állandósággal és változatlansággal? épen nem, mert ez, ha a' história szavára hallgatunk, őskezdetben nyomta dézma név alatt földesurainkat úgy, mint jobbágyainkat; melly dézma, mint alább meglátandjuk, országadó volt, és honvédelemre rendeltetett. Angolhonban most is legtöbb országadót fizetnek az urodalmak birtokosai, még a' király is saját uradalmaitól; itt tehát a' bírtoktalan földmives aránylag keveset adózik, és ezen adó is változhatlan levén, nem nyommasztó. De nálunk milly igen emelkedtek a' közadó rovatai csak egyetlen század alatt, mutatják az ebből eredett sulyos körülmények. Jelesen: honunk egy megyéjében, melly öt királyi várost birván kebelében, és mind fekvési mind kereskedelmi tekintetben beneficiált helyzettel dicsekhetvén, adozó népe csak egyetlen évről 155,133 p. forinttal maradt adós a' hadi pénztárba: 30,316-tal a' háziba; melly 185,449 p. forintnyi summát, ha ő megfizetendi, bizonnyal a' jövedelmező tőkéhez kell nyúlnia, mi már a' tönkre jutásnak előfutára: mert földbérnek és adónak mindig a' tiszta jövedelemből kell kikerülni, épen úgy mint a' kamatnak. Ezért fakadtak aztán jelen országgyülésünkön a' KK. és RR. azon szomorú vallomásra,

hogy: „a' közköltségek mellőzhetlen nevelése, az adózó nép erejét fölül haladja.“ Szükség ezen aggasztó helyzet okait földeriteni. Legfőbb oka rejlik ennek adózó rendszerünk már emlitett ingatagságában: minél fogva a' jobbágy sohasem tudhatja közadója maximumát, és e' miatt örök bizonytalanságok között hányatva, biztos számitást nem tehet jövedelme alapjául. Mi igen keserves helyzet. Másik oka ennek az, hogy bár a' födesurat illető tartozások, minők: robot, dézma, füstpénz 'stb. úgy látszik állandóbbak, mivel törvénnyel megállitvák, és igy legalább egyik országgyüléstől a' másikig följebb nem emelhetők; ámde ezeknek egy része nyers termékben szedetvén ki, alá van vetve az illynemű földbér nyomasztó csalékonyságának, mellyről alább bővebben szólandunk. Most már következnek:

II. Az urbér ellen harczoló okok.

Elsőben az urbér jelenkorunkban korszerü lenni megszűnt, mert nincs öszhangban a' mai tisztább, alaposb és nemesb fogalmakkal. Ez, mint látjuk, az önző sötét kor szüleménye, és e' fölött Olaszhonból kerűlt, különben nem érdemetlen királyaink alatt csúszván be alkotmányunkba, mind e' mai napig nem hagyja kifejleni földmivelési, gyár- és kereskedelmi iparunkat. Korszerűtlen tehát a' legnagyobb fokon, mert ellenkezetben áll a' mai emberibb eszmékkel, minők ezek: hogy a' kézi és más munka senkit meg nem becstelenít, sőt a' hajdan királyok és fővezérek által is gyakorlott földmives munkán áldás látszik. Ellenkezetben van továbbá azzal, hogy az adózás és köztehervíselés senkit nemtelenné nem tesz, sőt olly polgári erény, mellynek magas becse van minden el nem fogúlt előtt. A' közép korban ugyanis, meg kell vallani, szűkkeblű önzés lelke járta át a' fennsőbb osztálybeliek szívét, mellynek eredménye az lőn, hogy példaul Angolhonban az egész brittföld 33,000 család között felosztaték, és ebből a' dolgos köz- és alosztály méltatlanul kirekeszteték. Így nálunk is ősalkatunk elhanyatlásával. Ámde jelenko-

runk méltán nemtelennek bélyegzi ezen szűkkeblüséget, és ollyannak, melly csak családjára —, az állodalom fölvirágzására, a' jog- és méltányságra pedig mitsem ügyel. A' mai korszellem jeligéi, a' jog, és szabad fejlődés. Útálattal olvassuk ma a' spártaiak helota-vadászatát, a' rabszolgaságot, a' népességet gátló törvényeket, a' néposztályokat egymástól elkülönző előjogokat; mert ezek ellentétei az emberiségnek és a' tisztább kereszténységnek, melylyek jog- és kötelességbeli egyenlőséget kívánnak; és azért, mert tudjuk, mikép emberiségünk föladata az, hogy legyen szabadság és szabad fejlődés e' földön; az állodalmaké pedig az, hogy a' honpolgárok egyenlőkép védessenek és boldogíttassanak: a' fensőbb néposztályok ne legyenek kényurak, hanem erényes honpolgárok; éljen mindenki, és hagyjon élni mindenkit. Ne zárkózzanak el a' nemzetek, mint a' hajdaniak, hanem alakítsanak egy nagy nemzetegyletet, melly közölje nemzettestvéreivel a' találmányok és fölfedezések kincseit; dicsőségének tartsa minden honpolgár minél több áldozatot vinni a' hon oltárára, ellenben szégyeneljen elviselhetlen terhet gördítni a' roskadt vállakra, akadályozni a' szellemi fejlődést, melly vétek az emberiség ellen, útjába állani a' közmiveltségnek, és gátlani a' közjóllétet. Pirúljanak azok, kik ezen emberi elveket életbe léptetni vonakodnak, és emberibb századunknak ezen dicső jellemét felfogni nem bírják.

Milly sokban kell tehát különbözni illyen jobbra változott korban, köz és magán gazdálkodásunknak is a' középkoritól: miután már tudjuk, milly nagy befolyása van az erkölcsi és szellemi erőnek a' gazdálkodási életre is, az iparnak pedig az önállásra és szabadságra, a' munka okszeres felosztásának az előmenetelre; miután a' múltak tükréből tudjuk, és látjuk, miként buktatá meg és tette tönkre a' hűbéres szolgákra bízott földmivelés a' legvirágzóbb állodalmakat, végre miután meggyőződtünk a' felöl, hogy az okos iparrendszer által öszhangba hozott kor- és okszeres földmivelés, gyártás, és kereskedés minden állandó életre számolható status alapja. Mind ezeket

nem tudá, sőt nem is sejdíté a' középkori köz-, és magán gazdálkodás. Ez a' védrendszerre támaszkodott, és a' jobbágy földmivesek örök kiskoruságban tartásában vélte föllelhetni üdvét; magok pedig a' védők gyülölői voltak a' csendes iparos életnek, kedvelői a' harczszomjas, foglalni szerető nyugtalan életmódnak. A' sötét kor tehát békóba veté a' földet és földmivest, elfordúlt a' földmivelés nemtőjétől, melly egyedül képes embert és barmot megmenteni a' nagy éhségtől, a' tönkre jutás iszonyú vészeitől. Tudnunk kell azonban, hogy még is tűrhető vala az urbéri rendszer középkorban azért, mert az e' korbeli emberiség szükségei jóval csekélyebbek voltak, mint ma, népessége is felényinél kevesebb a' mainál, az éhség, a' hadak, a' dögmirigy korlátlan ereje iszonyú embertömeget elragadván. Ámde minő fonákság az, midőn valamelly áldodalom, testület, vagy egyén, nem ügyelve a' korok illy metsző ellentéteire, nem figyelmezve a' középkori gazdálkodás káraira, és rosz következéseire; nem az új eszmék-, újabb találmányokra, a' jogtan óriási haladásaira, keleti hanyagsággal tespedni akar tovább is a' középkor régen elavult rendszere árnyékában! Hiszen az emberiség haladásait nem említve, milly nyomorú nézetei valának a' sötét kornak a' jogról! Ez jognak szentesíté azt, mi csak tény volt; azon dolgot, minek akármelly uton birtokába jutott, úgy tekinté, mint többé el nem vehető sajátot; mit egyszer gyakorlatba vett, — joggal-e, vagy jogtalanul? azt nem kérdé — ehhez makacsul ragaszkodott: vélvén, hogy a' birtok és gyakorlat egyszersmind jog is, e' szokásos birtokot és gyakorlatot felbonthatlannak hitte, és az elidősödés nyomorú elvét sok esetben használta. Végül csak magánjogot ismert, a' közjogról pedig alig álmodott, innen rút élete szüntelen harczban, vérengezésben, és nyugtalanságban folyt le.

„Jaj de, igy szólnak itt az urbérbarátok, sokat szelidültek ám az időkkel együtt az urbéri viszonyok, nem ollyanok ezek ma, mint voltak a' sötét korban. Vessük csak össze a' II. Ulászló korabeli urbért, az 1836-diki-

val, olly nagy különbséget találunk ezek között, minő van a' föld, és ég között." Mi is tudjuk, hogy ennek hangos dicsérői voltak, és vannak; méltán is: mert ennek t. czikkjeit áthatotta az emberibb kor méltányos szelleme, és mégis ezen jótékonynak látszó urbér ellenében, — melly az 5-dik cz. 3-ik §-ában azt rendeli. „ha valamelly irtvány a' jobbágytelki állományban foglaltatik, elannyira, hogy természetét elvesztvén, már az állománynak részét tenné, az ettől többé el nem szakítathatik" — Zemplén megyében nem rég megtörtént, hogy a' Tisza és Bodrog közt fekvő K. helységben, négyszáz család lőn földönfutóvá a' miatt, hogy őseik fáradatlan szorgalma és ipara, 19,000 holdat vevén ki a' feneketlen lápok, ingoványok, alkalmatlan bokrok és surjánok körmei közül, és jutányos földbért fizetve, élvezett boldogságuk irigységet gerjeszte... Hogyan? ugy hogy emlitett magasztos törvényczikk 4 §-sa azt rendeli, hogy: „a' jobbágytelki állományok fölcserélései, mennyiben ezek a' földesúrnak kijelentett megegyezése nélkül történtek eddig, ez által felbonthatók." Ez jó ürügy lőn a' K. földesúri családnak, a' régi gyakorlat felbontására, és 400 jobbágycsalád tönkretételére. A' birtokos család tehát megtiltva az irtvány felosztatását, urszéke előtt megkezdte a' pört, természetesen jó sikerrel, ugy hogy az urbéri illetőség 11 és ¼ telekre szoritatván, és ezek is olly helyen adatván ki, hol a' szántásvetés emberemlékezet óta meg nem kisertetett, ekkép a' földészeti munka teljes lehetlenséggé vált; ugyanazért az elcsapott nép föl nem véve irtvány díját, és kimetszett földeinek miveléséhez sem fogott, mi által olly inségre jutott, hogy sem adóját nem fizette, sem magát nem táplálhatta. A' mi itt legborzasztóbb az, hogy mig ennyi számú iparos, és status adóját hiven teljesitett, csöndes lelkületü nép, kétségbe esve éhhalállal küzdött: addig a' fensőbb helyeken is megfordúlt, és urszéki adatok nyomán helyeseltetett pör, a' földesúri család részére szerencsésen dölt el. Sőt a' megyétől kiküldött választmány még hálás tisztelettel is

magasztalá a' nagylelkü földes-uraság kegyelmét, melly önhaszna mellőzésével az eredeti négy telken kivül, hét és fél telekkel méltóztatott az adóalapot megszaporitni.

Másodszor: az úrbérnek emlitett ónsulyú kor- és jogszerütlenségénél még sulyosb vétke az, hogy ez gátolja az okszerü mezei gazdaság kifejlését, ápolván és gyámolitván az aggszokásos gazdálkodást, mellyen áldás nincs. Urbéri viszonyainknak köszönhetjük, hogy ezek miatt honunkba sem okszeresen gazdálkodó földmivesek, és haszonbérlők, sem gyárnokok külföldről nem jöhetnek, kik egyedül képesek lennének szunnyadó földmives és gyáriparunkat hoszszas álmaikból fölébreszteni. Mert, tudjuk meg, okszerü ipar lebilincselt földön nem létezhetik, szabad erőfejtésre szabad föld és vagyonbátorság kivántatván: miket az urbéri viszonyok lehetlenekké tesznek. Nincs igazabb, mint a' mit a' derék List mond ez ügyben *): „A' történetirás tanítja, hogy a' müvészetek és mesterségek várasokról várasokra, egyik honból a' másikba vándorlottak. Saját honukban üldöztetve, sőt elnyomatva, ollyan helyekre menekültek, mellyek nekik szabadságot, védelmet, és segélyt nyújtottak. Így vándorlottak ők Göröghon és Ázsiából Olaszhonba, innen Német-, Flandria-, és Brabant-; innen megint Németalföldre, és Angolhonba. Mindenünnen az értetlenség és zsarnokság kergette el őket: a' szabadság szelleme pedig vonzó erővel hatott rájok. A' szárazföldi kormányok balgasága nélkül Angolhon alig jutott volna kézmüvesi fenségre. Kérdjük már most: bölcs nemzethez illőbb-e elvárni, mig más nemzetek olly balgák maradnak, hogy saját kéz — tegyük hozzá mi magyarok: és föld — mivészeiket elkergetik, és arra kényszeritik, hogy nálunk keressenek menedéket; vagy pedig az, hogy mi épen ne várjuk az illyen körülményeket, sőt hasznos föltételeket ajánlva nekik, magunk hivjuk ide őket a' megtelepedés végett? Igaz, hogy a' tapasztalás tanitja, miként a' szél

*) D. n. System der. polit Oeconomie. I. 174.

néha más vidékbeli magvakat szórt át egy vidékből a' másikba, és az által rideg puszták lettek már sürü erdőséggé. Ámde bölcsnek lehetne-e nevezni az olly erdőszt, a' ki arra várakoznék, hogy a' szél tegye meg ezen földmivelési javitást a' századok hoszszú során? Balgául tenne-e ő, ha bevetné e' pusztát alkalmas magokkal, és kevés évtized alatt czélját érné? épen nem, és ime az évkönyvek mutatják, hogy egész nemzetek sikerrel tevék azt, mit ezen erdősz cselekedett."

„De ugyan minek nekünk magyaroknak — igy szólnak az aggszokásos mezei gazdálkodás baráti — külföldről hozatni, vagy hivni mezei gazdákat? hiszen jobban tudjuk mi, kiknek fejünk kiskorunktól fogva ebben főtt, mit tesz gazdálkodni; azt is tudjuk, sőt látjuk, milly sürűn kerülnek csőd alá az ollyan újitók, kik idegen éghajlatú és földü tartományokból hozatnak jószág-igazgatókat; kik mitsem értve a' gyakorlati gazdasághoz, és jobbadán csak szobában, és könyvből gazdálkodva, arra valók, mint a' csipős nyelvü P e t h e szól: hogy még jobban meglapitsák a' földesúrnak már különben is lapos erszényét." Vannak igaz, erre is példák, és megvallom én is több bizalmat helyeznék olly gazdatisztben, ki a' gazdaság mezején csupán józan esze és tapasztalása után okúlva, a' hely körülményeihez intézi rendelkezéseit. Ámde ne zavarjuk össze a' fogalmakat, és értsük meg jól, m i n ő k ü l ö n b s é g l é t e z i k a z o k s z e r ü, é s s z o k á s o s g a z d á l k o d á s k ö z ö t t? mik közül elsőt az urbér lehetlenné teszi, a' másikat pedig ápolja. Az okszerü gazdálkodás isszintúgy mesterség, mint a' szokásos, mert mindkettő bizonyos szabályok szerint gyakoroltatik, csak hogy az az égtávoli különbség van közöttük, hogy midőn emez gépszeresen, és gondolomra gyakoroltatik, akkor amaz elvek szerint, hely, és korszeresen űzetik. Az okszeres földmivelő mindenütt tudja magát tájékozni, 's megkülönböztetni a' helyet, időt és esetet, ellenben a' szokásos el nem bir távozni azon kaptától, mit egyszer követett, bár módszere csak egy tájhoz alkalmazható. Ez

tehát kénytelen függni szolgailag a' természet, föld és időtől; mig amaz vezetni birja a' természetben rejlő erőket tetszése szerint. Ez példaul türni kénytelen, hogy a' folyó homok több négyszeg mértföldnyi legjobb földet elborit az országnak olly részében, melly a' természettől mintegy előjogositva van arra, hogy a' hon szivében feküdvén, holdja több száz forintot érjen. Ámde mi történik vele most? az hogy a' bócsai puszta földnek holdja, osztálykor alig becsültetik többre két forintnál, pedig ha okszerüleg miveltetnék, és ártézi kutak által termő földdé varázsoltatnék, becsára végtelenül növeltethetnék. Igy: ha az alföldi szokásos gazda tőzek helyett más anyagot használni tudna tüzelésre, jelesen torfot, kőszenet, és egyebet, mik pedig bőven fekszenek földünk gyomrában, ha értenénk a' lápok kiszáritásához, mint Vedres mérnök sikerrel tőn Szeged mellett Vedresházán; értenénk a' csatornázáshoz, a' rétöntözéshez, a' folyó homok megkötéséhöz, miket már nemcsak tanit, de sikerrel is gyakorol az okszerü mezei gazdaság, mennyi fát megkimélhetnénk, mennyi jó földet megmenthetnénk, mennyi most kopár vidéket édenné változtathatnánk?

Továbbá az okszerüleg űzött mezei gazdálkodásnak iránya — melly abban áll, hogy minél többet, és jobbat termeszszen — nagyszerübb levén, mint a' szokásosé, miveletei és gyümölcsei is áldottabbak. Innét van, hogy eddigi slendriánunk mellett, egy két terméketlen év után tönkre jutottak a' jobbágyok, a' földesurak pedig a' tőkéből élni kénytelenek valának. Igen: mert a' szokásos gazdálkodás csak kevés számu népnek tud adni táplálékot, mint középkorban; ő a' népességnek éhhelhalás, dögmirigy által áll ellent; ellenben az okszerünek legjobb barátja és segéde a' népesség, mert ő nem hagyja szunnyadni a' természetben rejlő erőket, sőt együl egyig fölkeresi azokat, és munkásságba hozva a' föld termő erejét, öt- sőt tízszerezi. Példával világosítsuk a' dolgot. Míg nálunk némelly uradalmakba a' rétöntözés, a' kereskedelmi és takarmány-növények termesztése, a' juhá-

szat okszerűbb kezelése lábra nem kapott, addig azok alig láthatták el takarmánynyal száraz években csekély számu nyájaikat 's gulyáikat. Ámde most tekintsük meg csak az alcsútit és a' m. óvárit: minő különbség létetezik ez utósóban, a' mai és hajdani kezelés között! A' régi posvány helyett fáskertek, faiskolák, és buján termő rétek szemléltetnek. Most a' rétek háromszor is kaszáltatnak egy évben, és azon 30,000 juh, és 80 schweizi tehén, melly itt tartatik, soha szűket nem lát.

Ezenkivül, míg a' szokásos gazdálkodás nem is álmodja, milly sok és nagy hasznot nyújt a' természettan, a' külföld mezei gazdálkodásának ismerete, a' gazdasághoz tartozó jobb szerszámok elterjesztése, a' házi állatok, és gyümölcsök nemesb fajai, a' tűz, és jégkármentesítés, a' tagosztály, a' mezei rendőrség, 'stb. a' mezei gazdaságnak; az okszeresség elve használja az ó és új kor becses találmányit, és fölfedezési kincseit, és olly kellemes foglalkozássá varázsolja a' mezei gazdaságot, minőnek tekintette azt már a' bölcs régiség. Ki veszi tehát azt aggkori alakjából és azon törpeségből, mellyben sinylik az főleg honunkban sok helyen; nem egyéb levén, mint hálátlan munka, mint örök pörpatvar, és csikorgó nyomor, és szegénység tanyája. Erkölcsibb is az okszerű földmivelés, mert ez nem kivánja mások rovására és a' közbirtokos társak kárával jövedelmeit szaporitni, elöntvén például csekély teleknyi birtokjog után a' közös nagy határt juhnyájaival, hanem valamint maga jogszeres, és mások jogait méltányló, úgy szabad szellemű, a' zsarnokságot, 's potiorok önkényét nem tűrő.

Immár minden eddig leirt boldogságoknak útjában áll az urbéri rendszer, mellynek alább a' robot és dézmánál bővebben előadandó fonák elvei, és rendszabályai korán sem ösztönözvén a' jobbágyot erényre és iparra; inkább ingerül szolgálnak a' vétkekre, például: a' csalásra, a' hanyagságra, a' békétlenségre, ezek által kútfejeivé válnak számtalan nyomornak. Mert kérjük nyájas olvasóinkat, gondolják meg, mikép barátkozhatnék meg a'

mezei gazdaságot gépileg űzni kénytelen jobbágy az újabb elvekkel, az újabb gazdasági jövedelemforrásokkal, például: iparnövényeknek hazánkban honosításával, a' selyemtenyésztés nagyobbszerű űzésével, a' répának czúkorkészitési irányból nagyobb mértékben termesztésével, 's egyebekkel, most midőn napjai és órái számlálva vannak, midőn ő még földesura gazdaságát is szokásosan kezeltetni látja; midőn egyetlen példány-gazdaságot látni sem szerencsés egész életében, mellyek pedig élő czáfolatai az aggszokásos mezei gazdálkodásnak. Él tehát ennek henyevárában, és épen nem igyekszik levetkezni az urbéri korlátok között, a' már különben is vériben rejlő idegenkedést az újságtól és újítástól, inkább teng, és csikorog a' régi vágásban, mint új útat törne magának sorsa javitására, mint a' szabad, és ügyes éjszakamérikai Yankee, a' ki kétféle elvet követ, egyfelől a' már üzletes ágak javítását, másfelől az egészen újak megindítását. Ezért dicséri aztán őket List, kinek munkáiból talán mi magyarok tanúlhatunk legtöbbet, és már csak ez is hatalmas indító okunk lehet az urbéres földmívelés megszüntetésére, hogy soha mi addig teljesen szabad, mivelt, és önálló nemzetté nem leszünk, míg e' mostani urbéres, azaz, szolgai földmivelésünket okszeressé nem változtatván, ennek örvendetes kézfogóját a' műiparral el nem lakjuk. Hogyan? ugy hogy nincs nyomorúbb élet, mint a' csupán földmivelő nemzeté, mint mi vagyunk, mert itt említett okoknál fogva, a' gazdagító gyár- és kereskedelmi ipar nem létezhetvén, a' nemzet alig csikorog, és szellemi 's anyagi kincsekben mindig szegény marad, mint mi. Ellenben ott van a' nemzeti önállás, honvédelem, és joglét biztosítva, a' hol a' műipar egészíti ki a' nemzet egyik karját. Itt segíti a' gép- és műtan a' hadakozást, itt van gazdagság, ész és erély, itt van legtöbb önálló, 's annálfogva hon- és honi érdekhez csatolt honpolgár, midón a' törpe mezei gazdálkodásból tengő nemzet rozsdás kardu és gyakorlatlan született honvédeivel, éhhel holt, 's apa-

thiába sülyedt hadaival, honszeretet által épen nem hevített urbéreseivel, nem nagy félelmet képes előidézni az ellenség szivében. Nemzetünk fiatalkori éveiben ez épen nem így volt. Szabad, és földsajátból ki nem rekesztett várjobbágyaink erős védfalul szolgáltak honunknak; és bámulni lehet Árpádjaink bölcs belátását, hogy ők azon sötét korban, illyen erőteljes, szabad, és honszeretettel lángoló közép rendet tudtak alakítni, ama harczszomjas időkben. Innen lehet kimagyarázni dicső győzedelmeiket. Ámde elnyomatván, sőt elpusztulván várjobbágyaink, gyérűltek győzedelmeink; alsó alapjaiban megrendítetve polgári szerkezetünk ez által, a' Sajó, Várna, és Mohácsnál történt veszedelmek utjai egyengettettek. És ez nyájas olvasóim! sokkal nagyobb figyelmet érdemlő históriai adat, minthogy ezt egy két hiteles iró szavaival bebizonyítni szükségesnek nem tartanók. II. Endre király alatt már szétoszlottak mint láttuk a' vitéz jobbágyaink; mi lett a' következése ennek a' honvédelmet illetőleg? az, hogy ennek helyét a' kényelmesb élethez szokott nemesség foglalván el*), ezek Sajónál **1242**, mint Tamás esperes irja — „a' csatarendelő IV. Béla szavára mitsem hajtottak, a' kalocsai érsek kéréseit, átkait, áldásait, fenyegetéseit, pedig füleik mellett elbocsátották.“ Így vonták aztán honunkra ama rémitő büntetést, mellyhez hasonlót a' világ évkönyveiben nem találunk, és seholsem olvassuk, hogy nép illy példásan meglakolt volna azért, hogy a' honvédő derék szabad osztályt ősi szabadságából, póri kötött állapotra lealázta, dicső királyát pedig, és ebben a' hazát hitetlenül elhagyta. Tekintsük meg a' mohácsi vérnapot: itt is ugy találjuk, hogy ősi szabadságából kiforgatott jobbágyaink hiánya szűlte a' veszedelmet. Mert kikből állott jobbadán az itt megjelent tábor? vagy elpuhult és feslett életű, előjogaira hívat-

*) **Thomas Archidiaconus in Hist. Salon. cap. XXXVII.** Hungari nobiles cuncta quidem suae vitae tempora in apricis sylvis, et amoenis pratis cum uxoribus transigentes, non de bellorum strepitu cogitare poterant; qui non seria, sed ludicra quotidie tractabant.

kozó, késedelmes, királyi parancsoknak nem engedő köz nemességből, vagy pedig már elnyomott jobbágyságból: mint az 1526: 10; és az 1523: 19. t. czikkely tanusítják, és ezekről báró Herberstein,*) Tubero**) és a' szemtanú Broderics püspök bizonyságot tesznek.***) Nagy leczke adaték tehát már ekkor nemzetünknek, mint kell a' földmíves népet, ember-, és személyes jogaiban meghagyni, sőt hatalmas karral védni.

Végül harmadszor: az urbéres rendszer utjában áll a'földmíves osztály értelmes, erkölcsi, és főleg iparos nevelésének. Mi igen jól tudjuk, hogy a'középkori honvédelem ideje egészen lejárt, melly leginkább néptömegi nagyságra, testi erőre épitetett, és lelkesedésre; nélkülözhetők levén benne azon tudományok és gyakorlatok, mellyek a' lőpor, és lőszerek feltalálása óta ebben lényeges szükségűek. Fegyvert tehát már mi sem kívánunk adatni jobbágyaink kezébe honvédelem végett, mert katonáskodás, és békes földmivelés, ma ugy látszik öszszeférhetlen dolgok. Azonban az ész, erkölcs, és ipar fegyvereit még sem kívánjuk tőlük elvetetni; mert ezek azok, mikkel a' földet teljesen legyőzhetik, és a' benne rejlő áldás-forrás zárait feltörhetik. Ámde urbéres rendszerünk ezen fegyverektől fosztja meg őket mindennap, mint, ha a' következőkre figyelmezünk, könnyen átláthatjuk. Láttuk az okszeres

*) Nihil remissum est a pompa, fastu, insolentia, ac lusu, donec concideret: ut non inepte quidam ex aulicis dixerit: Se nunquam vidisse, vel audivisse regnum ullum quod majore atque Hungaria, gaudio et tripudio periret. Commentarii rerum moscoviticarum. p. 145.

**) Ad edictum Ludovici II-i pauci admodum nobiles convenere; quidam enim diutino otio desides, militiam detrectabuntur; aliis pecuniae ad equos, et arma paranda deerant: nonnulli paucis in speciem missis, ne dicto non audientes esse viderentur, domi latitarunt. Tuberonis Commentarii, rerum sui temporis. L. 11.

***) Descriptio cladis Mohacsiensis: Francofurti 1681. Quorum — nobilium — aliqui dum mandatum regium exequi recusant; dum privilegia sua, et morem baronum sub regiis tantum signis militandi jactant, ea quoque res — Dravi scilicet: defensio — fuit praetermissa.

gazdálkodás rajzánál, mikép gondolni sem lehet, hogy földmivelésen áldás feküdjék, értelmiség, jó erkölcs, és ipar nélkül: ezeket pedig együl egyig megsemmíti azon szabadtalan helyzet, mellyben élnek urbéreseink, a' szabadság levén eleme mind az értelmi, mind az erkölcsi kifejlésnek, mind pedig az iparnak. Mert valljon kifejtözhetik-e ott az első, a' hol erőtetett viszonyok és az aggszokás vaspálczája uralkodik? erkölcsöket illetőleg, nem fojtatik-e ott el minden nemes érzés, nem vágatik-e el minden ut a' valódi erényhez, nem tétetik-e lehetlenné a' közdolgokbani részvét, nem önt-e el az önzés iszapos árja minden hajlamot és cselekvényt, a' hol folytonos nyomás nehezkedik testre lélekre? Az ipar nemtője megáldhatja-e azt, ki földsajáttal nem bír, és azon földről, mellyet mivel, szabad tetszése szerint nem rendelkezhetik? nem állván neki szabadságában, mit ültessen abba, kereskedési növényt-e vagy gabonát? kinek nem szabad felszántani rétjét 's legelőjét, és tenni gabonatermő földdé, eddigi szőllőjét pedig gyümölcsössé, vagy kaszálóvá; nem válthatja fel ugarrendszerét termékváltoztatásival, nem szabhat annyi éves turnust, mennyit jónak lát? Értekezzünk e' dolgokról részletesebben.

Az urbérnek tehát jobbágyra áradott kárai részint szellemiek, részint anyagiak. Elsők a' férfias észt kifejleni nem engedők, 's erkölcsrontók; ez utóbbiak pedig ipart-ölők, és őtet anyagi jólétre eljutni nem engedők. Az urbér alatt tehát a' jobbágy értelme úgy mint kellene öncselekvőségre ki nem fejtőzhetik, és igy ő ezen kényszerítő rendszer alatt mindenkor kiskorú marad. Észjelleme szolgai leend mindenkor, és ollyan, melly irtózik minden újítás- és haladástól, jobbra 's helyesbre töréstől, mivel ezekre gondolkozás kívántatik, ez pedig neki több fáradalomba kerűl, mint a' testi munka. Miért van ez így? megmondjuk. Jobbágy örökre el van foglalva, hol urdolgával, hol megyei és más tartozásai teljesitésével: és így ő nem ura saját idejének: önállólag nem kezdhetvén semmibe, és azt nem folytathatván sok ideig, hozzá szo-

kik ahhoz, hogy parancsoljanak neki, mint a' gyermeknek, mert különben magától mihez sem kezd. Így elméje elveszti rugékonyságát, és olly tompa, feszes marad, mint teste. Ebből kimagyarázható az ő komolysága, ujítástól idegenkedése, melly alatt mindig valami neki ártót, vagy ártani akarót feküdni gyanít.

De főleg erkölcsei szenvednek, és erkölcsi hibái között kitünő a' henyeség. Azt mondja egy német közmondás: „Wenn der Bauer nicht muss, so rührt er weder Hand, noch Fuss." Lustaság mindig a' fej üreségének gyümölcse: a' ki nem gondolkozik, mitsem kíván; a' kinek kivánati nincsenek, nem leend kedve a' munkához is. Munkásság akkor ébred fel az emberben, midőn hasznot reményl; és mivel a' paraszt munkái igen roszul jutalmaztatnak meg, és ő véres verítékivel is csak kevésre mehet honunkban, megkedveli a' dologtalanságot, melly más erkölcsi gonoszt szűl ő benne, látván t. i. hogy ő gyakran saját hibája miatt nem mehet semmire, és holt szegény, csalás, lopás, boszu, és irigységre hajlandó; de fogékony a' zendületre is, mert urai nem ritkán irgalmatlanok, és benne az elégületlenség, és konokság szellemét táplálják. Illyen levén a' jobbágy erkölcsi jelleme, benne az emberi méltoság érzete föl nem ébredhet.

De főleg ipara marad igen alacsony fokon; említett okon kivül azért is, mert földbirtoka sem elkülönzött, sem örök. Milly varázs erővel hat a' birtoksajat az iparra, erről már nagy nevű Széchenyink eleget irt Stadiumában, és ezen nagy emeltyűjét a' nemzeti gazdagságnak ékes tollal kiemelte, 's nagyobb földbirtokosaink lelkére kötötte; itt tehát nekünk csak az maradott fenn, hogy egy nagy agronomnak Youngnak erőteljes szavait idézzük: „adj valamelly embernek egy darab kösziklát szabad, örökös, és elkülönzött birtokul, ő abból édent fog alkotni; adj neki gózsen termékenységű földet csak bizonyos évekig haszonbérbe, vagy kölcsönös használat terhe alatt, nem sokára bogácskóról termend az." Följebb

említett cs. k. kormányszéki tanácsos Burger pedig így nyilatkozik: „ha valamelly keresetágat virágzóvá akarunk tenni, minélelőbb arról gondolkozzunk, hogy a' vállalkozóknak az ne silány, vagy igen kétséges hasznot nyújtson.“ Ezek mind lélektani adatok, és az emberi természet mélységeiből merítvék: tekintsünk már most szét a' népek között, és hitelesítsük nézeteink igazságát ethnographiai adatokkal.

Milly áldott hatása van a' földmivesi szabadságnak az iparra, sőt a' népességre is, csak két példával világositjuk. Egyik Éjszakamerikából, másik a' szomszéd Lengyelhonból vétetett. Tudjuk millyen polgári és földmivelési szabadság virágzik Éjszakamerikában: de látjuk azt is, hogy nincs iparosb nép mint az itteni ugynevezett Yankee. Ez még az evés óráját is ugy tekinti, mint kellemetlen félbeszakasztását szükséges dolgainak: ugymint a' ki magát foglalkozás nélkül nem tekintheti, ugyan azért nincs szomorúbb napja mint a' vasárnap. Ezen földmíves osztály mindig kész módositni foglalkozásait, változtatni szerszámait sőt mesterségét. Kivált Connecticutban alig van olly gazda, ki magának valamelly gépet ki ne talált, vagy földmivelési rendszerén lényegest ne változtatott volna. A' Yankee, ha ugyan jóra való, mindig táplál lelkében valamelly tervet, 's nyerekedő kinézést a' vörös folyamtól öntözött földekre, vagy a' texási pamuttermő vidékre; elméje tele van gyarmatosítással, sőt kiköltözéssel is, ha saját érdeke kivánja. Ő reggel a' munka idején szárazon, feszesen és egyes szavakban fogadja el a' látogatót, és nem is igyekszik eltitkolni tűrhetetlenségét, mert pontosan felosztotta napi idejét és munkáit; ellenben ugyanazon ember este tele van szivességgel és udvariassággal. Nem csoda tehát, ha illy lelkület mellett sokra megy éltében.

Ha azzal állana itt elő valaki, hogy ezeknek vérökben van az ipar; mi az örök váltság által felszabaditott néhány lengyel faluk földmiveseinek iparára hivatkozunk. Fájdalom! említett honban is ugy bántak a' paraszt-

tal, mint nálunk. Itt is földfüggeléknek tekintetett a' jobbágy; itt sem pörölhetett földesurával saját neve alatt; itt is büntetlen megölethetett a' jobbágy saját ura által, mi több, ez sokszor még a' vérdijt sem volt kénytelen lefizetni: sőt a' nemzet kitünő gyalázatára még 1768-ban is, olly illusorius törvény hozatott jobbágy-ölést illetőleg, hogy ha a' birtokos által elkövetett gyilkosságot két nemes és egy paraszt nem tanusitotta, mint szemtanuja a' tettnek, akkor a' gyilkos csak pénzre büntettetett. Voltak azonban itt is emberileg érző földesurak, jelesen: Chreptowicz, lithvaniai alcancellár, Bryzetowszky apát, és Stanislaus herczeg, különösen pedig Zamoysky főcancellár, kik engedve a' méltányos korszellemnek, a' földmivelést, mennyiben rajtok állott, uradalmaikban kimentették a' nyomasztó urbéri bilincsek alól. Különösen mint Wiebitsky lengyel iró irja*) Zamoysky jószágain tetszék meg legjobban a' fordulatnak áldottsága, a' masoviai grófságban, hol 1760ban hat jobbágyfalu lett egészen szabaddá örök váltság utján. Ezekben, mig kötött helyzetben voltak, tiz év alatt csak 43 született gyermekkel növekedett a' népesség; fölszabadult korukban pedig 1760—1770-ig már 62-vel, 1770—1777 éveken 77 gyermekkel; a' szabad faluk jövedelme pedig három annyi lőn mint jobbágykorukban vala**)

*) Patriotische Briefe an den Canzler Zamoysky.

**) E' tekintetben Francziа, Porosz és Szászországból, Belgiumból, Hollandiából és Norvegiából magasztos és országos kiterjedésű példákkal lehetne szolgálni —

Igazító.

MÁSODIK SZAKASZ.

A' robot, jónak látszó és rosz oldalaival együtt.

A' robot mint az urbér egyik főtényezője, együl egyig magán hordozza ennek jellemeit, ugymint: kor és okszerűletlenséget. Ezen szavakkal kimondottuk reá is a' kemény itéletet, mellyet már most okokkal támogatni szoros kötelesség, annál inkább, mert ennek számtalan védői vannak honunkban. Tudjuk, hogy minden dolognak két oldala van, és dicsőségére válik a' világfolyamnak, hogy nincs itt olly tökéletlen lény, tárgy, és intézkedés, mit bizonyos tekintetben tűrhetőnek ne lehetne nevezni. Hanem az aztán a' baj, hogy midőn valamelly intézkedés, szokás, kor- és okszerűtlenné válik a' fölvilágult és mély belátásuak előtt; a' maradásnak fontolva haladni szerető baráti visszaélve említett parányi hasznokkal és okokkal támogatható, 's ki is mutatható fényoldalakkal ugy el tudják vakítni a' különben is ujitástól rettegő lomha sereget, hogy ez még tovább is megmarad szokott henyevárában, világos kárával a' köz, és magánjónak. Ugyanazért nekünk előbb el kell mondanunk azon látszó hasznokat, mellyeket nyujt a' robot, és a' miket a' robot-barátok olly nagyoknak festenek, hogy a' kényszeritett igabarmos és tenyeres munka nélkül a' nagyobb birtokosak, nagyobb terjedelmű földeit honunkban alig mivelhetőnek állítják. Ezek illyen védokokkal álianak elő a' robot mellett:

I. A' robot nélkülözhetlen a' földesurnak honunkban azért, mert földmivelést emberkézerő nélkül folytatni lehetlen, Magyarhon pedig néptelen ország; a' kik tehát főleg csak ujitási vágyból akarják elavítni a' robotot, nem tudják, vagy nem gondolják meg, hogy okos mezei gazdának nincs nálunk drágább kincse a' mindig készen levő gyalog-erőnél. Ugy van, a' gyárnok segithet magán gépekkel; a' kereskedő hajóslegények helyett használhat gőzerőműveket, de nem igy van ez a' földmivelésnél; mert bár divatba jöttek már honunkban is némelly különczöknél a' külföldről nagy költséggel hozatott czifra gépek, de szükségtelenné tették-e a' tenyérrel dolgozókat? épen nem, mert Éjszakamerikában, ama gépek honában is két 's három ezüst schillinget kész fizetni a' szorosan számitó Yankee napszámosának egy napra, mert tudja minő kincs fekszik a' kézerőben. Kivált a' magyar urodalmakban érezhető a' kézerőhiány, mikben olly munkák szoktak előfordulni, mikre egyszerre nagy erő kell, azért, mert egy naptól véghetlen sok függ. Mit csinálna illyenkor a' jószágkormányzó robotosak nélkül, ha napszámos-fogadásra szorítatnék, hol találna egyszerre elegendő munkást akkor, mikor ezek legdrágábbak 's legkapósabbak? De

II. Méltó joggal is szoríthatja a' magyar nemes jobbágyát a' kézi munkára, mert az adósa neki; ha már ez adósságát egyébkint le nem róvhatja csupán kézi munkája által, miért nem lehetne őt kényszeritett munkára szorítni? Nem róvhatja le pedig egyébbel, mert honunk pénzetlen ország is, és tudjuk miként jobbágyaink még a' közadót sem fizethetik, a' haszonbérlők adósak maradnak évről évre, milly oktalanság volna már ollyan földbérrel megelégedni, mit tudunk, hogy jobbágy saját zsebéből letenni nem bir, és kihagyni csuszamlani kezeink közül azt, mellyet, ha különben nem, bot által megszerezhetünk magunknak?

III. Azt sem lehet mondani, hogy a' magyar földesurak olcsón miveltetik a' robot által földeiket, mert ves-

sük csak egybe jelen urbérünket, robotot illetőleg a' morvai, austriai, stájeri és galicziai robottal, meglátjuk, hogy midőn nálunk 104 a' napszámok maximuma, emlitett honokban 156, pedig ezekben a' robottal milly nyomasztó megszoritások és terhes adók járnak együtt. Itt előbb engedelmet kell kérni a' jobbágynak arra, hogy házasodhassék, engedelmet a' kölcsön fölvevésre, termésének, marhájának eladására, sőt adóssági fölvevésre is földesuri jóváhagyás kivántatik. Itt faizásról mitsem tudnak az egy Galiciát kivéve, a' legelőnek a' földesurétól elkülönzésére törvényes lépést tenni nem lehet, mint nálunk, itt a' dézmán kivül adnak még a' földesurnak csirkét, kappant, tojást, méhet, borjut, mik alól az 1836-diki urbér már fölmentette a' magyar jobbágyot, sőt néhol még az ugarban termesztett növénytől is megveszik a' kilenczedet. Végül mennyi itt a' laudemium, a' mortuarium, elköltözési taxa és más! mikről a' magyar paraszt mitsem tud, de jól tudják azok, kik ezen tartományokat bejárták, és azt, mit felhevült képzelődésű iróktul a' magyar jobbágyok elnyomattatásáról beszélni hallottak, meséknek találták.

IV. Sőt könnyű bebizonyitni, hogy a' jobbágy nálunk tetemes kárt vallana, ha robotjától elesnék, mert hiszen a' földmivelés neki szintolly mestersége, mint más kézmíveseknek a' tű, gyalu, fűrész, olló, kalapács és üllő segélyével véghez vitt munkája; mi lenne belőlük, ha ők ezen munkát nem gyakorolhatnák adósságaik lerovására, ha minden urdolga helyett pénzzel kellene fizetniök? hiszen most egy cselédes jobbágy mennyi napszámot lerov gyermekeivel egy nap, elmegy ezekkel szomszédja vagy jó embere helyett is urdolgára, ésigy mennyit keres évenként? Valóban csudálkoznunk kell némelly urak rövidlátásán, kik csak azért, hogy valami ujat és feltünőt mondjanak, készek a' földesurakat tönkre tenni idétlen terveik és javaslataik által, és azt tenni ezekkel, mit egykor Mátyás király tett Gömörmegyében, hogy miveljék maguk

földeiket önkezeikkel, robotosaikat pedig ültessékbe hűs szobáikba selyem pamlagaikra és karszékeikre.“

Feleljünk már most ezekre röviden. Legnyomosabbnak látszó ellenvetés a' robot megszüntetése ellen az, melly a' k é z e r ő n e k megbecsülhetlen voltából és honi n é p e s s é g ü n k csekély fokából vétetik. Mi elismerjük, hogy a' többek közt e' két ok szüli nagyobb földbirtokosainkban a' robothoz folytonosan ragaszkodó hajlamot, ez akadályozza nálunk a' termésváltoztatási jobb rendszer behozatalát, ez nem engedi számüzni az ugarost. Igaz tehát, hogy nincs drágább kincse mezei gazdának a' kézerőnél, nálunk ugy, mint széles e' világon. Ámde nem kell összezavarnunk itt is a' fogalmakat, és felednünk, milly roppant különbség van a' kézmunka és kézmunka között, ép ollyan, mint a' szabad és kényszeritett kézerő közt. Midőn elsőt egy vagy két forinttal is fizetni napjában hasznos, az utolsó alig ér öt hat garast. De erről alább bővebben, midőn majd a' munka természetét vesszük bonczkésünk alá és ennek logicájáról irunk. Nagy baj az is mi nagyobb gazdaságban a' napszámos szűkvoltából és ennek ősforrásából a' magyarhoni n é p t e l e n s é g b ő l keletkezik. De most már kérdjük, megorvosolja-e e' két bajt a' robotrendszer? épen nem, mert ezen bajok örökre megmaradnak, míg az állandó, sőt ennek gyökeréről bő erővel tápláltatnak. Vannak nekünk magyaroknak számtalan pusztáink, és ki hinné? némelly megyéinkben majd annyira megy a' puszták száma mint a' helységeké. Mi ennek az oka? fölfedezé a' derék B e z e r é d j; mi azt adjuk hozzá, hogy mig a' robot fenn áll, addig a' német iparos földmíves mindig inkább megy honunkat elkerülve a' dagadó Oceanon keresztül a' förtelmes éghajlatu, de szabad Amerikába, mint termékeny, de szolgaföldü honunkba. Aztán azon bajon, melly a' napszámos szűkvoltából és a' néptelenségből keletkezik, épen nem ugy kell segitni, hogy ragaszkodjunk tovább is a' gyenge tudatlan és készpénzfizetést nem igénylő napszámosokhoz, hogy hevertessük földeinket, és kárhoztassuk azokat olly meddőség-

re, melly bennünket szükölködni, embereinket éhen halni vagy lopni kényszeritse, hanem az, hogy markoljunk anynyit, mennyit jól megszorithatunk, ha kézerőnk kevés, tegyük akárhova azon földünket, mellynek jó mivelését meg nem birjuk, ha mindjárt negyedét, harmadát vagy épen felét tenné is az elcsapott föld eddigi birtokunknak. Ne gondoljuk, hogy azon kezünk között megmaradt és jól mívelt föld ki nem pótolná a' haszonbérbe vagy felébe kiadott föld termését. Vagy ha sem kéz sem géperőhez nem juthatunk, fordítsuk fölösleg földünket kaszálóvá vagy kövér legelővé, hogy igy az el nem kelhető vagy igen olcsó termékeink megemésztésére heverő marhákat is tarthassunk, miknek hizlalása által a' termékeket szintugy pénzzé változtathatjuk, mint a' gyapjuval.

Most a' robot-rendszer mellett, hogy már a' második ellenvetésre feleljek, a' pénzetlenség örvényébe sodortatik honunk, különösen földbirtokosaink és jobbágyaink; mert amazok tiszta jövedelmét a' jószágkormányzás nyeli el, ezeknek tiszta hasznát pedig az aránytalan adó, mellyről alább. De ha ezen áldástalan rendszer megszünend, elsők az örökváltság által nyerendő összegeikkel a' mezei gazdaság haszonnal folytatására nélkülözhetlen befektetések és javitások alapját vetendik meg; mivel megint azt nyerendik, hogy kevesebbet markolandnak ugyan, de azt jobban megszoritandják; ezek is földsajátjuk mivelésire forditva jobb erejöket, nem stereotyp, hanem igazán productiv gazdaságot üzendnek. Milly sokat nyerend ezáltal a' hon, alig szükség emliteni. Ekkor a' kelet népéhez igen illő laktalan, kopárságukban végtelen láthatárral biró pusztáink megnépesednek, és magyar földesuraink ama vészteli vágya is talán megszünik, minélfogva ők most minden szorgalmukat arra fordítják, hogy a' munka helyett a' földet szaporitsák és a' földből előidézendő hasznot mellőzve, azon vannak, hogy sok igen sok földet birjanak, pazarolva az aránytalan térre a' parányi erőt, melly kisebb téren három annyit gyümölcsözött volna. Ez tehát még ázsiai kovász nálunk, valamint

azon előitélet is, hogy a' népesedés ellentétben áll a' földbirtokos vagyonosságával. Igen is, ha a' régi robot és dézma-rendszer mellett maradunk, de ha az ujabb socialismus elveit követjük, — mellynek tanai közt legfölségesebb az, hogy a' föld termékenysége azon arányban növekszik, minőben az népesedvén iparteljes kezek által okszerűleg miveltetik, — épen nem tévedezünk amaz antisocialis eszmére, hogy hagyjuk inkább parlagon pusztáinkat, semhogy azokat nyomoru jobbágyokkal betölteni iparkodjunk.

Harmadik ellenvetést illetőleg, ennek első része olly igaz, mint a' napfény, másikat azonban kétségbe vonhatjuk. Valóban a' magyar főnemesnek fölötte sokba kerül jobbágyföldeinek robotos miveltetése. Ha ő ezektől ugy adóznék, mint az angol lord és franczia paire, előbb utóbb megkellene szöknie ezektől. De erről alább. Azon állításra, melly a' magyar jobbágyoknak a' szomszéd cseh, morva és austriai jobbágyok sorsánál boldogabb állapotját erősiti, csak egy adattal felelünk, melly az, hogy midőn ezek hegyes és sziklás földük daczára szaporodnak, népesednek szüntelen, a' magyar jobbágy szaporodását még a' csak tűrt izraelitáké is jóval felül haladja honunk legtermékenyebb megyéiben. A' szaporodás, ugy véljük, legjobb mérlege a' jólétnek, tegyük tehát ennek egyik serpenyőjébe az austriai birodalomban levő jobbágyoknak honunkon kivül, a' másikba ezeknek honunkban élő részét. Malthus, Balbi és Hoffman becses iratai után bizonyos, hogy Morvaországban egy □ mértföldön 4552, Csehhonban 4722, Austriában 5000 ember is találja élelmét, kiknek képeik-, házaik- és öltözetükből itélve, én ki őket figyelemmel megvizsgáltam, e' hegyes vidékeken is nagyobb jólétet olvastam ki, mint magyar földnépünkéből a' legjobb tájakon. Nálunk a' legtermékenyebb megyében, Szerémben csak 2320 ember él 'egy □ mértföldön, a' legterméketlenebb Mármarosban pedig csak 930. De a' tulságoktól óvakodva, vegyük fel a' közép termékenységü Borsodmegyét és tekintsük meg itt a' népszaporodást,

párvonalt huzva a' személyes terhek alól fölmentett izraelitaság és a' kényszeritett munkával mai napig terhelt jobbágyság között. Ugy találjuk, hogy midőn amazok 30 év alatt 2,270-ről 5,232-re szaporodtak hiteles táblák után, ugyan akkor a' földmivesek, kik II. József alatt 134,441-en voltak e' megyében, 30 év elelte után csak 161,000-en találtattak, pedig boldogok boldogtalanok együtt, és igy koránsem ollyan arányban szaporodtak ezeknek reál-terheket emelő osztálybelijei, mint a' személyes terhek alól fölmentett zsidók, pedig ezen megyebeli urbéresek még boldogok annyiban, hogy Gömör, Szepes és Sárosmegyékből évenkint jönni szokott számos munkások alkalmazása által segíthetnek magukon nyári sürgős munkáikban.

Mi a' negyedik ellenvetést illeti, bizonyos az, hogy a' jobbágyoknak színtolly kézimesterséginek kellene lenni a' földmivelésnek, mint a' kitanult asztalosoknak és más kézmüveseknek saját szakmányaik. Ámde minő égtávoli különbség van a' szokásos honi jobbágyaink közt divatozó és az okszerü földmivelés között, már följebb érintettük. Szükséges gonosz ez olly honban, melly csak most kezdi átlátni, hogy emlitett mesterség nem születik velünk, hanem huzamos gyakorlat, ismeretszerzés és éles tapintat által megszerezhető, különösen pedig gazdaképző számos iskolák által, — miket országos erőnek, nem egy két vállalkozónak kell alkotni, — előidézhető. A' robot vaskarjai alól kiszabadult országok alkottak is már illyeneket, sőt a' m ö g l i n i, h o h e n h e i m i és s c h l e i s h e i m i nagyszerű intézetek földmivelési egyetemeknek tekinthetők, mellyek példánygazdasággal is ellátvák levén, jótékony erővel hatnak a' kisebb gazdasági tanodákra, különösen a' szokásos gazdaság elavítására, és annak bebizonyitására, hogy ezen árvizként növekedő fényűzés jelenkorában lehetlen olly honnak el nem szegényedni, melly a' szokásos földmivelés henyevárában nyugodva, a' föld jövedelmeit magosb fokra emelni nem birja.

Illyen ellenokokkal lehet meggyöngítni a' robot jónak látszó oldalait. Vannak azonban szempontok, mellyekből tekintetve ezen korszerűtlenné vált intézkedést, olly fonák és okszerűtlennek mutatkozik el nem fogultak előtt, hogy ennek minélelőbbi elavítása szükségesnek látszik. Ezen szem- és álláspontokra kivánjuk mi már most nyájas olvasóinket fölemelni, mit ugy vélünk legjobban elérhetni, ha elébb a' robotot értelmezve, kimutatjuk azon okszerűtlenséget, melly ennek eszméjében rejlik. A' robot tehát olly kényszeritett kézi munka, mellyet a' honi törvény minden egész fél vagy negyed jobbágytelek és házhely birásáért ugyan aránylag, a' földminőséget illetőleg pedig különbség nélkül és egyenlően tetetni kiván a' jobbágyok által földesuraik javára. Vegyük fel most egyenkint az ezen eszmében levő minden egyes fogalmakat, mikimezek: I. A' robot nem szabad, hanem kényszeritett munka. II. Törvény, nem pedig kölcsönös szabad szerződés utján készült tartozás. III. Mindenféle osztályzatu és fekvésű földre egyaránt kivetett teher.

I. Kényszeritett és igy nem szabad munka tehát elsőben a' robot, e' fölött pedig már a' közvélemény régen eltörte pálczáját. Nem is ok nélkül, mert ha a' munka logicaját megtekintjük, ez nem más, mint embererőnek küzdése az anyaggal. Erre, hogy diadallal koronáztassék és gyümölcsöző legyen, három dolog kívántatik, elég erő, igaz kedv és alkalmas idő. Ha a' küzdelmet korlátolják, az erőhiány, a' kedv nem léte és az idő alkalmatlansága, ugy sikeretlen leend az, földesurat ugy, mint jobbágyot illetőleg; mert minél több erőt, időt és kedvet vesztegetend ő el az ellenerőkkeli vitában, annál jobban roskadozand a' rárótt terhek alatt, elveszti kedvét és beéri tengéssel, ellenben, ha ereje 's kedve nevekedik, például az által, hogy ő magának 's nem másnak dolgozik, önkényt rendelkezik erejéről és anyagairól, nem hajtatik el robotra csak azért, mert most nap süt, nem kénytelen a' magáét vesztiben hagyni a' máséért, annál jobban nevekedend életkedve, ezzel gyarapodand ereje, ezzel

megint diszlend munkája és gazdagsága. Hajdanta a' kard szerze történeti jogot a' földhez; ma a' munka hóditja meg ugyan azt és kényszeriti arra, hogy az okszeres munka által meghóditott föld ugy öntse a' hasznot, mint a' sajtó által összenyomott szőlő az édes levet. Valóban a' kényszeritett munka áldástalan mindenütt, ellenben a' fölszabadított dolognak kell tulajdonitnunk azt a' dolog-kedvelést sőt lelkismeretességet is, mit az angol munkásoknál találunk a' legnagyobb fokon. Ők mint szabad emberek érzik mélyen belbecsöket, és mindent becsűleteset készítnek mindennek; ők műpontosak, rendszeretők és csinosak. Ámde tennék-e ők ezt, ha nálok is a' munka lebilincselve volna? épen nem, illy helyzetben ugy tennének ők is, mint a' spanyolok; ezek közt ha a' tűgyár asztalánál tíz némber dolgozik, egy felügyelőt kell tartani, sőt illyen felügyelők felügyelőjét is drágán fizetni, vagy hogy közelebbi példával éljek, a' magyar robotosak, kik közül soknak jól esik, ha mást megcsalhat 's az illyen csalás által aztán magát csalja meg legjobban; mert illyen csalárd munkával ők soha a' becsületes munkások, sőt nemzetök is az önálló nemzetek sorába be nem léphetnek és örök szolgaságra kárhoztatvák; miként a' kisebb tömegű égi testek arra, hogy a' nagyobbak közt forogjanak. Mert valamint minden az ész fönséginek enged, ugy a' szabad föld és kézműiparos nemzetek azok, kikkel a' munkát és földet fölszabaditni nem akaró népek korán sem versenyezhetnek.

Nincs productivabb munka, mint a' földmivesi, mert ez által a' legvalódibb szükségeink fedeztetnek. Mi nem vagyunk olly elfogultak, hogy a' physiocratákkal csak a' föld nyers termékeit tartanók productiv műveknek; mi a' pénzt, a' csereárukat, sőt az elmeműveket, találmányokat és fölfedezéseket is illyeneknek lenni ismerjük, mert tudjuk, hogy emezek által az embermunka könnyitetik és gyorsitatik, például a' gépek által, de azt is jól tudjuk, hogy legszükségesebb munka levén a' földmivesi, ezt kellene minél előbb feloldozni bilincseiből, mert a' nemzet

minden egyénei nem élhetnek haszonbérből; rájok nézve tehát jóval fontosb a' munka, mint a' gazdagság; első emennek forrása, ez pedig nem létezik többé, mihelyt a' munkához kedv, erő és iparforrás kiszárad. Mind Smith, mind mások, mind közelebb List munka philosophiája röviden ide megy ki, hogy „a' munka is már nem kútfő, hanem folyam, melly kifoly az észből és a' jó szokásból; mert minélinkább átlátja valaki, hogy neki gondoskodnia kell a' jövendőkről; minél miveltebb kebellel bir és élénk érzelmei által arra hajtatik, hogy magát 's családját biztositsa a' sors csapásai ellen, minélinkább szoktattatott ifjuságától fogva a' gondolkozásra és munkásságra, minél több 's szebb példát látott, minél több alkalom nyilik neki arra, hogy testi 's szellemi erejét sorsa 's helyzete javitására fordítsa és itt minél kevesebbé kötvék kezei; minél nagyobb biztositékkal bírnak fáradalma gyümölcsei, minél több elismerésre tarthat számot azért, hogy ő a' közterhet emelni segítette, és végre esze minél tisztább az előitéletektől, babona és tudatlanságtól, annál áldottabb lesz munkája gyümölcse, annál többet és jobbat állit ki ipara által, és azt annál inkább megtakarítja." De legnagyobb tényezője még is a' munka sikerének a' szabadság, mivel a' történetirás tanítja, hogy valamint az olasz, németalföldi, angol földmivesi ipar akkor emelkedett, mikor emlitett honokban a' nemzeti 's polgári szabadság megalapitatott: ugy a' velenczeiek, hánzavárosok, spanyolok és portugalok nemzeti ipara akkor kezdett elhanyatlani, midőn politicai szabadságuk elenyészett, semmi ipar, semmi takarék 's leleményes ész nem pótolhatván ki a' szabad intézmények hiányát*)

Továbbá az okszerü mezei gazdálkodás a' munka felosztáson alapszik, mire a' derék Smith Ádám tőn bennünket figyelmetesekké; ámde a' robot ezt is lehetlenné teszi. Valamint a' gyárakban, ha a' munka felosztatik és például egy tű tíz ember kezén megyen keresz-

*) Liszt d. n. Syst. der polit. oeconomie. I. 206.

tül míg meg készül, de ezen tíz ember, a' munka felosztásnál fogva, — minő a' hegyezés, kiszurás, simítás, 'stb. — száz tűt készit el addig, mig a' munka felosztást mellőző tíz ember, ki minden munkát maga tesz, csak tízet; ugy a' földmivelésben sőt átalában a' nemzeti gazdálkodásban is fő elv az, hogy a' földmivesi, kereskedelmi és gyármunka megosztassék a' néposztályok közt; például a' városi mesterember, mint nálunk, ne szántson, vessen, ne járjon vásárra, a' jobbágy ne készitsen utat, ne kapjon mindenbe, hanem csak azt tegye, mi tanult mestersége; mert igy himpellér munkát teend mindenben, és időt veszt, miből sok kár háramlik a' nemzeti gazdaságra, melly az egyének jó vagy rosz munkájának eredménye. Legyen szabad e' nagy és fontos igazságot mint a' munka természetéből merített elvet honi példával világositni. Mi magyarok tudjuk, milly boldog jövendője lehetne nálunk a' répaczukor- gyártásnak; melly elkezdődve a' földmiveseken, folytatva a' gyármunkásokon és végződve a' kereskedőkön, hatalmas érdekkel birná az egész iparosztályt kellő élénk munkásságban tartani és munkája után boldogitni. Ámde ez csak ugy esnék meg kellő sikerrel, ha ezen jövendő dús vállalat a' munkafelosztás nagy elvét követné 's nem tenné azt, mit eddig tett, vagy legalább tenni kénytelen volt, hogy t. i. a' vállalkozók magok termesztettek répát a' czukorfőzésre, magok kezelték a' nyers czukorfőzést és végre magok is finomitották azt. Mi lőn ezen eljárás következése? az, hogy husz czukorgyárunk megbukott, három négy teng és csupán egy kettő virágzik. Ha már most a' fennebb mondottakat ezen statisticai adat fölvilágositására használjuk, ennek oka nem másban gyökerezett, hanem abban, hogy a' munka illőleg föl nem osztatván, kivánt sikert nem nyujthatott a' miatt, hogy a' czukor-iparágak sem egyik sem másik kezelőinek fáradsági gyümölcse biztositva nem volt. Jelesen a' földmívesek nem adhatták magokat e' vállalatra azért, mert nagy számu vevőkre nem számithattak, a' nyers czukorgyártók és e' mellett az aprólékos finomitással is foglal-

kozók czukra sem igen kerestetett a' kereskedők által, mert ez a' jóféle czukorral a' versenyt ki nem állotta; így tehát csökkenni kellett nálunk ezen jövedelmező iparágnak. Ellenben mi jósolni merjük, hogy ha részvények utján egy nagyszerű középponti czukorfinomitógyár felállitatik, mellynek aztán egyedül a' raffinirozással kell foglalkozni, ha az ország minden és minél több részeiben felállitandó nyersczukor-készitő-gyárak mellőzendik a' raffinirozást és a' répaczukortermesztést, bizván ezeket a' földmivesekre, fölviruland ekkép elsőben a' földmivesi, a' marhatenyésztési 's hizlalási ipar, föl a' czukorgyáripar; mert mindenik osztály termékei és gyártásai kivánt számu vevőkre találandnak.

Ezekből világos, hogy mig robot - rendszerünk álland, addig nálunk sem szabad, sem kellőleg felosztott munka helyt nem találhatván, távol leendnek földmiveseinktől azon inditó okok, mellyek leginkább emelik és ébresztik azok producaló erejét. Illyen földmivesi aggszokás aztán soha nem birja életbe léptetni a' kézmives és gyáripart, mik bölcsőben feküdve, a' nemzeti bel 's külkereskedésről szó sem lehet, és igy örök kiskoruságban sinylend, a' nemzet örök függésben tespedend, a' hon földmivelési politicájának silány fonáksága miatt, midőn aztán a' nagyobb belátással biró nemzetek az illyen hont, mint hordót, saját kényök szerint csapra ütik és kevés életnedvét is kiszivni ügyesek, mit mi csak ugy távolithatunk el, ha okulva a' munka logicájából, a' kényszeritett munkát csak fegyelem alatti embereink szűk körébe szoritjuk, a' szabad földmivelések köréből pedig örökre száműzendjük, mint nemzeti és egyéni ipart elölő daemont.

II. Láttuk följebb, hogy a' robot ollyan tartozás, melly nem a' földesur és jobbágy közötti szabad 's kölcsönös szerződés, hanem a' törvénynek közbejött és mintegy keresztül vágott utján készűlt; és igy figyelmet érdemlő fogalom a' robot eszméjében. Mi elismerjük, hogy nagy jótétemény volt a' hatalmaskodó és zsarnok szellemü földbirtokosak ellenében, az első ugyan II. Ulászló

alatt, 1514 : 16. t. czikkben megállitott robot*), mert tudjuk, hogy késóbben Erdélyben, sőt hihető nálunk is, két 's több napi robotot is kivánt a' földesur saját jobbágyától egy héten; de elismerjük azt is, hogy van joga bele avatkozni a' törvénynek e' dologba, mivel históriai igazság az, hogy azon 5 millió holdra menő jobbágyföld, melly most robotosak által miveltetik, hajdan álladalmi várföld volt, és még most sem kizáró tulajdona a' földesurnak, mert a' jobbágyságra nézve legszerencsétlenebb emlékezetű korban is örökké hozattak törvények, azt mutatók, hogy a' jobbágyföldnek igazi ura az állodalom, és ennek van hatalmában meghatározni urbér által az ur és jobbágy közötti viszonyokat, mit nem tőn, ha a' jobbágyföld tiszta sajátja volna a' földesurnak. Azonban ennyi idő lefolyása után még is csak van a' jobbágyföldhez valami joga a' földesurnak is, és el kell ismernünk, hogy jólelkű, jámbor és okszerűleg gazdálkodó földbirtokosak ellenében ez csakugyan okszerűtlen bánás; mert elsőben itt sem ur, sem jobbágy előbb kihallgatva nincs, és igy „rólunk nélkülünk;" mi alkotmányos léttel öszhangba nem hozható levén, némi jogtalanságot és önkényt árul el. Lehetnek 's vannak zsarnok földesurak, de vannak jó lelkűek is, kiknek szabadsága a' rosszak miatt rövidséget nem szenvedhet. Azt is tudjuk másodszor, hogy földmivelésben átalános szabályt hozni, a' föld, körülmény, hely végtelen különbsége miatt csaknem lehetlen, a' nélkül, hogy vagy a' földbirtokos, vagy a' földmíves tetemesen ne csalódjék. Bajos harmadszor az is, hogy ugyanazon föld három urat ismerjen: állodalmat, főnemest és jobbágyot; mert a' mai elvek szerint csak egy lehet a' tulajdonos, a' többi vagy haszonbérlő, vagy adós. Valamint már az adóst kötelezni nem lehet, hogy ő holtig kamatozzon a' fölvett pénztől; hitelezőt épen ugy nem, hogy ő egyszer, akkor fel ne vehesse pénzét adósától; haszonbérlőt szoritani nem lehet,

*) 1514 : 16. Rustici qualibet hebdomada, singuli uno die dominis ipsorum servire teneantur.

hogy holtig haszonbérlője legyen haszonbérbe kiadójának, valamint ezt, hogy mindig egynek adja ki jószágát árendába; igy nagy jogtalanság fekszik abban, hogy a' törvény védve saját állodalmi tulajdonát, 's mint adóalapot, az urbéres földet; ezen méltó alapot vevén ürügyül, a' földesur és jobbágy jogait törvénye által ugy megszorítja, hogy ezeknek még akkor sem lehet ujabb szerződést kötni egymás közt, mikor már a' körülmények, a' kor, a' földmivelési rendszer egészen megváltozott, és az urbér földesurnak ugy mint jobbágynak károssá lett. Annálinkább mivel:

III. A' robot mindenféle osztályzatu és fekvésű földre egyaránt kivetett teher; és igy aránytalan tartozás. Jelen robot-rendszerünket azon aránytalanság, és igy jogtalanság terhes vádja nyomja, hogy a' marhás és gyalog napszám mindenütt egyenlő az egész honban, pedig a' kik ennek minden vidékbeli földeit ismerik, jól tudják, hogy nálunk nem öt, hanem legalább tiz osztályt kellene állitni, ha igaz arányt akarunk alapítni. Tekintsük meg közelebbről vidékbeli földeinket. Csongrád, Békés és Torontálban egy búzamag tízet, húszat ad akkor, midőn Sáros, Szepesben egy zabmag, mert itt már búza nem terem, csak másfelet. Ha már az emlitett felföldi legjobb földeket egy osztályba tesszük a' nevezett alföldi legjobbakkal, és a' két különböző tájakon fekvő jobbágytelkek adózásait, 's robotjait egyenlőkép állítjuk meg, így a' legnagyobb aránytalanságra építendjük a' legnagyobb jogtalanságot; mert a' felföldi megyékben a' legjobb és igy első osztálybeli falu sem mérkőzhetik alföldön a' negyedik osztálybeli falu földével. Ugy van: kitünő a' különbség a' honbeli legjobb és legrosszabb jobbágytelkek között elannyira, hogy midőn Haczfelden 's másutt vannak telkek, miknek csak haszonvételi becsáruk 4,000 forint; vannak ismét mások ollyanok, miknek becsárukat 100 forintnál többre tenni nem lehet. Igaz, hogy nagy különbség van a' robotban is: mert midőn a' csongrádi jobbágy 52 nap dolgozik erős

két ökörrel, ezen marhás napi munka két p. forintot is megér akkor, midőn a' ruszniyák fakószekérrel és riska két ökörrel tett napi munkája alig ér egy huszast, de még is csak fenn marad az aránytalanság, mellyből aztán az keletkezik, hogy terméketlen földön megcsalatik a' jobbágy, mert rosz föld annyi robotot nem érdemel; termékenyen és jón megcsalatik az ur, mert csekély az, mit robotban szolgálnak neki. És ez, mind az átalános, mert törvényszabta robot következése, és annak eredménye, hogy a' törvény kizárta a' földesur és jobbágy közti szabad egyezkedést 's szerződést, melly ha nem akarja sujtani vagy az urat, vagy a' jobbágyot, annyiféle leend, mennyi a' határ; és igy épen nem átalános törvény rendelkezése alá tartozik.

Illyen képtelenségek, sőt ellentétek feküsznek a' robot eszméjében, mellyet már más oldalairól is megtekintve, fölötte korszerűtlennek bélyegezhetünk. Mert ha kérdjük: mikor kezdődött az? akkor midőn ez eszme divatozott, hogy csupán a' terjedelmes birtok ad tekintélyt és hatalmat az által, hogy a' háboruk világában a' nagy földbirtokos annál több hadat tarthat, mellynek emberei őt szükség idején segítik, de a' kiket mivel a' pénz szűke miatt nem dijazhatott, földet adott nekik, hogy ettől robotoljanak és termékeikből dézmát fizessenek. Ezen eszme, és ennek életbe léptetésének eszközei, tagadhatlan illettek az ököljogot tartó, harczszellemű, és pénzetlen századokhoz, mint ollyanokhoz, melylyeknek fogalma sem volt az emberi és polgári jogokról, hanem mindent a' tényleges jogok szemüvegén tekintettek; nem a' nemzeti gazdálkodásról és arról, hogy ezen rendszer mellett éhhelhalás, örök kiskoruság, más nemzetektől függés leend osztályrésze a' nemzetnek. Ma már változott a' kor, és ennek eszméi 's fogalmai. Hajdan a' földnek módnélküli felosztása, a' gyárerő tökéletes elfojtása nem tartatott hon ellen elkövetett bűnnek, ma tudjuk, hogy az első törpe földmivelést, második a' nemzeti gazdálkodás törpeségét vonja maga után. Mert elsőt

illetőleg, nem okszerütlen-e az ollyan földmivelés, melyben mindenki, boldog, boldogtalan, néhány talpalatnyi földet mivel, és ezen termeszt annyit, mennyi őt 's családját az éhhaláltól megmenteni képes; és e' fölött még azt is ugy mivelni kénytelen, mint ezt az ezer éves urbéri rendszer meghatározta, nem pedig ugy, mint a'kor szükségei és a' hely kedvezései kivánják. Egy nagy városhoz közel eső helységnek például, egészen más rendszert kell tartani földmivelésében, mint az attól messze fekvőnek. Jelesen: midőn emez hasznosan tenyészt gőbölt, amaz hasznosabban hizlal marhát; midőn az gabnát nagyobb nyereménnyel termeszt, ez több hasznot vesz be a' nemesített gyümölcsből, zöldség, tojás, vaj és tejből. Hát a' nemzeti gazdálkodás milly törpe a' robot-kedvelő nemzeteknél! kik közt a' gyáripar föl nem virulhatván, ezek hasonlók az ollyan afrikai nemzetekhez, kik szintugy főzhetnének pálinkát, mint mi, és mégis egy hordó pálinkáért készek gyermekeiket örök rabságra adni, szintugy készithetnének gyapotkelméket, mint mi, mert a' használatlan gyapot ugy is elrothad fáikon, és még is egy szép gyapotkelmeért, hat annyit érő durva anyagot adnak.

De hogy korszerűtlenné vált a'robot, és nekünk is magyaroknak fölötte kell ovakodnunk attól, hogy földmíveseinkre elviselhetlen terhet tegyünk, őket robot, dézma és még közadóval is nyomtaig terheljük, megtanulhatja a' két testvérhon, a' mostani török szultán példájából, a' ki 1843 évi moharrem — februarius — hónapban kelt nagy uri fermánjában megparancsolta, hogy a' musulman földesurak, Bosznyákországban keresztyén jobbágyaikkal, vagy a' rájákkal emberibben bánjanak, jelesen: „azon földbirtosak, kik a' termékekből kilenczedet vagy ötödöt vesznek, a' rájáktól hetenként csak két, vagy egynapi szolgálatot kivánhatnak; azok pedig kik negyedet, vagy a' termés felit veszik el, semmi szolgálattételt nem követelhetnek." El is törlötték ezt már minden miveltebb nemzetek, követve a' frankok példáját,

kik azt még Illirországban is elavították, mint okszerűtlent, és mind földbirtokost, mind jobbágyot illetőleg igen nyomasztót, de a' melly honban ez, elmulván a' frank uraság, ismét helyre állitatott. Vannak ugyan mellesleg megjegyezve, kik könnyen megbarátkoznak a' robottal, mint a' dézmával, és emezt nyomasztóbbnak találják amannál; de jól meg kell jegyeznünk, hogy a' dézma is fölötte terhes ugyan, kivált ott, hol mind kilenczed, mind tized nyers termékben szokott kiszedetni, mert ezen ötöd a' jobbágyot ugy tönkre teszi, hogy ő, ha a' magot és munkát felszámitja, alig marad élni valója; a' robot pedig ugy, a' mint az urbérben áll, nem soknak látszik. Ámde ha meggondoljuk, milly sok visszaélés esik a' robot körül, milly sok napszámot szolgáltatnak le irgalmatlan tisztek a' jobbággyal előre, épen akkor, midőn ennek mindene vesztiben van; de leginkább, ha eszünkbe vesszük azt, hogy a' robot elöli a' szellemi erőket is, és a' szabadnak született embert géppé lealacsonyítja, önérzettől, öncselekvéstől és ipartól megfosztja, lelkét leveri és elbutitja, erkölcsét megvesztegeti, őt aláváló felügyelőknek martalékul adja, legjobb idejét ellopja, valóban azt kell mondanunk, hogy a' robot több kárt tesz a' jobbágynak erkölcsileg és szellemileg, mint ugyan ő neki a' dézma anyagilag.

Eddig szóltunk a' robot átalános kárairól; most már térjünk közelebb honunkhoz és tekintsük meg, milly káros hatással van az magyar mezei gazdaságunkra, jobbágyainkra és földbirtokosainkra.

I. Nemzetgazdaságunkat illetőleg, a' robot olly korban, mikor még az okszeres földmivelés és gazdálkodás áldásait nem ismerték, az egyének és állodalmak szüksége kevés volt, a' közterheket nemes és jobbágy egyaránt viselte, midőn képzelhetlen pénzszükség uralkodott, és azt sem tudták a' népek, mi a' nemzetgazdálkodás, tűrhető volt. Ámde ma egészen ellenkezőleg állanak a' körülmények. Ma a' szükség szaporodott, a' pénz szükét bankjegyek pótolják, a' nemes a' közadó terhét

jobbágyra tolá, e' fölött a' földmivesi silány munka a' jóval nagyobb népességet többé táplálni nem képes: igy tehát ezen rendszer a' megváltozott körülmények 's viszonyok közt nemcsak nem hasznos, sőt fölötte káros. A' nemzet mezei gazdaságának jelenkorban átalában elismert főelve ez: „szabad föld, szabad földmíves.“ Átalában pedig a' nemzetgazdaságnak még magosb elve és jeligéje ez: „fölszabaditott földmivesi, gyár és kereskedelmi ipar.“ Ugyanezért minden mivelt honban fölszabaditották már földmivelést ugyan a' robot és dézma; kézműveket a' czéhkényszerités; kereskedést a' zárrendszer bilincsei alól; mert átlátták, hogy az észt 's ipart korlátolni, emberiség elleni bün; mivel az ész- és iparszabadságban fakad a' nemzeti jólét forrása. Honunk is bővebb tudományt meritve a' miveltebb nemzetek példáiból, és átlátva a' robotos földmivelés silányságát, kisérletet tett ugyan az 1836-diki törvény által a' bottal járó földmivelés kinövéseinek letisztogatására, mivel sejteni kezdette, hogy eddig gyakorlott mezei gazdálkodása gépszeres, szokásos és ollyan, mellyet szabad 's mivelt ember méltánmegvet és utál, mint olly szűk forrást, melly csak urat tengethet, és szolgát táplálhat; gyár, — annálinkább kereskedelmi ipart pedig épen nem, mert az illyen földmivelés mellett sokszor ur és szolga majd éhhelhal; mikép jutna ennek fölöslegéből valami a' gyármunkásnak? Az ur tehát nyomoru jövedelme miatt kénytelen volt falun lakni, és főgyönyörét ló 's kutyatartásban és vadászatban keresni, melly utósót ugy tekintette, mint földesuri fölségének saját élvezetét, miből az lett, hogy nyul-, szarvas- és farkas-vadászat feszitette keblé, szüntelen, eszme és ismeret-vadászat soha. Minő az ur, ollyan volt a' jobbágy. Ez tunyaságnak adta magát; a' munkát, melly miveltek előtt ezer élemény forrása, büntetésnek; az időt, mellyről a' műiparos angol ezt mondogatja: „az idő egyetérő a' pénzzel,“ ásitozásnak, unalomforrásnak tekintette. Mikép fogott volna, és mikép foghatna illyen ellenkező elemmel kezet az ipar? Mind-

ezen bajokat átlátta az emlitett évbeli bölcs törvényhozás; de most már kérdeni bátrak vagyunk: meghagyván emlitett törvény a' mezei gazdálkodás főtényezőit, a' robotot és dézmát, és igy a' főgonoszt ki nem irtván, elősegitette-e a' mezei gazdaság kifejlését honunkban? feleljük: alig; mert azt a' bajforrást nem dugta be, mellyből legbővebben árad a' honi földmivelést elöntő iszap; mikről meggyőződünk, ha a' többször emlitett, különben korunknak becsületére váló törvényt figyelmesebb szemmel megtekintjük. Minden törvénynek legnagyobb dicsérete az, ha ez, a' gyöngébb fél jogait hatalmasan biztositja az erősbbek ellen. Az 1836-diki pedig ezt nem birja tenni, sőt tág kaput nyit a' visszaélésekre az által, hogy a' magyar jobbágynak saját földesura elleni keresetében is az urszéke levén a' biró, — bár ezen esetben a' földesur maga, vagy tisztei soha elnökök, vagy közbirák nem lehetnek, hanem első másokat köteles kinevezni, bár továbbá urszékeken a' törvényes bizonyság, egy szolgabiró, esküdt és ellenőrködés végett a' megyei ügyész mindig jelen tartoznak lenni, még is, — ki nem látja? hogy itt elég tág kapu nyilik a' földesuri befolyásnak. Mert kérdjük: minő biztositéka van ott az emlitett törvényben a' magyar jobbágyoknak nyujtott jogoknak, a' hol az urszéken a' földesurak által választott, gyakran tőlük rendes fizetéssel ellátott tisztviselők űlnek? Rendeli ugyan az 1836: 7. t. cz. 11 §-sa, hogy „a' jobbágyok szeréntúli munkákkal ne terheltessenek:" ámde ezek mégis sokszor megtörténnek, pedig büntetlenül, azért, mert e' törvény földesurak 's tisztek által könnyen kijátszható. Hogyan? ugy, hogy a' törvény nem rendelkezett arról, hogy a' jobbágyok részéről kellőleg bebizonyitathatnék szeréntuli terheltetésök; például: a' tisztség által minden ledolgozott napról, ennek végével erről i bizonyságadásra kötelezéssel. Most a' megyék ezen elvet állitván fel, hogy a' jobbágy vallomása saját ügyében érvényes bizonyságnak nem vetethetik, — mi elméletileg áll is, — de gyakorlati oldalát tekintve a' dolognak,

most már mivel bizonyithatja be a'jobbágy, hogy őt több robotra kényszeriték, mint mennyivel tartozott? és ki fogja tudhatni, hány nap hajtatott munkára? Ő ezt birói-lag soha bizonyitni nem képes; tág kapu nyilik tehát vérengező gazdatisztnek őt szabadon hajtani munkára, mint ezt, hogy gyakran megtörténik, némelly megyék végzései tanusitják; valamint azt is, milly kevéssé lehet a' törvényességet, az önkénynek tág kaput nyitó urbéri rendszerrel kellőleg kibékítni. Ezért 's az illyenekért nem jőnek aztán hozzánk angol, belga 's német remek mezei gazdák 's gyárnokok, kikre pedig legfőbb szükség volna; kik jönnének is nagy számmal, mert itt puszta van elég, de nem jöhetnek, mert a' földet és földmivest még nem emancipaltuk, az iparölő robotot 's dézmát el nem töröltük, és ezek által meg nem szűntettük azon idegenséget, mellyel a' külföld nem ok nélkül viseltetik irántunk. Jóravaló földmíves tehát hozzánk nem jön; mert nincs kedve ott letelepedni, hol az uré a' föld, és ennek teljessége, hol földmívesnek ember 's polgárjogokat élvezni tilos, a' polgári alkat, előitélet és aggszokás miatt, pedig itt különben az iparnak olly dicső tér nyilnék honunk topographiai helyzeténél, gazdag lapály-, hegy- és folyóvizeinél, kőszén bányáinál, terjedelmes erdeinél, mindenek előtt pedig a' nyers termékek bőségénél fogva.

A' törvényhozás magasztos szavára egyszerre megszűnnék ezen kedvetlen körülmény; lehullanának a' szolgaföld és szolgaföldmíves bilincsei, nemcsak ugy, ha ezentul törvény által kimondva lesz, mikép nemcsak azon öt millió urbéri hold föld jövedelme viselend ezután honunkban minden közterhet, hanem azon huszonöt millió majorsági föld is, melly most ugy szólván köztehermentes, hanem még ugy is, ha az urbéri föld a' jobbágynak vagyonává, valódi tulajdonává változik, fölszabaditatván a' földmivelést bilincsező termékekbeni adózástól és a' kényszeritett munkák terhe alól. Ámde ezen eszme eddigelé nem fér fejökbe földesuraink nagy részé-

nek, kik képesek jogokat képzelni kötelesség nélkül, kik előtt a' birtok minden, a' személy semmi, kik nem látják, hogy mahónap a' jobbágy nem birván a' közterheket, ezek az ő vállaikra gördúlnek, és ezen ajtó előtt álló fordulat nem a' legkényelmesebben oldandja fel az eddigi hűbéres viszonyokat.

Mezei gazdaságunknak a' robotrendszer mellett elsatnyult silányságát eléggé tanusitotta az 1834-diki rendkivül száraz esztendő; melly országszerte a' kaszáló réteket tarmezővé változtatván 's még a' lóheréseket is kiégetvén, a' marhateleltetést lehetlenné tette nálunk, és lovat, marhát guny-áron elvesztegetteté földmíveseinkkel. E' baj még más bajt is szült, mert az 1835-diki tavaszon nem volt elég vonó marha, a' trágya hiányzott, és azon földek, mikre a' téli trágya szánva volt, silány termést nyujtottak. Kérdjük már most: más honokban, mikben említett évben szintolly szárazság uralkodott, de okszeres, azaz szabad gazdálkodás divatoz, — mit nálunk a' robot megsemmit és felvirulni nem enged, — olly nyomasztó vala-e a' téli takarmány szűke? Korán sem: mert ezekben, mint a' gazdasági hirlapokból olvassuk, az iparos gazdák mihelyt látták, hogy a' fű elaszott, legott arról gondolkoztak, mivel pótolhatnák ki a' széna és lóhere-takarmány hiányát? Juliusban tehát, mindjárt a' föld felszabadulta után, a' hűs és nedves helyen fekvő földeket, keverten zab, bükköny és tarka borsó-maggal; a' porhanyókat pohánkával tisztán, vagy bükkönnyel keverten; az iszap-földeket fejér répával; a' legmelegebb tájakat pedig tengerivel, — mellynek termésbőségével semmi táplanövény nem mérkőzhetik a' füvek osztályából — bevetették. Voltak ollyanok is, kik mivel előre látták, hogy zöld táplálékról is kell jól előre gondoskodni, melly jövő tavasszal a' kiégett lóherét kipótolhassa, a' tarlós, de felszántott földbe őszi rozsot vetettek még augustusban, ősszel rajta járatták marhájuvat, és aprilisben lekaszálták.

Mindezeket magyar jobbágyaink nem tehették; mert

aggszokásilag mivelt földeiket az urbéri munkák miatt kellőleg el nem készíthették; már pedig a' ki hamar nővő takarmányt akar termeszteni, annak a' földet jól meg kell porhanyitni, tisztitni és elegendő trágyával ellátni; mit ha nem tehet, ugy tanácsosb, ha a' magot és munkát megkiméli, mivel a' rosszul szántott 's kicsigázott földnek sovány adománya sem ezt, sem amazt kellőleg nem jutalmazza. Igy történt aztán nálunk szokásos magyaroknál, hogy emlitett évben a' marha rendkivül olcsó vala, — a' lónak csak bőr-árát adák, és mégis olly kevés vevője akadt. Voltak vidékek, hol tetemesb falkajuhok adattak tartásba olly kötés mellett, hogy tavasszal a' tulajdonosak csak felét fogják a' tartásba adott mennyiségnek viszszakivánni; sőt sokan még azon pontot is foglalák az irott kötéshez toldalékul, hogy a' kiteleltetésért azon esetre, ha a' szükség nyomasztóbb lenne, a' visszajárandó falkaszám gyapjának 's bárányinak még felét is készek odaadni.

II. Vessünk már most futó tekintetet, robot által a' jobbágyra árasztott károkra. Ezek részint szellemiek, részint anyagiak. Elsőket illetőleg már följebb érintettük, mikép el kell fajulni szükségkép azon népnek, melly olly igen meg van terhelve kényszeritett munka, földbér és adó által, hogy akármelly ágát válassza az iparnak, és bármilly nagy erőt fejtsen ki, ipargyümölcse említettem terhek által elnyeletik. Mikép szabadúlhat ki az illyen a' tudatlanság, az előitéletek és a' rosz szokások tömkelegéből? Mikép hat illyenre a' czélszerübb népoktatás és a' hellyel közzel adott jobb példa? Ha már most meggondoljuk, hogy az országokat nem a' fegyveres erő, hanem a' népnek ész- és jellemmiveltsége tart fenn; ha megfontoljuk, hogy ész és erkölcsi erőből telik ki minden: valóban lelkiösmeretes dolognak látszik ennyi embertömegnek szellemi fejlődését, akadályozni a' bottal járó földmivelés és kényszeritett munka által; melly nép azonban, — és itt figyelmet kérek — harmincz milliót ád évenkint a' közterhek és közszükségek

fedezésire akkor, midőn a' kiváltságos osztály ezekhez csak tizenöt millió elvállalásával járulni még most is vonakodik, pedig övé a' föld és annak teljessége.

Mi magyarok igen különös és sajátságos nép vagyunk. Mi magunk is tudjuk 's érezzük, hogy a' földmívest elnyomni bün; tudták ezt eldődeink és törvénykönyvileg kimondák, hogy: „a' nemességnek az elnyomott jobbágyokon elkövetett méltatlanságai kiálltanak boszúért az egekre." Tudjuk azt is, hogy elnyomatott, polgári jogoktól megfosztott, alkotmány sánczai közé be nem vett népnek erkölcsei jók, simák nem lehetnek; mi mezei rendőrséget akarunk törvényeinkben. Ámde lehetők-e mindezek addig, míg jobbágyainkat nyomott helyzetökből ki nem ragadjuk és őket emberibb földbér által emberiebbekké nem tesszük? Nem; mert vegyük fel csak például mezőrendőrségi törvényeinket: valljon gyakorlatba vehetők lesznek-e ezek addig, mig az elnyomott jobbágynak illyen erkölcse leend, minőnek kell annak lenni jelen helyzetében? Nem: mert illyen levén erkölcsi jelleme jobbágyainknak, hol találunk ollyan erkölcsi sajátokkal felruházott egyéneket, kik a' mezőbiróságra minden helységben alkalmasok lehetnének? kikre pedig elkerülhetetlen szükség van, miután a' rendőrszolgabiró mindenütt jelenléttel nem bírva, egy maga nem eszközölhet tökéletes rendet egész kerületében. A' mezei biróban már kellene lenni olly szilárd akaratnak, melly ne rettegjen guny, rágalom és csűre felgyujtásától; olly rendszeretetnek hogy a' tilalomtartásban ő legyen az első; olly részrehajlatlanságnak, hogy merje büntetni rokonait ugy, mint nem rokonait, vagyonost ugy, mint szegényt. Illyen erkölcsi jellem bot- és robotrendszer alatt nem fejlik ki, épen ugy, miként arómás gyümölcsök csak a' szelid éghajlat alatt teremhetnek.

Illyen levén mindenütt a' föld hátán az elnyomott jobbágy erkölcse, mint ezt Garve, igazán philosophiailag földeritette*): ipara, mellyre az erkölcsnek nagy

*) Über den Character der Bauern. Breslau. 1796. 8.

befolyása van, sőt *gazdasága* is, melly ipara gyümölcse, átalában jó lábon nem állhat; melly kettőnek hiánya aztán neki *anyagilag* igen káros. Kérdjük most már: mi okozza benne ezen iparhiányt? elsőben sülyedt *erkölcse*; azután az, hogy a' robot *idejének* javát tőle elvonja. Lássuk mindkettőről röviden. Érintettük följebb, mikép a' jobbágy jelenleg odavetve a' gazdatisztek durva bánásának és önkényének, nélkülözve személyes szabadsága és ideje nagy részit, 's ezek miatt elkeseredve, magát a' vészteli iszákosságnak adván, erkölcsi jellemében ugy lesülyed, olly bizalmatlanná, csalárddá tétetik, hogy azon szép erkölcsi saját, mit a' szabad földmívesben mindenkor tapasztalunk, az a' nyiltság, mivel a' városi alig birhat, róla lekorholtatik, az a' derültség, mivel a' természet keblébeni lét ajándékoz meg bennünket, beborul; és ezek által alig hasznavehető tagjává silányul a' honnak. Említettük, hogy még nagyobb kár az, mikép a' földmíves a' szakmányi dolgozás közben természetté vált tunyaságát, saját és önmagáért tett munkálkodásaiba is beleviszi, mi tetemes kár, magán ugy, mint a' honi földmivelésre. „Az immel ámmal tett robotos munka által, igy szól a' derék Széchenyi, igen sok idő és erő elpazaroltatik; és **30** millió napszámból **10** millió elvesz" már pedig mennyi hasznost lehetne ezen sok kézzel és sok napon tenni, ha azokat a' kényszerités alól feloldott munka báj-ingere elevenítné; ezeken a' szabad rendelkezés alá eső és az édes sajátot mivelő munka tétetnék?

Nincs nagyobb ellensége az iparnak, mint az, midőn valaki sem erejéről sem idejéről, ugy mint kellene, nem rendelkezhetik szabadon. Már pedig a' jobbágy ép illyen helyzetben van. Ő idejének nagy részét a' közteher viselésére, a' más földe mivelésire levén kénytelen fordítni, hogy saját földeit jól mivelhesse, kénytelenítetik több márhát és cselédet tartani; mi aztán minden tiszta jövedelmét fölemészti, és őt földig nyomja. Ha ezt nem teszi, földei elromlanak és alig termik meg, a' neki szük-

séges barna kenyeret, mi aztán őt elkedvetleníti, és kedvetlenségét szeszes italok által elűzésére ingerelve, állatiságából kivetkezni nem engedi. Milly kevés és rosz ideje marad jobbágynak saját munkáira, kivehetjük e' következő számitásból: vegyünk fel egy telkes jobbágyot, ennek azon 300 köznapból, melly van egy évben, 78 napot föl kell áldozni közmunkákra, minők: előfogatolás, utcsinálás, levélhordás, középület-épités, aerarialis és katonafuvar, 'stb. 104 napot urbéri munkákra, a' községi és egyházi munkákat csak 18 napra számitván, nem marad a' jobbágynak szabad napja több mint száz. Most már ha elgondoljuk, mikép egy évben van ollyan nap ötven, min semmi külső munkát nem lehet tenni; ha megfontoljuk, hogy a' földesur sürgős munka idején, kivevén egyedül a' szántást, a' telki állomány aránya szerinti munkát, minden héten megkettőztetheti: ezekből kijön, hogy 365 napból alig marad a' robotos földmívesnek 50 szabad gyalog napja; mi csakugyan fölötte kevés.

A' robot ellen legalaposb vád az, hogy az okszeres gazdálkodásnak utjában áll; és valamint napi fényben dereng már ma ezen igazság, hogy roboterő a' miveltebb gazdálkodásban már haszonvehetlen, sőt a' semmivel csaknem egyenlő, mert az anyaföld csak az okszeres munkának és iparnak nyitja meg kincsforrásait: ugy a' jobbágynak saját maga javára tett munkája is ép illyen természetű levén, áldástalan. Szegény tehát átalában a' magyar jobbágy az áldott földön, mit öltönye, hajléka is eléggé hirdet. Vannak, tagadni nem akarjuk, vagyonos jobbágyaink is: de hogy ezek jobbadán saját földesuraik kárával illyenek, már érintettük és alább bővebben előadjuk; okozván ezen jólétet az urbéri terhek aránytalansága, mellyek jó és rosz földön egyenlők. Valóban, a' ki el nem fogult szemmel megvizsgálja urbéri legujabb törvényeinket, láthatja ugyan elömölve azokon korunk emberibb és méltányosb szellemének sok vonalait: ámde azt is láthatja, hogy azok nem olly határozottak és világosak, mint kellene; min épen nem lehet csodálkozni,

mert a' real, és személyes terheket szentesítő törvény nem is lehet illyen, mert honunk vidékei fölötte különbözők. Egy helyt jobb a' föld, másutt silány; egyik vidék erdős, másik erdőtlen, és róna; egyiknek jobb piacza, vásártere van, másik félre esik. Ezek mind befolyással vannak a' földmives gazdaságára és anyagi jólétére. Honunk vidékei, igen természetesen különbözők levén, ezeknek érdekei egymással szinte ellenkeznek; miből az foly, hogy lehetlen olly urbéri törvényt alkotni, melly minden vidéknek igazságos legyen. Már pedig „D e á k F e r e n c z szerint, hogy egy tájnak nagyobb hasznáért, más vidékek igazságtalanul szenvedjenek, azt kivánni sem lehet." Homály nyomván tehát urbéri törvényeinket, ezek a' birói önkénynek, mint már följebb is láttuk, tág kaput nyitnak; és mivel honunkban a' törvényhozás ezeknek hiteles és illető magyarázója, ez pedig csak minden harmadik évben űl össze: igy a' sokféleképp magyarázható 's kijátszható törvények illető tekintéllyel nem birhatnak; következőleg pontosan soha sem teljesithetnek; mi pedig szomorú állapot. Olly törvény, mit szüntelen magyarázni, olly intézkedés, mit szüntelen foltozgatni kell, pártolást alig érdemel.

Emlitett baj szűli aztán, hogy a' robot kezelése körül, mindkét oldalról szamtalan v i s s z a é l é s e k történnek; mik károsan hatnak, a' jobbágy anyagi jólétire. Földesuraknak jelesen tág kaput nyit jobbágyaik terhelésére az urbéri szabályozásról szóló 1836-diki törvénykönyvnek 10-dik czikkelye, melly valamint több testvére is homályos, két 's többfelé is magyarázható, és igy módositás 's kiegészitésre várakozó. Ebben a' 6. §-nak pontja megrendeli ugyan a' dűlők osztályzatát, de azt világosan ki nem mondja, hogy ott, hol már régi, az az, M. Terézia alatti osztályzat divatoz, meg kell-e állhatatosan e' mellett maradni, vagy ujat kell készítni, és ezt használni kulcsul a' szabályzat minden munkálataiban? vagy pedig közép utat tartva, most a' régit, majd az ujat kell használni.

Vannak mind a' három modornak pártolói, még pedig a' jobbágyok kárával. A' melly földesur az első modort használja, ez sok esetben nagyon megnyomoritja jobbágyait: mert 70 év alatt, az akkor jó földek 's viruló rétek, már ma elromolhattak; és akkor első osztálybeli létökre, most harmadik osztálybeliekké silányulhattak, már csak ezen egyszerű oknál fogva is, hogy hajdan fölöttük fekvő derék erdők által fedetve 's az éjszaki szelek ellen védve voltak, miket a' szegényebb, vagy pazarló földesurak elpusztitottak, és most már ezen rosz földért annyi robotot kivánnak, mint a' hajdani jóért; ez, láthatja mindenki, merő jogtalanság és visszaélés.

Ámde illyen visszaélésre nyit utat a' második modor is, mert ámbár ez jogszeresbnek látszik első tekintettel az elsőnél, de mégis megtörténhetik, hogy a' jobbágy kevesebb földért épen annyit fog robotolni, mint hajdan többért, vagy épen annyi földért, mint eddig birt, többet fog adózni. Legjobban megnyomorodik a' jobbágy ott, a' hol mindkétféle modor használtatik; mert itt a' földesur jobbágyai megrontására teheti azt, mit álnok tőzsér szokott tenni, t. i. kettős mértékkel él: mással szedi be jobbágyaitól a' földeket, hogy a' magáéval összekeverje, és ismét mással adja azokat nekik vissza. Megforditva urbéri törvényeink lehetőkké teszik az ollyan eseteket is, mik egyenesen a' földesurakat kárositják. Illyen eset volt az, midőn ezen elvnél fogva, miszerint egy kaszás rétben annyi tért kell adni, mennyin egy szekérszéna megterem, a' földesur a' föld terméketlensége miatt kényszeritetett 2—4000 □ öllel számitni a' rétnek egy ember vágóját; mi a' birtokost illetőleg, valóságos jogtalanság volt; mert ha a' föld szénatermésre sovány, föl kell azt szántani és egy kaszás rét helyett egy hold szántaföldet adni. Jogtalanság azért, mert egy kaszás rét térsége a' szántóföld legutósó fokozatát, az az 1300 □ ölet fölül nem haladhatja.

Hát még az eredetileg divatozott, sőt rendelt szokás idején, miszerint a' tisztviselők a' kaszálót csak

szemmértékkel becsűlték, — ex prudenti oculorum judicio — mennyi visszaélés eshetett! Mi szabad szájára eresztette az önkényt az is, hogy a' kaszálók mértékeül hajdan az urbéri rendeletek azon tért szabák ki, mellyen középszerű évben egy szekérszéna megszokott teremni, annélkül, hogy a' szekér nagysága, vagy az arra rakatandó széna terhe meg lett volna határozva. Valóban a' ki Pfahler munkáit, ki az urbéri perekről irt, figyelemmel megolvassa, láthatja a' tömérdek visszaélést. Mi annál sajnosabb, hogy már több nemzedék hunyt el, mióta a' robot-rendszer behozatott, és még most is alig vagyunk itt tisztában, némelly elitélési elvek és joggyakorlat fölött; jele, hogy nem is leendünk soha, mert korszerütlenné vált az egész, és urunk szerint: „uj bort, ó tömlőbe tölteni, haszonnal nem lehet."

III. Menjünk át már most, robot által a' földesurakra árasztott károk megvizsgálására. Még most is fris emlékezetben él Z. grófnak, a' sz..i urodalom birtokosának egy őszinte vallomása, mellyben nyilvánitá: „Higyje el ön, urodalmam legbeneficiáltabb helyzetű, négy város közelében; faluim a' dunára feküsznek, a' legjártabb országut közelében; gazdatiszteim jók; földeim első osztályzatuak: és mégis ezeknek évi jövedelmét a' jószágkormányzás egy fillérig fölemészti; nekem csak azon jövedelem marad, mit allodialis földeimen tartott 11,000 birkám hasznából huzok." Kevéssel ezután egy hirlapból olvasám*), mikép E. J. ur Bánátban fekvő és igy áldott termékenységű helységének lakosait felszólitá, hogy kivánnának-e vele olly szerződést kötni, miszerint minden robot és dézmától fölmentetnének? 's a' válasz az lőn: hogy ez szivöknek legforróbb kivánsága. A' szerződés megköttetett egy egész teleknél 37 p. forintban; és most néhány év óta, mind a' földesur jobban biztositottaknak hirdeti évi jövedelmeit, mind a' jobbágyság áldja nagylelkű földesurát. Több illy-

*) Pesti Hirlap: 1841. I. 766.

nemű példák előhordásával is tanusithatnók e' nagy igazságot, hogy midőn Majland környékén, a' Vettebia csatornája mellett, a' réteknek 1600 □ öles holdját 104—130 p. forintjával bérlik évenkint, a' derék Burger állítása szerint; midőn Skótországban egy hold szántóföldtől rendesen 40 's több p. forint haszonbért fizetnek: nálunk harmincznégy holdnyi legjobb földtől, ha 37 p. forintot nyerhet évenkint a' földesur, igen szerencsésnek tartja magát. Magyarázzuk ki már most ezen nagyérdekű adatokat robot viszonyainkból. A' földmívesi munkákra, hogy jól gyümölcsözzenek, kettő kell, erő és ügyesség. Már valljon, elsőt illetőleg, mit várhatni a' jobbágy erőtlen vonómarhájától, rosz ekéjétől, vasalatlan szekerétől, mikép töri ez föl tavasszal a' megkeményedett ugarföldet? erőtlen 's a' robotmunkát most kezdő gyermekeivel, mikép miveli a' szőlőt? tanulatlan cselédei miként teszik azon urdolgot, mikre betanult ügyesség és nagy vigyázat kivántatik? Tudjuk, hogy nálunk a' jobbágyból minden kitelik és ő ugy szólva ezermester. Ő házat rak, gazdasági eszközöket készit, földet mivel, kertész, marhatenyésztő, szőlőmives, fuvarozó; mi elösmerjük a' házi gyárnokság nagy becsét, de hogy ez az okszeres és jövedelmező mezei gazdaságot hátráltatja, az is igaz. Minő munkát tesz például egy olly sereg robotos, melly az uraság szőlőjében dolgozik! és a' mellyben van gyermek, ifju, a' szőlőmiveléshez mitsem értő, és inkább kárt, mint hasznot tevő. Nem jobb volna-e ezen szőlőt tanult szőlőmívesekre bizni, mint illyen kontárokkal miveltetni? Az illyen aljas szakmánymunka aztán kétfélekép káros a' földesurnak, mert elsőben az ezt tevők, mivel nem magoknak dolgoznak, mitsem törődnek azzal, sikeres leend-e munkájok, vagy sem. De másodszor káros annyiban is, hogy akadályozza a' gazdaság ok-, hely- és korszerezését; és igy stereotyp gazdálkodást szűl, és tart fenn, min javitni nem lehet, és igy az ingyen munka kedvéért le kell mondani a' jövedelem két vagy háromszorozása reményéről.

Lássuk már most, milly drága áron vásárolják meg földesuraink ezen silány roboterőt és hitvány szakmánymunkát. Ha most mellőzzük a' közteherviselési, és a' jobbágyra önkényesen rakott terheket, mik most már szerfölöttiségök miatt jogtalanok, és nem sokára a' földbirtokosak által is viselendők: jobbágytelekért fizet az urbéres füstpénzt egy forintot, mi most ugyan semmi, de hajdan nevezetes somma volt. Ez eredetileg egy arany volt*), ez pedig olly korban, mellyben a' hármaskönyv első része 133 czime szerint, négy forinton lehetett venni egy derék ökröt, vagy két borjatlan tehenet, nem vala csekélység. Károsodik tehát itt a' földbirtokos.

De ezen kárt csak igen parányinak lehet nevezni, azon tetemes kárhoz képest, mit robotrendszerünk okoz hazai erdeinket illetőleg, álladalomnak ugy, mint földesurainknak. Méltó e' tárgyat részletesebben előadni és itt fontosságához illetőleg kiemelni. Mindenki jól tudja, milly nagybecsű országos kincsek az erdők; mellyek föltételei a' gyáriparnak, ezzel együtt a' belszorgalomnak, sőt a' nemzetgazdaságnak, nyújtván szakkészítményi műszereket, lehetővé tevén az érczolvasztó 's téglaégető kemenczéket, hutákat és egyebeket. Honunknak nemcsak tudni, hanem érezni is kell azt, hogy növekedő népességünk szinte kényszerit bennünket arra, miként erdeinket mostani szenvedőleges állapotjukból kisegélve, erdei gazdaságunkat a' tökély polczára emelni törekedjünk: meggondolva azt, hogy a' nélkülözhetlen fapótlék nincs mindenütt honunkban, a' tüzelőfahiányt pedig csak sok év mulva lehet kipótolni. Az is figyelemre méltó, hogy gyáriparunknak is mostani bölcsőjéből valahára kilépni és nevekedni kell. Ugyde miképp lehető ez, mig jelen urbéri viszonyok állanak fenn?

*) 1514 : 15. Singuli rustici sessionati, per singulos annos, dominis eorum terrestribus, singulos centum denarios, unum florenum a u r e u m facientes, ubilibet solvere teneantur.

alig megfogható, mivel ezek mellett alig hozhatunk jobb erdőtörvényeket, mint minők az 1791: 57. 1807: 21. t. czikkek. Más honok nem igy tesznek. Napóleon látván, hogy a' frank forrongás alatt az erdők igen elpusztultak és az alább szált erdei gazdaság miatt már elegendő sót nem főzhetni; a' faszűke ellent állván, a' gyáripar elő nem mehet; egész Frankhont 29 erdőőrségre — conservations de ferets — osztatta, és olly erdőőröket rendelt, kiknek kötelességivé tetetett a' magánosok erdeire is vigyázni, és arra, minő állapotban tartatnak azok? 's nem fogyasztatnak-e kelletinél följebb? Hallom, hogy fölzudul itt sok magyar földesur, és azt mondja: „nincs joga a' törvénynek beleavatkozni olly tárgyakba, mellyek a' saját és magánjog körébe tartoznak; ki kötheti meg kezeit egy magyar földesurnak, ha minden erdeit egy pillanatban levágatni akarja is?" — Kelemen k. tanácsos eldönté e' kérdést, midőn igy tanitá*): „nem minden jog és törvény a' földesurak sajátsági 's tulajdoni jogából és hasznából foly ki, midőn arról van szó, mikép kell az erdőket jó karban tartani és legjobb móddal mivelni, ha azt akarjuk, hogy ne növekedjék szüntelen az a' nagy fahiány 's drágaság, melly a' népesb városokban már is igen terhes. Mert az egyének hasznának mindig alá kell rendeltetni a' közjónak." Valóban, a' ki honunkat erdőszeti szempontból megtekinti, ugy találja, hogy törvényhozásunk eddigelé kellő figyelmet nemzeti erdeinkre nem forditott. Vannak vidékek honunkban, mellyekben erdők olly bőven találtatnak, hogy fatermékeink elrothadván, az anyaföldet táplálják. Itt tehát hutákat 's gyárakat lehetne állítni, jobb közlekedés által szétoszlatni a' fölösleget, vagy a' gabna-földet szaporitni irtás által. Viszont vannak tájak, mikben az erdők a' közös birtok, a' közhasználat, vagy inkább közrombolás miatt hasonlitnak közös lóhoz, melly jó nem lehet. Vannak ismét erdőtlen helyek, hol a' futóhomok

*) Instit. Jur. priv. Hung. L. II. Vol. I. p. 547.

dulongásának határa nincs; vannak posványosak, miken égerfák a' legszebb sikerrel növeltethetnének.

De térjünk közelebb a' dologra. Nagyobb földbirtokosainknak vannak szép 's nagy darab erdeik. Ezeknek minden haszna vétele, jelen rendszerünknél nem egyedül az övék; mert a' faizás mind vágás alkalmakor, mind egész évben a' száraz gallyak szedése is meg van engedve a' jobbágyoknak; de meg a' vadgyümölcsök és orvosi fűvek szabad szedése is, és ezeken fölül az erdei legeltetés. Ha már most ezekhez számláljuk az urbéri épület 's tűzifa kiadásának kötelességét is: ezen dolgok az erdő tiszta jövedelmét ugy elnyelik, hogy a' birtokosnak erdeje mivelésére, 's erdei szolgák tartására az erdők jövedelméből mi sem marad. Hogyan? ugy, hogy faizást illetőleg, az erdők természetét értő földesurak tudván azt, hogy minél öregebb az erdő, 's minél több kiszáradás történik benne, annál több böngészeti fát nyujt a' jobbágynak; ellenben, minél fiatalabb az, annál kevesebbet. Igy tehát ők az erdőkbeni csatangolásokat gyérítendők, 40—60 évi forduló — turnus — helyett, 20—25 éves fordulókat hoznak be, mik szinte több pénzbeli hasznot adnak ugyan, de honunk erdeit mondhatlanul pusztitják; és bizonyos levén az, hogy az erdei fák nem örök életűek, az unoka-birtokosoknak fölötte sok kárt tesznek, mivel igy a' tövi hajtások jókor kölkesek lesznek, és a' hajdan hires erdők idejekorán elpusztulnak.

De a' gyümölcs szedése is nagy kárt tesz az erdőknek, mert a' földesurak látván, milly sokféle rombolásnak, csatangolásnak, a' szép fiatal fák kiszemelésének 's ellopásának teszik ki ez által martalékul erdeiket, készeknek nyilatkoznak a' vadgyümölcsfákat ezekből egészen kiirtani, mellyek termékeinek haszonbérbe adásából eldődjeik hajdanta olly szép hasznot huztak.

Legtöbb kárt tesz az erdei legeltetés megengedése. Tapasztalt dolog ugyanis az, hogy a' legeltetett erdők 80 éves korukban alig adnak 35 ölfát addig, mig

olly erdő, melly soha nem legeltetett, képes 50 ölet adni. Ennek oka világos: mert amabban semmi fiatal magkelés fel nem nőhet a' marha tiprása és harapása miatt; de az erdőnek is, a' marha járván azt, ritkásnak, keményföldűnek, és a' termékenyitő esőt bevenni nem képesnek kell lenni.

Jól tudjuk azt is, hogy a' robotoló jobbágynak köteles a' földesur tűzi és épűletfát adni. Illyen viszonyban tehát a' jobbágy az ur erdejét éjjel nappal, télen nyáron rombolja, a' fákat körül metéli, lehéjazza, tövét — hogy kiszáradjon — fejszével verdesi, és a' falopást vagy semmi, vagy igen csekély bűnnek tekinti. De tegyük fel, hogy a' földesur nagy költséggel elkülönzi erdejét, azt őrizteti, pagonyoztatja, vidékvadászt és kerülőt tart 's fizet, hogy erdeje jó karban tartassék: valljon igy is nem esik-e porba munkája, és elkerüli-e, hogy költekezései gyümölcsének nagy részét ne adja áldozatul a' robotrendszernek? Épen nem: martaléka ő igy is a' robotnak, melly egyaránt sujt hont, jobbágyot, földesurat; mert a' jobbágy azon egy ölfának két mértföldre szállitásaért, mit robotban megtenni köteles, évenként eléget és fölépit legalább négy öl hasábfát; „mi, mint Gáthy megjegyzi, olly drága fuvar, hogy azt talán annyiért Green is elvitetné léghajóján."

Illyen sorsa és jövendője van, robotrendszerünk mellett mind jelen erdeinknek, mind ezután következő erdőbirtokosainknak!

HARMADIK SZAKASZ.

A' dézma históriai, jogi, köz és magángazdasági szempontokból tekintve.

A' dézmának legelső kigondolóját, József patriarchát, annak a' papság jövedelem-forrásává tevőjét Mózest, a' keresztyén egyházbeli papságra is kiterjesztőjét, n. Károly császárt, és honunkban polgári alkotmány által szentesitőjét, sz. Istvánt, sokan vádakkal 's rágalmakkal terhelik. Józsefet illetőleg, igy szólnak: ,,Ha közgazdaságunk hiba-forrásait nyomozzuk, háromezer évet kell visszalépnünk, hogy azokat megtalálhassuk. Mi egyébnek, mint a' mózesi törvényhozásnak kell tulajdonitnunk a' veszedelmes dézma behozatalát? és ki vala azon első pénzügyminister, a' ki ezen keserű gyümölcsöket termette, 's merő fiscálisi szellemet lehelle a' pénzügy kezelésébe? Ollyan izraelita, a' ki négy ezer évvel ezelőtt álommagyarázóból nagy vezérségig emelkedett, és egy éhhalál iszonyu szükségét arra használta, hogy a' néptől elvegye saját földeit, és azokért azt örök jobbágyság bilincseibeverje"*). Ama nagy törvényhozót, Mózest ekkép vádolják**): ,,Csak megtetszik, hogy Mózes is jobban szerette saját családját, mint a' többi nemzetséget, mert bár a' Lévi tribusa legkisebb volt, még is ennek

*) Über den Credit vom g. Steph. Széchenyi. Leipzig. 1830. l. 334.

**) Thomae Godwini, Moses et Aaron. Ultrajecti. 1790 p. 467.

jövedelme jóval fölül haladta a' legnagyobb tribus jövedelmét is; mert ennek csak dézmából, saját termékén fölül több gabnája volt, mint amazok közt a' leggazdagabbnak; mit ekkép lehet megmutatni: tegyük fel, hogy mindenik tribusban termett évenkint 10,000 köböl búza, illy arányban Lévi papjainak jutott minden tribusból öszvesen: tizenegyezer köböl, maradván mindeniknek csak kilenczezer.“ Nagy Károlyt saját barátja Álcuin megróvja azért, hogy a' dézma behozásával megnehezitette a' még pogány szászok között a' keresztyénség elterjedését, és ezen Krisztusnak megnyert nép közé nem papokat, hanem rablókat küldött.*) Első királyunk dézmája is, milly nagy ellenszegűlésre talált halála után a' pogánysághoz ragaszkodó magyarokban, tudjuk Turóczi chronicájából.**)

Meg kell vallanunk, hogy a' dézma kiterjesztve minden állati és növénytermékre, olly bőv forrás, miből nemcsak a' papság, de az egész állodalom minden szükségei könnyen fedeztethetnének; nyomasztó tehát az, már első tekintettel is. Azonban ennek behozatalaért sem Mózest, sem a' vallás mellett buzgó keresztyén királyokat olly igen vádolni nem lehet. Nem elsőt, mert a' dézma harmada a' szegények, özvegyárvák tápláltatására rendeltetett***), és igy igen jótékony czélra; a' középszázadokban pedig honvédelemre, és így nem a' papok kényelmére egyedül. Ennyit állithatunk, hogy bár a' dézma kezelésével történtek valamint nálunk, ugy minde-

*) Alcuini opp. epist CIV. Si tanta instantia leve Christi jugum, et onus ejus leve durissimo saxonum populo praedicaretur, quanta decimarum redditi, vel legatio pro parvissimis culpis edictis necessitas exigebatur forte baptismatis sacramenta non abhorrerent. Sint tandem aliquando doctores fidei apostolicis eruditi exemplis; sint praedicatores non praedatores.

**) Part I. c. 39. Tres precones debuerunt proclamare: „Edictum et verbum Dei, Endre et Levente; ut episcopi cum clero sint necati; decimator trucidetur; paganismus abolitus resumatur.“

***) Deuteron: XIV: 28. 29.

nült visszaélések, — mikről alább; — e' nagy jót mindazáltal minden honban eszközlötték, hogy a' dézmaszedési jog a' papoknak 's szerzeteseknek megadatván, ezek saját hasznuktól inditatva, terjesztették a' polgárositó földmivelést, hogy annál több tizedet húzhassanak; és az emberi miveltség évkönyvei tanitják, hogy a' termesztési ipar a' püspöki várak és zárdák környékein kezdett legelsőben fölvirulni a' papok és szerzetesek munkája által. Ezen adó nemének kell tehát leginkább tulajdonitni, hogy a' földmivelés az egyháziakban nagy előmozditókra talált; kik a' rómaiak kora óta elhanyagolt szántásvetést fölélesztették, erdőket irtattak, gyümölcsfákat nemesitettek, mocsárokat szárították, mi nem kis haszon volt az emberi miveltségre.

Azonban még is állván ezen adatok, elmondhatjuk a' dézmáról, hogy ez is főforrása a' robottal együtt nemzeti és egyéni szegénységünknek; és tanuja köz és magángazdasági ügyetlenségünknek. Melly szomoru igazságról, hogy voltakép meggyőződjünk, értelmezzük elsőben is a' dézmát. Ez ollyan termék-adó, melly a' nyers, állati, és növényi termékből került jövedelemből adatik, nem tizedik, hanem meghatározott hányados — quota — szerint. Már tehát legelsőben a' neve is csal; mert tudjuk, mikép honunkban van ötödöt, nyolczadot, kilenczedet és tizedet nyujtó dézma. De van, mint alább a' nyers termékekben adatni szokott adót bonczkésünk alá vevén meglátandjuk, ollyan tized is, mit igazabban másadnak kellene nevezni, mert épen felét veszi el a' tiszta jövedelemnek.

Hogy mi jogi tekintetben helyesen itélhessünk a' dézmáról, föl kell emelkednünk átalában az adó philosophiájára; melly megtanit bennünket arra, hogy minőnek kell lenni az adónak, hogy az elsőben méltányos legyen, nem pedig nyomasztó és iparölő; másodszor, ne fajuljon el jogtalanná, magán és közgazdaságra igen károssá. Mellékesen jelentjük, hogy mi itt az adó természetét, a' földbirtok logicáját már ma más

szempontból tekintő bölcs agronomok nézetei, elméletei, és elvei szerint adandjuk elő, kik jól tudták, mit csináltak akkor, midőn a' kor- és jogszerűtlenné vált dézmát eltörleni segitették, és ennek helyébe alkalmasb földbért állitottak. A' helyes és jogszeres adóztatás és földbér kellékei tehát imezek: elsőben ennek pontos földbecslésen kell alapulni, ollyanon, melly kellőleg mutassa a' földnek, mellyre vettetik, pénzbecsét; e' végre a' földnek hold és ölszámra kell fölméretni, nem lépés, vagy szemmérték szerint, mert ez mindkettő olly bizonytalan, mint a' belevetett mag szerinti becslés; továbbá fontolóra kell venni: sok vagy kevés munkát kiván-e annak mivelése, valamint azt is, minő termék előhozására legalkalmasb, természetére és eladási helyére nézve? Ezenkivül számba jön annak termésbeli jövedelme; mellynek meghatározására legalább 25 évet kell fölvenni, mert kevesebb idő alatt, alig történhetnek ollyan lényeges változások. Másodszor: a' földbérnek távolról sem kell megtámadni a' föld- vagy ipartőkét, az az, ezt egyenesen a' föld tiszta jövedelmére, nem pedig az ebben fekvő, vagy fekhető tőkére, és a' föld becsét emelő, vagy emelhető iparra kell vetni. Jogszeres kutfeje a' földbérnek egyedül a' tiszta jövedelem, nem pedig a' befordított tőke; mert ha az adó ebből is, és már nem csupán a' tiszta jövedelemből kerül ki, az illyen adó megtámadja magát a' forrást, melly aztán időnap előtt kiapad. Tőke alatt pedig, követve az ujabb közgazdaságtan nézeteit, nemcsak a' földet tekintjük, hanem az ipart is, mert e' kettőnek egymással kötött szövetsége a' termék forrása; miket a' tuladóztatás által bedugni annyi, mint a' nemzeti gazdaságot fogyasztani. Tiszta jövedelemnek nevezzük itt azon hasznot, melly fennmarad akkor, miután azon költség a' nyers, vagy összes jövedelemből levonatik, mellybe emez került; melly a' szükség fedezésire fordítathatik a' nélkül, hogy a' tőke kisebbednék. A' nyers termék tömegét tehát épen nem lehet adó alapjaul fölvenni, mert ebben már nemcsak

a' tiszta jövedelem, hanem a' tőke egy része is benne van; t. i. a' befektetési és ipari, miket, mint láttuk, nem lehet illetni a' nélkül, hogy az adóforrás meg ne támadtatnék, ellankadván igy az ipar, mi fölötte nagy tényezője köz és magán gazdaságban a' jövedelemnek. Harmadszor: a' földbérnek arányosnak kell lenni, azaz, nem kell neki jobban terhelni az iparos adózókat, mint az ipartalanokat; illyen pedig az átalánosan kivetett adó, vagy az ollyan, melly az egész ország minden vidékein lakó, mindenféle iparos, vagy hanyag egyénekre vettetik különbség nélkül; és ezt azért, mert a' hon vidékei fölötte különbözők termékenységet illetőleg: ugyanazért a' nyers adót még akkor is nehéz igazságosan kivetni, midőn csak egy egyén jön kérdés alá, mert bajos a' tiszta jövedelmet ugy külön választani a' brutto jövedelemtől, hogy azáltal emez meg ne támadtassék; menynyivel nehezebb lesz tehát ezt átalánosan kivetni minden vidékeire az országnak; kivált olly honban, melly mitsem törődött azzal, minő fokon áll megyei földeinek termékenysége vagy soványsága, minő kedvezései vannak természettől vagy fekvéstől ez vagy amaz megyének átalában, vagy ez, vagy amaz helységnek külön? szóval nem tudja azon tőkekincset, melly minden megye földében, sőt minden helység határában fekszik. Csak ezen ösvényen lehet bizonyos adatok, hivatalos összeirások és nagy gonddal készült megyei special statisticák után eljutni a' tiszta jövedelem tudalmára, melly nélkül nyers adót kivetni jogsértés; mert könnyen megesik, hogy annyit adóztatunk terméketlen vidéken a' nyomoru jobbággyal, hogy neki semmi tiszta haszon nem marad; mint ez megtörtént, mint Luntzel irja*) Hildesheimban, a' hol nem több, mint két fillér tisztajövedelme maradt a' jobbágyoknak, miután nyomasztó adóterhöket lefizették. De ez arányosságon fölül, egyenlő terhűeknek is kell lenni az adó minden nemeinek, minden honpol-

---

*) Rottecks Straatslexicon. art Abgaben.

gárt illetőleg; mert nem szabad a' honnak személyválasztást tenni fiai között, és egyik megyebelit a' másiknál jobban terhelni, nagy jogtalanság levén az, mi nálunk is gyakran megtörténik, főleg a' dézmánál, hogy a' rosz rendszer egyik hazafitól nem tizedet vesz, hanem huszadot, másiktól pedig negyedet, vagy ötödöt, mint alább meglátjuk. Negyedszer, minden keletkező csalárdságot és visszaélést ki kell zárni a' földbér kezeléséből, mert különben a' csalárd ember álnokságát és tolvajságát a' becsületes földmíveseknek kell pótolni, mi igen visszás dolog; ne is legyen annak beszedése ollyan formásság által megnehezítve, melly néha terhesebb magánál az adónál. Végül historiai jogon kivül, ész vagy természeti jogalapja is legyen a' földbérnek, melly szempontra ha nem figyelmezünk, megtörténhetik, hogy a' jobbágyot kétszer is megadóztatjuk, vagy olly jogon kivánunk tőle adót, mellynek alapját a' kor régen megsemmisitette és felforgatta.

Mérjük már most ezen alapszabályokhoz dézmarendszerünket, hogy annak jog-, ok-, és korszerességéről itéletet tehessünk.

I. Földismeretet és földbecsűlést illetőleg, nincs nyomorubb ország egész Europában országunknál; mert az adóiszonyban fetrengő földbirtokosaink irtóztak még a' honteri, vagy arealis nagyságának ismeretétől is, féltek annak napfényre derülésétől, mennyi holdat tesz az urbéres föld? mennyit a' majorsági? és a' midőn Frankhon Napoleon kezdeménye után iszonyú számu milliókat költött az országnak catasteri fölmérésére, mi magyarok földbér kulcsaul olly képzeleti számokat veszünk fel, mik hajdan valóságban vétettek ugyan, de hajdan is nevetségesek voltak, jelesen: nádori portákat, azaz udvarkapukat, miken egy szénásszekér bemehetett, noha ezek is változtak, mert már 1609 igy hangzott a' nyomoruságos 62-ik t. cz. „mivel ezen nyomoru ország hadak és forrongási zenebonák által ugy ki van meritve, hogy nemcsak a' végvárakra, de még a'

kisebb szükségek fedezésire kellő költségeket sem pótolhatja; ez oknál fogva végeztetett, hogy: a' megyék főfő nemeseiből választassanak rovatolók, — a' kik számlálják fel a' portákat, ugy hogy négy paraszt udvar tegyen egy portát, és 12 zsellérház ugyanannyit; ugy hogy a' gazdagabbak és nagyobbszerü mezei gazdaságot űzők segéljék a' szegényebbeket, a' zsellérek pedig ne legyenek kénytelenek ingyen munkákat tenni, 's más terheket is viselni" 'stb. Fölséges Isten! milly képtelenség ez! földadót akarni kivetni, és még is adókulcsaul nem a' földet venni fel, hanem a' jobbágy iparát, és erre vetni a' földbért! és a' mi még szebb, ezen elv még 1741-ben is állott, mert az ekkori 8-ik sarkalatos t. czikkben is kimondatott, hogy: „a' közterhet semmikép sem lehet a' telekre görditni"; hát mire? a' jobbágy iparára, és ezt hihető azért, mert nem akará tudatni a' főnemesség a' jobbágyföldek mennyiségét, mikből korlát nélkül csipegetett majorsági földeihez; de a' jobbágyföldön élősködő alnemesség sem akart földadót fizetni, melly titkolózás aztán azt szülte, hogy a' föld nagysága, nem mondom minősége, titokban maradt mindaddig, mig az 1836-diki törvény ezen nemzeti bűnt, ugy a' mint, helyrehozta 's letörlötte. Nevetséges, vagy inkább szánandó képtelenség vala tehát önző saját érdek miatt, homály alá takarni a' magyar földet, urbérest ugy, mint majorságit, azért, hogy amazt büntetlen és szabadon lehessen csonkitni, noha az közadó alapja; emezt, hogy a' közteherviselés képzelt iszonyatos rémétől megóvassék, és ezen gőg, 's önzés szülte elvből indulva ki, olly nagy különbséget alapitni meg jobbágy és nemes telek között, mit a' halhatlan II. József már följebb idézett oklevelében megrótt; és mi is kérdeni bátrak vagyunk: ugyan minő lényeges különbség van a' nemesi és urbéres föld között? mert ha emberek közt tesz is némi különbséget a' születés és származás, mi szükség ezen kéreményes különbséget az anyaföldre is átvinni? Valljon édesebb, szebb, 's több gyümölcsöt terem-e az allodialis major, mint

az urbéres telek? a' nemes helységek határa kitünik-e az iparos sváb jobbágyoké fölött? épen nem: pedig kitünhetnék ép ugy, mint kényén kedvén tartott paripa délczegebb 's termetesb a' három éves korában már előfogatok alá használt paraszt lónál, és van is ennyi különbség, a' már emlitett philosoph császár bölcs figyelmeztetése után, a' kétféle telek között, hogy a' nemes teleknek, mint adómentesnek termékei sokkal kevesebb piaczi árt igényelhetnek, mint a' sokféle adóval megrótt jobbágy földei, és igy drágábban termesztettek, mit azonban magyar kiváltságosaink gyakorlatba ereszteni, ugy véljük, nem igen hajlandók.

Földismeretünk tehát Magyarhonban fölötte szűk, és alig tudunk annál többet, hogy urbéres föld van mintegy 5, majorsági pedig 25 millio hold; első viseli a' közterheket, emez pedig előjogositott; de hihető, hogy jelen országgyűlés dicső és igazán nemes iránya kiegyenlitendi ezen aránytalanságot; mi meglevén, földismeretlenségünk homálya is elmuland, ezzel együtt elenyészend a' rovatos összeirás, mit jobbadán önkény és hazug előadás férczel össze ellenőrség nélkül; elkerültetik azon nagy aránytalanság is, mit az emberszerető Kossúth derített föl, minélfogva „mostani portalis rendszerünk mellett, a' mostoha fekvésű árvai hold földre közel négyszer annyi földbér esik, mint a'különben is beneficiált helyzetű fejérmegyei Canaánban fekvőre.“

De azt mondhatná itt valaki: „mi szükség volt itt, midőn földesuri dézmáról van szó, illyen jeremiádokat előhozni, és a' közadó aránytalanságát emlegetni; mit tartozik ez a' dézmarendszer helyes, vagy helytelen voltának megitélésére.“ Feleljük: nagy szükség van ezen előterjesztésre azért, hogy a' baj gyökerét egészen kitanulhassuk; nem egyébért ragaszkodván a' magyar aristocratia tagjai közűl sokan a' hűbéres rendszerhez, mint azért, hogy adómentességét tovább is fentarthassa; ezért titkolózott eddig is, ezért nem akará tudatni mind azt, minek napfényben kell derengeni, ha igazságos földbért

akarunk; ezért adóztatá az ipart, mit tenni nemzeti jólét ellen elkövetett bűn. Ha ő ezután eszméit, nézeteit, és elveit változtatva 's jobbakkal fölcserélve, tökéletes földismeretet teend lehetővé, ha ennélfogva a' föld minőségét veszi adókulcsaul, és igazságos arányban huszadott kiván ott, a' hol eddig ötödöt huzott; és megforditva, ötödöt követel ott, hol eddig huszaddal is megelégedett; ekkor, 's csak akkor hagyandja bántatlanul az iparttőkét; igy és csak igy kerűlendi el azt, mitől szive borzad, a' közteherviselési kénytelenséget; mert nem gördülend szűz vállaira egy hamar azon közadói tehernek majd egy tized része, mit már az adózó nép évenkint fizetni nem bir, azon 455 ezernél többre menő restantia, mi minden évben csak a' hadi adóból fizetetlen marad*) Följebb leirt földismeretet tehát minél előbb, hogy a' gondolomra kivetett dézmaadó nyomasztó aránytalansága megszünvén, a' föld népe képesebb legyen a' közadózásra is.

II. A' dézmarendszernek kegyetlen fonáksága, és undoritó ok- és jogtalansága abból tetszik-ki leginkább, hogy ez az adóterhet nem annyira földre, mint az iparra neheziti; mit mint jótékony áldásforrást, mindig kimélni és sértetlen hagyni kötelesség. Szabad legyen ezen főelvet itt bővebben földeritni. Tudjuk, hogy a' dézmaadóban, a' nyers termék, a' bruttó vagy összes jövedelem tetetik adókulcsnak; azaz, nem választatik el a' tiszta jövedelemnek adó alá eső része attól, mit földesurnak adó alá vetni nincs joga, minők: az ipar és befektetési tőke; mert ezek a' jobbágynak szintolly sajátjai, mint ingatlan javai. Nem vétetik tehát a' kilenczed beszedésekor illő tekintetbe az, mit adott kitűnő ipar nélkűl maga a' föld, mit nyujtott a' földmives munkája és ipara, mit a' netalán e' végre feláldozott javitási tőke. Ennélfogva, teszem valamelly iparos földmives befektetett pénze és kitünő ipara után nagyobb 's bővebb termést idéz elő, mint azon jobbágy, kinek ezt tenni eszébe nem jut, az illyen-

*) Fényes Elek M. ország statisticaja III. 22.

nek fáradalma 's költsége, nemhogy megjutalmaztatnék, sőt a' több dézmakövetelés által megbüntettetik akkor, midőn a' hanyagabb földmivestől adatott kevesebb dézma ellen semmi kifogás nem tetetik. Mi valóságos jog- és oktalanság; és mezei gazdaságot illetőleg ezen gonoszt is szűli, hogy a' számitni tudó paraszt nem is gondolkozik a' befordításról; sőt ha módja volna is ebben, pénzét inkább kamatra adja ki, semhogy ezt cselekedné. Úgy hogy bátran lehet állitni, mikép még a' dézmarendszer fennáll honunkban, addig a' jobbágynak nincs érdekében földei javítására kitűnő munkát és költséget fordítni, azért, mert a' dézma a' föld tiszta jövedelmének legnagyobb részét megemészti, és igy nem hogy ösztönül szolgálna arra, hogy a' földmives pénzzel és fáradsággal javitsa földeit, sőt mintegy megbüntettetik azért, hogy ezt cselekedte.

Úgy van: minden munkának arányban kell állani az ipar emelkedéséből aránylag folyó haszonnal, igy leend az kitartó, sőt növekedő. Ámde dézmarendszerünkben ez ellenkezőleg áll; most a' ki dézmásföldet bir, annál többet adózik tőle, minél több szorgalmat fordit rá; midőn a' középszerű iparú földmivest semmi sem sujtja azért, hogy kevesebb dézmát nyujt középszerűleg mivelt földjétől. Fő figyelmet érdemel az, hogy a' földmives annál kevesebb tiszta haszonra számolhat dézmás földéből, minél jobban megmivelte azt. Ezt már a' derék Bezerédj István számtani bizonysággal kimutatta.*) Mi ennek az oka? A' dézmarendszerben uralkodó földbérnek határozatlansága, melly egyenlő lépést tartván a' bizonytalan nyereménnyel, ezt hacsak lehet, mindenütt megsemmisiti, vagy elnyeli; épen ugy, mint a' pauperismus cselekszik, melly ellenezvén a' kivitelből meritendő hasznot, ezt ugy gátolja önkényesen fölemelt határvámjai által, hogy ez mindig elnyeli a' tiszta hasznot, és azt, mit a' külföldi jobb piacz nyujtana az iparos kivi-

*) Társalkodó 1841. l. 121.

vőnek fáradságos vállalata jutalmául. A' mi kis haszon fordulna tehát a' kitünő munkán, 's nagyobb befektetésen a' földmivesnek, az ezen pharaóféle rendszer alatt, a' dézmaszedő csűrébe és pinczéjébe vándorol. Illyen kiálltó igazságtalanság van a' határozatlan földadóban!

III. De nem helyeselhető az is, hogy a' dézma mitsem ügyelve az arányosság és méltányosság elvére, kedvez az ollyan jobbágynak, kinek különben is kedveznek a' körülmények; sujtja azt, kinek helyzete már magában is nyomasztó; mert tudnunk kell, hogy vannak honunkban olly rosz földek, mellyekből egy hold tiszta jövedelminek egy száztoliát kivánni sok, ellenben vannak olly jók, miknek tiszta hasznának ötven száztoliát követelni épen nem nyomasztó. Minek átlátására vegyünk fel két ellenkező körülmények közt levő jobbágyot, de a' kiknek földjei térségre egyenlők. Ezek között az elsőnek kevés munka után jó és befektetést nem igénylő földén terem annyi nyers termék, melly őt évenként 200 forint tiszta jövedelemmel megajándékozni képes. A' második is kitűnő ipara, és nagy befektetése által silányabb földén képes ugyanannyi termést előidézni, mint az első, és a' dézmaszedőnek ugyanannyi dézmát adni. De kérdjük: marad-e már ennek annyi tiszta haszna, mint az elsőnek? Koránsem: mert midőn az első csaknem ingyen 200 ft. jövedelemhez jutott; ez utólsó munkát és beforditást abból lelóva, csak 100 ft. tiszta jövedelemmel bír; mert egyenlő térségű földétől egyaránt adózván, tiszta jövedelmének egy részét a' dézma főlemésztette. Kérdjük: nem tett volna-e okosabban, ha dézmás földére nem forditva annyit, mennyit fordított, befektetési tőkéjét kamatra adta volna ki? mikép ezt az igen jeles Török János az 1840-iki Athenaeum II-ik félévi 32-ik számában szépen előadta.

Itt felszólalnak a' dézmabarátok, és ezt vetik: „Milly éles az emberi ész a' vagyonosak elleni küzdésben! hát nem látja minden el nem fogúlt elméjű, hogy a' földesur, mikor földbér, vagy földadó helyében elveszi jobbágyának terméséből a' kilenczedik részt, épen azt teszi,

mit ő vele tesz saját jobbágya akkor, midőn neki arat, vagy nyomtat; hisz ez is dézmát, az az tizedet, vagy kilenczedet húz ekkor, és senkinek nem jut eszébe jajveszékelni a' földesur károsodása mellett; aztán sokkal könynyebb a' termesztményadó, mint a' pénzadó, mert amazt abból adja a' jobbágy, mit már a' természet jóvoltából, munkája után kezeihez vett, emennek forrásához pedig nem ollyan könnyű férni; de az sem áll, hogy egyenlő térségű, jó és silány földtől egyenlőkép kellene adózni, mert a' hol jobb a' föld, kevesebb a' tartozmány, a' hol pedig silányabb, ott nagyobb terjedelmű.“ Feleljünk ezekre röviden. Égtávoli különbség van az arató, vagy nyomtató rész, és a' dézma között; mert emez, mint közelebb láttuk, határozatlan, amaz határozott adó; amaz szabad szerződési, emez kényszeritett adó; amaz egyszerű, emez fölötte complicalt: nincs tehát közöttük semmi hasonlatpont, csupán az, hogy mindenik bizonyos hányados — quota — után fizettetik. Az arató és nyomtató részt minden évben meghatározza az idő; a' dézmát mint láttuk behozta Pharaó, és azóta nyomja ez a' világot. Mi a' második ellenvetést illeti, ez nagyon illik földieink szájába, kiknél gyűlöltebb dolog nincs, mint a' számitás; kik közt szokás a' terméket vesztegetni pénzhiány miatt, épen úgy mint kiváncsiak pazarolják az éretlen gyümölcsért a' jó búzát kétszer töltve, azaz annak három árát adják. Mi a' harmadik ellenvetést illeti, igaz hogy terméketlen földű megyékben több holdból áll a' jobbágytelek; ámde szerencsétlen alapelv az, mintha a' minőséget mennyiséggel helyre ütni lehetne, mert erre az kivántatnék, hogy a' jobbágy jó erővel bírva, sokat fektethetne be terméketlen földébe; de mikép teheti ezt ollyan földmíves, ki holt szegénysége miatt, kevés földet sem képes jól mivelni, a' ki vasalatlan szekeren kénytelen járni, és ollyan marhákkal dolgozni, mik kisded mintái a' magyar vonébarmoknak?

Nyomasztóvá teszi tehát a' dézmában nyujtott földbért az, hogy a' tiszta jövedelem, nem pedig a' nyers ter-

mék tevén, mint följebb láttuk, az igazságos adó alapját, — és ezt azért is, mert e' kettő közötti viszony fölötte különböző lehet, a' föld termékenysége vagy soványsága, a' bő vagy szűk esztendő miatt; — megesik gyakran, hogy a' jobbágy kétszer kénytelenítetik lefizetni a' földért: elsőben a' földtől, mellyet használ, azután a' befordított tőkétől; igy a' tiszta jövedelem sokszorosan öszszezavartatik, a' földben fekvő és álló, viszont a' kerengő pénztőkék kamatjaival, és a' ráforditott kézi munkák gyümölcseivel. És ezt már ama jeles agronom, Joung Arthur is igen jogtalannak látta; a' kinek a' dézmáróli véleménye megérdemli, hogy itt helyet foglaljon. „Minden valaha kigondolt adók közt, a' dézma legveszélyesb: nem egyéb, mint valóságos sarcz, melly a' földmíves jövedelmét ugy megtámadja, hogy tőle minden iparkedv elraboltatik, és minden javitási szándék megsemmisitetik. Örök torsalkodásban vannak azok, kik a' dézmát szedik és adják. A' legtökélyesebb egyenlőségi alak alatt, ez a' legegyenetlenebb földbér, és már csak e' miatt a' legkeserűbb szemrehányásra méltó. Ezen mocskot azért érdemli, mert a' nyers, nem pedig a' tiszta jövedelemtől szedetik, melly pedig egyedül lehet az adóztatás tárgya. Mert vannak olly termékeny tájak, hogy ezeknek nyers termékének fele elegendő arra, hogy a' beléjök fektetett tőkét, a' szokott kamattal együtt visszaadják, ugy hogy annak fele, vagyis öt-tizede, megmarad a' földmives javára; ellenben, vannak mások, mik igen terméketlenek, miknek munkáltatása azonban olly sok költségbe kerül, és mégis termékök olly csekély, hogy a' beléjök fordított tőke megtéritésére, az egész termésnek négy-ötöde kivántatik, elannyira, hogy a' földmivesnek nem marad egyéb, mint a' termésnek egy-ötöde, vagy két-huszada, földbeli haszon fejében. A' dézma tehát termékeny földön csak ötöd részét, terméketlenen pedig felét nyeli el a' jövedelemnek. Illy aránytalan adónemének mutatkozván a' dézma, fölötte káros hatással van a' nemzeti gazdaságra, ugy, hogy szinte lehetlenné teszi a' föld-

mívelés javitását, 's tökélyesitését; mert minthogy a' dézmabirtokos mindenütt együttarat ott, a' hol ő mivelsem járult azon költségek pótlásához, mik a' nagyobb aratást idézék elő, e' miatt a' dézmával tartozó földmíves elkedvetlenedik a' földnek javitásától. Sok esetben gátolja is a' dézma a' jobbágyot az olly növények termesztésében, mik több jövedelmet nyujtanak, ez oknál fogva, mivel ezek nem olly könnyű dézmálásuak, vagy a' dézmabirtokostól nem használtathatnak. Smith Ádám állítja, mikép Angolhonban nem elébb lehete buzért — Krapp — termeszteni, csak miután a' parliament megrendelte, hogy egy buzérral bevetett hold földtől tiz schillinget lehet adni dézma helyett. Tudjuk azt is, hogy az olly igen hasznos takarmány-vetemény és gyümölcstermésnek semmisem áll némelly helyeken annyira utjában, mint az attóli félelem, hogy majd át kell engedni az ezekből keletkezendő jövedelmet a' dézmásurnak, ki ott is akar aratni, hol nem vetett.“ Nálunk is tehát Magyarhonban épen nem lehet jobbágyot arra kényszeriteni, hogy ő ollyannak nyujtson bő dézmát, ki őt a' beforditásban nem segitette; valamint arra sem, hogy ő olly hon nemzeti tőkéjét gyarapitsa, melly őt mindeddig emancipalni vonakodott.

„Úgyde, igy szólnak a' fontolva haladók, magának használ legtöbbet, ha földét javitja; és a' földtulajdonosnak is bővebb földbért nyujthat.“ Erre azt jegyezzük meg, hogy ha találkozik is ollyan, ki iparszellemtől átjáratva, vagy nem érezve, hogy ipara jutalom helyett megbüntettetik, meg nem szűnik földe javitásán dolgozni, ezen nehány mellett találkoznak tiz annyin, kik ép azon körülmény miatt megrestülnek, és ezen lustaság sokkal jobban fogyasztja a' nemzeti tőkét, mint egy két iparos földmíves szorgalma; pedig mi legsajnálatosb, kétféle tőkét fogyaszt, anyagit és szellemit; egyik a' javitott földben, másik az iparos szellemben áll; mik közt mellyik jövedelmezőbb, alig lehet megmondani.

Honi és külföldi hiteles adatok, mellyek a' bányászat köréből meritvék, tanusitják, és szinte megtestesitve szemeink elébe rakják ezen igazságot, milly káros és nyomasztó a' nem tiszta jövedelemre, hanem a'nyerstermékre vetett aránytalan és határozatlan adó, vagyis a' dézma. Malchus*) elmondja, mikép 1812 a' westfali királyságban, a' bányajövedelemnek tizenkét évi öszszeirásából keletkezett közép jövedelme tett 9829,100 frankot; a'rátett költség pedig tett 8569,788-at; és igy a' tiszta jövedelem nem ment többre 1259,312 franknál.“ Most már igy szól emlitett iró, ha a' bányák valamelly urodalomhoz tartoztak, és belőlük a' tizedet ki kellett volna adni, a' munkásoknak iszonyu fáradalmaikért csak $2^3/_4$ tisztajövedelmük maradt, és igy maguk, egyéb adójuk is levén, teljesen tönkrejutottak volna.“ Würtembergben sem megy többre Malchus szerint a' bányák tiszta jövedelme; a' harzi bányák pedig csak tiz száztólit nyujtanak. De azt mondja valaki: „ezek kormányszéki kezelés alatt állanak, mellyek sohasem adnak anynyi tiszta hasznot, mint a' magánosak kezelései.“ Jól van; igaz ez az urodalmi gazdálkodásokról is, mellyek alig hoznak be három száztólit. Ámde kérdjük: szabad–e a' szegény földmiveséből pótolni azt, mit saját kezelésünk által a'földből kivenni nem birunk, mi kik szabadon intézkedünk munkáinkról, kiknek napjaink 's óráink megszámlálva nincsenek, kik élhetünk gépek segélyével, kik országadót nem fizetünk, kiknek magtáraink kipótolhatják egy-két év rosz termését? Badenben az 1827. törvény szerint, a' nagyherczegi bányadézmának a' tisztajövedelem huszadrészét nem szabad fölülmulni; eltöröltetvén ugyanakkor az eddigi urbura és minden egyéb adó neme. Valamint tehát jelen országgyűlésünkön az $^1/_{10}$ bányavámra azon észrevétel tetetett, mikép „ez a' bányászat mai állapotjában nyomasztó vám, — miután ma az érczbányák nem olly gazdagok, mint hajdan voltak, és miután ma olly iszonyu mélységből kell az érczet

*) Finanzwissenschaften I. 21.

előteremteni; a' bányászat fölvirágoztatása tekintetéből, megkérendő lesz ő Felsége, mikép a' nyomasztó bányavámot lejjebb szállitni kegyeskedjék;" épen igy említett méltányos alapra kell állitni az urodalmi dézmákat is, hogy a' jobbágy és adózó nép fölötte el ne erőtelenedjék.

Az is igen kártékony elem a' dézmarendszerben, hogy az a' versenyzés éltető szellemét, melly nélkül a' földmivelés könnyen megkövesül, kegyetlenül megfojtja, a' helyett, hogy azt előidézné. Ez minél iparosabb a' gazda, annál több dézmával terhelvén azt, ellenkezőleg működik a' jól rendezett országokkal, mellyekben a' termesztési ipar jutalmak által mozdítatik elő; és tudjuk, hogy a' kis Würtemberg, hol pedig már az okszerű gazdálkodás a' legalsóbb néposztályban is elterjedt, évenkint 60,000 forintot fordít földmivelési jutalmazásokra. Ott, hol ezen versenyzési emeltyű bölcsen használtatik, és jutalmak tetetnek a' legjobb gyümölcstermesztésre, a' legtöbb bor- vagy gabona- kiállitásra, ebből nem csak azokra háramlik pénz, vagy becsületbeli haszon, kik pályadijt nyertek, hanem háramlik anyagi haszon még azokra is, kik a' jutalomtól elestek; mert ezek egy két fáikat csakugyan nemesitették, bort néhány akóval, gabonát néhány mérővel többet termesztettek, mint az előtt, és pálya utáni törökvésöket már némileg czélütésnek lehet nevezni. Vannak ugyan, tagadni nem lehet, nálunk is olly derék földbírtokosak, kik a' dézmarendszer mellett is, a' versenyzést életbe léptetni iparkodnak: illyen példaul, hogy többet ne említsek, a' szentpéteri urodalom tulajdonosa, gróf Zichy Károly*); ámde illyen példa kevés van, és ekkor is hasonló az ollyan bölcs és jó autocrator által létesitett közboldogsághoz, minek egy hideglelés véget vet.

IV. A' méltányos földbér lényeges kellékeihez soroltuk följebb azt is, hogy amaz mennyire lehet, tág me-

*) l. Helmeczi Társalkodóját: 1834. I Félév. sz. 65.

zőt ne nyisson az azt kezelők visszaéléseinek, mindkét részről. Mint kezelték a' középkori magyar papok dézmájokat? mutatják eléggé honi törvényeink. Amazok fölszabadított és rabemberekből egyenlőn vőnek dézmát*), és igy nemcsak a' magyarok minden barmaikból és termékeikből. Ez mennyire ellenkezett, mind a' keresztyénség szelid szellemével, mind az emberjogokkal, alig szükség emliteni. Nagyobb az, hogy rabszolgák, kik pogányságban maradott emberek lehettek; egy osztályba soroltattak a' barmokkal**); mi megtetszik abból, hogy alul idézett törvényben a' jókergecsek — talán ebből: jókergetők, vagy behajtók; valamint hajdu, ettől hajtó — kötelességivé tetetett, a' bitang barmokat és szökevény szolgákat a' megye székvárosába hajtani; mellyek itt sz. Mihály és Gergely napokig tartattak bizonyos helyen; ekkor, ha urok nem találkozott, a' püspök kivette belőlök a' dézmát, két-harmadot a' királyi pristald, egy harmadot a' főispán. Püspöknek joga volt, a' zárdabeli apátok által fölszabaditott emberekből is dézmát venni***), mi annál méltatlanabb, mert ezek kétségkül már keresztyének voltak.

A' földmivesek és jobbágyok ama védangyala I. Mátyás, eltörlötte ezen keresztyén főpapokhoz illetlen méltatlanságot. Ő tehát alul idézett törvényben a' dézma alá eső tárgyakat kiszabta, és a' dézmakezelésbeli kihágásokat némileg megszüntette.****) Végkép azonban még

---

*) I. László I. c. 30. Episcopi de liberis accipiant decimas; liberi vero cuicunque episcopo adhaeserint, sicut eis placuerit, ita habeantur, salva tamen libertate.

**) I. László III. c. 13. Rerum fugitivarum collector, quem vulgariter Jokergech dicunt, quidquid colligit, ad civitatem ejus provinciae congregat; et regis agaro, et comitis ejusdem civitatis in suburbio stabulum faciant, ubi usque ad festivitatem S. Michaelis archangeli, quidquid pecorum collectum erit, servetur: duae partes fugitivorum hominum donentur regis pristaldo, tertia pars comiti.

***) I. László I. t. k. 27. cz. Abbates de liberis suis, dent decimationem episcopis.

****) I. Mátyás 1481. I. t. cz. Imprimis quod domini praelati et caeteri ecclesiastici, decimas habentes, de nullis aliis

sem törőlhette el, mert az utána következett Jagellók alatt ujabb visszaélések csusztak be*); sőt a' benedeki szerzetesek dézmálói arra vetemedtek, hogy a' bordézmán fölül, spanyolviaszra pöcsétpénzt is szedtek 2 — 12 denárig, azaz ennyi ezüst garasig.**)

Ha már a' dézmákat nem a' főpapok kezelvén, hanem ezeket a' földesurak örökös, vagy ideiglenes szerződések mellett haszonbérbe vevén, és helyettök évenkint bizonyos pénzösszeget fizetvén, az emlitett visszaélések nyomai eltüntek: de megmarad a' fő visszaélés, mellyért az angolhoni főpapság olly igen korholtatik és méltán egész Europa előtt, az irhoni dézmát illetőleg. Ezen honban t. i. van 400,000 angolegyházi, ezeknek van négy érsekök, 18 püspökök és 1309 angol közpapjuk. Ezen érsekek és püspökök' jövedelme ment az 1828-ik évben 2'268,000 p. forintra; itt mellesleg megjegyezve, hogy az angol közpap jövedelmének 9600 p. forintnál kevesebbnek lenni nem szabad: ez itt congrua. És ezen tömérdek jövedelem forrása, a' jobbadán r. catholicusoktól szedetni szokott tized. „Miből élnek már most, — kérdi itt valaki — a' r. cathol. egyház 4. érsekei, 22. püspökei és 1994 közpapjai?“ Önkénytes adakozásokból, kiknek évi jövedelmeik alig haladják meg a' 110 font sterlinget.***) Épen illyen visszaélés mutatkozik a' két testvérhonban. Magyarhonról most hallgatunk. Erdélyről azonban meg kell emlitnünk, hogy itt ép illyen visszaélés létezik a' királyföldön, vagy a' szászok között;

---

rebus, praeterquam vinis, frugibus, agnellis, apibus, milio, siligine, hordeo, et avena, juxta antiquam regni consvetudinem decimas exigant. Quodque deinceps omnes aliae inordinatae exactiones, quas decimatores eorundem dominorum praelatorum et caeterarum ecclesiasticarum personarum temerarie facere consueverunt, cessare debeant. És még art: 2, 3, 4, 9.

*) II. Ulászló t. k. 1498. 27. Praelati barones et proceres regni universi, — — a jobbagionibus suis non a k o n e s, sed nonam partem vinorum exigi faciant: és 49 t. cz.

**) 1495: 40. és 1481: 5.

***) Maltens Bibliothek der neuesten Weltkunde III. 136—143.

kiknél jóval nagyobb számmal levén az itt lakó görög nem egyesült oláhok, ezek az ágostai vállásu papoknak kénytelenek dézmát fizetni; mint ezt, Lemény Jánosnak, egy görög cath. püspöknek az erdélyi 1843-diki országgyülésre felterjesztett sérelmek lajstromából láthatni. Az ágostai hitvallásu papok tehát Erdélyben, Young mondata szerint, ott is aratnak, a' hol nem vetettek.

V. Végül, a' helyes adó eszméjét följebb meghatározván, szükségesnek lenni mondottuk, hogy a' földbérnek historiai jogon kivül, melly az időkkel együtt elenyészhetik, természeti vagy észjogi alapja is legyen, melly örökké megmarad. A' földesurak természeti, vagy észjogi örökké megmaradandó alapon követelnek dézmát jobbágyaiktól; mert ezeknek igy szólhatnak: „adj földbért, mert én meg földet adok." De már a' főpapság csak historiai jognál fogva követelheti ezt, és igy szólhat a' magyar jobbágysághoz: „adjatok dézmát, mert elődjeink védték a' hont, és ekkor az egész világ azt hitte, miként dézmanyujtás által tanusithatja mindenki, hogy ő valóságos keresztyén; és egyházi tizedadás nélkül nem lehet üdvezülni." Igaz tétel mind kettő, de csak historiai; és igy időben lett, és időben elmult. Nem akarunk itt mélységes historiai és közjogi vitatkozásokba elegyedni: de mivel jelen pályakérdés egyik főiránya a' honi földmivelés akadályainak földeritése, csak ki kell mondanunk némelly historiai adatokat, viszonyokat, és közjogi elveket; mert: alitur vitium, vivitque tegendo. — Virgil.

Igaz tétel tehát az, hogy a' dézma mind öskirályainknak, mind főpapjainknak, a' honvédelem tekintetéből adatott; kik meg is feleltek hiven e' kötelességnek, mert elsőket most mellőzve, csak a' mohácsi ütközeten, püspök Broderics szemtanu bizonysága szerint*), három, ugymint: Szalaházi Tamás veszprémi, Váradi Pál egri, Gerendi Miklós erdélyi püspökökön kivül, — de a' kik

*) „Descriptio Cladis Mohacsiensis" czimü könyvben.

közül a' két első II. Lajos királyunktól küldetett a' Budán maradt királyné mellé, utósó pedig az ország megbízásából foglalkozott az egyháziaktól adott ezüstnek pénzzé veretésével — minden magyar püspök megjelent, kik közül mind a' két érsek, ugymint: Szalkai László és Tomori Pál, és ezeken kivül öt püspök, ugymint: Perényi Ferencz váradi, Móré Filep pécsi, Paksi Balázs győri, Csaholyi Ferencz csanádi, Palisnai György bozniai, a' hon védelmeért dicső halált szenvedtek. Egyébkor is a' dézmából banderiumokat tartottak, mivel amaz egyenesen honvédelem kedveért adatott nekik, mint ezt II. Ulászló 3. t. könyvének 52-ik és az 1517-diki tolnai törvénykönyv 3-dik és 4-dik t. czikkjei világosan állitják*) sőt az 1523: 42. világosan kimondja, hogy a' kanonokok dézmabeli jövedelmeiket pénzzé tevén, küldjék el a' sereg tartására.**) Későbben is, hogy a' dézmaszedési jog ugy tekintetett, mint alapja a' honvédelmi kötelességnek, világos mind az 1552: 3., mind az 1555: 5. és sok egyéb törvényczikkekből.***) Királyaink is ez oknálfogva huzták a' dézmabeli jövedelmet, még a' n e m e s e k t ő l is; mi megtetszik az arany bulla 5 és 29;

*) 1498: 52. Domini praelati r a t i o n e p r o v e n t u u m e o r u m d e c i m a l i u m gentes eorum p r o d e f e n s i o n e h u j u s r e g n i, necessario tenere habebunt. 1517: 3. Capitula et conventus, praepositique et abbates, ultra gentes eorum, quas r a t i o n e d e c i m a r u m conservare tenentur — — singulum unum equitem sint mittere obligati. art. 4. D o m i n a e q u o q u e s a n c t i m o n i a l e s, et aliae mulieres viduae, jobbagiones habentes, modo simili exercituari facere teneantur.

**) Tot mittantur equites, quot sunt in capitulo Canonici, et insuper d e c i m a s quoque jobbagionales praenarratas mittere teneantur.

***) 1552: 3. E x p r o v e n t i b u s d e c i m a r u m eorum praelatorum, praepositorum, abbatum, et capitulorum, quorum reditus per Turcam magna ex parte dissipati sunt, vel occupati, ex singulis centum florenis non quinque equites, prout in dicto conventu — ez volt, az 1545-diki Nagyszombatban tartott országgyűlés — fuerat conclusum, sed duo tantummodo per eosdem ecclesiasticos, qui d e c i m a s percipiunt, e x e a r u n d e m d e c i m a r u m p r o v e n t i b u s, in praedicta ex-

viszont II. Endre 1231 t. könyve 12. czikkelyeiből*) illy móddal, hogy a' serviens nemesek örökös jószágaiban a' tized dolga a' vármegyék főispányainak hatalma alá vettetett; a' cseberreli dézmálás a' királyt illette, és nyilván mondatik, hogy a' magyar királyok többé tizeddel nem kivánják terhelni alattvalóikat, hanem a' huszaddal beelégesznek, mi eleitőlfogva az ő járandóságuk volt. Vannak ugyan tudósok, jelesen Kovacsics**), kik az 1231: 29-ben előforduló tizedet és huszadot ugy magyarázzák, mintha itt a' tizedből, királyainknak a' püspököktől adatni szokott huszad értetnék, de ez nem valószinű; mert ezen adó igy nem a' népet, hanem a' püspököket terhelte volna. Fejér György tehát***), Kelemennel és Pergerrel együtt oda hajlik, hogy a' tized a' királyok sajátja volt kezdetben, ez a' várfölddektől adatván a' királyoknak honvédelemre; és az Árpádok alatt legalább, főpapokat csupán saját jószágaikból illette a' dézma: mit tanusitni látszik I-ső Lajos törvénykönyve 6. czikkje, melly igy hangzik: „a' jobbágyokkal biró főpapok és egyházi személyek is, ezeknek minden gabnái- és boraiból előbb vegyék ki a' tizedet, aztán a' kilenczedet." Későbben lőn az, mint II. Ulászlónak alulidézett törvénykönyvéből értjük, hogy a' főpapoknak ezen joga más jószágokra nézve is kiterjesztetett****): mi-

---

peditione alantur: és 1555: 5. Praeterea domini quoque praelati, et aliae personae ecclesiasticae decimas habentes, ratione decimarum suarum — — ad publicam defensionem, gentes alere teneantur.

*) 1222: 5. Comites parochiani praedia servientium non discutiant, nisi causas monetorum, et decimarum; 1222: 29 Comites, jure comitatus sui tantum fruantur; caetera ad regem pertinentia, scil. cibriones, tributa, boves, et duas partes castrorum rex obtineat. 1231: 29. Praeter vicesimam, quam ab antiquo reges habent, decimas non exigemus, quia per hoc populus gravatur.

**) Vestigia Comm. edit. 1790. p. 117.

***) 1821 Tud. Gyűjt. V. köt. lap. 41.

****) 1507: 15. Decimae isto modo semper reddantur, ut de decem capetiis, una pro dominis praelatis, pro decimis; altera vero dominis terrestribus pro nonis exigatur: octo colono seminanti remanebunt.

kor t. i. a' várföldek, mik eredetileg a' honvédelemre szentelve voltak, mint fölebb érintettük, elajándékoztattak, sőt elpazaroltattak a' honvédelmi alap nagy meggyöngítésével. Ezeknek dézmáiból és kilenczedeiből kellett tehát kikerűlni a' hadtartási költségeknek, mellyeket a' királyok tenni többé nem birtak: már banderiumok tartására szoritván az ország főpapjait és főnemeseit; a' minthogy I. Lajos is nyilván kimondja: ut per hoc honor noster augeatur, et ipsi regnicolae nostri fidelius possint famulari, mellyel öszhangzik az 1559: 14. is.

Azon tétel is igaz, mit följebb említettünk, hogy hajdanta mindenki azért volt köteles dézmát fizetni, hogy keresztyénségét bebizonyítsa, és üdvezűljön. Megtetszik ez, az 1498: 52. t. czikkből, hol ezek vannak: Sunt quam plurimi rusticorum, qui absque solutione ullarum decimarum, in plerisque locis commorantur: seque christianos esse minime recognoscunt. De kiviláglik III. Endre királyunk 1297-diki okleveléből, mellyben Filep, r. pápai követ ezen szavai idéztetnek: Quod sine administratione justarum decimarum, animae salvari non possint. Ez is ollyan állitás, melly emlitett sötét kor hierarchiai szinezetét viseli; időben kelt, időben el is múlt. Dézmaadásbeli kötelességről Urunk mitsem tanított, hanem igenis a' farizeusoknak elviselhetlen igájáról, kik még a' kaprot, mentát, és köményt is megdézmálták: — Máté 23, v. 23. — és nem előbb, mint 585-ben, a' maconi frank zsinatban mondaték ki elsőben a' dézma jogszerűsége; 1789 pedig, ugyancsak a' frank nemzeti conventben minden dézma, mint csupán historiai jogon alapúló, eltöröltetett kárpótlás nélkül. Látni való tehát, hogy ha amaz emlitett sötétkori tan állana, úgy jelenleg a' most élő keresztyénség legnagyobb része elkárhoznék.

Ítélje meg már most akárki, szintolly jogszeres-e a' jobbágyot adóztatni dézmával olly egyénnek, ki őt jelenleg egy szalmaszállal sem védi kül ellenség ellen, mint a' millyen észjogszeres őt adóztatni hadi adóval a' királyi fölségnek, ki őt zsoldos seregeivel hatalmasan védi

kül és belellenség ellen. T. i. első adózás historiai, második észjogi alapon épül. Azok, kik olly historiai nézetből indúlnak ki, hogy a' tized a' cath. egyház fentartására kiszabott nyilvános adó, semminemű védokokkal nem bírják emlitett 's felhozott törvénytári ellenokokat meggyöngítni; sőt csak azon képtelenséget sem tudják megfejteni, miért hogy a' nemesség már ma nem járul dézmával a' cath. egyház fentartásához, sőt azon nemtelen catholicusok sem, kiknek szántóföldeik nincsenek? Hát csak épen az urbéres földön lakóknak áll kötelességökben az egyház fentartása? merő szövevény, ha eltérünk ősalkatunk eszmejétől, melly a' földadót 's tizedet azon várak földeitől szedetni rendelte, mellyek legerősb bástyái voltak a' honvédelemnek; ha tehát az ezeket bíró urbéreseket még hadi adóra is szoritjuk, úgy bizonyos, hogy kétszer adóztatjuk őket ugyanazon tárgytól.

Milly káros és nyomasztó az egyházi dézma közgazdasági tekintetben, ezekből átláthatni. Még nyomasztóbb vala ez hajdanta. Voltak idők, mikor az esztergami érsek megtizedelte a' magyar királyoknak minden bányabeli jövedelmeit, az egész honban; meg a' haszonbérbe kiadott kamrabelieket, azon barmokban kiállitott adóval együtt, mit az oláhok és székelyek adtak a' fölségnek. Az egri püspöknek pedig joga volt kivenni a' tizedet azon tizenegy vármegyebeli királyi vámok jövedelméből, mellyekben feküdt az ő püspöki megyéje*): pedig ezen jogok bíztositvák voltak, az ezeket átengedő királyok iszonyú fenyegetéseik, és az őket elvenni akarókra oklevélileg kimondott szörnyű átkok által. De térjünk vissza czélunkra.

Ha már illy kevessé felel meg a' nyers termékben nyújtott, és igy a' tiszta hasznot csaknem egészen elnyelő, határozatlan, egyenetlen, és aránytalan, sok visszaélésnek tárt kaput nyitó, bizonytalan jövedelmet adó, ezek mellett kétséges historiai jogon alapúló földbér, azaz a'

*) Fesslers Gesch. der Ungern. II. B. 985 — 995.

dézma, — a' földadó igazi és helyes eszméjének: ebből következik, hogy káros az, jobbágynak ugy mint földesurnak: „hasonló levén az, — mint Török János megjegyzi — a' kertész-ollóhoz, melly a' szorgalom növekedését meggátolja, 's többet veszt ez által az adózó, mint mit a' tulajdonos nyer." Vajha jelen századunknak tartatnék fel az a' dicsőség, hogy miután a' múlt és philosophusinak nem ok nélkül nevezett XVIII-dik századnak sikerűlt az örökös jobbágyságot eltörleni honunkban; ezen XIX-nek sikerűlne a' tisztes földmivelő rendet kivenni a' kiskorúságból is, az ősiség és jobbágyi birtokképtelenség megszűntetése által, hogy beteljesednék az, mit az emberszerető II. Jósef olly forróan óhajta, hogy neki a' nyers termékből, minden adózásait leróva, maradna legalább is hetven száztolija. Valóban minden jólelkű magyar önálló, tehetős földmiveseket akarhat; de ez csak kegyes óhajtás leend addig, mig a' jobbágynak dézmát kell fizetni. Mert

Elsőben: a' dézmarendszer őt, 's iparát megkötvén, majd mindenütt gabona és más úgy nevezett polyvanemüek termesztésére szorítja: holott jól tudjuk, hogy ez némelly hegyes vidékeken, kivált ollyanokon, mellyek porhanyó földből állanak, sok kárt tesz; mivel a' szántás, a' kapállás, a' már különben is porhanyó földet még jobban megritkitja, a' záporok és felhőszakadások ártalmainak kiteszi; mik által a' föld termékenysége annyira kimerítetik, hogy számos határokon hegyek, és néhány száz holdnyi térek találtatnak, mellyek ez előtt szántóföldek voltak, de most már nem miveltetnek, mivel a' magot és munkabért meg nem téritik. E' miatt aztán egész faluk elszegényednek: mellyeknek lakosi jólétöket fentarthatnák, ha szabad földet birva, vagy ezt legalább szabadon használva, termesztési szabadságuk nem korlátoltatnék, hanem azokat olly czélra fordíthatnák, mellyre azok természetöknél fogva legalkalmasabbak. Szerencsénk volt nekünk egy időben a' mivelt Némethonnak okszeresb földmiveléssel diszlő tartományainak nagy részét beútazni, és itt látni, minő mivelés alatt

vannak a' leghegyesebb és zordonabb tájak is. Innen honunkba visszafordúlván, kedvetlen hatással volt ránk annak gyakori látása, hogy itt a' vizesések és mosások számtalan holdnyi térföldet mivelhetlenekké, a' legjobb legelőket haszonvehetlenekké teszik. Sőt a nálunk útazó idegen réműlve látja, mikép Fejér, Komárom, Zala, Veszprém, Nográd, és más megyékben olly életkoczkáztató útakon kell járni, és olly vizárkok tátongó torkolataival találkozni, mikhez képest a' rablók csapataira bökkenni tán nem olly rém és szerencsétlenség. Miért nem találunk illyenekre mivelt honokban? azért, mert itt mindenki sajátját miveli; azzal veti vagy űlteti be, mit a' föld természete kiván, nem mit az urbér parancsol; itt nincs közös vagy mindenkitől bitorolt földtér, és így nem tágulhat ki olly nagyon az évenkint nőtten nőni szokott vízárok, mivel itt közerő áll ellent a' közellenségnek. Kitapogattatik tehát a' vizroham hajlama; azután olly nagy árok ásatik, melly arányban van a' víz nagyságával az egész határon keresztül; minek emeltebb kezdete egy öblös medenczét képez, hogy minden víz, eső-ár, abban központosúljon, és innen a' számára készitett vízmederben arra csalogattatik, merre minden kártét nélkül a' kivánt helyre folydogálhasson; egyetlen mesterséggel készűlt, 's fűzzel párkányozott árokban, mellybe vezettetnek a' többi, idővel iszonyú árkot ásható csermelyek, és esővizek is, úgy hogy felső végökön az esőviz útja tömött fonású sövénnyel, vagy ha szükség két- három öles kőfallal záratik el, a' mesterséges árokba vezettetve. Melly új pályáját megszokván a' víz, a' régi mélység vagy eltemeti magát, nem tápláltatva többé víz által; vagy az emberkéz által eltöröltetik örökre.

M á s o d s z o r: azokszeres s z ő l l ő m i v e l é s- és lehető legjobb b o r t e r m e s z t é s b e n is gátoltatik a' jobbágy a' dézmarendszer által. Tudjuk, milly alacson fokon állanak ezek nálunk, és Kossúth el meré mondani, hogy „szőlő 's borkezelésünk gyökeresen hibás a' szőlővessző ültetésétől, egész addig, míg borunkat kancsóra

szűrjük.,“ Elég szomoru, ha igy van. Tudjuk, hogy okszeresen mivelt szőlőshelyeken háromszor is szüretelnek, a' különböző szőlőfajoknak nem egy időben érése, és aszszúszőlő nyerése miatt. Ámde nálunk, a' hol hegyvám nincs, a' dézmarendszer csak egy szüretet engedvén, a' szőlőfajoknak különböző időbeni elkészülését figyelembe nem veszi; melly figyelmetlenség miatt sok, pedig a' legnemesb koraérésű fajok szüretig elrothadnak, vagy a' darásoktol elpusztitatnak. Aztán különben is nem lehet ugyan azon helységben is egy időben haszonnal szüretelni. Mert ha kora a' szüret, az éjszakra 's magasb hegyen fekvő szőlők el nem készültek, mikor már az alantabb 's délrefekvők teljesen megértek. Megfordítva ezek esős időben már akkor megrothadtak, midőn amazok teljes érésre kezdenek jutni. Figyelemre méltó, hogy III. Endre királyunk alatt már meg volt engedve a' tizednek készpénzzeli megváltása, mint ezt 1291: 26. t. cz. mutatja; de már a' gyenge Jagellók alatt, a' szoros igazságú nemesség amazt természetben adatni kivánta, mint az 1498: 49. t. cz. tanúsitja.*)

H a r m a d s z o r: minden anyagi károknál nagyobb az a' szellemi kár, mellyet szenved a' jobbágy a' dézmának erkölcsére hatása által. Ez őt elsőben i p a r t a l a n n á teszi. Valóban, ha jól megfontoljuk a' dolgot, így is kell ennek lenni szükségkép. Mert midőn a' jobbágy tizedet, vagy kilenczedet ád földesurának, ha szorgalmas — magát, ha tunya, földesurát csalja meg kétségtelenül: mivel első esetben szorgalma gyümölcsét adja, mellyel nem tartozik, mert az az övé; második esetben, nem adja meg azt, mit a' földbirtokos igényelhet, és igy megcsalja azt; továbbá, ha a' föld terméketlen, a' jobbágy pedig iparos, ekkor nem kilenczedet 's tizedet, hanem mint följebb láttuk, másadot, vagy harmadot ad. Illy viszonyok, 's

*) Decimae non argento, aut pecuniis, sed sicut terra protulerit fruges et vina, juxta contenta Decreti quondam domini Andreae regis in perpetuum exigantur.

körülmények közt, lehetlen lustává nem lenni neki. Innen megfejthető aztán az, hogy tizedrendszert követő honokban, a' nemzeti gazdaság nagy kárával olly silány állapotban hagyják tengeni földeiket a' jobbágyok, minőben azokat szemlélhetjük: kerülve a' szokottnál nagyobb szorgalmat, és mindent a' jó természetre bizva. De a' dézma örök tespedésben tartja elméjét is a' jobbágynak; mert a' földmivelés okszeresb kezelésének ösvényétől elzárva, szinte kényszeriti őt, hogy maradjon a' kopott vágásban: mivel teszem, hogy ő áttörve a' földmivelési schlendrian korlátait, termékeinek termesztését megváltoztatná, szabva azokat földe természetéhez, ekkor ezzel a' dézmálok előtt felelőssé tenné magát, kik őt e'jó szándékában kétségkül meg is gátolnák, összeütközvén e' vállalat az ő érdekökkel. Sikeretlen, sőt káros lenne tehát minden probatétele 's kisérlete. De mindezek mellett is

Végül; senkit sem sujt annyira a' dézmarendszer, mint magát a' dézmatulajdonost: mivel azon maroknyi hasznot, melly ebből bejönni látszik, jóval fölülmulja azon tényleges kár, melly ezzel mindig egybekötve van. Nem igazabb mint az, hogy dézmabirtokos sohasem számithat biztos és állandó jövedelemre; mert ezen rendszer ingataggá teszi mezei gazdálkodását, melly csakugy jó, ha okszeres, ennek pedig főmérlege és próbaköve a' gazdasági viszonyoknak megfelelő tisztajövedelem tartós állandósága. Ugy van: az állandóság a' lelke a' gazdaságnak és kereskedésnek egyaránt; ellenben oktalan és előbbutóbb tönkrejuttató az ollyan gazdálkodás és kereskedés, melly a' biztos jövedelem és nyeremény állandóságát feláldozva, egyedül a' jövedelem pillanatnyi fölrugtatása után sovárog. Mert vannak ugyan termő idők, és illyenkor jeles mennyiségü dézma foly be a' dézmabirtokos csűrébe és pinczéjébe; ámde jóval több az aszály, jég és más veszélyek által meglátogatott sovány esztendő. Az illyen földbirtokos tehát, ki csekélyebb, de bizonyos jövedelemnek elébe teszi a' nagyobb, de bizonytalan jövedelmet, hasonló az ollyan hitelezőhez, ki meg

nem elégedve a' csekélyebb, de bizonyos kamattal, ötven száztóli után sovárog, és e' miatt gyakran tőkéjét is elveszti.

Ha nagyobb földbirtokosaink nagy része megszabadulna előitéleteitől, jelesen csak pillanatig is nem tartaná anyagi érdekei föláldozásának az örökváltság megengedését, és átlátná, hogy neki a' dézma nem ad annyi hasznot, mennyi kárt tesz az a' jobbágynak: igen könynyü volna őket meggyőzni sokszor említett rendszernek magukra a' földesurakra károsan ható természetéről az angolok példájával. Valaha itt is nagyszámu alhűbéresek — copyholds — mivelték jobbadán az angol aristocratia földjét; kik csak öt — hat holdat birtak, ép ugy mint jobbadán a' mi urbéreseink. Ezeken az angol földbirtokosak már ma odább adtak, és **200—700** holdas bérjószágokká alakitották földjeiket, azért, mert tapasztalták, hogy ezeknek jövedelme, okszeresen kezeltetve, nagyságukhoz képest számtani arányban növekedik jó haszonbérnökök kezében, mivel ezek annál olcsóbban állíthatják ki termékeiket, minél nagyobb vállalatjok; nem csupán gabna és más utféli termékek termesztésével foglalkoznak — mellyen tul szegény jobbágyaink is alig terjeszkedhetnek — hanem bérbevett jószáguknak sokszor negyedét- vagy harmadát is, takarmány 's marhatenyésztésre forditják: miből az az igen nagy haszon keletkezik rájok, hogy mikor a' gabnaár csökken, ők marháikból még is tetemes hasznot huzhatnak; és igy többféle 's nagyobb jövedelemmel ellátva, uraiknak is jóval több haszonbért adhatnak.

Ezen angolféle gazdálkodást földbirtokosaink mindjárt életbe léptethetik honunkban is, mihelyt itt a' robot és dézmarendszer elmúlik. Mert akár földben adatnék ki a' földesurnak a' tized, mint némellyek javaslották, akár iszonyú terjedelmü pusztáink gyarmatositatnának, mind a kétféle ösvényen gyéritetvén az igen kicsinyre aprózott földek, és az ezeken tengő jobbágyok: ezentúl nagyobb terjedelmű földeken lehetne űzni ahhoz értők által

az angol gazdálkodást. Igy aztán vége szakadna valahára ama sötét korban keletkezett, bizonytalan jövedelmet nyujtó, sok csalásnak kitett, iszonyú költséggel, czivódással, és boszúsággal járó földbérnek, a' dézmának. De ezekről a' következő szakaszokban.

MÁSODIK RÉSZ.

ELSŐ SZAKASZ.

Mezei gazdaságunknak a' robot és dézma megszüntetésével reménylhető fordulata.

Mielőtt azon jó következményeket kijelelnők, mellyeket a' robot és dézma megszüntetése után ész szerint 's a' dolog természetéhez képest, mezei gazdaságunk kifejlésére várhatunk: szabad legyen három kérdést tenni, és ezeket megfejteni; mik közül az első ekkép hangzik: „Ha illyen korszerütlen, káros hatásu, tulajdonosra és jobbágyra egyformán nyomasztó, nemzetet a' szegénység vas karjai közt tartó, a' magyar jelen urbéri, jelesen a' robot és dézmarendszer, minőnek azt ezen értekezés első részében, hű adatok és okszeres gazdasági elveknél fogva rajzolgattuk: miért nem szűntettük meg ezeket már jóval ezelőtt? Feleljük: van nekünk magyaroknak egy hibánk, az önámítás; mit valamint ezelőtt, ugy most is kedves foglalkozásnak tekintünk; hallgatva némelly iróinkra, kik az ártalmas előitéleteket bennünk megerősitni és honunk mocskait pártolgatni nem tartják hon ellen elkövetett iszonyu bűnnek. Illyen ártalmas előitélet már az, hogy polgári alkatunk mindenben olly fölséges, olly hibátlan, sőt jobbithatlan, törvényeink olly tökéletesek, hogy ezeknek még betűihez is kell ragaszkodni; régibb politicai és statusgazdasági elveinket pedig olly hiven kell őrizni az ujabb ész-

mék és elvek befolyásától, mint palladiumot; mert a' magyaroknak míg 8 százados alkotmánya áll, addig bár minden egyebet elvesztett, mindene meg van: ennek meggyöngűlésével, vagy elhanyatlásával érné őt a' legnagyobb csapás és veszély. „Nálunk magyaroknál, — igy szól egy névtelen, de nagy tekintélyű és ezelőtt három évtizeddel igen olvasott iró*), az igen derék alaptörvények kezeskednek az iránt, hogy a' földesur soha rosszul ne bánhassék jobbágyaival; de arról is, hogy ezek uraik ellen föl ne kelhessenek, és nálunk áll igazán teljes erejében a' „Habeas corpus" törvény; mert itt minden honi nemes király a' maga telkén, kinek ajtai előtt minden erőhatalomnak hallgatva kell megállani, míg a' törvény meg nem szólal, és őt bünhödésre méltónak nem itéli. De barátom! ön azt mondja itt: a' magyarok által ezen olly igen dicsőitett alkat ennyiben még is igazságtalan, hogy az álladalmi közterheket egyedül a' jobbágy viseli, és a' hon nemesei köztehermentesek;" igaz hogy első tekintettel némi méltatlanság látszik terhelni alaptörvényeink ezen részét: de ha meggondoljuk, hogy nálunk a' jobbágy nem készpénzen szerzette szántóföldeit, réteit és erdeit, hanem ezeket ingyen vette át urától, ön könnyen átláthatja, mikép a' magyar földmivest ugy kell tekinteni, mint h a s z o n b é r l ő t, kinek a' gazdasági tartozmányok azért engedtettek át csekélyebb áron, hogy ő emelje azon álladalmi terheket, miket különben urának kellene viselni. — — Aztán, mi is emeljük ám a' közterheket, mert a' magvaszakadt javakkal a' királyt segitjük, fölkelünk had idején, subsidiumot adunk 'stb.

Mi sem akarjuk bántani a' magyar alkotmányt 's alaptörvényeinket; mivel ezek épen ugy, mint dicső nemzeti nyelvünk, különös tökélyre fejleszthetők: de hogy törvényeink közül némellyek elavitást érdemlenek, azt is

*) Freymüthige Briefe eines ung. Edelmannes, über das österreichische Staatssystem: geschrieben waehrend des 90 tagigen Krieges. Austerlitz. 1806. l. 80—89.

állitjuk. Egyébaránt idézett önámitásra jelesen megfelelt gróf Széchényi: mi tehát itt csak a' jobbágyság viszonyait illetőleg teendünk némi megjegyzéseket. Jelesen: azon praesumtio alaptalanságát kisérjük kimutatni, melynél fogva állitatik, hogy a' magyar jobbágy jelen helyzete és urának irántai viszonyai szoros igazságon alapulnak; és igy ezen helyzeten 's viszonyokon változtatni nem lehet a' nélkül, hogy a' tulajdon szentsége meg ne sértetnék. Nézzünk tehát kissé most szemébe ezen szoros igazságnak és állitólag sérthetlen jognak. Mondatik, hogy „a' magyar nemes átadta fekvő vagyonának egy részét tűrhető föltételek alatt a' jobbágyságnak, olly teher alatt, hogy ettől robotozzon, dézmát adjon, és minden közadózási terhet viseljen." Ezen állitás sem historiailag, sem észjogilag nem áll. Nem történetirásilag; mert mint fölebb is láttuk, nincs bizonyosb, régi emlékeink, évkönyveink és törvényeink tanusitása után, mint az, hogy a' magyar jobbágyok kezdetben szabadok, földet saját joggal birhatók, fegyverviselők, és a' megyei hatóság alá tartozók voltak; — bizonyságok erre: Fejér György*), Baehrenkopf**) és Perger***), jeles régiségbuváraink; — kik adóztak ugyan országos adóval, minő volt a' dézma: ámde ez alól még a' nemesség sem volt kivéve, szinte Albert királyunk idejéig; mint ezt az 1439: 28. mutatja****). Várjobbágyaink hajdani boldogsága, mint láttukt, elenyészett a' várföldek elpazarlása, és az által, hogy az anjou házból lett királyaink alatt, bejővén honunkban a' hűbéresség, az ösiség és a' banderiumtartás, szemlátomást romlott az ősjobbágyok sorsa; kiknek jogait I. Károly lejjebb szállitván, és még sz. Ist-

*) Tud. Gyűjt. 1821. V. köt. l. 38—39.
**) De dominio nobilium hung. Posonii. 1790. l. 32—38.
***) A' magyar és hazája régenten. Pest.
****) 1439: 28. Nobiles, tam jobbagiones habentes, quam non habentes, decimas dare non teneantur, antiqua eorum libertate requirente. NB. Ezen csillogó zaradék több helyen is fordul elő törvényeinkben, sulyt adni akaró az eddig viselt teher eltörlésének

ván legendáját is, mellyben ezeknek szabadságaik megirvák, elsikkasztván*), I. Lajos pedig őket kilenczedadásra kötelezvén, kiadattak apránkint martalékul a' főnemesek önkényének, mellyből lett a' paraszt lázzadás II. Ulászló alatt; de a' közterheket egész 1715-ig együtt viselték uraikkal, ekkor görditettek azok jobbágyaink vállaira; pedig mint fölebb előadtuk, a' nélkül, hogy egyetlen hold szabad földből álló kedvezés nyujtatott volna nekik kárpótlásul.

Észjogilag vevén a' dolgot, kérdjük: igazságos-e a' jövendőnek minden terhét, melly határozatlan és napról napra növekedhetik**), egy már többé nem növekedhető förlddarabbal leróni akarni? „Leróhatja, igy szólnak, kényelemmel növekedhető, sőt növekedni kellő ipara által." Leróhatná valóban, feleljük, ha keze és földe kötvék nem volnának; ha adóterhe csak egy század alatt is irtóztató arányban nem növekedett volna, például a' hadiadó által: mellyről igy szól maga az 1827: 15. t. cz. által kiküldött országos választmány: „az ország védelmének rendszere lényegesen megváltozott: 1715 előtt állandó rendezett katonaság és ezzel egybekötve az ország minden nemtelen lakosai által folytonosan fizetendő adó, törvényeink előtt ismeretlen volt." Ugyde azt mondja itt a' jogszeresség alakjába öltözött önzés: „az 1836-diki urbéri engedvények és az országgyülési költségek átvétele által eleget könnyitett már a'

*) Sed dictam legendam serenissimus princeps, genitor vester, dominus Carolus, — — ad scitum omnium nostrum, tempore Johannis quondam custodis, de sacristia interiori excipiendo, ad Wysegrad fecit deportari. Literae capitul. albensis, de anno 1349. in Fejér Cod. Diplomati VII. volum. I pag. 108.

**) Minő arányban növekedik, mutatja ezen adat: Pestmegyében 1736. évig nincs nyoma, hogy a' házi pénztárba valamit fizettek volna a' községek, kivéve a' curialis helyeket, minők: Aszód, Acsa, Gödöllő, 'stb. Emlitett évben vettetett rájuk minden rovat után 36 pénz, és igy összesen az egész megyebeli községekre 9,783 ft., 1780 már: 50,035 ft., 1796-ban 114,749. 1,819-ben: 294,806 vfor. 1842-ben: 129,600 ft. Pestmegyei választmányi munkálatból.

nemesség a' jobbágyok sorsán." Ámde a' kik tudják, milly elviselhetlenekké lesznek koronként az országos terhek azon osztály vállain, melly termékei árának csekélysége miatt — mit eléggé érez a' nemesség is, mint a' kereskedés elnyomott állapotjából eredő keserű gyümölcsöt — már már ezeket alig képes viselni, az illyenek áldozataikkal alig fognak kérkedni, jól tudva, mikép ezen kérkedés, pirulás nélkül alig hallgatható.

Második elöleges kérdés: „valljon eltörölhetők-e joggal az ollyan adók és tartozások, mellyek a' szabad föld és szabad földmives eszméjének utjában állanak, tökéletes kárpótlás mellett is, miután ezek számtalan törvény és régi gyakorlat által szentesitvék? Nem esik-e ezen eltörlés által jogsértés ollyan földesurakon, kik a' magyar törvényt és ennek végrehajtását ugy tekintik, mint erős várat, melly a' birtokosak sajátjait is ép olly erős karhatalommal védni tartozik, mint a' birtoktalanokéit; és a' kik jó lélekkel birják 's használják uri jogaikat, és az ujabb szabadsági 's egyenlőségi eszméknek épen nem engednek magokra olly nagy befolyást, mint a' frank nemzeti gyűlés tagjai, 's ezek által nem tudnak olly lelkesedésbe jőni, mint amazok 1789, kik az egy haszonbért találva igazságosnak, a' többi tartozásokat, mint semmi jogalapon nem állókat, 's mint a' barbar törvényhozás maradványit, és általában károsokat, kártalanitás nélkül egy éjjel eltörlötték?" Hogy ezen nagy kérdésre méltányos feleletet adhassunk, a' historiai jogokat jól meg kell különböztetnünk az észjogoktól. Elsők, bár kezdetben igazságosak, később lehetnek jogtalanok: illyen például jelenleg a' tizedszedés, mit hajdanta mint egy részét a' statusadónak minden magyar fizetett azon honvédelemért, mellyet a' püspöki és zárdai várak nyujtának mindenkinek, és mellyekben a' dézma jövedelmeiből az egyházfőnököknek zsoldos katonákat kelle tartani*)

---

*) Rogerius de Destructione Hung. Cap. XV. Cum ergo — Bela IV. — postmodum versus quadragesimam per-

kiknek őrködése nemcsak bátorságot nyujtott az erős várakba menekvő uraknak és jobbágyoknak, mint például a' mongoljárás idején Esztergomban; hanem ezen zsoldos katonák, mint az országadó- vagy tizedből élők, elsők tartoztak megjelenni az ellenség előtt a' hon védelmére. Ma már a' honvédelem szilárdabb alapra épitetvén, tudjuk, mikép egyedűli honvédő a' király és ennek serege, mellyet a' jobbágy hadiadó által élelmez. Megszüntnek látszik tehát emlitett historiai jog, és jogalakját elvesztette. Vannak ollyan historiai jogok, mik eredetileg sem voltak igazságosak, minő például: a' rabszolgákból adott dézma, — I. László 3 : 13. — mert az emberiség kifejlésére olly szükséges személyszabadság elvehetlen jogunk: ezeket tehát az ész és jog létkora kárpótlás nélkül megszűntetheti.

De már az észjogok, mint öröklők elvehetlenek, sőt ezek criterionai a' historiaiaknak is; mível emezek csak akkor erősek, ha öszhangzanak amazokkal, ha pedig azokkal ellenkezetbe jőnek a' változott körülmények által, vagy pedig ha kezdetben sem volt köztük hangegyen, mint láttuk a' példákból, akkor kimélés nélkül eltörlendők.

Illy szempontból tekintve a' kérdéses tárgyat, azok, kik a' historiai jogoknak, akár egyezzenek azok az észjogokkal, akár nem, általánosan baráti, még igen kevésre mentek a' jogtanban: őket tehát a' fölvilágult emberekből állani kellő törvényhozás nem méltányolhatja. Mert ha ez amazok szavára hallgatna, ugy paralysálná saját erejét, és magát szolgájává tenné a' barbar törvényhozásnak, a' sötét kornak, és a' szolgai jogtannak: mi a' nemzeti és törvényhozási méltóság ellen lenne világosan. Kimélni kell ugyan neki is a' historiai jogokat, ha ezek

---

geret iter suum, magis ac magis fama hujusmodi — de Tartarorum adventu — crebrescente; — — archiepiscopis, episcopis, et aliis regni majoribus convocatis, deliberabat assidue, qualiter possent de tanto negotio providere, monens, et hortans eos saepius, quod quilibet haberet suos stipendiarios milites praeparatos.

kezdetben ugy, mint ma igazságosak: de ha illyenek akkor sem voltak, vagy a' körülmények által illyenek lenni megszüntek, ha az erőszakolás által születtek, ha jogalapjuk van is, de a' telhetlenség bélyegét viselik, legott megszüntetendők: mitsem hajtva a' kor szellemétől elmaradott, vagy ezzel ugyan haladó, de az önzés által megvakitott és magokat bonae fidei birtokosoknak szinlők akaratjára; kik a' szolgai jogtannak illynemű kifogásait használják bitangolásaik fedezésére: „a' törvények és a' békes gyakorlat által megszentesített jog sérthetlen: a' saját haszon, tökéletes kártalanitás nélkül elvehetlen; és ha az állodalom elveszi a' birtokosaktól eddigi hasznaikat, pótolja ki ezeket saját kincstárából." Az illyenek, kik efféléket hánytorgatnak: ugy látszik még nem fogták fel ezen nagy eszmét, hogy a' statuspolgárok mindennémű magánjoga, csak a' közjog kifolyása. Mi állván, ebből következik, hogy a' status jognak fensőbbsége van minden magánjog fölött, kivált ha ez a' közjó érdekébe ütközik. Példával világositom a' dolgot. Tudjuk milly nagy kincs rejlik a' folyókban, és patakokban azon hasznokon kivül, miket eddig a' magánosok élveztek, és mint sajátot kizárólag használtak. Illyen kincs a' többek között az, hogy az ezekből vezetendő csatornák által, a' gyakori tartós szárazság miatt, minden éltető nedvtől megfosztott rétek és legelők megöntöztessenek: mi által mind a' föld termékenysége előmozdíttatik, mind pedig a' szárazságnak a' marhatenyésztésre ható rosz következései meggátoltatnak. Ha már a' folyókon gyakorlott malombeli, és más magán haszonvételek a' törvény ürügye alatt képesek meggátolni a' folyóknak, a' közjó 's különösen a' mezei gazdaság érdekébeni czélszeresb használatát: ugy a' státusjogi eszme egészen megsemmisitetik, és a' közérdek, a' status közczéljaitól eltérő, 's a' polgári közboldogsággal egyedáruskodó magán érdekeknek áldoztatik fel; melly dolog megsemmisiti a' nemzet közgazdálkodását.

Itt tehát ezen elv segít ki bennünket fennérített kérdést illetőleg. Nem kivánja semmikép a' magyar álladalom, hogy nagyobb földbirtokosaink ollyan lelkesedésbe jöjjenek csupa eszmék által, mint a' frankok a' nemzeti conventben: de azt megkivánja, hogy ők, mint a' törvényhozó testület tagjai, olly fölvilágúltsággal, emberiség érzetével birjanak, melly képesekké tegye őket arra, hogy engedve azon oksulynak, melly a' robotot és dézmát sem közgazdasági, sem jogi, sem politicai, sem emberiségi tekintetből hasznosnak nem, sőt birtokosra ugy, mint urbéresre, károsnak lenni bebizonyitja, simuljon az örökváltság eszméjéhez: de nem ugy, hogy minden historiai jogairól lemondásáért, miket eddig gyakorlott, magát kártalanitatni kivánja: mert illyeneket értve, mikről bizonyos, hogy hajdan országadók voltak, minő a' tized, és most az adórendszernek e' mai ész- és jogszeresb korában ez úgy is más czim, jelesen hadi adó név alatt viseltetik a' föld népétől; ezért ugyan semmi kártalanitást nem követelhet: épen úgy, mint főpapjaink a' régen megszüntetett szabad ember-, és szökött rabszolga — dézmáért.

El kell tehát ismerni mindenkinek a' törvényhozó fölségnek azon kétségtelen jogát, minélfogva ez az öröklő észjoggal ellenkező historiai jogot minden óráu megsemmitheti kártalanítás nélkül, mint ollyat, melly gátja a' statusiránynak, és a' mellynek gyakorlata megalacsonyitja az azt gyakorlókat együl egyig: miután a' közvélemény ezekre a' jogtalanság bélyegét sütve, a' velök élőket nem tekintheti jólelkű jóggyakorlóknak.

A' historiai vagy tényleges, de jól megjegyezzük, a' természetiekkel ellenkezetben álló jogokat azért sem kell túl becsűlni és kímélni, mivel ezek a' körülményekkel együtt változhatnak, és észjogalapjuk hiányozván, az erősbek által felforgattathatnak, épen úgy, mint örök észjogok darab ideig felforgattatnak az erőszak által. Illyen viharok között mi fog a' status hajója kormányosainak iránytűt nyújtani a' dagadó tenger veszélyei között, ha az észkormányt kihagyjuk csuszamlani kezünkből? mi

lesz így a' joglétből, melly netovábbja a' statuséletnek? nem más, mint szélvitorla, mit az ellenkező szelek ide 's amoda hajtogatnak. Jegyezzük meg azt is, hogy valamint mindenkinek van joga ahhoz, hogy a' törvény megtartassék addig, míg az el nem töröltetik és áll, úgy a' törvényhez magához senkinek sincs joga: az az, nincs ahhoz, hogy az álljon örökké: mert ezen jog homlokegyenest ellenkezném a' törvényhozó fölség jogaival; miket egyedül az örök igazság köt meg, és még némileg az alaptörvény is; magánosak aprólékos kára, vagy haszna pedig épen nem. Úgy van: a' törvényhozásnak tökéletesen szabadnak, és csupán észjog, 's alapszerződés által korlá toltnak kell lenni az új törvények szerzésében, és azoknak elavításában. Ha ő csak historiai előjogokon álló hasznok védőjévé hagyja magát silányíttatni, és kezét megköttetni, úgy szolgatörvényhozássá aljasúl, és nem érzi sem saját méltóságát, sem valódi rendeltetését, sem az álladalom czéljait.

Magyarhoni törvényhozásunk eddig legalább nem így tőn, és mint véljük, teljes joggal. Ha ez, urbéres viszonyokat illetőleg, eltörölhette a' jobbágyok földhezkötöttségét, megadhatta nekik a' saját felpörösséget, meg a' büntető perekben, mikben a' nemetlenek a' nemessel együtt mint bűntársak állanak, a' följebbvitel jogot; meg a' hivatalképességet, és mindennemű éledmód szabad választhatását; meg a' nemesi jószágoknak zálogban, polgárföldeknek és jobbágytelki haszonvételeknek örökös megszerezhetését, urbéri tartozásaiknak szabad egyezkedés utján tökéletes és örök időkre megválthatását; meg minden ingó és ingatlan szerzeményeikről szabadon rendelkezést. Ha ezeket honi törvényhozásunk megtette, és megtehette: ugyan miért ne tehetné azt meg, hogy a' földbírtokosakat tökéletesen kármentesitve, eltörölje az egész robot és dézmarendszert, miután annak némelly káros kinövéseit elvagdalta? és ha már eddig ment, miért ne mehetne tovább egy lépéssel? és miután ezen rendszernek gyászthozó kárait teljesen átlátta és kiismerte,

az eddigi részletes eltörlés és mintegy foltozgatás helyett, min áldás lenni nem szokott, miért ne törölhetné azt el egészen?

Ámde itt megint három nehézségre találunk. I. Miként szűntetjük meg egészen a' robotot és dézmát, mik majd olly régiek, mint alkotmányunk? II. Földbírtokosainknak minő egyetérőt adunk azokért? III. Kicsoda tartozik ezt adni; a' jobbágy-e, a' község-e vagy az álladalom? Feleljünk ezekre egyenként.

I. Régiséget illetőleg, ezen oksúly csak a' régiség túlbecslői, a' szokás és maradás baráti előtt érvényes: kiknek azonban fajdalom! honunkban legio a' nevök. Ezeknek elsőben azt feleljük, hogy nincs régibb, mint a' bűn; melly még az édenkertben keletkezett, és mégis minden jólelkű kíván tőle szabadúlni. A' kik értekezésünk első részét figyelemmel megolvasták, meggyőződhettek a' felől, miként emberiségi, köz és magán gazdasági elvek, és viszonyok elleni nagy bűn követtetvén el az urbér, és ennek kinövéseinek fentartása, ápolása, 's foltozgatásai által, nem leend ollyan magyar, ki ezen kor — jog — és okszerűtlenné vált intézkedést tovább is kivánná fentartatni jelenkorunkban; mellynek más, és valljuk meg helyesb, méltányosb, és emberibb eszméi vannak mind a' mezei gazdálkodásról, mind a' szabad és kényszeritett munka természetéről, mind a' nyers termékben álló földbérről, mint harczszellemtől hevűlt, természettani ismeretekben szegény, statusgazdaságról pedig épen nem is gondolkozott eldődeinknek lehettek, a' kik fényűzés nélkül egyszerűleg éltek, ellenkezőleg mai utódaikkal, kik közül a' hőbb keblűek valóban szégyenlik, hogy törvénytárunkat még ezen XIX-ik században is az urbéri szeny mocskitja, kik széttekintve külföldön is, látták: mennyivel okszerűbb, 's jövedelmezőbb mezei gazdálkodást űznek itt, a' nálunk kétségkül miveltségben előhaladottabb népek. Ezek ugyan is, noha mostohább éghajlat alatt, terméketlenebb földön lakva, roppant földadó által nyomatva, még is kényelmesebben élnek, mint mi, kik hűbéres eszméinktől megsza-

badúlni nem bírván, kénytelenek vagyunk a' szokásos mezei gazdaság csikorgó vágásában járni, és ennek kopár mezein tengődni; mi, a' kik áldott földön, 's boldog éghajlat alatt lakunk, és még e'fölött, elég kor-, ok-, és jogszerűtlenül, köztehermentesek is vagyunk. Ennyit a' régi szokás és maradás barátinak.

II. Jóval fontosb a' második kérdés, melly a' dézma és robot tulajdonosainak adandó kárpotlás, és egyetérőnek megfejtésére várakozik. Mi jól tudjuk, hogy a' kilenczed — és robotban tagadhatlanul ész- és örökjog rejlik, mi kiegyenlitést vár: de azt is tudjuk, mikép földbírtokosaink, ezeket illetőleg, magas váltságárt épen nem igényelhetnek; és azok, kik jól gondolkoznak, nem is igénylenek, ha komolyan felszámítják, milly csekély azon tiszta haszon, mit nekik eddigelé az urbérnek ezen két fő tényezője behozott, és ha fölveszik említett dolgoknak csupán viszonyos becsét, mellyel azok rájok nézve bírnak, koránsem pedig azon általános terhet, melly általuk a' robotosra igáztatik, fölszámitván pontosan, mennyit érnek a' marhás és tenyeres napszámok, mennyit a' kilenczed? Mert igy azon kivül, hogy tetemesen megrontatnék a' földmíves, maga is a' földesur nem egyebet tenne, mint magát ámitgatná, és ábrándos nézetei által Junó helyett felhőt ölelne. Egyébaránt a' tökéletes egyetérőnek meghatározása terjedelmes munka, és törvényhozás tárgya levén, itt messze vinne bennünket kitűzött czélunktól. Menjünk tehát

III. A' harmadik kérdés megfejtésére, és vizsgáljuk meg: ki tartozik egyetérőt adni a' kényszerített munkáért? Ha széttekintünk azon országokban, mellyek ezeket eltörlötték, úgy találjuk, hogy ezeknek megváltása sehol sem tétetett egészen a' nyomorú jobbágy vállaira; hanem ezeknek egy részét elvállalta az álladalom, részét a' község, részét a' jobbágy. Elsőt, u. m. a' statust illetőleg, ő ezt tenni köteles, már csak azért is, mivel ő felelős azért, miért hagyta ennyire meggyülni az adózó nép vállain a' közterhet, mit már most ez meg-

tenni nem bir? a' status felelős azért, hogy mikor a' népre mindig növelkedhető közterheket rakott, miért nem könnyebítette annak vállait olly terhek levétele által, mik a' hűbéres világban keletkezve, többé sem jog — sem korszeresek. Végül amannak főkötelessége lemosni azon szennyet, melly az adózó nép soká tartott elnyomásáért, alkotmányára ragadt, és a' mit magyarjaink is az I. Ferdinánd X. t. könyvének 26. czikkjében dicséretes nyiltsággal elismertek.*)

De a' község, mellyben él a' jobbágy, sem maradhat ki a' közmunkák megváltásának terhe alól; főleg azért, mert a' kényszerített munka kétféle, u. m. tisztán u r-d o l g a, és m e g y e d o l g a: minők, utcsinálás, vontató, 'stb. Elsőről a' jobbágynak magának kell eleget tenni: de már a' közterhek kiváltásáért, őtet magát fizettetni, kiáltó jogtalanság lenne. Mert egyes emberek elhalnak, vagy elköltöznek, semmi nyomot nem hagyva magok után, ellenben a' község megmarad. Mílly nyomasztó, és jogtalan volna már azt kivánni, hogy az öregkorú jobbágy, kinek példaul gyermekei sincsenek, letegyen olly tőkét szabad váltságáért, mellyet sem ő, sem eldödjei soha senkitől fel nem vettek, és a' melly adósság az ő halálával bizonyosan elenyészik? Itt gyökerezik azon jog, minélfogva a' község köteles ezen terheknek egy részét hordozni; annak megitélése aztán a' törvényhozás dolga, van-e, és mennyiben jogalapja a' jobbágy közterheinek? nem adóz-e ő kétszer ugyanazon közhaszonvételért? és mennyi azon passiv adósságbeli tőke, mellynek letételét tőle joggal meg lehet kivánni örökváltsága alkalmával?

F r a n k h o n r ó l már emlitők, hogy a' közteherviselést mindenkire kiterjesztvén, kárpótlás nélkül eltör-

*) 1547: 26. Cum nulla res magis ab aliquot annis, florenti quondam Ungariae nocuisse videatur, o p p r e s s i o n e c o l o n o r u m quorum clamor ascendit jugiter ante conspectum Dei, — —' in hoc conventu conclusum unanimiter, ut libertas subditorum, miserorum colonorum, superioribus annis quacunque ratione illis ademta, restituatur.

lött minden kényszeritett közmunkát. Baden ezt nem tevé; hanem 1820 felszámitván az évi robot becsárát, és ezt tizenyolczszorozván, ezen öszveg letevésére szoritá a' jobbágyot. Ámde ezen eljárást az 1831-diki kamrák méltányosnak nem látván, azt rendelték, hogy: „számitassék föl a' földesurnak az évszerint előforduló robotokból bejövő tiszta haszna; — de értsük meg jól, nem azon tehernagyság szolgálván ám kulcsul, melly e' miatt a' jobbágy vállait nyomja, hanem csak a' belőle földesurat illetőleg bejövő tisztajövedelem: mik egészen különböző kulcsok; — e' tiszta hasznot tizennyolczorozva, ezen öszveg egyharmadát tegye le a' nagyherczegség, két harmadát pedig fizesse a' jobbágy. A' status és illetőleg megye terheit, ezeknek esztendei becsára tizenkétszereztetvén, egy harmadát viselje a' status, egy harmadát a' község, egy harmadát a' jobbágy! Ezen elvet követé Hessen is a' kényszeritett munkák eltörlésében*).

Harmadik előleges kérdés: Miként és mimóddal lehet a' korszerűtlen és nyomasztó robot és dézmarendszert honunkban megszüntetni? Igy: vagy a' méltányosb és jövedelmezőbb haszonbéri rendszernek behozása, — de a' mellyről a' következő szakaszban, — vagy pedig az eddigi urbéres földnek a' jobbágy sajátjává változtatása, vagy is az örökváltság által. Valóban ez utósó honunkban sok tekintetben kivánatos és méltó, hogy illy értekezésben, minő ez, helyet foglaljon ennek több oldalróli megtekintése. Hasznos leend tehát az örökváltság elsőben fennálló alkotmányunk és sarkalatos előjogaink biztositása tekintetéből. Mert a' föld és földmives megszabadulva ónsulyu bilincseitől, ezáltal a' közterheket viselni tartozó néposztály teherhordozásra alkalmasabbá tetetik; melly momentum főleg a' tehermentességet igénylő földesurak részéről nagy sulyu. Mert bár a' tehermentességet ott, hol közterhek helyébe rendelt honvédelmi kötelességek, harmincz év

*) Rottecks Staatslexicon; Art: Frohnen.

alatt alig egyszer gyakoroltatnak, joggal senki sem kivánhatja öröklővé és folytonivá tenni: de azért addig is, mig a' mostani elnyomás az alkotmányos szabadság szinét viselendi; addig is míg a' kiváltságos osztály saját méltóságát érezve, és Europa kárhoztatását többé nem tűrve nyiltan kimondhatja, hogy ő komolyan akarva a' haladást, és igy tettleg is akarja annak eszközeit, mik közt első: a' szabad föld és szabad földmives; addig mondom főszükség a' teherviselő osztálynak anyagi erősitése, mert hogy ez erőtlen, már maguk az országrendei 1843-ban ő felségéhez fölterjesztett első fölirásukban megvallották. Ez tény, és nincs igazabb, mint hogy honunkban a' közteherviselők ma holnap nem leendnek képesek a' közterhek emelésére. De az is tény, hogy a' kiváltságos osztály is, aggasztólag sodortatik a' közelszegényedés örvénye felé; szinte tény levén az is, csak valljuk meg, hogy mi közülünk sokan semmi áron nem akarnak adót fizetni. Mi lesz aztán igy belőlünk, ha sem magunk nem akarjuk a' közterhet viselni, sem azok vállait nem hagyjuk erősödni, kik ezt teszik helyettünk? Szép eszme az, hogy a' közgazdaság ép azon sarkelveken alapszik, miken a' magángazdálkodás. Mit tesz emez? Ha jól felfogta érdekeit, szakit ugyan el nehány holdnyi földet majorház épitésére, kényelmes lak és czifra kertre: de azon van, hogy ezen kényelemre való költség kiteljék a' jól miveltszántóföldek, szőlők, rétek, 's kaszálók hasznából. Igy kell nekünk is tennünk, ha már ugyan valahára életnyilatkozatot akarunk tenni: „instruáljuk jól, mint Kossuth szól, a' földmives osztály földeit is: különben ugy járunk, mint polgármester, ki aranyos bíbor párnácskán átnyujtja a' fejedelemnek a' város kulcsait, mellynek pedig sem árka, sem fala nincs."

Másodszor: nagy befolyása leend az örökváltsági, már törvényben ugyan kimondott, de életbe mégsem léptetett eszme valósitásának nemzetünk politicai ön állására is, és arra, hogy élete boldogabb szakára minél előbb eljuthasson. Hogyan? ugy, hogy képviseleti

rendszer hiányában, egy ország sem lehet boldog. Ámde mig korszerűtlenné vált, és bunkocratiává fajult patriarchalismusunkkal föl nem hagyunk, és a' földet 's földmivest nem emancipáljuk; addig emez mindig kivül leend az alkotmány sánczain, és így képviseletet soha sem nyerend a' törvényhozásban; következőleg olly alvó vulkán marad, melly kitörései által az **1768,1783,1831**diki vérjeleneteket megújíthatja. De ha ezt nem teszi is, késleltetheti a' nemzet élete boldog szakának elérkezését, — melly pedig hovátovább naponta nemzeti közakaratnak nyilvánúl, — melly ezekben mutatkozandik: okszeresb földmivelésből, a' sürübben keletkezendő gyárakra kifejlés; továbbá kereskedési önállás; az országos pénzetlenség elháritása; az anyagi és szellemi miveltség; és végre ezeknek tetőpontja, a' politicai önállás; mikkel aztán párosuland az annak érzetéből meritendő boldogság is, hogy legjobb fejdelmeink nem uralkodnak többé régi szegénységéből kivergődni nem biró nemzeten, hanem olylyanon, melly büszke öntudattal léphet föl európai nemzettársai között.

Honunk szebb jövendőjének egyik főfő szellemi alapja vettetnék tehát meg az örökváltság által, mivel ez rokonszenvet és kiengesztelődést eszközlend a' birtokos, előjogositott 's köztehermentes u r, és a' saját birtokkal 's előjogokkal nem biró, azonban mégis közterheket kizárólag hordozó j o b b á g y között. Migmi ennek szabad földet és személy-szabadságot nem adunk; addig ugy véljük mi, ezt magunk iránt soha ki nem engeszteljük, és a' mi legfőbb, néposztálybeli érdekesitést nem eszközlendünk, bár az országgyűlési napdíjak fizetését elvállaljuk, bár minden vagyonunkat subsidiumkép föláldozzuk is; mert mig a' jobbágy nyakáról emlitett terhek le nem vetetnek, mig ő és földe szabadnak nem nyilvánittatik, addig a' fölebb érintett rokonszenvet, a' puszta fizetés soha elő nem idézendi. Már pedig óh milly szép és általános lelkesedésre méltó eszme a' n e m z e t i e g y s é g, mellyre segél bennünket a' közös eredet és köz-

érdek elgondolása, mik pedig fő tényezői nemzetek életében a' nemzeti közerő kifejtésének. „De hát csakugyan nincs köztünk magyarok közt nemzeti egység?" Mikép volna olly honban, melly daczára a' közeredetnek és municipalis alkatnak, négy fő néposztályra szakadt, és ezeket illetőleg négyféle nála a' személy- és birtokjog, a' végrendeleti képesség, az örökösödési rend, a' polgári és büntető törvénykezés. A' törvényeknek e' különfélesége, milly igen fogyasztja már a' nemzet erejét, milly sok surlódást szűl, alig szükség emliteni.

Illy sok politicai érdek levén párosulva az örökváltsággal, ennek kivánatos voltában már nemzet és fejdelem részéről az 1836-diki törvény nyilatkozott, és tudatja velünk, hogy a' fölséges kormánynak érdekében áll, ez üdves eszmét valósitni, mivel öszpontositnunk kell a' magyar népet a' hon és király szeretetében, és a' honnak közérdekeiben; mik most szétoszlanak a' jobbágyi viszonyok, a' földesurtóli függés és egyéb kártékonyan ható elemek által. Sőt mit mondunk? kártékonyan hatnak a' hűbéres viszonyok arra is, hogy a' népnevelési és magyarodási eszmék életbe léphessenek. Mig szolgai állása leend egy nagy néposztálynak, mig ő egy magyar alkat sánczain kivül leend; addig valamint a' kiváltságos osztálynak nem nagy érdekében fekvend az ő fölvilágítása és közértelmességre emelése: ugy ő is nem nagy érdekét találja abban, hogy ő a' magyar nemzetíséghez simuljon; miknek következései aztán szemmel láthatók, mert mig Erdély elolálıosodék, honunk eltótosodott: és ezek főleg a' hűbéres rendszernek áldástalan gyümölcsei együlegyig.

„No hiszen, igy szólnak itt a' maradósak, föltéve, de meg nem engedve, hogy ennyi állitólagos érdek csatlakozik az örökváltsághoz, ám álljon ezt illetőleg, az ezt megengedő törvény: de mennyiben ugyan rajtunk álland, azt soha meg nem engedjük, hogy itt kényszerítő törvény létesüljön; mert elsőben, már maga ezen eszme, hogy szabadföld, képtelen, mivel az érzéketlen

földnek jogokat adni akarni nevetség; kényszeritő törvény pedig nem egyéb, mint jogsértés és olly ellenség, melly a' tulajdont tetemesen megsérti." Feleljük: ez nem egyéb, mint valóságos szóharcz, vagy logomachia: a' föld szabadsága sajátlag állván az azt mivelőnek adott jogokban, hogy például ő ne ollyan birtokczimek alatt birja földét, mint eddig; — mikről meg kell jegyeznünk mellesleg, hogy ezen nemcsak a' mivelés módját, hanem a' föld gyümölcsözése mértékét is föltételezik, és ezt emelik, vagy alább nyomják; — hanem birja és mivelje azt, mint sajátját; mi aztán igen fontos leend, és anyagi, kézzelfogható, gyakorlati következésű. A' kényszeritő czimtől sem kell megijednünk; mert minden valódi 's tettleges törvény illyen, a' kényszerités alapja gyökerezvén abban, hogy a' régi engedelem ideje lejárt, és ma már a' körülmények, a' fölvilágultabb kor, a' nemzet helyzete más törvény létrehozását parancsolják, - annál inkább, hogy, mint az éles elméjű Bezerédj megjegyzi, a' hozandó kényszeritő törvény által nemcsak a' jobbágyi vagyon szabaduland föl az örökváltság ösvényén, hanem a' földesurak tulajdonai is, mik most például urbéri jövedelmeikben léteznek; mellyek jelenleg az urbéri viszonyok közt, mintegy börtönben tartatnak, a' jobbágyéival minduntalan összeütköznek 's egymást csonkitgatják. Kicsoda volna már az, ki ezeket kényszeritő, vagy helyesebben parancsoló, tettleges törvény által kiszabaditatni ne ohajtaná. Ha már életbe lépett nálunk a' kisajátitási áldott törvény, miért ne létesülhetne, tettleges törvény utján, az örökváltság is; mi különböző alakban nem más, mint expropriatio? Jól tudjuk, milly kényszerités fekszik a' közös birtokban és abban, midőn ugyanazon földön földesur, vármegye, pap, jobbágy fönségi hatalmat gyakorlanak. Ezért aztán olly silány és törpe a' magyar földmivelés; mert közös birtok, épen ugy, mint közös ló, jó 's jövedelmező alig lehet.

Egyébaránt az örökváltság üdves voltát tanusitják mind a' honi, mind a' honunkon küli számos pél-

dák. Jelesen élőpéldák erre a' magokat örökösen megváltott községeink, mellyeknek helyzetök tagadhatatlanul jobb azon jobbágyokénál, kik még most is a' feudalis bilincsek alatt nyögnek, és a' kikről országilag el van ismerve, hogy nehány gyéren mutatkozó és igy mitsem bizonyitó egyéneket kivéve, tartozásaiknak eleget nem tehetnek; mert mindenöket oda adván az adóra, még adósak maradnak. Külföldi példákat illetőleg, már némelly jól sikerült lengyelhoni örökváltságokról szóltunk. Szükség, hogy még itt egy oroszhoniról emlékezzünk, mit Kurakin herczeg létesített 1802. Ezen nemes keblű herczeg 59,341. desjetinnyi jószágát, örökváltság utján eladá 2986 jobbágyainak egy millió százezer rúbelért, melly öszveget 25 év alatt kelle határnaponkint lefizetni. Ezen részletes lefizetések, beléjök számlálván a' hatszáztolias kamatokat, 25 év elforgása alatt tőnek 2,600,000 rúbelt: mellyek az eladás esztendejében, 1802 hatszáztolias lábon 609,000 rúbelnyi kamattal jövedelmeztek. Az eladás előtt szinte ezen jobbágyoktól bevett jövedelme a' herczegnek tett 30,000 rúbelt; miknek tőkéje 500,000 rúbel; nyert tehát ő az eladás által 109,000 rúbelnyi tőkét; és a' részletes fizetés egyegy jobbágyra kivettetvén, egyre évenkint nem esett több 11—20 rúbelnél. Milly sokat nyert ezen örökváltságban az álladalom, 3,000 új szabad földmíves keletkezésével, alig kell említnünk *) A' többi földesurak javára szolgálandó hasznairól az örökváltságnak, a' következő szakaszban.

„Együlegvig mind kivánatos dolgok, igy szólnak itt némellyek, csak az a' kár, hogy az örökváltság útja és módja eddigelé a' rejtények, és a' meg nem fejtett tálányok közé sorozandó. Mivel ez pénz nélkül meg nem eshetik: úgyde hol vesz a' nyomorú jobbágy pénzt, kinek, valamint urának olly kevés hitele van? Talán zálogbankot állit fel a' hon? üdves lenne ez, csakhogy

*) Der Credit, von St. v. Szechényi. Leipzig. 1830. S. 333.

tudjuk meg, mikép a' tőkepénzes, mikor jószágra pénzt kölcsönöz, akarja tudni a' zálogba vetendő jószágnak mennyiségét, és azt, hogy szabadon rendelkezhetik-e azzal a' zálogba adó, vagy nem? akarja továbbá, hogy neki rögtöni elégtétel nyújtassék akkor, ha a' zálogba adó nem fizethet. Milly nagyon szerencséltetné már pénzét az minálunk, ki azt zálogbankba adná, ezekből világos, mert tudjuk, hogy sok helyen tagositás még nem levén, a' jobbágy nem tudja mije van, nem is rendelkezhetik ő földéről szabadon, és mivel ez nem egyedül magáé, nem is lehet ezt, nemfizetés esetében per útján elfoglalni."
Való igaz, hogy országos jótállás nélkül nem is létesithető az örökváltság létrehozására alkotandó zálog- 's törlesztő bank: így pedig igen, mert kimondatván az 1836diki t. czikk által a' magyar jobbágynak telkében fekvő birtoksajátsága tiszta és örök sajátja, a' bank erre neki mindig bátran adhat kölcsön pénzt, mellyel ő apránként lefizetheti váltságdíját; és egy szabad törvényhozás, minő a' magyar, mindig talál olly óvószerekre, mik a' tőkepénzeseket bíztosítni képesek a' csalás ellen. Igy tőn például a' bajorhoni zálog és váltó bank; mellyet a' maga neméhen legtökélyesebbnek lenni mondanak, és ugyan azért ezt itt részletesebben megismertetni czélirányosnak véltük.*) Ennek fő sajátja az levén, hogy a' földmivesi és gyáriipart emelje, nem pedig, hogy a' nagy birtokosak különben is emésztő osztályának consumtióját elömozdítsa, és a' productívtalan speculálók vállalatait segélje; ezen bank nagy előjogokat nyert a' bajor kormánytól, jelesen azt, hogy bár ez magános vállalkozók által felállított társaság, rá mégis az álladalom különösen felügyel, és működéseiben hatalmasan segíti. Az anyabank helye München, de vannak fiókbankok is, például: Augsburgban, és másutt. Olly hitellel bír, hogy maga egyedül bocsáthat ki bankjegyeket, mellyek a' köz-

*) Statuten der bajerischen Hipotheken, und Wechsel Bank, in Rottechs Staatslex. art: Bai. Hypoth. u. Wechs. Bank.

pénztárakban is folyópénz gyanánt elvétetnek; ebből nem csak úr, hanem jobbágy is vehet ki kölcsön pénzt becsűértékig fekvőbirtokára, vagy az ezen fekvő terhek lerovására, vagy ennek czélszerű javítása tekintetéből. A' legkisebb öszveg, mit e' bankból föl lehet venni 500 forint. A' visszafizetés módja e' következő: Azon jobbágy, ki telkét meg akarja váltani, fölvesz innen például 500 pftot, ez öszveget ő részletesen is lefizetheti, úgy hogy az említett tőkétől járó ötös száztolin kivül, évenként tartozik még a' tőkének egyszáztoliát — Annuitaet — lefizetni: minek következésében 43 év alatt az adósság teljesen letisztáztatik a' jobbágy megerőtetése nélkül, mikor aztán a' tulajdonosnak, vagy örökösének az adóslevél visszaadatik, a' ki említett évek után, minden adósságtól mentten bírja a' jószágot, mellyet azon pillanatban, midőn földesurát kielégíti, amúgyis korlátlanúl és szabadon használ. Ne gondoljuk azonban, mintha csak 43 év elforgása alatt tehetné ő ezt; ez csak maximum: ha pénze van, és a' bankba, teszem nem egy, hanem ötven száztólit tehet be, úgy annál hamarább sajátjává teheti urbéri telkét.

Misem gördítne azonban nagyobb akadályt az annyira üdvesnek ismert örökváltság útjába, mint az, ha a' törvényhozás valamelly általános kulcsot állítna meg amazt illetőleg; mert ez csak nehezítné a' dolgot. Ugyanis mint már följebb láttuk, honunkban a' körülmények olly különbözők, a' jobbágyok sorsa, és vagyonossága olly sokféle, hogy általános kulcsot itt felállítni épen nem lehet, a' nélkül, hogy épen úgy, mint a' robot- és dézmánál, vagy a' földesúr ne károsodjék, — kit jelenleges jövedelme csökkentésire semmi törvény nem kényszeríthet — vagy a' jobbágy túlterheltessék. Ugyanazért egyik megváltási szerződés, a' másiknak minta és példa gyanánt épen nem szolgálhat: csupán és egyedül csak serkentésül úrnak és jobbágynak; kik mind ketten nyernek ez által. Első saját tőkéjét és jogait szabadítja ki a' hűbéresi tömkelegből; másik iparát és sze-

mélyét. Ugyanezért mérsékeltnek kell lenni a' föltételeknek mindkét részről: különben a' kísérlet már kezdetben mindjárt elakad. Kövessék földesuraink, mérsékletet illetőleg, a' felsötői és kokasdi jeles példákat, mellyek tündöklő fényben mutatják egyaránt az észt és nemes keblet, mindkettőnek egyformán dícséretire válván. Eddig van az előleges kérdések megfejtése; menjünk át már most azon jó következmények előadására, mellyek urbéres rendszerünk megszüntetéséből áradandnak mezei gazdaságunkra.

Már a' lelkes Klauzál figyelmesekké tőn bennünket jelen földmivelésünk hiányaira: *) mi úgy véljük, hogy ezeknek nagy része jobbadán hűbéres viszonyainkban gyökerezik. Első nyavalyáját mezei gazdaságunknak okozza szerinte, a' magyar földi népességnek, melly már magában is nem nagy, honunkban aránytalan elosztása. Ez hegyeink között sürű; a' tömérdek gazdag síkon pedig, melly számtalan állat 's növény termesztésére, ezekkel együtt nagy népesség befogadására, 's táplálására alkalmas, igen gyér és csekély. Sereggel jőnek hozzánk a' liptói, turóczi, 's más hegységekről, valamint a' krajnákról, az eléhezett, magasszál, és nyomorú öltönyű tótok, 's más emberfajok, a' kaszálást és takarást tavasztól késő őszig nálunk, 's pusztákon napszámban végzendők. Milly nyomorú fényben tűnik itt fel nemzeti, főleg mezei gazdálkodásunk? Amott igen is sok az ember, a' munkabér pedig alacson fokon áll; emitt a' kéz kevés levén, emez is magasra rúg. Földmivelést űző és jobbadán ebből élő alföldi városaink is ollyan puszták közepén feküsznek, mellyekben fekvő tanyáikba jövés-menés megemészti idejöket épen úgy, mint zabkönnyű tótjainknak testi lelki nyomorát okozzák vándorlásaik. Ez aztán az igazi nomadicus gazdálkodás. Mi okozza ezt? Az, hogy mi magyarok, valamint a' gyarmatosítástól idegenek vagyunk, úgy jeles földmíves külföl-

*) Gazdasági Tudositások: első évi foly. 1. füzet.

diek inkább sietnek Amerikába, mint a' magyar hűberés viszonyok alá. De ha szokásos gazdálkodásunk megszűnik, ha földbirtokosaink nem ragaszkodnak olly makacsul a' földbirtok- és tulajdonosi joghoz, kivált ha ezen előítélettel együtt, levetkezendik a' köztehermentességi már most szégyenlendő dicsőséget: ekkor városaink derék gyarmatokkal lesznek körülvéve, pusztáink szorgalmas emberek lakjaivá változnak át; kikben olcsóbb, haszonvehetőbb, és bizonyos munkásokat találandunk, 's bennök tiszta hasznot nyerendünk; de úgy, ha a' megszállítandó földre előbb lakóházakat építetünk, és velök olly haszonbéri mérsékelt alkura lépünk, melly nem nyelendi el egészen tiszta hasznukat; magukat pedig nem alacsonyítandja le a' rabszolgaság egy bizonyos nemére, mint eddig.

Láttuk följebb azt is, hogy robotrendszerünk igen alkalmas arra, hogy a' jobbágy elméjét homályban, érzelmeit dermedtségben, kedélyét lomhaságban, erkölcsét lustaságban, iparát bilincsben tartsa. És íme, mi fájdalmasan érzi mezei gazdaságunk azon miveltséghiányt, melly földnépünkön és földünkön első pillantásra észrevehető. Ellentét által világosbak az eszmék. Utazott emberek jól tudják, mílly különbség létezik, egy a' legalsó érzékiségig sülyedt o l á h, egy már miveltebb, de mégis csak úrbéri helyzetű magyarhoni s v á b, egy a n g o l haszonbérlő, és a' jelenkor miveltségétől semmiben el nem maradt p o r o s z földmíves földe és mezei gazdasága között. Első a' nála nem sokkal míveltebb magyar paraszttal együtt bő termés után képzeleten túl pazar; mostoha évben ritka stoicismussal tűri az éhséget. A' sváb följebb áll ugyan jóval a' földmívesi miveltségben emezeknél; azonban jelen helyzetében ezen balítélettel küzd, mintha már netovábbját elérte volna a' a' gazdasági fejlődésnek: ő tehát haladni épen nem akar. Nem így tesz az angol és porosz földmíves. Ezeknek öltönye, laka, és telekje, egyszerre elárulja a' szabad, mivelt, és a' jólét fenső fokán álló embert, úgy hogy

ezeknek látása 's egybehasonlítása, meggyőződéssé magosítja bennünk e' gondolatot, hogy általános miveltség, valamint fő forrása a' mezei gazdaságnak, úgy a' miveltséget gátló hűbéres viszonyainkból foly leginkább földmivelésünk törpesége. Ha a' hely engedné, könnyű volna tanusítnunk, mikép azon sebeket, mik miatt honi mezei gazdaságunk csak teng most és sínlődik, erőre nem kaphatván, jobbadán az okozza, hogy mi földet és földmívest, mindezideig emancipálni vonakodtunk. Ezen fő bajból folyt, és foly a' nagy és terjedelmes földbirtokoknak, nem az okszeresb és jövedelmezőbb angol haszonbéri rendszer, hanem az ugy nevezett házi gazdaság — domestica administratio — általi igazgatása, és önkezelése; a' honi közlekedésnek rosz állapotban léte; a' földbirtoknak a' pénzbirtok fölötti túlbecsülése; az embererőnek, ott hol lehet, a' géperőveli föl nem cserélése; a' rétek és legelők mivelésinek feledése, a' gabna-termesztésnek a' nagyobb nyereséget nyujtó kereskedelmi növények termesztésivel nem párositása; állattenyésztésünknek, 's marhahizlalásunknak a' legalsóbb fokon állása. Mindezen elősorolt bajokon, hisszük, segítend hűbéres rendszerünk megszűntetése; noha hálásan meg kell vallanunk, hogy e' bajok részletes elháritására jótékonyan hatottak mind az 1836-diki, és más törvények; mind Jósef és Károly főherczegeink, Andrásy, Batthyányi, Festetics, Károlyi, 's más grófjaink jól rendezett, okszeres, és magas miveltségre mutató, 's buzdító gazdaságainak serkentő példái.

Menjünk tovább jelen mezei gazdaságunk ismergetésében. Fájdalommal tapasztalják a' honunkban megforduló külföldiek, hogy a' magyarnak nincs önálló földmivelése: természetes tehát, hogy ne legyen önálló gyáripara, mint szinte az is, hogy ne legyen önálló kereskedése. Igen: mert ezek természeti kapcsolatban vannak egymással. Nincs tehát most önálló földmivelésünk. A' ki erről még kétkednék, vegye figyelmébe azt, hogy most, midőn honunk földének nagy részét robotos kezek

mivelik, más része pedig dézma 's kilenczed alatt van, lehet-e illy körülmények közt önálló a' magyar földmivelés? teremhet-e annyit a' föld, hogy ez bíztosítsa a' föld népét több évekre? és idézhet-e elő általános jólétet? Nem, sőt termesztésünk köztudomásra olly silány, hogy egy két sovány esztendő, mint a' közelebbi években is tapasztaltuk, a' legnagyobb élelemszükséget képes előtüntetni. Így kell ennek lenni szükségkép hibás rendszerünk mellett; mert vegyük fel csak a' kilenczedet, ez terméketlen években, mikor a' föld, csak a' bele vetett magot termi meg, tönkre teszi a' jobbágyot; mert ekkor ugyan azon mag kilenczedeltetik meg újra, melly már taval megkilenczedeltetett. Ugyanis minden földbérnek, és így a' dézmának is nem a' tőkéből, hanem a' földtermésinek szaporodásából kell kikerűlni, valamint régibb törvényeink szerint a' méhraj- és a' báránydézma csak a' szaporításból, nem pedig az anyaméhek — 's juhokból vétetett ki. Ugyde sovány években a' földbe vetett mag, mellyből már múlt nyáron a' vám kivétetett, most újra kivétetik: mi annál képtelenebb, hogy az csak a' földbe vetett magot, és így magát fizetvén ki, úgy tekinthető, mintha nem a' földben, hanem csak a' magtárban telelt volna, és így ránsem termés és szaporodás, hanem tőke.

Azt sem tagadhatni, hogy jelenleg nálunk a' productív erő csaknem haszontalan vesztegel. Mert ennek legfőbb tényezői, például az emberkéz nyáron is ugyan, de főleg télen nagy részben hever; a' tömérdek vízerő használatlanul elfoly; kőszénbányáink a' föld alatt lappangnak; mert a' gyáripart, mellyre ezek nélkülözhetlenek, mindig a' tőkepénz határozza el, mi nálunk nincs. Mi lesz aztán következése ezen productiv erőtespedésnek, és ipartalanságnak? Az, hogy gabnatermesztésünk aránylag fölötte csekély: kereskedési mérlegünk pedig rosszul áll. Tekintsük meg futólag mindkettőt. Esztendei gabnabeli közép termésünket Schwartner 60, Fényes pedig 90 millió

pozs. mérőre teszik, mellyből évenként kivitetik nem több mint 3 millió pozs. mérő. Már milly kevés ez, megtetszik az egybehasonlításokból. Csehország, — de a' mellyben jegyezzük meg jól, a' parasztok jogai sokkal jobb ellenőrséggel bíztosítvák, mint nálunk — négyszerte kisebb honunknál terjedelemben, mostohább földű, és fekvésű: és mégis az okszerű földmivelés mellett, 24 millió pozs. mérő gabonát terem évenként. Poroszhon, melly terjedelemben igen kevéssel nagyobb Magyarhonnál, de jóval soványabb, jó földmivelése, és haszonbéri rendszere mellett, kiküld évenként öt millió scheffelnél többet *) melly mérték 1/9 több a' mi p. mérőnknél. De kereskedésünk sem áll jobb lábon: mert Becher szerint az évenként 40 millió pengő forintig szenvedőleg áll; és egész összes kivitelünk, csak az egy pamutkelme — fogyasztási szükségünket sem képes kifizetni. Illy országban tehát a' nemzetgazdaság halálos ágyban fekszik; mert benne a' közjólét, 's vagyonosság fejtőzése sem a' főld természeti kincseivel, sem a' népesség növekedésével, sem egyesek sikerteljes törekvéseivel öszhangzó lépést nem tart; pedig mint a' híres List állítja **) „Magyarhon fél Németország számára termeszthetne kendert és lent, borral egész Galliciát, Morva-Cseh-Szászország nagy részét, és nyúgoti Poroszországot elláthatná; dohányt fél Németországnak szolgáltathatna; selymet termeszthetne annyit, mennyit most az olaszföld: nádmézzel fedezhetné Némethon czúkorszükségét, kukoriczaszárból és répából főzöttel; valamint rizszsel is. Most a' bányák alig, a' kőszénaknák pedig, a' közlekedési eszközök és iparágak hiánya miatt épen nem használtatnak." Ha mi mind ezeket tudva, sőt érezve azt, hogy Sully herczeg mondataként: „földmivelés azon emlő, melly a' hont táplálja" tudva, hogy a' honszeretet levén a' pol-

*) Ferbers neue Beytraege. p. 31.
**) Deutsche Vierteljahrschrift. 1842. Octob. — Decemb. Heft. Nro 20.

gári erények forrása, igen roppant hatásúak, a' hon boldogságát illetőleg azon törvények, mellyek amazt a' földmíves osztálybeliekben előidézik, vagy pedig ezeket a' hon iránt minden érdektől megfosztják; átlátva továbbá azt, hogy a' fensőbb népnevelés, melly az igaz nemzetiség föltéte, nem egyéb, mint a' nemzet minden fiának és leányának, az ipar által a' nemzeti önállásra nevelése: ha-mondom ezeket jól tudjuk, mégis a' nemzeti ipart régi békóiban meghagyjuk, börtönök építéséről 's a' megrögzött gonosztevőknek fegyelem általi új neveléséről gondoskodunk ugyan, de a' mi főbb, a' hűbéres viszonyokat meg nem szüntetve, a' nép fensőbb neveltetése akadályait százados helyeiken elgördítetlenül feküdni engedjük; bizonnyal tanújelét adjuk annak, mílly bogár nézetünk van az europai politicában; valamint annak is, mílly méltók vagyunk arra, hogy politicai halálunk elkövetkezzék; azért mert betegségünket sem ismerni, sem míg időnk volt gyógyítni nem akartuk.

Minden nagyra ment nemzet, az ipar által lett nagygyá; mit hogy fiaiba beoltson, széthányta az iparfejlődés akadályait: mert ipar az, mellynek gyümölcse, a' nemzeti gazdagság, önállóvá teszi a' nemzetet és egyént. Ez Smith Ádám, és az angolnép életbölcsessége; ebből keletkezett e' nagy nemzet valódi nagysága, és világuralkodása. Most már ha ki kérdi: mi az iparnak, az ezt éltető szabadságnak, és megint mindkettő föltételének, az értelmiség — és erkölcsiségnek legfőbb akadálya? azt kell mondanunk: a' hűbéresség; melly anyja az urbéri rendszernek. Hajdanta, midőn véres csatatéren küzdetett ki a' nemzetek hatalma, túlnyomósága, ez talán öszhangzott korral és korszellemmel: ámde ma jól tudjuk, hogy a' nemzeti önállás nem más, mint az ipar mezején küzdetik ki. Miért tartjuk tehát tovább is békóban azon áldott nemtőt, melly egyedül képes bennünket függetlenségre emelni, és megmenteni a' köz elkorcsosodás örvényétől? annálinkább, hogy jelen urbéreseinknek tettleges állapotját, noha az positiv törvények által

úgy a' mint törvényesítetett, észjogilag törvényesnek lenni — mint a' fennebbiekből világosan kitűnik — el nem ismerhetjük.

Ellenben, föltehetjük előre, hogy azon, honi földünkben, és ennek három, úgymint, állati, növényi, és ásványi országaiban fekvő nagyszerű tőke, — és kincsforrásnak nagy része, melly mostani földmivelésünk mellett használatlanul hever, megszűnvén mostani nyommasztó, és fölötte kevés haszonnal gyümölcsöző urbéri viszonyaink, élemény- és segédkútfejévé váland nemzetünknek: mert felszabadúlván a' földmivelés, és vele, mint illik, a' műipar párosítatván, sőt mint jó házaspár egy kézre dolgozván, remélhető, hogy a' víz-, lég-, és gépérő munkásságba tetetik, és ezek által a' nemzeti és egyéni gazdálkodás szemlátomást növekedend. Első azért, mert kútforrásai szaporodandnak, nem úgy, mint eddig, midőn mindenki csak a' nem nélkülözhető gabna- és baromeleség termesztésére szorítatott földmivelésünk nyomorú rendszere által. Majd ekkor életbe, 's mozgásba lépendnek más természeterők is, mihelyt a' hűbéres viszonyok által előidézett tespedése nemzetünknek megszűnik.

Szokás mondani: „a' múlt tűkre a' jövendőnek.“ Vegyük hasznát e' nagy igazságnak; és tekintsük meg az iparban előhaladt nemzetek, jelesen az a n g o l o k múltjából népünk jövendőjét, és mezei gazdaságának boldogabb fordúlatát, de csak úgy, ha ez szokásos természetét leöltve, hódoland az észnek, és a' haladó javitásnak. Angolhon is, — mellynek ipartörténeteit A n d e r s o h n és H u m e után adjuk — csak úgy gazdálkodott a' sötét századokban, mint egyéb európai nemzetek. Itt is csak ollyan miveltség volt, mint most minálunk, és megesett gyakran az, mi itten 1834-ben, hogy nem volt elegendő takarmány összel a' marhának, miokon azt vagy le kellett vágni, vagy olcsón eladni. Sertéssel pótolták tehát ki az angolok a' szarvasmarhávali gazdálkodást, miknek olcsóbb takarmány kellett; ezt is magok keres-

ték föl ezen étkes állatok a' rengetegekben; kevés maglót teleltettek ki az ősangolok, és ezen kevésből is, a' szaporaságnál fogva, tavasszal jókora csorda keletkezett. Itt is úgy tőnek a' nyers nemesek, mint nálunk, hogy erdeikben a' vadakat megszaporították, hogy rájok lődözhessenek; fő dicsőségöket abban helyhezvén, ha váraikból ráüthettek az útazó kalmárokra, és őket kirabolhatták.

Illyen nemzeti gazdálkodás mellett aztán fölötte szegény volt az ország; és azon hon, melly most több vas és aczél árút gyárt, mint együtt véve a' föld minden nemzetei, még a' XIV század elején olly szegény volt ezekben, hogy a' vas kivitelét törvénnyel meg kelle tiltani. Szó sem lehete még ekkor az üveg, porczellán, papiros, sárgaréz, bőr, festék, bútor, 'sa't. gyártásról; mikért most ezen iparos nemzet 450 millió pengő forintot vesz be évenkint a' külföldiektől. Az volt a' szerencse, hogy az angolok jókor, t. i. még az említett században ébredtek föl az okszerű mezei gazdálkodás ápolására, épen azon dolog szolgáltatván nekik alkalmat a' fölserkenésre, mi hat századdal későbben a' magyar földbirtokosaknak, t. i. a' juhtenyésztés jövedelmes volta. Hume állítja, hogy Spencer lordnak, már 1327: 63 mezei jószágán volt 28,000 juha, 1000 ökre, 1200 tehene, 560 lova, és 2000 sertése. Gyapja tehát ezen országnak már I. Jakab király alatt annyi volt, hogy két millió rőf durva posztót vihetett ki Belgiumba, itt festették meg azt, és készítették el; mert finom posztógyárak még e' szigetben nem voltak; a' kivitelt is nem itt készűlt, hanem a' hánza városokban vett hajókon tették.

E' bajon úgy segített a' nemzet, hogy szabad földnek nyilvánítván e' szigetországot, a' frank, németalföldi, német, spanyol honokbol vallásuk miatt kiüzött gyárnokokat szívesen befogadta, és a' zsidókat, kiket említett türelmetlenség innen hasonlag kikergetett, kik aztán annyira emelték a' nemzeti ipart, segítetve a' sze-

mélyt és vagyont bíztosító törvények, a' háborúk dúló árjának ki nem tett szigetfekvés, és más kedvező körülmények által, hogy mint mindenki jól tudja, Angolhon ma iparfenséget gyakorol a' föld minden nemzetein, mit főleg ezen elvnek köszön: „lehetőleg ki kell fejteni a' productív erőnek minden ágait a' szabadság által;" mi aztán végtelenül emelé a' mezei gazdálkodást a' nagy emésztés, a' müipart a' gyáráruk ócsóbb kiállítása, és kitűnő jósága; 's a' világkereskedést az által, hogy ezen csoda nemzet megszerezte magának majd minden tenger kulcsait. Jelesen a' földközi tengert bezárhatta Gibraltar; a' keletit Helgoland; a' verest Aden; a' persa öblöt Bushir és Harrach őrhelyei által. Most már csak a' Dardanellák, Panama, és Suez vannak hátra; ha ezeket is kezére keríti, — min dolgozik is — úgy minden tenger hajóútjait kénye szerint fölnyithatja, és elzárhatja.

Minthogy most Angolhonnál vagyunk, tanúljuk meg, ezen sok tekinteiben követésre méltó nemzet példájából azt is, mílly sokat nyer a' nemzeti gazdaság a' földmivelés felszabadításából önkényt folyó gyár és kereskedési ipar által. E' nagy igazságot Mac-Qveen, figyelemre méltó táblái terjesztik szemeink elébe. *) Van Angolhonnak

I. nemzeti tőkepénze:

1.) Mivelt földekben, bányákban, iga- és más barmokban 3,311 millió font sterling.
2.) Gyárakban, és kereskedésben, 218 millió font sterling.

Öszveg: 3529 m. f. sterl.

II. Nemzeti jövedelme:

1.) Nyers termékekben:	 539	m. f. sterl.
2.) Gyárművekben	. . . . . 259 és ½	m. f. st.
Öszveg:	798 és ½	m. f. st.

*) Edinburg. Magazin. 1839.

Ezen fölszámitásból illyen tanúságot emel ki List, *) hogy:

1.) Angolhonnak a' földmivelésre fordított tőkéje tizenkétszerte nagyobb, mint a' gyár- és kereskedelmi iparba fektetett; és még is

2.) Az a' tömérdek tőke, melly fektetve van a' földmivelésbe, csak 16 száztolit, az a' hasonlítólag csekély capitalis pedig, melly fordítatik a' gyár- és kereskedelmi iparra, 120 száztolit nyújt. Ámde,

3.) Még azt a' 16 száztolit sem húzná Angolhon okszerű, és jövedelmezési legnagyobb fokra rúgtatott földmiveléséből, ha a' 218 milliót be nem fektette volna a' 259 és ½ milliót jövedelmező gyár- és kereskedelmi iparába; mert ez két-, sőt háromszorozta népességét: ez az, melly roppant consumtiót idézett elő, ez emelte föl a' föld becsárát, és a' földektől fizetett magas haszonbért.

4.) Most már fosszuk meg Angolhont gyáraitol, és világkereskedésétől; földmivelése legott olly törpeségre zsugorodik, mint Lengyelhoné: most 3,311 milliót érő földje mindjárt leolvad tized, vagy huszadrészre, mert ez által lelankadand a' nemzet productív ereje, melly most a' munka felosztása, a' nemzeti föld, — kézmívesi, és kereskedelmi erők egyesítése által roppant magasságra emelkedett." Eddig List.

Ezekből már három nagy igazságot tanúlhat tisztán földmívelő honunk is. Elsőt: hogy tőkéink nagyobb részét, nálunk úgy, mint mindenütt a' földmívelés nyeli el, és még is épen ez az, melly még a' britteknél is, kiknél pedig legmagasb fokon áll, csak 16 száztolival jövedelmez akkor, midőn a' gyár- és kereskedelmi ipar 120 száztolit nyujt. Másodikat: hogy milly fonák nézeteken alapszik ott a' közgazdálkodás, hol nincs egyesítve, a' föld-, kézművesi, 's kereskedelmi ipar; mellyek közül egyik emeli és erősíti a' másikat, mint

*) Idézett munkája, 1-ső köt. 338. lapján.

boltív-kövek. Végül: milly fonák politicánk volt eddigelé nekünk magyaroknak, kik a' helyett, hogy ápolnánk és fölszabadítnánk mind a' hármat, békóba tartottuk jelenkorig mindegyiket. Ellenben, ha mi, okúlva a' nagy nemzetek példáiból, életbe léptetjük az okszeres gazdálkodást, széthányva annak legfőbb akadályait, jelesen a' robot- és dézmarendszert, ha amazzal együtt az ipart meghonosítjuk, bízton számíthatunk arra, hogy egy félszázad alatt népünk szemlátomást meginduland a' nemzeti gazdagság boldog vára felé; mert ész- és ipar teremtnek gazdagságot és hatalmat, még olly béka- és sárfészekben is, minő vala hajdan Németalföld, még olly kopár és hegyes földön is, minő a' most már regényes Schweiz. Ellenben milly alacsony fokán áll a' földmívelésnek honunk még most is, megítélhetni abból, hogy bár ezt hajózható folyók áztatják, bár gyomrában gazdag ásványok rejlenek, bár földe a' legtermékenyebb, még is midőn 1809 a' frankok ezt meglátták, és a' győri szomorú lapályt megtekintették, álmélkodva így kiálltottak fel: „C'est une desert." Igen, mert a' földet szépítő okszeres gazdálkodás szolgaföldön soha sem mulat, és míg a' földet és földmívest föl nem szabadítjuk, addig csodálhatjuk ugyan a' szabad nemzetek föld- és kézmívesi fenségét, bámulhatjuk a' pesti hídon dolgozó angolok okszerű munkálatát; de köztünk szokásos magyarok, és ezek között olly nagy leend a' különbség, mint úr és szolga, puszta és kertország között. És mi az alapja e' különbségnek? nem népfaj, nem a' polgári alkat, nem zárt és szigetfekvés; hanem az észnek és iparnak kisebb foka, miket nálunk a' szolgaiság földig nyom, amott pedig a' szabadság égig emel.

Álladalom, melly saját kincsforrásait elhanyagolva, a' műipart mellőzve, ha vihet is valamit más honokba parányi fölöslegéből, t. i. nyerstermékeiből: ámde jóval többet levén kénytelen behozni a' gyármüvekből, apránként elszegényedik, nem értvén ennek törvényhozói ama főelvet, mellyet már I. György, angol király ministerei

jól értettek, sőt életbe is léptettek, melly ekkép hangzik: „Annál gazdagabb 's hatalmasb valamelly hon, minél több 's jobb gyárczikket visz ki, 's minél több nyersterméket visz be." Honi politicánk e' fő elvet nem kivánja, mert nálunk az áldott, és még ötszörözhető termékekben gazdag föld és természet előttünk fekszik: csak ezt kell tehát fölserkentenünk álmából, leend itt elég nyers termék, csak a' termesztő erőt sokszorozzuk a' szabad és okszerű gazdálkodás által. Jelesen váltsuk fel és nemesitsük régi állat- és növényfajainkat újakkal, jövedelmezőbbekkel, és jobbakkal.

Ha az európai földmívelés gyermekkorára visszatekintünk, itt látjuk, milly gyermeki volt az kezdetben. Semmi elv, semmi okszeresség, semmi természettani ismeret, semmi gyáripari, és kereskedelmi tekintet nem használtaték, hanem ment minden a' szokás vas törvénye útján. Hanem a' vaknak látszó történet néha segített. Így példaul, nem levén Európában semmi selyemtenyésztés, és e' miatt a' selyemkelmék, mivel Chinából kerültek, igen drágán árultatván, nagy Constantin alatt némelly görög szerzeteseknek juta eszébe, említett honból selyembogártojást lopni be Europába, kifúrt botjaik belüregében; ezen dugárúk által szaporodott el nálunk a' selyemtenyésztés, melly most nem egy hont táplál. Minő fokon állott csak egy félszázaddal is a' juhászat, a' maihoz képest, alig szükség említni. Nekünk tehát magyaroknak, nem annyira nyers terméket, mint iparos gyárnokokat, angolügyességű haszonbérlőket kell honunkba hoznunk, és bármilly föltételek alatt gyarmatosítnunk: de a' kik illyen viszonyok közé, minőkben van most a' nemetlen a' nemeshez, épen nem sietendenek: pedig bizonyos, hogy a' gyárak és gyárnépek szaporodásának senki annyi hasznát nem venné, mint a' nagyobb földbirtokosak; mint ezt az angolhoni és más földesurak tapasztalják. Viszont Montesquieu állítása szerint, „azért jutott tönkre Lengyelhon, hogy nemessége bilincsben tartván a' földmívelést és a' műipart; azonban öltözet-,

— fényűzés-, — és mindenben szeretvén a' külföldieskedést, e' szolgaföldön szabad szellemű és gazdag városok nem keletkezhettek; kik támaszai lehettek az örökös uralkodó házaknak, és ellensúlyul szolgáltak volna a' választás alá eső királyokban gyönyörködő nemességnek."

MÁSODIK SZAKASZ.

A' robot és dézma megszüntetésének remélyhető üdvös hatása a' nagyobb földbirtokosak gazdaságára.

Különös sajátsága az a' nagyszerű elveknek, és a' korkivánta, sőt parancsolta javításoknak, hogy ezek nem csak egyik félnek használnak egyoldalúlag, hanem azon félnek is tetemes hasznot nyújtanak, melly ettől eleinte félt és idegenkedett. Ennek igazsága bebizonyúlt a' tagosztályokon; miktől a' kisebb birtokosak féltek honunkban, úgy tekintve ezeket, mint nagyobb földbirtokosak által az ő tetemes megrontásukra kigondolt eszközt; és most már látják, 's tapasztalják majd mindenütt, milly méltó 's czélirányos volt, ezen eleinte általok gyűlölt eszmét törvény által életbe léptetni. Jósolni merjük, így leend ez, nagyobb földbirtokosaink gazdaságát illetőleg, a' robot- és dézmarendszer megszűntetésével is: melly senkinek annyit nem használand, mint ezeknek. Mikről hogy kellőleg meggyőződhessünk, tekintsük meg e l s ő b e n: a' nagy terjedelmű birtokokat általában, és azt, mellyik hasznosabb a' nagyban-e, vagy a' kicsinybeni gazdálkodás? M á s o d s z o r: vizsgáljuk meg a' honi nagyobb terjedelmű mezei gazdaságok mostani kezelését, és jövedelmezését. H a r m a d s z o r vegyük figyelmünkre ezeknek jövendőben eszközölhető kezelését, és remélyhető jövedelmezését.

I. Mielőtt a' nagy terjedelmű birtokok mezei gazdaságáról értekeznénk, illő a' nagyobb urodalmakról szólni általában, históriai és politicai tekintetben. A' nagyobb birtokok a' családok nagyravágyásának miveletei; a' kik fényök és állandóságuk fennmaradását a' birtok feloszthatlanságban keresék, és ezt az ősiség behozása által elérni reménylették: úgy ítélve, hogy kitünőleg nagy terjedelmű birtokot kell szerezni annak, ki politicai jelentőségre akar felvergődni. Hogy ezt elérhessék, a' földbirtokot a' nemes néposztályhoz kötötték kizárólag. Ámde ezen sötétkori eszme, sem jelenkorunk emberibb szellemével, sem a' mai okszeres statusgazdaság józanabb elveivel, sem a' bölcs országtannal öszhangban nincsen. Mert mi az elsőt illeti, ma már a' politicai jelentőséget szintúgy meg lehet szerezni pénzzel, mint nagy hivatalokkal; sőt jobban, mint földbirtokkal, melly apránként a' pénzaristocraták kezeire szokott kerűlni. A' közgazdaság sem nézheti behunyt szemmel azt, hogy a' magyar föld nehány család kezeire kerülvén, ekkép hasonlítson honunk olly kórtesthez, mellyben a' vér egy helyütt összetolúl, másutt hiányzik: mivel a' földbirtoknak keves kezek közötti öszhalmozása, kizárja az összes versenyt, mi fölötte csökkenti a' birtok becsét; jól tudván azt is, hogy vannak honok, jelesen Würtemberg, hol birtokképes levén általában mindenki, a' különben is minden ősiségi bilincsektől és urbéres nyűgöktől megszabadúlt föld olly nagy becsárra emelkedett, hogy ennek egyetlen holdja 2000, sőt 2500 pengő forinton is elkel. Nem tűrheti annyiban is, mivel tapasztalt dolog, mikép minél nagyobb a' birtok, annál kevesebbé lehetvén azzal bírni, az csekélyül gyümölcsöz: például egy 5000 holdnyi birtok csak felényi összes jövedelmet nyújt, mint ha az több szabad földmives között volna kiosztva. De országtanilag is veszélyteli a' nagy birtok; mert valamint a' nagy pénztőkéknek kevés nagy kereskedők kezeire jutása, ezeket oligarchákká teszi; így a' birhatlanság eszméje által gyámolított terjedelmes birtok,

a' nemzetet eldarabolja: pedig a' nemzeti egység az, melly csodákat idéz elő, mind béke, mind pedig had idején. A' nagy birtokok tehát koránsem üdvösek akármelly honnak is, sem köz, sem magángazdasági tekintetben. Mellőzve most azt, hogy honunkban az 1827-ki országos választmány 500 teleknyi maximum felállításával gondolta a' nagy birtokból folyó bajokat megszüntethetni, ennyit bizonnyal állíthatunk, hogy a' nagy birtokok, kivált ha azok hitrebizottságok is egyszersmind, mondhatlanul akadályozzák egy önálló független földmivesi középrend keletkezését; melly pedig félreismerhetlenül a' nemzet erejének életmagköve. De most ezen szempontokat mellőzve, vessünk ezekre egy két pillantást mezei gazdasági szempontból. Nincs bizonyosb, mint az, hogy ugyanazon jószág több birtokos által mivelve, hasonlatlanul több jövedelmet ad, mint a' terjedelmes birtok, melly egyetlen ember keze alatt sorvadoz, és koránsem önt annyi életerőt a' hon tömérdek testébe, mintha az számos földbirtokos között felosztva, és mivelve, élénk ipart fejtene ki minden ágában a' gazdaságnak. Hajdanta talán hasznot tehettek a' honnak a' nagy urodalmak; mert erős várakkal ellátva, és számos fegyveres kézzel bírva, feltartóztatták a' rohanó ellenséget; de ma károsak a' nemzeti hitelnek; a' családi szent viszonyok köteleit szétszaggatják, és úgy tekinthetők, mint éktelen kinövések, és mérges daganatok a' haza testén; vagy ollyan terebély fák honunk nagy kertében, mellyeknek közelében a' fiatal fák csak sínylenek.

Vannak ugyan elegen, kik hévvel fölkelnek a' nagy birtok védelmére, ezen okkal élve: „hogy a' nagyobbszerű gazdálkodás, mit csak a' nagy birtok tehet lehetővé, alkalmat nyújtván a' munka helyes felosztására, a' gépek használatára, és az okszeres gazdálkodásnak is útat nyitván, kevesebb emberkézzel, jóval több tiszta hasznot képes előídézni a' földből, mint a' kicsinyben űzött földmivelés, melly tömérdek élelmet levén kénytelen fordítni a' dolgozó emberek és barmok táplálására, sok pénzt

a' számtalan gazdasági kisebb épületekre és szerszámokra, a' mit itt megtakarít, bölcsen befordíthatja magába a' földbe, és ezt két- vagy háromszoros gyümölcsözésre birhatja." Melly megjegyzésre csak azt feleljük, hogy ezen nézet csak akkor, és úgy lehet helyes, ha a' földbirtokos illő tudománnyal, tapasztalással, pénzalappal, és szenyvedéllyel birva, minden földet maga míveltetne; és mint Pethe mondja: „inkább szeretne paraszt lenni, mint gavallér." Amde tekintsük meg nagyobb földbirtokosaink mezei gazdaságát, itt az említett föltételeket épen föl nem találhatjuk el annyira, hogy az elaprózott gazdálkodásban az ipar és takarék nemcsak az, hogy bőven kipótolja a' mondott elsőbbségeket, hanem még le is nyomja, és köztapasztalás szerint, kisebb bírtok jóval több öszszes és tiszta jövedelmet nyújt, mint a' terjedelmes. Az élet tehát itt is megczáfolja az elméletet, annál inkább, hogy honunkban földmíveseket képző iskola csak kettő levén, kisebb gazdatiszteinknek alig van fogalmuk az okszerű mezei gazdálkodásról, mellynek áldásait följebb érintettük. Söt magok földbirtokosainknak is nagyobb része, kik magok kezelik jószágaikat, alig értvén amannak elveit, és mégis az emberi természet szokott útján — anch io sono pittore — magukat gazdáknak tartván, megkisértik ugyan az újabb elméletek alkalmazását, drága költségen új szerszámokat hozatnak, új iparnövényeket termesztnek: de minő sikerrel? a' szomorú tapasztalás, és a' gyakori csődök mutatják. Melly rosszul sikerült kisérlet, említett bajon kivül azt a' még nagyobbat is szűli, hogy mások általa az okszeres gazdálkodástól elidegenedve, megmaradnak az ősök őseitől öröklött kopott vágás, és ollyan módszer mellett, mit tanulatlan gazdatisztekkel is lehet folytatni; kik aztán többet használnak magoknak, mint az úrnak.

Hogy a' földbirtok nagy terjedelme már maga legfőbb oka a' csekély, vagy semmi tiszta jövedelemnek, azt ma átlátták minden okszeres földmivelők. Sok oka van ennek általában, honunkban pedig még több, mint más-

utt. Legfőbb az, hogy az illyen nagy birtokok följülmúlván a' tulajdonosnak saját felügyelhetési képességét, ezt másra kell bízni: pedig aztán az a' más, kiben teljesen megnyughatni, milly cosa rara, jól tudjuk. Honunkat mi illeti, ez tudjuk pénz- és néptelen ország, hiányzik tehát itt a' befektetési tőke, az emberkéz; hiányzik sőt még ezután születik az okszeres földmíves haszonbérlő és gazdatiszt; hiányzik a' gyáripar és kereskedés, mik ha általában károsan hatnak köz- és egyéni gazdaságunkra, sokkal károsabpan hatnak a' nagy terjedelmű urodalmak jövedelmezésére. „Ámde, azt mondja itt valaki, Angolhonban is vannak terjedelmes gazdaságok; itt is régóta fennáll a' nagybirtok-rendszer — Grossgütersystem — bár homlok egyenest ellenkező a' magyarral; még is tíz annyit jövedelmeznek amazok, mint nálunk; a' terjedelem tehát úgy látszik, mitsem tesz a' jövedelem csökkentésére; sőt ha megfontoljuk azt, mit Schütz, Thaer, és Young mondanak, t. i. hogy „a' földmivelésnek nagyban kezelése kevesebb tőkét és emberkezet kiván; mert ez lehetővé teszi a' gépek 's jobb szerszámok szerzését, mik által a' munka megosztatik, könnyebbé és ólcsóbbá tetetik; ez teszi lehetőkké a' nagyobbszerű agronomiai vállalatokat, az újabb felfödözések- és találmanyokkali kisérletet, a' földmivelés tökélyesitését: mik a' kis birtokon lehetlenek; ugyanazért ennek a' szokás vaskarjai között kell sorvadni szüntelen;" azt kell mondanunk, hogy többet jövedelmez a' nagyszerüleg kezelt terjedelmes birtok, mint az aggszokásilag mivelt kis jószág."

Ezen ellenvetés valóban nagy fontosságú olly országban, melly már a' földet és földmívest felszabadítva, a' hübéres viszonyokat megsemmítve, útat tört az okszeres gazdálkodásra. Angolhon egy ezek közül. Ebben nem urbéresek, hanem ideiglenes haszonbérlők mivelik a' részletekre osztott nagy birtokokat; pedig nem ollyanok, millyenek még jelenleg nálunk a' haszonbérlök, hanem kitanúlt földmivelők. Más körülményt, más viszonyt találunk honunkban. Itt örök urbéresek mivelik jobbadán agg-

szokásilag a' lebilincselt földet; tőke és géphiánnyal küzdő földbirtokosak míveltetik tanúlatlan gazdatiszteik által majorságaikat, és ezek termékeit olly gunyáron vesztegetik el, a' gyárak, emésztők és kereskedők hiányában, hogy a' tiszta haszon legtöbbször felmegy a' kezelésre, és mostoha években a' tulajdonosnak misem marad. Átlátta a' nagy terjedelmű földbirtokok e' parányi jövedelmezését a' Magyar Gazdasági Egyesület, és ez októl indítatva tűzte ki 1841-ben ezen pályakérdést: „milly körülmények közt hasznosabb Magyarországban a' haszonbér a' tulajdon kezelésnél? 's mellyik haszonbéri rendszer volna honi viszonyaink között legczélszerűbb.“ Bujanovics úr ügyesen megfelelt ezen szép, de nehéz kérdésre; *) előadván, hogy nálunk az urbéres rendszer, és gazdatisztek által folytatott önkezelés, megmenti ugyan a' nagy birtokosaknak a' tulajdoni jogot, mellyhez honunkban a' földbirtokosak a' jövedelem kárával is mód nélkül ragaszkodnak; de jövedelmök — mi pedig a' főczél — módnélkül csekély marad, és ollyan haszonbéri rendszert ajánlván, mellynek életbe léptetése önkényt maga után vonandja a' robot- és dézma megszüntetését. Menjünk már át a' második tárgyra, és tekintsük meg:

II. A' honi nagyobb terjedelmű mezei gazdaságok mostani kezelését és jövedelmezését. Ifjuságom könnyelműbb éveiben nekem sem volt, ép úgy mint egyéb ifjú társaimnak, úgy szólván semmi érzékem a' nagyszerű természet, fogékonyságom a' mivelt föld bájai iránt. Azonban 1811-ben, melly híres vala szárazságáról, útat tevék a' boldog Békésmegye ekkor aszálytól perzselt határain; és egy szerencsés véletlen eljuttata Szarvasra, hol ekkor a' már nyolczvanos, de még ifjúi elevenséggel működő Thessedik élt, kinek híre kényszerített engem is gazdasági kertjének megtekintésére. Belépvén e' kertbe, mindjárt e' gondo-

*) Gazdasági Pályamunkák; I. kötet: a' haszonbéri rendszerről. Budán 1843.

lat ragadott meg erősen, milly hatalmas az emberi ész, melly kicsukja, ha akarja, műveiből az idő, az elemek káros hatását, és életet, elevenséget 's bájt létesít ott, hol köröskörűl a' halál jelei látszanak. Ezen magyar Thaer fölébresztette bennem a' mivelt gazdaság iránti érzéket, melly későbbi bel és külföldi utazásaimban is engem el nem hagyott, sőt gyönyört 's ingert nyujtott az úgy nevezett példánygazdaságok megtekintésére. Milly kellemes érzés lepett meg tehát későbben az alcsúti, a' magyar-óvári, az ürményi, a' tótmegyeri, és más jelesb urodalmak gazdaságainak szemlélése alkalmával! minő örömmel olvastam a' Fellenbergféle hofwyli, és a' Thaerféle möglini remek gazdasági kertek leirását; hol a' folyóhomoktenger közepén, tündéralakú oaz varázsoltatik elő; ez elött kopár földön kettős aratást láthatni egy évben, rétek öntöztetnek, kövekkel elöntött mezők 's dűlők kitisztítatnak, parasit növények kiirtatnak derék gépek segélyével. Itt tűnt fel legelsőben előttem e' gondolat lehetősége, miért istenítette a' régiség a' földmivelést és ennek hőseit; valóban, ha isteni annyi, mint csodálatosan, és legfőbb fokon boldogító, e' dicső sajátot az okszeres földmiveléstől jelenleg is senki meg nem tagadhatja.

Ámde illy jeles képekkel és eszmékkel fejemben, milly kellemetlenül hatott rám, a' magyar urodalmainkban többnyire létező gazdaságok megtekintése! valamint említett szemléim alkalmával, a' legnagyobb értelmiséget sejtettem azon termésforgatásban, — turnus — mellyben használja az ügyes földmíves a' földet, elöidézvén abból a' helybeli legnagyobb hasznot: úgy leverő vala látnom majd mindenütt azt, milly kevesen fogták még fel honunkban a' forgatás elveit; nálunk a' legnagyobb értelmiséget igényleni látszó urodalmi gazdaságokban is, miveletlen a' legelő; a' hármas forgótóli eltérés oeconomiai eretnekségnek tekintetik; a' legfőbb ipar a' gabnatermesztésre irányoztatik; vetéseket 's legelő állatokat a' nap hévsége, 's a' szelek ellen védni senkinek sem jut

eszébe. A' kapáló ekének híre sincs, és a' burgonya 's tengeri kapálása majd mindenütt kézzel végeztetik. Majd minden széna, amúgy magyarosan egészen kiszáradva rakatik össze, és arra semmi gond, hogy a' termesztett takarmány kevéssé megizzasztatván az összerakás előtt, fűszerillatát megtartsa. A' dohány-, a' burgonyamivelés elhanyagoltatik, és a' búzamagnak szalmájátóli elválasztása olly káros móddal esik meg, hogy ebből egy tizedrész mag mindig a' szalmában marad.

Kérdjük már most mi az oka ezen példátlan elmaradásnak? feleljük: ennek oka kettőben van; részint az urbéri rendszerben, melly mint láttuk minden javításnak halálos ellensége, és részint az urodalmi önkezelésben. Lássunk itt mindkettőről. A' külföldi nagyobb földbirtokosak átlátva azt, hogy a' reálterhek sokkal nagyobb mértékben nyomják a' jobbágyot, mint a' mennyit ér azon tiszta jövedelem, mellyet nyújtanak; átlátva, hogy azon kevés és aljas termék, mit az urbéres ad, korán sem ér fel azon több, jobb és olcsóbbal, mit a' szabad föld és szabad földmivelés szolgáltat; átlátva, hogy a' teher alatt leroskadt jobbágyaik seregestől kiván̈dorlanak; végűl keservesen érezve, hogy ők mint földbirtokosak illy csekély jövedelem mellett elszegényednek, midőn gazdatiszteik gazdagodnak a' tőkepénzesek-, sőt a' kézmivesekkel együtt; ezeket látva, önkényt bele egyeztek az urbéri rendszer eltörlésébe: melly különben is mint följebb előadtuk kor- és jogszerűtlenné vált az egész mívelt Europa szemei előtt. Ezen egyszerű előadáshoz, úgy véljük, a' magyar földesurakat illetőleg sem kell semmi commentár.

Urodalmi önkezelést illetőleg, ha gazdatiszteink mind együlegyig gazdasági iskolákat végzett, példánygazdaságokat látott, fedhetlen jellemű egyének, és a' tulajdonos család bíztos gyámjai volnának; ha továbbá egyetlen egy sem találtatnék közöttük, ki jobban értene a' cabbala- és trafikhoz, mint az okszeres mezei gyakorlathoz; egy sem, kiről el lehetne mondani ama csipős meg-

jegyzést: „a' gazdatisztnek két lelke van, egyik istené, másik az ördögé;" úgy még csak tűrhető volna a' magyar urodalmakban divatos, szokásos önkezelés; urbéres rendszerünk is talán megérdemlené a' törvényhozási foltozgatást, mert a' tulajdonosak szemfülsége, tapasztalása, és őrszeme, nagy üggyel bajjal kipótolná e' hiányokat: de mivel ez utósóknak eddigelé nincs inyökre olly tudománnyal foglalkozni, mellyre egy emberélet kevés, mert a' tapasztalás bányája itt kifogyhatlan; mivel továbbá ugyan ezek kevesebbet markolni, de azt jól megszorítni nem hajlandók, de igen, sok földet bírni, és azt csekély erővel szokásilag miveltetni; mivel végre az értelmes, és jó szivű gazdatiszteknek olly nagy szűke mutatkozik: ezen okokra nézve sokkal üdvösb urra és földmivesre nézve ezen avult rendszeren kiadni, és e' részben az europai mivelt nemzetek mezei gazdálkodási gyömölcsözőbb modorát elfogadni.

Mikép gyümölcsöznek aztán az így kezelt urodalmi gazdaságok, mutatja a' nálunk mindenütt hatalmasan mutatkozó pénzetlenség, mellyre szomorú adatokat mutatott elő Kossúth; *) melly elszegényedés aztán meg más nagyobb bajt is szűl, t. i. azt, hogy nagyobb földbirtokosaink az adómentesség polgárilag lealacsonyitó kiváltságáról, mellyel más polgárositott honokban csak a' koldus bír, lemondani vonakodnak. Ezek 's az efféle adatok segítik aztán megfejteni azon tüneményt, hogy holott Angolhonban épen a' kisbirtokuaknak kell megbukni a' nagy bírtokúak mellett; nálunk amazok, ha iparosak, emelkednek szemlátomást, ezek pedig jobbadán csődök alá kerűlnek. Igen, mert említett szigetországban minden ellenkezőleg van, mint nálunk. Ott közös gazdaságbeli bitorlás nincs, hanem tagosítás, és minden az elkertelési törvénynek — inclosure bill — van alávetve. Nálunk egyetlen országos bank sincs, amott csak 1826—1832-ig, több alakúlt 700-nál; ott híre sincs a' kényszerített munkának,

*) Pesti Hirlap : 310. szám alatti vezér czikk.

robot-, és kilenczednek: hanem a' brittek éles eszökkel jókor kitalálván az iparbeli munka rejtettebb tényezőit, nagy bölcsességgel kiszámított haszonbérbe adták bírtokaikat; nem öt — tiz évre, mint nálunk, hanem hét — huszonegy évre sőt egész életidőre: minek az a' nagy haszna, hogy a' bérlő a' bérleti évek felé nem szívja ki tőle telhetőleg a' jószágot; hanem annak javitására nagy tőkepénzt fordit, mi által megint a' bérlők érdeke úgy összeforrad a' tulajdonosakéval, hogy azok többé egymástól el nem válhatnak. *)

III. A' magyarhoni terjedelmesb földbirtokoknak jövendőben eszközölhető jobb kezelését, és reménylhető bővebb jövedelmezését illetőleg, megvalljuk, ennél nincs tüskésebb 's nehezebb föladata jelen értekezésnek. Elismerték ennek nehézségét mind az ügyes Kacskovics, **) mind a' följebb dícsért Bujanovics idézett munkájában. Első a' haszonbérről értekezvén, bár megvallja, hogy a' nagy jószágnak bérbe adása tanácsosb, mint annak tisztek általi kormányzása, még is utólján értekezésének, e' nemzet életébe vágó kérdés megfejtését ügyesebb tollra bízza. A' pályakoszorús Bujanovics pedig állitja „mikép e' kérdésre általánosan felelni ugyan legkönnyebb, de ennek gyakorlati alkalmazásának sehol sem állanak útjában nagyobb nehézségek, mint honunkban.“ Vizsgáljuk meg tehát e' komoly tárgynak mindkét oldalát. Láttuk feljebb az örökváltság üdvös voltáról, és itt czélunkra tartozólag arról, hogy ez a' földesurak érdekeit tekintve is igen kivánatos, azért, mert az urbéri váltsággal emezeknek tulajdona és vagyona is fölszabadíttatik, a' közös birtok igen silány hasznot és jövedelmet nyujtván. De ezt kivánja ezeknek saját pénzügyi érdeke is: megjegyezvén a' derekasan számítni tudó Bezerédj, hogy“ a' tőke értékét gyümölcse szerint kell mérni, és így az olcsónak tetszhető váltságdíj,

*) Hazzi, Bemerkungen auf einer Reise nach Frankreich, und England 1836. München 2.

**) 1837-diki Társalkodó, II. félév: lap. 398.

gyümölcsözéséhez képest, roppant somma hatásával hirand; ennek hasznát hozandja be, és helyét pótolandja az azzal jól élő földesúrnál; a' ki más módon, bármilly ügyesen érti is a' gazdaságba beruházást, erre magának pénzt szerezni többnyire még sem képes, és ennélfogva a' gyors, bár mérsékelt megváltással, melly az ő máshonnan nehezebben pótolható hiányát fedezi, magának nem csekélyebbet szerez, mint jobbágyának. Koránsem teendő ezzel maradékainak kárt, mint némellyek vélik, kivált ha meggondoljuk, mikép földesurak közt lehetnek ollyanok, kik a' megváltási díjjal talán birói zárt, vagy csődöt szüntethetnek meg, vagy kerűlhetnek el. Aztán sok bajjal járó jövedelmük tőkéje, melly eddig csak képzeleti volt, és nem esett szabad rendelkezés alá, most valósított leend, mobilisáltatik, 's nagyobb kamatot bíztosítóvá tetetik. Igaz, hogy a' tékozló az urbéri váltság után nyert pénzt elköltheti: ámde urbéri birtokát is eladhatja, vagy erre adósságot tehet; és így az executiotól 's a' tönkre jutástól az urbéri birtokban szemlélt nagy bátorság sem mentesít.“ Eddig Bezerédj.

Sokkal bonyolodottabb az örökváltságnál a' haszonbéri ügy, mellyről most már szóllnunk kell, ha nagyobb földbirtokosainkat meggyőzni akarjuk e' nagy igazságról, hogy ők megszűntetve a' hűbéres viszonyokat, sokkal több, 's biztosb jövedelmet húzandnak terjedelmes jószágaikból úgy, ha azokat jó móddal haszonbérbe adandják, mikép az angol lordok tesznek, mint ha azokat ősi szokás szerint tovább is tiszteik által kormányozzák. Mi jól tudjuk, milly tenger kifogás tetetik, pedig méltán a' haszonbérletek ellen, de mind ezek mellett is állítjuk, hogy ezen rendszer jóval üdvösb a' mostani önkezelésnél; azonban értsük meg jól, nem a' kisded jószágokénál, mikről most szó sincs, — mert az ollyan, ki ezeken a' gazdaságot maga folytathatja, bizonyosan több sikert reménylhet, mintha azt bérbe adja; — hanem az urbéri viszonyokkal nem terhelt, 's nagy darab szabad földbirtokbeli jószág kormányzásánál. A' haszonbérletek árnyékoldala

imez. Ha a' haszonbérlőt szemközt állítjuk a' birtokossal, ezek közt igen nagy különbséget látva, első tekintettel azt véljük, hogy ezeknek érdeke tőkéletes ellentétben áll. Való igaz is, hogy Leibitzer szerint, mikor a' tulajdonos azon van, hogy gyümölcsöző tőkéje évenként növekedjék, 's így jövedelme is mind inkább gyarapodjék, a' közönséges haszonbérlő csak jövedelmének szaporítására törekszik, a' nélkül hogy legkisebb figyelemre méltatná, valljon a' jószág ez által aljasodik-e vagy sem? Midőn továbbá a' bölcs tulajdonos majd minden vagyonát a' jószágba kivánja fektetni, emez beruházott tőkéjén fölül siet abból minél nagyobb nyereséget egyszerre kisajtolni: minek természetes oka az, hogy ő évenként bért fizet, mit mint tulajdonos tőkéje gyarapítására fordíthatott volna, a' haszonbér tiszta nyereségéből pedig nékie élni kell. Első nem irtózik az ollyan javítások tételétől is, mellyek magukat nem olly hamar fizetik vissza, minők a' réteknek, az erdőknek javításai; utólsó ezeket elhanyagolja, mert ezek hamari hasznot nem adnak, sőt rögtön jövedelmező, de tetemesb és költséges javításokat sem várhatni tőle, mert ez az ő érdekében nem fekszik, ki csak ideiglenes birtokosa a' jószágnak.

A' haszonbérletet háttérbe látszanak szorítni e' következő momentumok is. Mivel mind a' birtokos, mind a' bérlő hajlandóbbak legalább honunkban a' rövid idejű szerződéshez, — mellynek oka a' termékek árának ingatagságában gyökerezik, a' termesztmények magas árakor tett szerződés kedvezvén a' bírtokosnak, ugyan ezeknek olcsóságakori kötés pedig a' bérnöknek; — ezen rövid időre tett alku az önhaszonlesésnek szárnyat ád — a' földterhelésre, annak kiszivására és a' jobbágyok zsarolására. Aztán a' bérlő, így szólnak, vagy pénzes, vagy pénzetlen: ha pénzes akkor inkább maga vesz jószágot; ha pedig pénze nincs, mivel míveli azt, 's mivel kezeskedik érette? Illy körülmények közt lévén nálunk a' haszonbérlet, erre földbirtokosaink nem nagy hajlamot mutatnak ismerve azon kellemetlenségeket, miknek ki-

teszik magokat, a' bérlők fortélyait illetőleg, miket bajos volna előszámlálni. Terjedelmesebb pusztáikat tehát adják gőből alá gazdag örményeknek, kik fizetnek ugyan, mert van miből; de hogyan? úgy hogy egy hóldnyi legkövérebb földért adnak két forint haszonbért; sőt Debreczen táján vannak puszták, miknek holdját 52 p. krajczárért gyakran kínálva kinálják a' bérlőknek.

Mindezekre már most jegyezzük meg, hogy a' haszonbér tudománya főelveinek kikeresése igen jutalmazó munka, és megérdemli, hogy a' bérlet följebb emelkedésinek, és alább szállásának törvényeit tanulmányunkká tenni serénykedjünk, már csak azért is, mert el kell ismernünk, hogy angoloknál van illy nemükben a' legfőbb értelmiség; pedig épen e' nemzet az, melly a' haszonbéri rendszerhez állandóan ragaszkodik. Mi e' fontos kérdés megfejtésében, e' következő, legalább általunk erőseknek vélt, támaszpontokat vesszük fel: 1. Gazda, épen úgymint költész születik; és így nem föltehető, hogy minden terjedelmes földet bíró, egyszersmind gazda is legyen, és így jobb ügyes és tanúlt haszonbérlő segélyével élni, mint öngazdálkodás által kontárkodni; vagy más szavakkal, jobb azt ollyanra bízni, kinek úgy szólván bőrében áll a' jól gazdálkodás; mint ollyanra, ki ezt ha értene is hozzá, magasabb állása vagy hivatala miatt nem teheti; vagy ollyan tisztre, kinek nem sok érdeke fekszik a' jószágnak magas jövedelmezésében, kivált nálunk, kiknél az ugy nevezett száztolizás — procentuatio — csaknem ismeretlen, jóllehet a' szomszéd cseh földesurak, jelesen Fürstenberg herczeg, már ez által kétszerezék jövedelmeiket. II. Mivel köztudomásra nálunk még ezután születendnek a' jó gazdak és jó haszonbérlők, azért, mert mi szokásos magyarok az okszeres földmivelés elöidézésére, úgy szólván, mit sem tettünk; gazdaképző tanodákat, minta-gazdaságokat, 's egyéb efféléket, országos erővel fel nem állítottunk; annálfogva tanácsosb levén az, hogy mi angol, hollandi és más jeles haszonbérlőktől tanúljuk meg ezt; szükség leend

legelsőben is a' hűbéres viszonyokat eltörleni: jósolni merjük, hogy ezek sereggel jőnek honunkba, annálinkább, mivel a' föld másik fél gömbjén sincs olesóbb föld, mint nálunk, kiknél milly olesón lehet jó földet bérleni, legközelebb láttuk: arra is van példa, hogy az ország kellő közepén, jelesen Szánkon, 50 hold földet 200 forint pengőért kinálták örök áron 1837-ben. Az urbéresség eltörlése hatalmunkban áll; mert igaz mondás, hogy egy nemzet előtt nincs lehetlen, mivel ennek csak akarni kell és ezt mondani: „legyen." és azonnal meglesz minden. III. Maga a' haszonbér fogalma erre ösztönöz bennünket. Mert tekintsük meg csak mi ez? Ollyan jövedelem, melly nem csupán személyes iparunk gyümölcse, sem hivatalos munkánk jutalma; hanem ollyan, melly valamelly meg nem ehető, vagy el nem költhető jószágnak néhány évig, vagy örök használatra adásáért ígértetik a' használótól a' birtokosnak. Ezek szerint kétféle a' haszonbér: örök és ideiglenes; az első rovata alá tartozik az urbér, mi firól fira száll és tart mindaddig, míg az urbéres tartozását fizetni képes; hanem jegyezzük meg jól, ez is kétféle, u. m. állandó és változható; tudjuk mikép honunkban az örök haszonbér, vagy urbér följebb nem emelhető. Ámde vannak országok, jelesen Ausztria *) és Poroszhon **) mikben öröklő ugyan a' haszonbérlet, de maga a' haszonbér, a' körülmények szerint följebb emeltethetik, vagy lejjebb szállitathatik. És ezt mi jóval méltányosabbnak, 's bölcsebbnek tartjuk a' honi urbérnél, melly állandóságot mutat ugyan, de csak színre és illusorie, mert a' házi és hadi adó által nagyon is ingataggá tetetik. De mi itt most csak a' nagy birtokosak érdekeit kivánjuk tekintetbe venni. Ezeknek sem jó az örök haszonbér; mert önkezelését teszi szükségessé a' jószágnak, mi fölötte sokba kerül, fölügyelő tiszteket, nem

---

*) Scheidleins Handbuch der öster. Privatrechts. Wien 1814. l. 516—530.

**) Fürstenthal, Institutionen des allg. preusz. Civil- und Criminalrechts Berlin 1827. l. 223—227.

mindig hű cselédek tartását, úrszéket 's más alkalmatlanságokat föltételezvén; mindezek elmaradnak a' haszonbérlőnél, a' ki minden gondját arra fordítván, hogy jó karban legyen a' gazdaság, mivel felügyelésre mitsem költ, jóval több tiszta jövedelemhez jut, és így több haszonbért fizethet; melljet, lejárván a' kötött évek, följebb is lehet rúgtatni, ha a' kötött idő alatt a' termékek ára szembetünőleg nevelkedett, és a' fekvő jószágba fektetett tőkék jobban gyümölcsöznek mint az előtt; miket az urbérnél tenni koránsem lehet.

Ha már elgondoljuk, milly nagyra emelkedhetik valamelly földnek évi jövedelme, ha teszem a' mellett vagy országút vonul el, vagy jeles csatorna, vagy vasút; továbbá ha figyelembe vesszük, mennyit emelkedik az, ha azon hon, mellyben az fekszik, szerencsés körülmények közbejötte által, tisztán földmivelő országból gyáriparos, vagy mi még több, kereskedő honná válik; mint ez a' múlt században Angolhonnal megtörtént, hol már ma a' szántóföldek tíz annyi hasznot adnak, mint az előtt; ha végre fontolóra vesszük, hogy egy gyárváros alapítása, egy jeles gőzmalom, egy új kőszén-, vagy más akna nyitása, egy érczesvíz vagy egy jeles fürdő keletkezte után, mikhez közel fekszik a' jószág, mennyit nyer az becsben; ezeket ha elgondoljuk, szinte ellenkezőnek találjuk a' jó gazdaság elveivel az örök haszonbért, melly mintegy lebilincseli a' jószág nagyobb jövedelmezését: melly avúlt rendszer azon tévedésen és álelven épűlt, hogy van ollyan maximuma a' föld jövedelmének, min az már följebb nem emelkedhetik. Pedig ez gyermeki eszme, és sötét korba való. Mert ma már az ipardús nemzetek példáiból tudjuk, hogy jelesen Angolhonban — melly szépen egyesíti mind a' három, t. i. földmíves-, gyár- és kereskedelmi ipart — a' földmíves tíz annyit vesz be ma egy hold azon minőségű de okszerűleg mivolt földből, mint honunkban. A' physiocratákkal is köz volt még e' tévedés; kik túlbecsülve a' föld szokott, és állandó jövedelmét, az ipar és a' szerencsés helyzet ál-

dásait tekintetbe nem vették: holott ma már tudjuk, hogy a' haszonbér nagysága korán sem föltételeztetik csupán a' föld termékenységétől; hanem legtöbbször annak helyzete- és fekvésétől, 's lehet föld, melly semmi termő erővel nem bír, mint a' sziklás Málta, és még is más úton nagy jövedelmet nyújt. Ellenben a' legáldottabb termő föld is csekély haszonbért ád a' birtokosnak, ha tudatlan, 's henye oláhoktól miveltetik, mint jobbadán az aradi, vagy ha a' kereskedési vonaltól távol fekszik, mint a' somogyi 's veszprémi; vagy a' szabályozatlan vizek szomszédságában nyúlik el, mint a' hevesi és baranyai. Hozzá járúl mind ezekhez, a' nagy városokhoz közel, vagy távol fekvés: melly körülmény annyira emeli vagy csökkenti az örök haszonbért, annyira rúgtatja és szállítja a' föld becsét, hogy a' ki az urbéres rendszernek, földesurakra káros volta felől egyébként meggyőződni nem tudna, csak ez is szemmel látható okot nyújt neki, említett rendszer képtelen voltának átlátására.

De másnemű kárai is vannak még ennek nagyobb földbirtokosakat illetőleg, már csak az urbéri osztályozásnál fogva. Mert okszerű gazdák jól tudják, minő javíthatóság fekszik még a' legrosszabbnak látszó földben is. Igaz, hogy a' szokásos mezei gazdaság mellett, nemhogy javúlnának, sőt romlanak a' földek, könnyen átlátható okokból. Mert pénz-, és iparhiány, közös birtok, birtokolhatlanság, rosz kezelés, olly akadályai a' javításnak, hogy erről gondolkozni is alig lehet; sőt az eddig jó földek, nem ritkán elhagyott telkekké válnak. Ámde vas szorgalom még is mindent legyőz; és feltehetjük, mikép valamelly iparos gyarmatnak osztatott ki olly határ, melly a' kiosztás, és megszálláskor harmadik osztályu volt, és egy telekhez annyi föld adatott, mennyi harmadik osztályu telekhez szokott adatni. Azonban a' gyarmat ipara annyira megjavítja a' földet, hogy a' harmadik osztálybelit elsőségre emeli; illy esetben a' földbirtokostól adott fölösleg ettől örökre elvesz, mert ezt neki a' megye soha vissza nem téríti. Itt is bebizonyúl tehát az urbéres

rendszer hibás volta; mert az ezen hibás elven nyugszik, hogy a' föld termő ereje sem növekedhetik, sem alább nem szállhat: pedig jól tudjuk, hogy ez sokszor a' földmívestől függ, a' ki ha ipart illetőleg harmadik osztályú, az első osztályú földet is harmadikivá sorozhatja le; ellenben ha a' gazda iparban kitünő, harmadik classisú földét is első jóságuvá teheti.

Látjuk is nem gyéren, hogy az urbér mellett, melly a' sajátot kizárja, most igen sok határban szaporodnak az elhagyott telkek, mi természettel foly a' közös föld természetéből; mert igaz e' közmondás: quod multi curant, nemo curat; — de legyen csak örökváltság, tagositás, kertgazdálkodás mint a' britteknél, majd lesznek mindenütt majorok, miknek ára és becse nőttön nő, és nem fogy mint a' közföldeké; elhagyott puszta majorokat épen nem látandunk, mint most elég elhagyott telkeket; mikből ez a' jó keletkezend, hogy haszonbéri és majoros gazdálkodás mellett, egy faluja többet érend az úrnak, mint most egész urodalma, mint jelenleg Poroszhonban, hol láthatni olly vagyonos haszonbérlőket, kik felházakban laknak és a' földadót mindig év elején teszik le földesuraiknak.

Csakhogy jó haszonbérleti törvényeket alkossunk, és a' cselédséget rendezzük, mint már ezeket teszik is minden polgárosított állodalmak; mert haszonbérlői becsületesség, és jó cselédek, múlhatlanúl szükségesek ezen rendszerhez; mert vajmi hajlandók ez utólsók tanácsadás nélkül is azt megtenni, mit Suarez, és Escobar helyeslení látszanak: „Cseléd, kinek kevés fizetése van, ha szegény, nem vétkezik, ha urát meglopja, azért hogy magát kármentesítse: sőt még akkor is, ha nem szegény, mert kevés bért adni jogtalanság." *)

---

*) Ellendorf, die Moral und Politik der Jesuiten Darmstadt. 1840. I. 131.

Harmadik Szakasz.

Minő időpontot lehetne kitűzni a' robot és dézma megszüntetésére?

Itt legelsőbben is azon akadályokat kell megtekinteni, mellyek az urbéres rendszer megszüntetésének útjában állanak, megvizsgálva azoknak természetét, és csak így júthatunk el a' kérdés megoldhatására, melly két ágra oszlik: u. m. **1.**) Sietnünk kell-e ezzel vagy nem: és **2**.) ha sietnünk, minő időpontot kell erre választanunk?

I. Elsőt illetőleg igen nagy okaim vannak arra, hogy siessünk. Mert elsőben, elég soká tartott önáltatásunk és annak halogatása, hogy magunkkal, köz- és magángazdaságunkkal tisztába jöjjünk. Most már ismerjük a' nemzeti bajok fő kútforrásait, tudjuk mik paralysálják nagyobb birtokosaink anyagi, és kilencz milliónyi vérünk szellemi és anyagi erejét; nemzettestünk betegségének fészkét értjük. Miért ragaszkodnánk tehát eddigi halogató politicánkhoz? Jusson eszünkbe, hogy mi a' szerencsétlen parasztzendűlés óta, melly jobbágyainkat és a' magyar földmivelést jelen méltatlan helyzetbe nyomta, már három század tapasztalait bírjuk nem harczos, hanem békeskorban; kezdjünk tehát minél előbb ez üdvös munkához. Emeljük a' magyar népet magyar nemzetté olly tettek által, miket áldozatnak sem lehet tekinteni; mert

a' XIX-dik században kimondani törvény által, hogy: „a' magyar jobbágy, ha földesurának tetszik, megválthassa magát" ez nem nagy dícséret jelenkori politicánkra, melly úgy látszik alig képes felfogni ezen politicai eszmét, hogy a' különféle osztályok összeforrasztása nélkül nem lehet képes a' nemzeti újjászületést eszközleni; olly nemzet pedig, mellynek betegsége orvosolhatlan, halálosan beteg, és semmi jövendője sincs. Halált és halálos betegséget említünk. Testi halált okoz az életerő, lelki halált — állodalmaknál — a' közszellemhiány, ezt elöidézi a' néposztályok között a' személy és birtokjogi különbség: mi annál nyomasztóbb, hogy a' mai jobbágy eldődei — mint láttuk — szintúgy segítették vérrel szerezni a' magyar szabadságot, mint a' mai nemességnek szokása ezzel büszkén dicsekedni.

Ellenben élet a' szükségérzetben, ennek elhárításában, és az akadályok lelküzdésében nyilatkozik. Ezt tanítja a' törvényhozás philosophiája: melly az elevenen érzett szükségeket pótolni igyekszik. És mivel minden kornak saját szükségei vannak, innen megfejthető, hogy minden törvényhozás saját korának typusát viseli. Ma már más, és több anyagi, és szellemi szükségeink vannak. Ne tegyük tehát magunkat azokhoz hasonlókká, kik nevetség tárgyaivá lesznek, olly ruhát öltvén magukra még ma is, melly gyermekkorukban ugyan elég bő vala, de már ma hajlott idejű terjedelmes testöket alig fedi be. Ha mi sietendünk levenni a' földmivelés bilincseit olly néposztály kezeiről, melly e' hont népesedéssel, a' kincstárt pénzzel, a' nemességet szolgálattal, a' királyszék bátorságát ontott vérével nagyobb részint tartja fenn: ezen nagyszerű lépés siettetendi életbe léptetni azt, hogy a' községi rendszer alapjai letétessenek, ez megint siettetendi a' czélszeresb népnevelést: ez ismét a' gyártási szabadságnak városainkra kiterjesztését, és a' czehek körüli intézkedést, mint szinte az önálló magyar kereskedés körüli törvényeket.

Tudjuk már, minő politica az, nehány földbirtokosak kedveért, egy egész hont olly állásban hagyni,

hogy ez műiparos ország magas állására soha föl ne léphessen: hanem kénytelen legyen nyers terméket itthon elemésztő, vagy ebből külföldnek némi csekélységet eladó nemzet alacsony állásában tespedni. Siessünk, mert látjuk, milly csigamenésű különben is magyar törvényhozásunk: melly már az 1729-diki törvénykönyvben kimondá ezen elvet, hogy „a' minő mértékben élvezi valaki a' status jótéteményeit, olly mértékben kell viselnie annak terheit is:“ és mégis milly sokára haladt az örökváltsági törvény; mellyből nagy sokára egy kis töredék betétetett ugyan a' törvénybetűi közé, a'nélkül hogy így annak életbe léptetése felől remény lehetne. Az elv elfogadásától tehát nálunk a' tettleges parancsoló törvényig évtizedek, sőt huszadok telhetnek el.

Sietnünk kell továbbá azért is, mert igen igen elmaradtunk. Nem levén önálló földmivelésünk, nincs önálló műiparunk is, pedig azt mondja List: „melly nemzet csak földmivelést űz, hasonlít olly egyénhez, kinek csak egy karja van.“ Mi is tehát míg a' földmivelést jó lábra nem állítjuk, addig a' műiparos mezőre csupán azon erőfölösleget fordíthatjuk haszonnal, melly a' földmivelési érdekek fedezése után fennmaradt.

Végül siessünk, és ne engedjük elhűlni azon meleget, mellyel a' nemzet jelesbjei forrnak e' fontos ügy körül: mert minden javitásnak meg van a' maga szerencsekora, melly ha elmúlt, nem ritkán elmúlt örökre; a' gyógyszer minél tovább késik, a' jobbágyság terhe minél jobban növekszik, a' halasztásban annál nagyobb a' veszély. A' fontolva haladók ugyan tartóztatni akarják siető lépéseinket, kik ezt mondják: „előbb képzettséget kell oltani a' jobbágyba, mielőtt őt fölszabadítanók a' nyomasztóvá vált hűbéres viszonyok alól.“ Ámde ez is csak ollyan elkoptatott hibás kör, mint az, hogy előbb becsületérzést kell csepegtetni a' nemtelenbe, azután kell őt felszabadítni a' bot alól. Elég itt, hogy az urbér megszüntetése több nemzetek által már majd fél század óta sikerrel gyakoroltatik. Az sem jó, mit talán némel-

lyek nem akarás ürügyéül felhozhatnak: „adjunk még több engedményeket jobbágyainknak és könnyebbitsük az urbéri viszonyokat.“ Erre feleljük, itt gyökeres rendszer szükséges, emlitett palástoló gyógyszer pedig csak arra való lenne, hogy említett félszabály mellett hosszú időre kialudnék a' törvényhozás erélye és lelkesedése a' gyökeres javitás mellett, 's utóbb is ezen hamar ellobbanó szalmalángnak csak füstjét, nem pedig melegét érezné a' földmivelő néposztály.

Lehetnek, hisszük ollyanok is, kik illynemű ürügygyel élendnek a' sietés paralysálására: „Fokonként kell eltörlenünk a' hűbéres viszonyokat, nem pedig rögtön, és előkészület nélkül: mert a' jobbágyság, tudjuk, erkölcsben mélyen sülyedt: hadd érjen meg előbb a' szabadságra, melly nem másnak csak mivelt erkölcsűnek való.“ Mi erre azt feleljük, hogy az apránkénti engedmények, és a' fokozatos emancipatio, soha sem vezetnek óhajtott czélra: melly áll az elkülönzött néposztályoknak, és ezek érdekei egyesítésének eszközlésében. Mert míg az engedményeket aprózzuk, senki azokat, mint a' népbarát Kossúth igen jól mondá, — nekünk meg nem köszönendi, valamint a' jobbágyság meg nem köszönte azokat ép azért, mert fokozatosak voltak. Ez a' gyümölcse mindenütt a' fontolva haladásnak; mert kétszer ad, a' ki hamar ad. Az sem áll, hogy be kell várnunk, míg a' jobbágyok erkölcsileg bővebben kifejlődnek: mert ugyan mi okozza fejletlenségöket? az elnyomás, melly mindig paraszt, azaz alattomos elégületlen, csalni vágyó, és mogorva jellemet szül, alkalmatlant a' honszeretetre, és polgári erényre. Látni való ekkép, hogy ezen okok és elvek, miket elősoroltunk, rosz elméleten, hibás körön és embertelenségen alapúlnak. Mert mi egyéb embertelenségnél, a' jobbágyot elnyomás által erkölcsileg mélyen sülyeszteni; 's azután ezen sülyedtségért öt tovább is büntetni akarni a' fölszabadítás halasztása által? Igaz, van a' parasztban sok durvaság, erkölcstelenség, de ezek közösek a' nemparasztokkal is, kiket alig találunk jobbak-

nak amazoknál. Most már ha fölvesszük, hogy a' magyarhoni jobbágy erkölcse megrontására háromszáz éves szolgaság, és lealacsonyitás fogott kezet; ha elgondoljuk, hogy ennek is az emberiséggel mitsem törődő törvény az oka, melly őt hontalanná és így a' hon érdekei iránt is fogékonytalanná tevé: valóban csodálkoznunk kell azoknak kegyetlenségén, kik szabadságra képtelenséget és szolgalelküséget hánynak azon néposztálynak szemére, mellyet magok tettek szolgalelküvé, 's erkölcstelenséget emlegetnek ott, hol azt maguk idézték elő embertelen törvényeikkel.

II. Hogyha már az forog kérdésben: minő időpontot kell kitűzni a' hűbéres viszonyok megszüntetésére? feleljük azt, mellyben a' robot- és dézmarendszer nagy, és terhes akadályai le lesznek győzve, mellyek sokfélék és különböző természetűek. Vannak ugyanis ennek e l-sőben igazi, és színlett; m á s o d s z o r: rögtön és csak időjártával elmozdítható; h a r m a d s z o r: előitéletben és valóságban létező akadályai; mikről lássuk röviden.

Az első rendbelieket illetőleg, meg kell vallanunk, hogy sok igazi és valóságos botránykő áll e' jeles vállalat útjában, miket utoljára együlegyig elősorolandunk, de az is igaz, hogy vannak ollyan akadályok is, mik színlettek, előitéletben létezők, és annálfogva helyes előterjesztések által, miket parányi erőnkkel mi is tenni törekszünk, rögtön elmozdíthatók. A' szinlett akadályok közül már felhoztunk nehányat, és helyökről elgördítni iparkodtunk. De van még illyen több is. Azt mondják a' maradás baráti: „nem lehet addig tenni semmit, mig országos erővel zálogbankot nem állitunk fel, mert hol vegyen pénzt a' nyomorú jobbágy — ki most házi, és hadi adóját sem bírja lefizetni, — örökváltságára? zálogbankot pedig állítni nem lehet, mig az ősiséget el nem töröljük; mi nem egyhamar leend. Mi több, sok jobbágy maga sem akar örökváltságot, mert tudja, hogy ez által rosszabbra forduland sorsa: hagyjuk tehát ez egész dolgot még most olly boldogabb időre, mellyben ez kön-

nyebben megeshetik.“ Igaz, hogy pénzhiány tetemes akadály itt; bizonyos levén az, hogy honunkban, kivált a' felsőbb megyékben sok helység epedve vár a' váltság perczére, de pénzre nem tud szert tenni; legelső teendő tehát itt, egy törlesztő bank állitása, mellynek segedelmével egyenesen az urbéri örökváltság eszközöltetnék, melly szerfölött könnyítné e' munkát, és a' melly lényegesen különbözik a' zálogbanktól, és az ősiség eltörlése előtt is alakítható, csak akarjuk. Azonban színlett akadály ez is. Mert tudjuk, hogy már századdal ez előtt történtek örökváltságok; történtek jelenkorunkban is: miért ne történhetnének illyenek bank nélkül is; helyesen mondván ez ügyet illetőleg Bezerédj „hogy míg gőzös nincs, addig is tehetni valamit vitorlákkal, 's evezőkkel; a'hol az urbéri váltság pénzértékben épen nem lehet, gabnamennyiség is szolgálhat az érték kiegyenlítésének jeléül 's eszközeül, 's piaczi ár, font szám 's illyenek után eléggé megfelelőleg.“ Meg kell vallani, az is igaz, hogy lehetnek jobbágyok, kikben az aggszokás kitörlötte a' szabadság utáni vágyat, és a' kik félnek szabadok lenni azért is, mert tudják, hogy örökváltságot tagosztálynak kell megelőzni, ettől pedig azért idegenek, mivel vélik, hogy marhatenyésztés nélkül, mellyet a' tagositás korlátol, meg nem élhetnek, bizonyos levén, hogy a' telek rendezésénél a' jobbágy csak földe mivelésére szükséges, — tehát nem eladható — barmok kitartására szorosan elég legelőt nyer. Ámde itt is sokat tehet a' népszerű felvilágitás; és ez is csak ollyan tünemény, mint az vala, midőn az életidejét bastillelen töltött frank Latude, úgy megszokta a' fogságot, hogy elrontatván a' bastille, nem jól esett neki a' szabad lét.

Nagyobb szerepet játszanak másodszor, az akadálytevésben nálunk az előitéletek, mellyek fogva 's homályban tartják némelly kiváltságosaink elméjét, miket már most szükség földeríteni, és ha lehet szétoszlatni. Illyen az, mit már följebb is érintettünk, hogy ezek a' kényszerített örökváltságban uri jog, 's tulajdon sér-

tést tekintenek. Azonban milly kevessé értik a' dolgot, megtetszik a' mondottakon kivül abból, hogy a' jobbágyföld az 1836-ki törvény után — melly földesurak részéről csak használatot emleget, — épen nem tulajdona ezeknek. Kényszerítésnek is csak annyiban lehet ezt nevezni, hogy a' föld felszabadításának útját, mellyet a' jótékony törvény megnyitott, a' földesuri önkény ne zárhassa el! a' meg nem engedés által, és abban áll, hogy ha valamelly község, vagy egyes jobbágy a' megváltást óhajtaná, ezeknek az illető földesúr önkényesen gátot ne vethessen. Nincs tehát itt helye sem a' tulajdon, sem a' jogsértésnek; ha ugyan a' közös birtokot és az önkényt illyeneknek nevezni nem akarjuk. Földesuri önfelvilágitás szükséges tehát itt; nem pedig gazdatisztekre hallgatás, kik jegyezzük meg jól, nem kis akadályai az örökváltságnak: mivel csak saját igen szűk körü tanulmányaik, tapasztalataik, és szokásaik látkörét tekintik, 's nem akarják, hogy életbe lépjen azon üdvös eszme és elv, miket kimondott ugyan a' törvény, de előitéletek miatt életbe léptetni nem bírt.

Előitélet az is, — melly azonban az urbéri rendszert nálunk életben tartja, — hogy a' magyar nemes általában igen büszke adómentességére. Milly kiszámíthatlan hasznot árasztana egészre úgy, mint egyénekre a' közteherviselés, mind anyagilag mind szellemileg, jól tudják már értelmesbjeink. Azon adót, mellyet a' nyomorú földmíves teljesít, elnyelik a' régtől fogva ismert szükségek. Azóta új szükségek támadtak; minők a' népnevelés, közlekedési eszközök, jelesen: vaspályák és csatornák; továbbá gazdaképző intézetek, magyar gazdasági országos egyesület, műegyetem, művészi academia, miknek előteremtésére egyéb segédforrás nincs, mint a' közadózás. Mert hiába mondjuk: „van a' magyar állodalomnak elég jövedelme: lehet ebből az ország jólétét előmozdítni.“ Ezen nem akarási fogódzó tudatlanságon alapszik. Nincs bizony annak tizenhét milliónál több évenkénti jövedelme: mi olly parányi, hogy a' legszük-

ségesebb institutiók fentartását is alig fedezi. Innen megfejthető mostani tespedésünk, mi annál szégyenelhetőbb, hogy honunkban igen jeles physicai, és szellemi alapok vannak, mikre építni lehetne, ha a' följebb érintett balitélet kitöröltetnék szivünkből. Mi dicsőséget keresünk abban, mi szégyenlhető, és vonakodunk azt tenni, mit a' legmiveltebb régi, és újkori nemzetek tettek, 's tesznek.

Ne gondolja senki, hogy e' sorokból a' magyar nemesség iránti ellenszenv szólna: mert valoban mi hiszszük, 's valljuk, hogy honunkban is szükséges a' nemesség mint másutt; mert ez azon őrfal, melly megőriz bennünket, valamint a' felőlről jöhető önkény, úgy az alólról támadható népmozgalmak ellen. Ámde e' nemesség mostani magyar typusában nyujthat- igényt illy nagy reményre? semmikép, hacsak az angol aristocratia typusát nem teszi maga elébe példányul. Itt a' nemesség úgy van alkotva, hogy együtt a' trón érdekeit is védi, és a' népét is; és ezen érdekegyesítésen alapszik függetlensége, méltósága és állandósága. Ez adóz úgy, mint az alsó néposztály; és így a' közteherviselés elvének el nem fogadása által, nem izgat örök kedélyt maga ellen, mint a' magyar. Fölöslegét továbbá a' polgári néposztályba folyatja le, mi által a' polgárság tömege nemes érzelmű sarjadékkal szaporodik, ollyannal, melly ettől viszont tudományt, polgári erényeket 's egyenlőségi elveket költsönöz. Nincs tehát itt elkülönzöttség, elszigeteltség, és érdekharcz mint nálunk, így kártalanítatik a' különben vészteli majoratus. Kiemelte ezen intézkedés nagyszerű befolyását a' „Verstorbene“ czím alatt lappangó utazó, földiei számára, de a' miből mi is tanúlhatunk.

Vannak azonban, mit titkoljuk? olly igaz és valóságos akadályai is a' robot- és dézmarendszer megszüntetésének, miket míg el nem háritunk a' törveny útján, addig annak tökéletes elavitása nem remélhető. Úgy van, a' fontolva haladás mitsem ér; de az is igaz, hogy a' fokonkénti haladás sokkal gyökeresb javitás: mi abban áll, ha a' fennálló nem tépetik ugyan ki mindjárt gyö-

kerestől, hanem annak szívgyökerei elvágatván, életereje elfogyasztatik. Valljuk meg őszintén sok teendő van még az urbéres rendszernek nem részletes, — mi most is lehető, mint láttuk, — hanem általános eltörlése előtt. És mivel ehhez még az elemek hiányzanak, ezt az első foknál, azon elemkészítésnél kell kezdenünk, mikről már most szólandunk. Törvényhozási előzményeknek kell előbb megszületni; mivel addig sehogy sem kedvezend ezen nagyszerű vállalatnak az időjárás. Mig a' törvény az örökváltságot parancsolólag ki nem mondja, mig a' közteherviselés elvét elfogadva, ezt életbe nem lépteti; mig az ősiség lélekharangját meg nem vonja, a' birtokolhatlanságot el nem törli, törlesztő bankot nem állít: addig ezen üdvös íge általánosan és egyetemesen honunkban testté nem leend. Úgy van: a' nemzetek életfejlődésének philosophiája tanítja, hogy a' társasági viszonyok olly szoros kapcsolatban vannak egymással, hogy míg egyik akadálykő el nem gördítetik a' haladás útjáról, addig a' többi is erősen áll, de mihelyt a' régi rendszer csak egyetlen lánczszeme megszakasztatik, mihelyt egy jó szegletkő kivettetik, már ekkor magokban lehúlnak az ősrendszer boltozatai, ekkor aztán a' nemakarás is kénytelen magát a' következetesség hatalmának megadni.

Ki honunkat ismeri, átláthatja, mikép említett törvények hozására, e' fennálló viszonyok megváltoztatására idő kell; mivel ezeket úgy kell tenni, hogy senkinek a' létező törvényekbe vetett bizodalma meg ne hiusítassék, és a' jelen érdekek közül minél kevesebb sértessék; mert csak igy remélhető, miként ez ősrendszer úgy elavíttatik, hogy a' törvény ótalma alatt keletkezendő új állapotban minél kevesebb zavar, és rázkodtatás okoztatik. A' tagosztálynak tehát előbb általánosan meg kell történni honunkban, mielőtt az urbéri tartozások megváltásáról parancsoló, és tettleges törvény hozattatnék, mert ennek elmellőzése a' közgazdaságra csak károsan folyna be. Ugyanis, országnak a' közteher kivetésében tudnia kell, mit bír meg az adózó, mit nem? miként tudja pe-

dig ezt, míg nem ismeri tisztán az adó alá eső földek mennyiségét; miket addig nem tudhat, míg annyi közerdő, közlegelő van a' honban. Sőt vannak helységek, mellyekben még most sem úr, sem jobbágy nem tudják voltakép, mi a' tisztán urbéri? mit 's mennyit kiván a' törvény urbérinek tekintetni? ha tudják is általában, de az alkalmazásban fenakadnak. Maga az urbéri hatóság míg meg nem szűntettetik, addig a' jobbágy nem nagy kedvet érez az örökváltsághoz is: mivel a' földesuri hatalom kötve tartandja mindig a' jobbágynak azon nemes vágyát, 's azon öntudatát, hogy ő ezután beldolgait önmaga kormányozhatja, feloldva a' földesuri hatalom szeszélyei és önkénye alól.

Ne gondoljuk azonban, mintha ezen akadályok képesek lehetnének sietésünk paralysálására. Épen nem: szalmavárak ezek a' hatalmas korszellem előtt, melly ezeket nálunk is épen úgy megsemmítendi, mint a' britteknél a' zsidó emancipatió akadályait. Tudjuk, hogy a' maradó párt ellenokai itt is, ott is gyengék mindenkor; és ki hitte volna, hogy Angolhonban a' zsidók fölszabadítását olly hamar létesítni lehessen, a'hol még 1834-ben nevetség tárgya volt az a' parliamentben, ezt hozván fel gúnyellenokul M a l m e s b u r g: „nagy akadállyal van egybekötve e' dolog; mert lenne például a' ház szónoka — speaker — zsidó: úgy amaz szombaton össze nem ülhetne, mert ekkor a' zsidóknak sábeszök van.“ Akárkit lelkesedésbe hozhat az akadályoknak hös, és gigási erővel legyőzésére e' gondolat, hogy a' kényszerítő örökváltság helyre állitandja a' magyar néposztályok közötti bizodalmat, megnyitandja a' polgári erények forrását, és olly bástyafalat emelend a' magyar alkotmány biztosítására, melly mögött e' földmivelő hon üdve rejlik. Milly fölséges látvány leend, szemlélni évenként a' szabad községek száma szaporodását! és a' régi antinormalis állapot megszünését! amaz igazságtalanságróli eleven szemrehányással együtt, melly eddigelé a' jobb lelkiesmeretűeket égette, hogy mi olly sok éven át nem

osztakoztunk azon teherben, mellyet az adózó nép egyedül érettünk viselt; mellyet ősei hibáiért egy ideig földhez kötve, szégyenletes viszonyok közt tengődni engedtünk; „támaszkodva, — mint egy lelkes hazafi szólt, — az ősi nem fizetés koldus büszkeségire, és arra, hogy elődeink vért ontottak azon honért, mellyért mi nemcsak vérünket, de néhány fillérünket is odadni vonakodunk."

Bölcs királyaink, kik mindig meleg részvéttel harczoltak ez ügy mellett, és azon magas miveltségű honnagyok, kik a' status és egyéni gazdálkodás elveibe mélyen beavattattak, kik eddig is mind országgyülésen, mind a' megyei teremekben hatalmas szavukat fölemelték e' nemzeti ügy mellett, jogosítnak bennünket a' boldog reményre. Ezeknek kell tovább is érczkebellel vívni az elősorolt akadályok hydráival; nekik kell daczára a' keserű megtámodásoknak, 's gyanusitásoknak lelkesedést mutatni, ezen üdvös, de fájdalom! honunkban még népszerűtlen eszme iránt. És ezt tehetik tiszta hazafiúi érzetökben, tántoríthatlan elszánással; érezve, hogy küzdésöket nem elérhetlen czélokra és eszményi álmokra irányozzák, mint a' szokás emberei állítják, hanem a' legmagasztosb czél elérésére.

Mi a' maradás embereit illetőleg sem esünk kétségbe; mert ezek is elvégre átlátandják, hogy nekik ha mostani magas állásukon megakarnak maradni tovább is, két tényezőre van szükségök; egyik szellemi fensőség, másik anyagilag jóval gazdagabb helyzet, mint most. Elsőre úgy verekednek föl, ha megismerkednek a' köz- és magán gazdaság újabb, jobb elméleteivel, és ezeket ellentétbe tenni tanúlva a' régibb kor - és okszerűtlen gazdálkodás elveivel, saját meggyőződésökből, nem mások után, a' magyar közboldogság létesítői lenni törekszenek. Másodikat pedig úgy érik el, ha minél előbb megszabadúlnak azon sokba kerülő hűbéres bilincsektől, és a' jövedelmesebben folytatandó gazdálkodást gátló súlyoktól, mikről a' közelebbi szakaszban szóltunk. Mi reménylünk náluk is, és hisszük, hogy átölelendi őket is a' min-

denható honszeretet; olly hon iránti, melly őket, mint elsőszülöttjeit kitünőleg szívvérével táplálta. Ez örvendetes kilátással rekesztjük be értekezésünket, visszatérve azon reményhorgonyhoz, mellytől elindúltunk ennek kezdetén: és

Eddigi érczkebelekben, hisszük, honszerelem győz.

ROBOT ÉS DÉZMA,

ERKÖLCSI ÉS ANYAGI, MEZŐ- ÉS STÁTUSGAZDASÁGI TEKINTETBEN.

Második jutalommal koszoruzott pályamunka.

IRTA

KIRÁLYI PÁL.

Ein Vogel trug ein Saamenkorn in ein wüstes Land, und es entstand eine neue Creation.

Jean Paul.

Irányszó.

Századunknak nyilt homlokán e' szavak olvashatók: világosság, türelem, emberiség! E' szavak fönségében rejlik minden, mit nagynak, jelesnek nevezhet haladásunk. — Igen! ezen eszmeháromság emelé a' romlott világ míveltségét fokonkint oda, hol ezt jelen időnkben magasztos kebellel üdvözli, szentesült ihleménnyel öleli a' tökéletesedés embere. Melly nemzetnél e' három eszme meghonosult, ott a' bajok legsúlyosbika: az anyagi szegénység — melly enyves akadálya minden szerencsés haladásnak — vagy legyőzetett már, vagy leendő legyőzetésére biztos ösvény faragtatott; mert e' három eszme nemzője a' léleknemességnek, melly a' jog mezején — mellőzve minden mást — kiválólag az emberiség egyéni méltóságát tekinti, ennek igényeit méltányolja, jogait őrzi, elnyomatását siratja; e' három eszme teremti a' kor mindenható szellemét, melly a' kiváltságokat — mellyek midőn egyik osztályra kedvezőleg, nyereségesen hatnak, ugyanakkor a' másikra kínos teherrel nehezűlnek — vagy megsemmisiti, vagy tágítja; fölemelve t. i. egyiket oda, hol a' másik szabadságot kizárólag élvezett.

Midőn korunk hatalmas szelleme e' mezőn mutatkozik, a' teendők, vagy módositandók nagy halmaza közt a' kérdés először is a' földnépére tér át.

A' paraszt élete historiai fontosság, — ügye: minden erősödésre, boldogulásra törekvő nemzetnél életkérdés,

miként szükkeblü elhanyagolása előbb-utóbb nemzeti sülyedés. „Ha — mond a' nemzetiség népszerü irója — eldődeink annyi vérrel tarták meg a' hazát 's annak szabadságát: hála emléköknek! — ha ők a' sok milliónyi népet szolgaságban hagyák: menthetők! — de ha mi, kik az emberi szeretetnek magasb, tágasb fogalmait szíttuk be, nem sietnénk a' nyomort enyhíteni, a' könnyeket törleni, érdemetlenek volnánk nemzeti létünkre, méltatlanok szabadságunkra."

Nem szándékom e' hasábokon a' parasztot — mint megvetett, eltaszított csoportját a' föld néptömegének; nem — mint apa 's anya mellett siránkozó árvát; nem — mint nyomorut, szegényt, rongyost, míveletlent, butát, 's mégis annyira nélkülözhetlent fölmutatni; nem! — ezt tenni nem szándékom, mert ekkép ezen értekezés is némileg czéljától esnék el, 's a' részvétlen politikus is hideg itéletében azt nem másnak, mint költői siránkozásnak gunyolná; ám szándékom hazánk parasztjait ugy, mint vannak históriai és statusgazdasági fontosságukban, mint az országos haladás, boldogulás és gazdagodás vezértényezőit előállítani, melly rajzban főtekintet leend az ezen osztály tartozásira, különösen a' robot- és dézmára.

E' mező az, mellyen — kivált nálunk — működni nem lehet a' nélkül, hogy egyszersmind csoportos előitéletek álijedelmivel ne találkozzunk, 's ha az ész istene thuribulumot nem nyújtana a' müvész fásult kezébe, mellynek illatos füstje szétoszlatja az elfogult képzeletek rémjeit, azt mondanám: hálátlanság föllépni; — de hisz a' tizenkilenczedik század kellő derekán állunk, mellynek lelke megoldá a' nyelv eddigi sötét nyűgeit, a' hallérzékeket őszintébb hangokhoz szoktatá, 's az értelmiséget közös vagyonnak jelelé ki, mellyel többé egyedáruság nincs; — és ezen értelmiség oda vezeté elvégre a' magyart is, hogy a' hazafiui szép szót félremagyarázás nélkül értheti, vitatásába ereszkedhetik; elvetheti vagy hasznára fordíthatja.

Jelen értekezés tehát nem más, mint szigorú tapasztaláson épült egyszerű vélemény, mellyel hazánk egyik elhagyatott népágának sorsán könnyítni — óh mi üdvös lenne! 's ezen okból, hogy t. i. egy kis egész állítassék elő, czélszerűnek látám magát az értekezést parasztjaink történeti rajzával megnyitni.

Posonyban, 1844 őszhó 25-én

Szerző.

Magyar parasztok.

A' kilenczedik században, melly a' népvándorlás százada volt, midőn a' hajdan csekély számu nemzet milliókra szaporodva nem lelheté magát hon ama szük korlátú határok között, hová az erőtlen ősöket a' nagyobb erő szorítá, 's mint a' gyermek, ki — mig csecsemő, nehány deszkadarabból összeszegelt bölcsőben is — csak étele ne hiányozzék, nyúgottan enyelgi, alussza át élte pitymallatát, később — midőn az izmok erősebbek, az idegek ingerlékenyebbek, már a' szobát, hol bölcsőjét rengeték, szük körnek, az apai téres udvart kerített börtönnek nézi, 's ki — messze a' szabadra, a' rétekre siet; majd oda hagyva az apai lakot, egész más tájra vándorol, mig végre meggyőződik, hogy nap máshol is süt az égről, 's hogy tapasztalás szüli az embert; megtelepedik, hol fogalma szerint czélját legkönnyebben megközelítheti. — Igy kelének föl a' kilenczedik században a' népfajok ifjuságuk teljes erejében, odahagyva a' sziklás hegyormokat, mellyek az izzasztó munkát gyéren jutalmazák, — a' metsző léget, melly a' kebel melegére jegesítőleg hatott, — a' folyókat, erdőket, mellyeknek halait, madarait már kiélék, 's menének keresni hont, hol ha dolgoznak, legyen munkájoknak jutalom; 's ha fáradnak, legyen fáradalmoknak nyúgalom!

E' kilenczedik században, mellynek egyes évei a' történetek lapjain sok helyt véres betűkkel jegyezvék föl, jövének magyar őseink is kaczagányos hét kapitányaik vezérlete alatt a' földterületre, mellyet az akkoriak

Pannoniának, mi Magyarországnak nevezünk. Mondám: e' földterületre, melly — a' világ földabroszát, vagy golyóját tekintve, parányi ugyan mint porszem a' bérczletetőn; de elegendő arra, hogy egy nemzetet — a' minő a' magyar — szilárd alkotmány és jótékony törvények paizsa alatt gazdaggá, naggyá tegyen. E' hont, mint a' világ ostora Etele után törvényes örökjöket, átvevék az ősök, 's hagyák nekünk az unokáknak azt lakni, mívelni, tökéletesítni és megtartani.

Átnézve tehát az ide bevándorlott ősöket történetileg, köztök parasztot úgy, mint azokat ma ismerjük, nem találunk, de a' rabszolgaság sujtó korbácsa alatt görnyedőkre igen is találunk; — miként találhatni illyenekre az akkori világ minden nemzeteinél, mert ama kor: lovagkor volt, mellynek pedig sajátszerü jelleme kényúrilag uralkodni, vagy föntebbje parancsinak vakon hódolni.

E' rabszolgák ismét különfélék voltak, némellyek — mint piaczi árúk vásároltattak, 's életök uraknak tulajdona lett, mellyrőli rendelkezés kényétől függött a' nélkül, hogy ezért büntető itélet sújthatta volna az emberiségtapodót; mások már e' honban laktak, alattvalói ama sok uralkodóknak, kik akkor ezen országot magok közt feldarabolva birták. A' döntő magyarok fegyverei legyőzvén a' fejedelmeket, szolgáikká tevék azoknak alattvalóit is, kiket — mivel ők fegyver és csatákhoz lévén edzve, az eke szarvánál nem igen nagy mulatságot lelének — földmivelésre szántak, jóllehet e' fontos kötelesség teljesitésére legkevesebb időt hagyának nekik, de nem kijelelt föltételek mellett, nem volt irányukban szó az e n y i m - t i e d ről, hallgatott rólok a' törvény, melly védő, vagy jutalmazó soraiból a' nyomorgó tömeget négyszáz esztendeig egészen kifelejté; elnémult részökre a' jog, sírt értök a' természet, és panaszolkodott az igazság! de az emberek! a' hatalmasok, a' büszkék, kik birodalmakat rombolának szét, népmilliókon diadalmaskodának, gyengék voltak önszenvedélyükön csak an-

nyi győzelmet kivíni az emberiség 's saját jövendő boldogságuk számára, hogy felebarátjokat felebarátilag tekinthették volna.

E' néposztály tehát müvelé a' földet nem mint paraszt, mert e' név akkorban ismeretlen, hanem mint cseléd: minden szegődségi szabályok nélkül, mint szolga: minden kialkudott bér nélkül, 's a' gyermek, ki szogaanyától nyere létet, szolgaságra született, honnét szabadságra verekedni nem vala út, nem semmi eszköz; ki őt gúnyolá, tapodá: nem vétkezett, — mert már anyja méhében szolga volt, 's maradt szolga a' sírig, hol elvégre koporsója deszkái között ház- és földtulajdonos lett ő is.

A' különféle néptörzsök kik a' magyarok berohanásuk idejekor e' haza sík 's dombos térein élősködtek, nemcsak a' kopár föld jutalmazatlan mivelésére szoritattak, de e' fölött használtatának minden nehéz munkára, minőt az akkorri nyugtalan kor ragadozó szelleme mindennapivá tett; ástanak mély gödröket, magas sánczokot raktanak a' fölszaggatott rögökből, 's épitének várakat, mellyekben rabságuk töltendő; 's ha a' mai kor embere elhalad egy omladék mellett, elérzékenyülve sohajt: hogy már ez is leélte korát, pedig egykor hatalmas és dús lehetett; de a' költőileg gondolkozó vándornak az nem jut eszébe, mennyi rabszolga hullott el fáradalmai súlya alatt, mig e' falak fölemelkedhetének, hogy idővel ismét összeroskadjanak; nem hallja a' nyögést, nem látja a' keserű könnyeket, mellyek ezüst pillák alól gördültenek alá, nem a' jajgatást, mi önkény korbácssudara alatt csikorgott! — Szent, és tiszteletre méltók az ős maradványok még romjaikban is, de egyszersmind haldokló tanui annak, hogy melly század erejét illy épület szörnyek felhalmozására fecsérlé, ott nem volt tudomány, nem szelidebb emberszeretet, nem finom miveltség; ott önkény uralkodott zsarnokilag, mert mi most pénzmilliókba kerülne a' jogosság és méltányosság korában, nekik csak akaró intésökbe került.

Hogy igy, és ide használák a' dús birtokosok a' földmivelésre szánt erőt, kitetszik Béla király névtelen jegyzőjének hagyományiból, többek közt midőn irja: ,,Borsu engedelmet nyervén, Bodrogh mellékéről Tátra hegyeihez szerencsésen eljuta, 's a' földnépet egybegyűjtvény, Buldus vize mellett várt épitetett;" — máshol: ,,Zobulchu Ménmaróthoz követségbe küldetvén — — látván a' Tisza mentében egy helyet, fekvését megerősitésre igen alkalmasnak találván — összegyűjté a' lakókat, nagy sánczokat ásatott;" — ismét: ,,Ethe Oundu fia egybegyűjtvén a' tótoknak sokaságát, Alpár vára és Beulda rév között földből igen erős várt építetett." — Ekkép használtatván az erő, a' hazának földmivelése, mezőgazdasága, ipara, 's ezek által önállása nem volt.

Ezen időszakban őseink a' vad szabadság előitéleteiből, szokásaiból ki nem vetkezvén, állandó lakhelyhez sem köték magokat; a' nagyobb rész sátrak alatt pihené ki éjen át nappala fáradalmait, 's ha a' vidék gyümölcsei, vadai, halai már nem nyújthatának enyhűlést, a' következő virradatkor targonczán vala már a' sátor, 's a' vándorcsapat kémlőleg zarándokolt utána. — Mi természetesebb illy körülményekben, minthogy a' föld népe, sehonnét nem segítetve, kényszerűltnek érzé magát zsákmányolásra, ragadozásra, 's a' vért, mit ellenség fegyvere megkimélt, hon a' testvérek onták ki; miként Kéza Simon az udvornicusokról írt függeményében följegyzé: ,,Factum est; quod cum hungari possessa Pannonia christianos, et paganos — more gentium — quosdam captivos occiderent, resistentes aliquos ex captivis virtuosus ad praelium deducentes secum aliquam ipsis portionem de spoliis erogarent, quosdam vero diversis servitiis mancipando in perpetuitatem circa sua tabernacula solebant conservare, iidem captivi e fructu, animalibus, et praeda sola habebant vitam suam."

Geyza vezér halála után magyarainknak megparancsolá a' pápa, hogy keresztény foglyaikat tegyék szabadokká, és ne kényszerítsék őket élelmök keresetében

tovább is ragadozáshoz nyúlni; de e' parancsot, mint külhatalomtól érkezettet, a' magyar urak félre veték; azért már nem parancsolá, hanem tanácslá a' pápa: hogy a' keresztény foglyok uraik földeinek müvelésére fordítassanak, 's munkájok jutalmául a' termesztmény bizonyos része adassék nékik, hogy legyen — miből csendesen élhessenek. 'S csak ekkor kezdék a' megtéritett magyarok széles határu birtokaikat foglyaik közt fölosztani, ekkor kezdének falvak épűlni, ekkor határozák el magokat állandó lakhely választására, 's végre ekkor kezdett némileg a' lebilincselt földnépnek sorsa javulni, minthogy az apostoli vallás szelid elve az azt követőket emberiebb bánásmódra ösztönözé. *)

Mivel pedig a' ragadozásoktóli visszatartóztatás jövödelmök csökkentésére szolgált, azért foglyaikra, kik közt birtokaikat fölosztták, eleinte igen is súlyos terheket rótak, melly kegyetlenség okul szolgált első szent királyunknak: hogy a' kemény és könyörtelen szivű magyar urak hatalma alól a' keresztény foglyokat kiváltaná; — de csak a' keresztényeket, mert a' babonás előitéletek hályoga miatt a' pogányokról ő is megfelejtkezett; amazokat azon jószágokon telepítette meg, mellyek korona vagyon voltak, 's conditionarii névvel neveztettek. Illyen hely volt a' többek közt Modor, mellyről II. Geyza 1158-ik évben adatolt adománylevelében emlékezik: „Donavi villam meam Modor conditionalem, ubi falcatores mei residebant."

Ezen korban két fokozatára akadunk a' fogolyszolgáknak; része ugyanis várjobbágyoknak — servi castrenses — iratik, kik földesuraik engedelme nélkül azoknak birtokából el ugyan nem költözhetének, sőt őket hadba kísérniök kellett, de föl valának mentve minden kézi szolgálattól és adózástól; — holott a' másik rész nemcsak hogy el nem költözhetett királyi, egyházi, vagy polgári földesuraik birtokából ezek engedelme nélkül, de

*) Kéza Simon.

e' fölött teljes hatalmuk alá is voltak rendelve; azoknak kényök, akaratok szerint büntettethettek, eladathattak, elzálogosíttathattak; — mindent mit szereztek, földesuraiknak szerzék. Illyenek voltak minden hadi foglyok, rabszülőktől származottak, vagy kiket vétkök miatt a' törvényes büntetés ide kárhoztatott. *)

És itt van tulajdonkép históriai kezdete a' magyar parasztoknak, kik a' következő véres, és bajteli századoknak terheit oszták, fájdalmait szenvedék, mérge alatt elhaltak; és az utódok sorsa még is — annyi ősi szolgálatok után — még kérdés alatt van: valljon méltó-e, vagy lehet-e a' parasztot a' polgáriság szabadságaiban részeltetni? vagy hagyni ugy mint van!? — Uraim! igazságos urak! kiknek kezökben az erő, a' hatalom, emlékezzenek önök a' mondásra: bis dat, qui cito dat!

István első királyunk fáradhatatlan eréllyel fogván a' pogányság kiirtásához, 's az igaz vallás fölállitásához, azokat, kik őt ezen istenesült munkában segíték, királyi kedvezéseinek legnagyobb mértékében részesíté; illyenek voltak leginkább az egyházi férfiak, kiknek nagy kiterjedésü földbirtokaikon kivül még vigasztalásul rendelé a' tizedet is; így: meggyőzvén Kupát, Somogy megyének tizedét marhákból, telkekből, vetésekből, vámokból a' szentmártoni apátságnak ajándékozta; sőt Chatuicius irja: „Idem — sz. István — de episcopis constituit, ex illorum captivorum decimas persolvi volens, idque adeo exacte: ut siquis decem haberet proles, decimam prolem sancti Martini coenobio daret." Ime uraim! egy kép a' földnép akkori helyzetéről.

Árpádi korszakban uralkodó királyaink közűl aránylag kevesen hoztak törvényt, 's innét a' bölcsek eme mondása után: „felicissima natio, ubi paucissimae leges" — azt kellene következtetnünk, hogy nemzetünk ezen időszakban legboldogabb volt, mi tán némi kivétellel áll-

*) Olahus Ungariae suae p. 10. — Verbóczy: I. R. 3. czimének 2, 3 §§-ai Sz. István, Sz. László 'sa't.

hatna is, ha e' kevés törvényeк védő paizsa alá nemcsak kiváltságos osztályokat, de az egész nemzetet, mint egy haza fiait, egy ország polgárait, kik annak terheit viselik, diadalát kivíják, felölelték volna; ez azonban csak távulról sem történt, mert hányjuk föl bár a' 23 király alatt szentesített törvényeket, 's bennök a' földnépre — hacsak ott nem, hol reá adózás vagy büntetésül orrfül elvágatás, vagy szemeinek kiszuratása szabatik — sehol akadni nem fogunk; a' történetek sorain mindenütt csak mint nulla jelenik meg az egész számok között, 's ha fényes győzelmeket vívott is ki, ezt nem saját neve alatt téve, mert illyennel nem birt. És ezért ezen osztály nem követel semmit, nem hivatkozik jogokra, mikkel soha sem birt, hanem esedezik könyörűletért, irgalomért, hivatkozva az emberiségre, az igazság szentségére!

Aba királyról följegyzék történetiróink, hogy királyi méltósága le egész a' pórnépig ereszkedett; de ezt hinni nehéz, minthogy ezen időban az ugynevezett pórnép csakugyan a' pórnál is alantabb hevert; egy helyhez kötve jog jelentőség nélküli lény, személye semmi! — Ide nem bocsátkozhatott, és nem is bocsátkozott Aba, itt históriai hiba van; a' külhoni írók t. i. hazánk köznemeseit, kik jelenleg is — dicséretökre legyen mondva — az ekeszarvnál hasonlítnak parasztainkhoz, pórnépnek vevék, 's illyennek írva adák át az utónemzedéknek.

Történetirók szerint I. Béla által a' fejérvári országgyülésre is meghivatának, hova nemcsak ketten minden helységből, mikint a' meghivó levél parancsolá, hanem többen is megjelentek, 's zajos lármával a' keresztény vallás eltöröltetését, 's a' pogányság viszszahelyhezését sürgeték. Hogy az itt összegyűlt Karok és Rendek csakugyan a' földnépéből alakúltak légyen, kik nagyobb részt keresztényekké születvén, mint ilylyenek fölneveltetvén, vallásuk elenyésztetését nem sürgethették — 's nem-e itt is a' köznemesség neve cseréltetett föl hibásan? eldönteni nem akarom; annyit

azonban hiszek, hogy — mivel akkor urbéri törvények vagy más illyenféle szabályok ur és paraszt között nem jelelék még ki a' határt, mellynek homloksánczára írva lett volna: ne tovább! sőt egészen ellenkezőleg e' nép, mint pusztán vásári czikk oda és úgy fordíttatott, hova és mikép urának tetszett, midőn e' nép czélnak sehol és soha, eszköznek mindig és mindenütt használtatott; tehát mint mondám, annyit hiszek, hogy a' meghívott köznemesek közé sok szökevény vegyülhetett, elnyomóikon bosszút állandók, kik azután a' történetírókat azon balhiedelemre vezeték, hogy Béla király a' földnépet hivá össze országos tanácskozásra!

Mikint mondám urbéri törvények vagy más ollyanféle szabályok, mellyek a' tartozások nemeit, számát, idejét határozandották meg ur és szolga között, nem léteztett, a' minthogy erre akkori törvényeinkben semmi adat nincsen, — ellenben ha ős királyaink adománylevéleit vizsgáljuk, észrevendjük legott, hogy a' tartozások és szolgálatok miképeni kivetése vagy használása egészen az uraságok akaratától függött. Ezen állítást erősíti I. Geyzának 1075-ben kelt adománylevele szent Benedek apátsága számára: „Dedi Udvordensium aliam terram ad 40 aratra, et viginti domos servorum super mercatum, quorum servitus, prout placuerit, Abbati sit."

Némelly adománylevelekben megemlítetnek ugyan a' szolgálatok, de mennyiségök elhallgattatik; illyen sz. Istvánnak a' pécsváradi monostort megajándékozó levele: „A' nagy ur Istennek nevében István Isten kegyelméből magyarok királya hisszük 'stb. . . . Az Isten annyának Máriának, és sz. Benedeknek tiszteletére a' vashegynek tövében monostort szorgalmatosan építettünk, mellyet megajándékoztunk földekkel, mind szabados mind szolganépekkel, t. i. 200 szabadost, 156 szolgát — kik lovakkal, 469 szolgát — kik lóval és szekérrel szolgálnak, 110 szőllőműveseket, 36 szántókat" 'stb. — A' szántóknak fölhozott kevés számából a' földművelés akkori silány állapotára kell következtetnünk, mert az ado-

mánylevél végén említetik: szállásaik 1016, mellyek összesen tesznek 41 falut.

Ide mutat Álmos herczegnek 1133-ban kelt adománylevele. Ajándékozott t. i. Álmos az őtet illető herczegségből a' dömösi kolostornak 59 falut, melly préposságnak és tizenkét kanonoknak volt lakhelye; e' falvaknak lakosi mindössze 761-en voltak, 's tartoztak adni a' prépostnak évenként minden földi veteményből tizedet, ezen fölül 525 juhot, 1522 köböl lisztet, 1522 akó sert — (marici seu mulsi cubulos) 761 kősót; némellyek a' kitett helységek közül különösen adtak 175 akó sert, 2 kész házat, vagy 1000 deszkát, 50 sertést; ezen fölül sz. Margitnak, a' prépostság védszentnőjének ünnepén mindnyájan köteleztettek adni: 4 hizlalt ökröt, 30 legkövérebb juhot, 30 ludat, 20 kősót; ismét minden esztendőben karácsonykor 20 ludat, 40 tyukot, 10 kősót; — husvétkor pedig 20 ludat, 40 tyukot, 10 kősót; ezeket adák a' jobbágyok akár szabadosok, akár szolgák voltak. Ezen prépostsághoz tartozott még — a' többeket nem említve — 25 sóhordó, kiknek évenkint hatszor kelle az erdélyi részekről sóval megfordulniok; 's az erdélyi részeken emberek, kik évenkint tartozának adni 20 nyestet, 100 bőrt, 1 medvebőrt, 1 bivalszarvat; adatott még 138 szőllőföld különféle helyeken és 12 eke nyolcz ökörrel 'stb, *)

Illyen alaku volt a' jobbágyság állása, illyenek tartozásai és adózása; elég súlyosak az akkori szegény időben, 's nem eléggé bámúlható, hogy általános roskadást nem eszközlének; illyen helyzete volt a' földnépnek elsőbb királyaink alatt, midőn a' közfigyelem 's nemzeti erély nem annyira földmívelésre 's kereskedésre, mit legföljebb kis értékű cserékben gyakorlának, mint inkább vadászatra, halászatra 's tábori kirándulásokra fordítatott.

Kálmán kormánya alatt szinte sok nyugtalanságnak az egész ország ugyan, de kivált a' földnépe volt kitéve;

*) Kollár, Keresztúri, Pray Hist. R. II. pag. 131.

nem ugyan a' férfias király, vagy annak kormányától kénytelenítetett rámért bajait szenvedni, nem! — hanem más istenfélő, jámbor zarándokoktól, kik hon megúnván a' dolgot, hogy vak buzgóságuk üdvösséget nyerjen, elzarándokolának messze földre gyilkolni embereket, kiktől bántalmakat soha nem vevének; e' búcsus csoportok útjokban mindent, mit leltenek, vagy fölemészték, vagy vérengző szeszélyök áldozatává tevék. Mennyit szenvedett ekkor a' hon, mennyit a' föld népe, mellynek minden reménye sárguló kalászain, legelő nehány bármain feküdt, — 's mint érezhetett, midőn amazt a' dühöngők előtt füstölgeni, emezeket élettelen lehullani látá; és néki tartozásait mégis meg kelle adni, adóját le kelle róni.

E' kártékony zarándokolás kisebb nagyobb változtatással egész II. Endréig tartott; némelly királyaink velök született vendégszeretetnél fogva minden enni-inni valót a' keresztes seregeknek elejökbe vitetének a' lehető legnagyobb mennyiségben, melly szolgálat neme ismét a' föld népére tolatott; ez egyszer azonban némi jutalmat mégis csak kapott, — 1188-ban III. Béla alatt Fridrich császár 150 ezerből álló keresztes hadával Magyarországon átutazván a' szentföldre, tetszett néki nagy táborával egy holnapig honunk kövér vidékin mulatni, 's a' földnépe királyi parancsnál fogva köteles volt néki, 's hadának elegendő eleséget szolgáltatni, fizettek pedig az eladónak 4 jó ökörért egy ezüst márkát. *)

Illyen körülmények közt jött el azon idő is, mellyben uralkodó elem hazánkban a' saraczén elem volt, ennek uzsorája alá voltak temetve egyesek úgy, mint maga a' kormány. — Ki szenvedett e' szívtelen zsarnokság irtó mérge alatt többet, és érzékenyebben mint a' paraszt? neki pénze nem volt, de birtoka sem; ám a' rá rótt terhes tartozásokat azért letisztáznia kellett, — földe kevés, gabonája még kevesebb, de azért papját, urát ki kelle elégítnie, — kenyere elfogyott, de könyező nője, siró gyermekei ételért esengtek; tagjait a' gond, erejét az

*) Katona. Virág: magyar századunk.

éhség elzsibbasztá, de azért dolgoznia, fáradnia kellett, ha azt nem akará, hogy piaczon adassék el. — Mit tett hát üdvöst, mit hasznost illy keserű körülményi közt? tán barátit, embertársait szóllitotta segélyre? ők hasonló inség alatt nyögtek; urához fordult-e esedezőleg? — ez fényes várban, vagy épen a' hegytetőn lakik, nem mászhat olly magasra. — Ne csudáljuk hát uraim! ha így elhagyatva, így eltaszitva minden irgalomtól áruba bocsátá először gyermekeit, majd nejét, végre önmagát, és — lett rabszolga, mint volt előbb.

E' bajok szülék az 1222-iki törvényt, melly hazánk alaptörvényei között az első helyet vivá ki, 's mellyre a' koronázandó királynak esküdnie kell. Nagyszerű e' törvénynek tartalma: nemesi szabadságokat véd az, és osztogat, — de hiába olvassuk soráit, mellyek nem az öszszes nép számára irattak, a' paraszt innét is kifelejtetett, mert bennök nem adóról, hanem kiváltságról van szó.

Eme kiváltságos század egyik bélyegző jelleme még az, hogy — hol szolgáról vala szó — ott még a' büntetést is szolgailag használta; igy a' húsz házbeli udvardi jobbágyok elkeseredve nyomoruságukon, Cend nevü szent Benedek rendű apátnak tartozó szolgálatukat megtagadák, miért II. Endre 1228-ban őket félig leborotvált fejjel adatta vissza a' nevezett apátnak, a' mint ez kitűnik itélő leveléből: „Andreas Dei gratia etc. . . . . Unde nos, cum nostro Palatino Dyonisio sententionavimus contra infideles servos Abbatis, quod semirasis capitibus eidem Ecclesiae redderentur.“

IV. Béla alatt e' sorsa a' földnépnek semmivel sem javult, mi kitetszik Gergely pápának ama leveléből is, mellyet a' pilisi apát budai kincstartó és veszprémi préposthoz irt: „Kedves fiaink a' fejérvári egyházmegyének kanonokai jelentéssel kiálltották, és kiálltással jelentették, hogy Mihály, ki magát az ő prépostjoknak tartja, jó hírével nem gondolva — — — némelly szolgáit az egyháznak — megvetvén, s nem kérdvén a' kanonokokat — szabadsággal ajándékozza meg; a' mondott egyháznak

embereit arra kényszeríti, a' mivel nem tartoznak, bilincsekre vereti, addig kinoztatja, mig a' váltságot ki nem zsarolja, egy falvát a' mondott egyháznak lerontatta" stb. adatott Lateranumban **1240** tavaszelő **28**-án.

Avvagy illy előzmények után lehetett-e **1242**-ben szerencsésebb sajói csatát várnia a' nemességnek, mint nyert? — A' nép, nem lévén joga, mit védjen, nem bírván személyes szabadsággal, minek megőrzéseért küzdjön, — nem volt önépitette biztos tűzhelye, melly körül összegyűjtvén családját nyúgodtan mesélhetendett az ősidők tündéreiről, a' jelen bajokról, 's a' jövő reményéről — mindazokkal nem birva, mindenből, minek neve: jog, szabadság, kizárva; ne csudáljuk, ha történetlapjainkon olvassuk: hogy a' vitéz magyar tábort tatárok gyülevész csordája Sajónál agyon nyilazá; mert a' nagyobb számot, a' karerőt a' nép tevé, kit pedig — mint láttuk — mi fönségés sem vonzá hazájához.

És mi következett most az országra? mi a' népra, e' szolgatömegre a' sajói csatavesztés után? — elmondani történetirónak föladata: én csak az osztrák krónikának és Tamás esperestnek szavait írom ide; t. i. „ezen elzaklatott országban tizenöt napi járó földre nem lehetett embert látni. Krisztus születése óta nem történt olly csapás, nem olly nyomorúság valamelly országban, a' minő magyarok hazájában az ő vétkeik miatt; — irtózatos és hallatlan éhség szorongatta az országot, többen esének áldozatául az éhségnek, mint a' pogányok fegyvereinek. Kutyákat, és macskákat evének, — — emberhús árultatott! A' sáskák fölemészték, mi önmagától teremhetett. — Megsokasottak a' farkasok, 's bérohantak a' házakba, 's az anyák öléből ragadák ki kisdedeiket. Szomoru látni az elpusztult — egykor gazdag városokat, falvakat; a' füvel benőtt országutakat, a' csontoktól fehérlő térmezőket, a' füstös csonka tornyokat, az összerogyott, vagy omlófélben álló templomokat; még szivfagylalóbb látni a' nádasokból, 's egyéb rejthelyekből előcsúszó éhes embereket, kik falat kenyérért jajgatának."

És ezt szülé az elszigeteltség, a' hatalommali víszszaélés, a' gyengébbek elnyomása! — És ezt szülendi annyiszor, mennyiszer az elnyomó az elnyomottnak segédkarjaira támaszkodik; mert az emberek többször sziv, mint ész emberei, a' szív pedig — melly mértékben ragazkodni, szeretni képes, azon mértékben gyülölni is tud, 's adandó alkalommal a' boszuról sem felejtkezik meg.

Thuróczi irja: Kik életben maradtak, nem valának elegendők a' föld művelésére; ezért idegeneket hozatott be, kiket az adózások terhétől sokáig fölszabadított Béla király; de csak az idegeneket, mert hogy a' már benlevőket is hasonló kedvezésében részesítendette a' jószivű király, arról hallgat a' krónika. Ime magva a' viszongásoknak, a' bizodalmatlanságnak, 's az irigységnek ugyanazon osztály között!

Azonban eme nagy csapás, emez országos leczke sem vala képes e' kort betegségéből kigyógyítani; mert III. Miklós pápa Fülöpöt, barátból lett firmiai püspököt, apostoli követül rendelvén Magyarországba, így írt neki: „Nemes Magyarországnak szükségeit, mellyek gyakran adattak elejébe az apostoli széknek, szívünk keserüségével nézzük, és látjuk. . . . A' királyi szék nagyon lenyomatik, és annak elnyomatásával nemcsak a' hívek jószágai dulatnak, személyeik sértetnek, hanem" stb. adatott Vitterbiumban 1278 őszelő 22-kén. — E' levél következtében Fülöp apostoli követ III László, vagy mások szerint IV László alatt Budára hiván össze Magyarország papságát, zsinatot tartott, mellynek 68-ik §-a igy szól: „A' szőllőhegyek és szántóföldek pusztitói excommunicáltassanak" Kelt 1279 őszelő 17-kén. Nemcsak tehát hogy nem mívelék a' földet, söt pusztitották azt.

Ezen időszakban, t. i. 1286-ban földhöz kötött része a' népnek még rabszolgaság önkénye alatt görbedt, mi bebizonyul a' nyitrai káptalannak egy tanulevéléből: „Jelentjük, hogy . . . István Chitar Sándornak fia egy részről, Folkus ispány Ludan nemzetségből más rész-

ről, előnkbe jövén személyesen, — ugyanazon István egynémelly szolgáló asszonyt, Ag lent nevezetüt, ki is előttünk állott, és magát azon István szolgálójának vallá, Chuka nevü fiával együtt azon Folkus ispánynak öt márkán — mint mondá — örökre eladta."

E' siralmas helyzethez járul még az, hogy az elhanyagolt királyi fölség miatt egyesek hatalmasodtak el, kik nem félvén senkitől, nem tartva semmit szentnek, elnyomák a' gyengébbeket, el a' népet, melly kopár hantokat szánta, kiszívák a' velőt is, mi még csontjai közt takarva rejlett; 's így történt, hogy e' nép — kifogyva mindenéből, ki igavonó barmaiból, maga vonszolá a' szekeret, mellyet per eminentiam: L á s z l ó s z e k e r é n e k hivott.

Ennyi panaszok, ennyi jajok között elközelíte végre a' népszerű, a' dicső király, Nagy Lajos időszaka, ki három tengerpartokig elnyúlt biroda'ma gondjai közt, közepette a' folytonos csatáknak, földicsőitve fényes győzelmekkel — a' parasztról sem felejtkezett meg; ő megszánta a' szenvedőt, letörlé a' könyeket, mellyek négyszáz évig esőzének, és az emberek sziveit könyörre mégsem indíthaták; — igen! ő fölszárítá a' könyeket, írt rendelt a' vérző sebekre, mert kimondá Rendelvényének 6-ik czikkében: hogy a' paraszt szabadon költözködhetik, hogy mit munkájával szerez, az nem egészen másé, hogy megadja földesurának minden termesztményeiből a' k i l e n c z e d e t, és papjának a' tizedet. — Tudá a' jó király, hogy emberi gyarlóság vétkezni, végzé tehát: hahogy a' paraszt bünt követne el, ezentúl nem földesura önkénye szabna reája büntetést, hanem a' törvény, 's ennek végrehajtói. És a' nagy nemzet magasztos lélekkel szavazá megegyezését, kinyújtá a' csataedzte karokat, 's jótékonyan ölelé ki a' szolgaság jármából azon osztályt, melly négy századon át mindenben osztályosa volt, csak jogban, szabadságban nem! — És a' paraszt olly hosszú sötét éj után végre virradatot látva, öröm 's bámulat közt nagyot, mélyet sóhajtott; de e' sóhaj nem volt fájdalomé, nem keserűségé bánatkönyek közt —

öröm-, hálasóhaj volt ez; följegyzé örökemléke tábláira az 1351-ki esztendőt a' késő unokák számára is, mert ekkor a' parasztnak rabigáját töré szét e' nemzet, melly nemcsak névre, de szívre, tettre is folyvást nemes! Most élvezé először emberi méltóságát, letérdelt, és áldást imádkozott a' dicső magyar nemességre!

Lajos után uralkodó királyaink majd adakozóbban majd fösvényebben — de mégis megemlékeztenek törvényeikben, rendelvényeikben a' földmives osztályról. Igy Zsigmond VI Rend. 7-ik czikk ujolag megerősité a' szabad költözhetést, leróván t. i. előbb a' lerovandókat; sőt ezen költözést hátráltatók három márka büntetés alá is vettetének, melly büntetést Szilágyi Rendelvényének 15-ik czikke hat márkára emelt. — Később megparancsoltatott a' szolgabiráknak a' jobbágyok összeiratása, 's megállapitatott: hogy 33-an adjanak egy lovas vitézt a' haza védelmére.

Azonban e' törvények csak egy nemét határozák meg a' jobbágyi tartozásoknak, nem terjeszkedvén ki annak sokféle ágaira; bő mezőt engedtek a' földesuri önkénynek a' többi rovatokra nézve. Igy Zsimond III. Rend. 15-ik czikkében olvashatni: „dationem aliquam super suum imposuerit jobbagionem" — és Mátyás IV Rend. 39-ik czikkének 7-ik §-ában: „Si tunc solummodo taxam ad eos imposuerint" nyilvános jelei annak, hogy habár törvény őrködött is a' jobbágy fölött, a' szokás mégis, és a' rossz akarat külön nemü tartozásokat rótt reája.

E' kis szabadságát, melly hol megszoritatott, hol ismét kitágítatott, alig ízlelé meg a' paraszt, midőn Dózsa Györgyben felszületett sorsa átka, ki a' zászlója alá összecsődült keresztes sokaságot nem oda — hova kellendett — a' török ellen indítá, hanem hírre, gazdagságra vágyván, eszközül használá aljas czélja kivitelére, és lett vérengzés, öldöklés az elnyomorodott hon bérczein és völgyein, hulltanak az ártatlanok, jajgatott az árva, sírt az özvegy, gyászolt a' női szemérem, 's eltemetkezett a' személy-, a' vagyonbíztosság; mig végre Zápolya

kardja Temesvárott ketté vágta a' csomót, melly magát bőszében föloldhatlannak hítte, 's a' megtüzesített vas-trón eleget tett a' boszúnak is; és csak most következének el az idők, mellyek a' parasztra csakugyan siralmasok; most készült el az **1514 : 14**-ik és **15**-ik törvényczikk, mellynél fogva a' jobbágynak szabadsága letűnt, személye többé nem volt, 's emberek között megszünt ember lenni.

Wrancsics kéziratbani magyar krónikája **1514**-ben szinte emlékezik ezen borzadalmas időkről, midőn igy ir: „Ez eztendewben, hogy az kereztes had immar telliessygel lezallott wona, igen meg kegietlenedinek az magiari wrak zegenseg ellen, sok kepen nivmorgattak az kereztesseket. Kenderessy Andras Bach megieben nemes ember was keresztet chinaltatott wala, es az Jobagyt az homlokan azzal syttete. — — Az Rakos mezein akoron wygezyk, hogy az Jobagy rabia legyen az nemes embernek, és fewldrewl ne legyen zabad elmeny, hanem byría az wra wele mint rabiaval, és hogy zaaz penz ara kentewst felieb ne wyselhessen, és tewb e fele nagy sok nehezsigeket reyaiok, ky mind Isten ellen wala, megzerzynek."

Igen! igy cselekszik az indulat, így a' föltolult vérláz! Azt irják a' történetek, hogy a' parasztok fölzendültek. Hej Uraim! sok kell ahhoz, hogy e' szavak hitelt nyerjenek; ha Dózsa György is, mikint a' franczia tábornokok névkönyvet vezetendett, mellyben embereinek neve mellett azoknak foglalkozási életmódja is föl leendett jegyezve, higyjék el önök, hogy a' nyolczvan ezer felzendült paraszt között — mert az átalános számot ennyire teszik a' történetirók — nem nevezhetnénk csak nyolczad részt is parasztnak, ki t. i. földmüveléssel foglalkozott; mert e' nép együgyű 's magába vont annyira, hogy faluja határin túllépni nem mer, nehogy eltébolyodván édes önnönit elveszítse; sőt ha retteníteni akarjuk, említsünk neki török háborút, 's láthatni arczbarázdáin az ijedelem cseppjeit. — És e' nép fegy-

verkezett volna önszántából, kit ab immemoriali kötélen fogtak katonának? — Oh ne higyjék önök uraim! e' nép ekéjénél maradt szántani azok számára, kik a' hazáért vérzének. De igenis voltak akkor is, mikint vannak ma is nyugtalanok, tunyák, dologkerülők, ezek használták az alkalmat, 's a' szent búcsu palástja alá nem rettegének ártatlan vért ontó gyilkot rejteni; ezek összeszövetkezvén holmi vándor diákokkal, fráterekkel, kenyértelen szolgákkal, pásztorokkal 's kivált a' szerte kóborló idegenekkel, 's kiegésziték Dózsa táborát; a' mint ezt Svastics Ignácz Magyarország történeteiben hitelesen olvashatni. És a' törvény szava még sem tett különbséget, az kimondá a' szolgaságot általánosan, hogy lakoljanak azon ezrek is, kik mit se vétének; kimondatott: ha erőszaktétel által vétkezik az apa, legyen a' fiu és leány örökös szolga, 's fosztassék meg minden elöljáróság viselhetésétől; 's viszont, ha a' fiu követi el a' bünt, ugyanazon büntetés sújtsa az ősz apát. *)

Ulászlónak ugyanazon Rendelvénye volt némi jótékony hatással is az elnyomott néposztályra, mert az úri tartozások több rovataira is kiterjeszkedett; így elhatározá: hogy a' paraszt akár telkes, akár feleséges zsellér, urának évenként 1 ftot fizet. VII. Rend. 15. czikk, — minden aratható, kaszálható, szüretelhető javadalmaiból kilenczedet ád. VII. Rend. 18 czikk, — minden holnapban egy csirkét, minden évben két ludat, minden tíz egész állománytól egy hízott sertést; 's minden héten urának egy napot köteles szolgálni. — Mint látjuk, a' törvény rendelkezett ugyan, melly ha megtartatik az illetők által, a' parasztnak olly sok nyögő oka nem leendett kimondott szolgasága alatt jajgatni; de mivel személyes szabadságától meg volt fosztva, annak biráskodása alá vettetett, kinek földén lakott; ne ijedjenek meg önök, ha azt mondom: hogy a' paraszt folyvást nyögött.

*) Corp. Jur. Ulászl. VII. R. 47.

II. Lajos első rendelményében olvashatni, ut coloni a nimia contributione subleventur; de midőn a' jó király e' törvényt életbe léptetni akará, megje'ent Solimán, megtelepedett Mohácson, 's kimondá a' magyarra, és országára a' bölcs szavát: „Omne regnum in seipsum divisum desolabitur;" az az magyarul: „Átok fogta meg a' magyart, hogy az soha össze nem tart." Ott a' koronát egy mocsár temeté el, 's a' nemesség vére pogány aczélon füstölge szét; és lett a' paraszt most már nem szolgája törvényes urának, nem! — hanem rabszolgája, piaczi áruczikke egy pogány ellenségnek, ki kinzá őt, és nyomorgatá, míg belé nem fáradott; ötven hatvan ezerenként hurczoltatá el keletre, hol eladatván, — izzadt dij nélkül, mig izzadáscseppjei tengert árasztának, mellynek hullámi közt élettelenül fenékre merült. Hej! pedig Mohács sem lenne a' magyarnál olly szomorú hang, ha akkoron ne csak urai, és szolgái — hanem polgárai is lettek volna a' hazának!

A' magyar jobbágyság sorsa, az idők szelleméhez képest az 1548: 32 szerint kissé szelidült, mennyiben határozattá vált, hogy a' jobbágyok igazság, és illedelmen túl ne taksáltassanak; — sőt az 1553: 13 törvénnyé tette azt is, hogy ha a' jobbágy a' fönlevő törvények sérelmével teherrel nyomattatnék, az illyen jobbágynak elégtételül a' szabad költözés engedtetik meg.

De mind ennyi törvények, mind ennyi üdvös rendelvények sem valának elég erősek a' lesujtott parasztot nyomora sarából kiemelni; mit az 1556-ki országgyülés elismervén, alkotá a' 28-ik czikket, melly azon földesuraktól, kik jobbágyaiknak a' szabad költözést meg nem engedik, a' följebbviteli jogot végkép megtagadá. — Végre az 1566: 27-ben az országos rendek megkérik uralkodó fejedelmöket, hogy azokat, kik e' törvényekkel ellenkezőleg cselekednének, minden személykülönbség nélkül ama büntetésekkel sújtsa, mellyek az emlitett törvényben kijelelvék.

Ám e' kor — ezen időszak vala hazánkra nézve folytonosan gyászos; a' nap huszonnégy óráinak mindenikét harcz és háboru foglalkodtatá, melly a' végrehajtó hatalmat szétágaztatván annyira késlelteté, hogy a' jobbágy elnyomatása elleni egyetlen óvszer: a' szabad költözhetés, az 1608: 13 czikk erejénél fogva a' megyék véleményére bizatott, 's e' szerint mintegy megszünt országgyülési tárgy lenni; és jóllehet később az 1715: 97-ik, és 101-ik, — ismét az 1723: 18-ik, és 61-ik t. czikkekben az országos rendek a' jobbágyok szegény helyzetén megindúlva őket kölcsönös egyezkedésekre, 's igy a' rendszer hajdani szellemére akarák visszavezetni; — másrészről őket minden földesuri zsarolástól biztosítandók, a' megyék gyámnoksága alá rejték, — de ezen törvények széles általánossága, melly minden értelmű magyarázatra mezőt nyit, a' jó akaratot a' kivánt sikertől elejté.

E' bizonytalan sorsát jobbágyságunknak végre Mária Therézia enyhité, ki az urbéri rovatok minden rovatát pontonként, szakaszonként osztályoztatván, azt az országba béhozta 1767—1773 ban; e' pontokban megállapitá a' földesúr 's jobbágyok közti viszonyt; 's ekkép tudá az úr: mit, mennyit és mikor köteles parasztja szolgálni, és tudá a' paraszt is: mit, mennyit és mikor tartozik urának adni? Miután pedig e' rendszabályt az 1791-ki országgyülés ideiglenesen, az 1836-ki pedig átdolgozva, megbővitve, 's a' terhekre nézve kisebbítve törvényesen is elfogadta; sőt az utóbbi, kivált az 1844-ki országgyülésen a' nemességnek a' nem-nemesek iránti engedékenysége több törvényczikkekből kitünnék, biztosan reménylhetjük, miszerint nem sok idő mulva a' magyar paraszt polgári jogok tekintetében egyik európai társát sem irigylendi.

Legújabb törvényink erejénél fogva a' magyar paraszt többé földhöz kötve nincs, tulajdon fölperességet nyert, megengedtetik neki a' fölebbvitel mindazon büntető perekben, mellyekben a' nem-nemes a' nemessel

együtt mint büntársak állanak, 's mellyek a' nemesek részéről fölebb vitetnek; nemesi jószágot úgy miként polgári földeket, és jobbágyi haszonvételeket örökösen szerezhetnek, de azon megszoritással: hogy egyesek 40 egész állományu helységben csak egy telket, 4—80-ig két telket, 80—120-ig három telket, végre 120 telken fölül 4 állományt vásárolhatnak. Megengedtetik: hogy urbéri tartozásaikat, szolgálataikat, és adózásaikat megválthassák, a' földesur 's jobbágy közti szabad egyesség által meghatározandó bizonyos általános összeg lefizetésével, — tökéletesen és örökre; kivévén az 1836: 8 törvényczikkben előszámlált eseteket; — minden ingó és ingatlan szerzeményéről szabadon rendelkezhetik, de jobbágytelkét földesuri beleegyezés nélkül föl nem oszthatja. *)

Ezen jogok irányában vannak a' parasztnak kötelességei is, mellyek ezekben öszpontosúlnak. A' statusnak minden terhét a' paraszt viseli, fizeti a' hadiadót, a' házi pénztárt megyei tisztviselők és szolgák föntartására; az elsőknek számát eddig nem egészítheti ki, de már — ha elválasztják — lehet birája urának is; ő csinálja az utat kirekesztőleg, és ő fizet rajta kirekesztőleg; megyei tisztviselőknek, katonáknak előfogatokat állít, a' rendes katonasághoz újonczokat küld; a' fekvő katonaságnak szállást ad, azt a' szükséges élelmezéssel meglehetős deperdita mellett ellátja; ő tartja a' plébánust, pópát, predikátort; fizeti az iskolamestert, jegyzőt, kántort, mező-, erdő-kerülőket, pásztorokat; határbeli utjait, hidait, az egyház-, iskola- 's helység épületeit jó karban tartani köteles; terméséből földesurának kilenczedet, papjának vallás különbség nélkül tizedet ád **) és ráadásul magát, családját is jól kell tartania, mert ezt a' természet szorgalmazza.

Elszámlálván e' szerint a' jogokat és kötelességeket, mellyek in ratione inversa a' magyar parasztot

*) Fényes Elek M. O. Statistikája, — és hazai törvényeink.

**) Fényes Elek M. O. Statistikája. — Hazai törvényeink.

kizárólag illetik, ha összevetjük állását az austriai birodalombeli más tartományok parasztjaiéval, látni fogjuk: hogy sorsa — ha nem jobb! — de alantabbra semmi esetre sem esik. Azonban, habár ez így legyen is, habár a' magyar parasztot nemzete törvényei több jogok, több kedvezményekben részesíték is: mindég fönmarad számára az öntudat, hogy annyi országos és úri terheknek alatta csak egy részben dolgozik magának; 's ha az ország erejét, a' közterheket, a' nemzet boldogságát, gazdagodását vesszük tekintetbe, nem lehet amaz óhajtást elrejtenünk: vajha ezen osztály is — melly pedig nevezetes részét teszi az egésznek — azon jogokba, szabadságokba helyheztetnék vissza, hová őt a' természet és emberi rendeltetésének méltó igényei akarják telepiteni, 's hova fölverekedését az ország gazdasági jóléte kivánja. — És ez leend a' tárgy, miről értekezni bátorkodom.

Bévezetés.

Földből van mindenünk, testünknek hús-csonttömege úgy, mint annak sok nevezetű takarója, mellyek hideg és botrány ellen használnak. Földhöz tapad a' testnek minden érdeke, annak tömkelegiben tévedez vágyainak végtelen lánczolata; itt törnek meg indulatrohamai; itt hullámzanak szenvedélyei, és enyésznek vagy teljesűlnek reményei; itt fárad és mulat, dolgozik és nyugszik, — végre itt bomlik föl a' műszer, melly az enyészhetlen léleknek ideiglenes gépül szolgált. Mi következetesebb tehát, minthogy mindazt, mit élet embernek szükségest, hasznost, kényelmest nyujthat, földből kelljen vagy természet, vagy mesterség utján megszereznie? 's ezen tétel az életföntartását — mint czélt — tűzi ki, mellynek nélkülözhetlen kelléke, eszköze: az élelem kereset.

Az élelem eszméje ismét kiindulási pontunkba vezet vissza, oda a' föld termékeny vagy kopár rétegeire, mert élelmet csak föld teremthet; ennek fölszántott barázdáiból emelkednek ki a' sárga kalászok, ennek völgyein virul a' rétek zőld bársonya, ennek dombjait fonják körűl a' borágak lugosai, 's hegyeit erdők terebélyei árnyékolják; mellyek együttvéve az embermilliók szükségeit födözik, gazdagságát eszközlik, jólétét biz-

tosítják, kényelmire hatnak. Igen! melly egyesek, vagy népek élelmet elég mennyiségben biztositának, 's ezt mesterség, vagy nemesítő ipar által az élet napi szükségeihez idomiták, azok erősebbek, gazdagabbak ollyanoknál, kik földeik hantiból csak annyit erőltetnek ki, mennyit huszonnégy órai tengésök, vagy a' tél unalmai igényelnek.

Ezen elv mellett haladva, bátran állithatom: hogy nemzet nagy, és boldog csak az lehet, — a' népek hatalommérlegében súlyerővel csak az dicsekhetik, melly nevezetesebb teendői közt elsőnek a' szorgalmatos földmivelést választá, ennek tökéletesbítésére gyüjtött tapasztalatokat, itt öszpontositá népboldogító gondolatit; — mert vegyük bár a' világot, 's ennek nemzeteit, országait úgy, miként azokat ma szemlélnünk lehet, vagy miként századokkal előbb a' történetek szerint voltak, — 's ha találunk a' hajdankori történetlapokon népre, melly erős volt, 's látunk jelenben nemzetet, melly hatalmas: rövid, de elfogúlatlan vizsgálódás után meggyőződhetünk arról, hogy miként ott a' néperőnek, — úgy itt a' nemzethatalomnak alapja a' földön, ennek lelkiismeretes mivelésében feküdt, és fekszik; mert ha nem, akkor azon erősség: nem volt erősség, hanem erőszak, mellyet az idők igazsága megdöntött; és ezen hatalom: nem hatalom, hanem csalfény, mellynek éjfátyolt szétteritő fogyatkozása előbb utóbb elkövetkezendik.

Vannak e' XIX-ik században, mellyet ipar századának nevezhetünk, mesterségek, — a' lehető tökéletesség legvirágzóbb fokára emelve; vannak művészetágak, — mellyek a' belé merült szemlélőt emberi mindenlehetőségről almodoztatják; vannak mechanicai 's egyéb találmányok, — mellyeknek nagyszerűsége az ész földi mindenhatóságát imádtatja; de nem kell felejtenünk: hogy mindennyi népjavaknak, országboldogitó haladási eszközöknek valódi alapját a' földmivelés teszi, ugy annyira, hogy a' kölcsönös csere, vagyis kereskedés mind ezen czikkei a' népjólét eszközlésében csak bankjegyek,

mig az ezeket biztositó tőkekincs a' föld hantjai közt hever; a' honnét érvényes a' következtetés: hogy minél szorgosabb- és gondosabban kevertetnek valamelly közönség által ezen hantok, annál becsesebb, 's nagyobb értéket tapaszt azokra a' bővebb termés; és ez által annál több jegyeket lehet illy tőke kezessége mellett közhaszonra, népgazdagitásra szétbocsátani.

Mit! ha a' lehetségek végtelen soraiból okoskodásokat zaklatva elő, ezek nyomán föltételesen háboru mondatnék kirontandónak? — mi történik ekkor a' müvészettel, mi a' kereskedés finomabb czikkeivel? — A' háborunak szokott föladata: rontani, melly romlás könnyeit évtizedek hullatják; — de építni vagy nem akar, vagy csak rövid időre. Kimélni csak lovagiasságból tud, és ott, hol önérdekét nyereség nem csiklándozza; ám a' kereskedés értékszerű czikkei, a' müvészet magasztos ihleményei, a' mesterségek csillámai ellenállhatlan bájjal hizelegnek az önérdek fösvénységének, és lesz: hogy ezek is — mint népdüh áldozatai esnek el. Illyen időben az értékek jegyei vagy nem — vagy csak nehezen — értéke egy részének levonásával fogadtatnak el; avvagy nem szerencsés-e azon nemzet, melly tőkéjét hantjai közt gondos szorgalmával épen tartá, azt nevelve, nagyobbítva; nem segíthet-e illyenkor a' megakadt müvészeten? nem nyujthatja-e legott nyers termékeit az ipar gépei alá? szóval: nem biztosithatja-e egyeseit a' jól mivelt, az elrabolhatlan tőkekincs? Holott olly nemzetnél, hol ezen értéken fölüli kincs törpe lélekkel elhanyagoltatott, hol a' napnak huszonnégy órái tunyaságban, és nem munka közt enyészének el, az élet illy körülményei közt csak inség jajjai, nyomor könnyei élvezhetők; de népsegélyről szó se legyen, mert irva van: „ki maga magán nem segit, azon isten sem segit."

Vegyük e' föltételesen írt sorokhoz még a' népinséget, mellyet éhség, 's ennek okozója: égi vihar vagy árvíz, vagy tűz támaszthat, midőn a' polgárnak izzó fáradalmi után összegyüjtött szerzeménye — mint köd —

szétoszlik, illy esetben, ha e' csapás csak folytonként nehezedék az országra, a' segély tán nem olly lehetetlen, de ha az in massa sujtja az egészet, kérdés: hol biztosabb a' segély? ott-e, hol a' nép földe mivelését, mint számára épen nem jövedelmezőt, vétkesen elalvá? vagy ott, hol annak javitásán folytosan izzadott? — Legyen említve feleletül: Albion és China.

Tagadhatlan: hogy többséget erőssé, — gazdaggá egyesek tesznek, mert hol ezek silányak, gyengék: gyenge és erőtlen ott az egész is, — miként a' ház, mellynek alapja: büszkeség, falai: hiuság, tetője: nagyravágyás. — Hol ellenben egyeseknek anyagi tekintetben nyitva a' mező, mellyen tehetségök gyarapitására törvényes oltalom alatt működhetnek a' nélkül, hogy ezen anyagi gyarapulásnak ki lenne jelelve „ne tovább határköve;, ki lenne mondva a' vagyonszerzés maximuma és minimuma, — vagy, mi nyomasztóbb: ki lenne mondva bizonyos osztályra a' birhatás vetoja; — illyen közönség, mellyet illyen egyesek képeznek erős, gazdagodása felé biztos léptekkel halad, mert naponként simítja utját, faragja, ujítja az eszközt, melly e' czélra vezet; illyen nép nem rogyik össze ama viharok villámai alatt, mellyeket fölebb föltételesen említék; illy közönségnél egyesek jól állván, kevés bajjal segítve lesz az egészen is.

A' földmivelés fő tényezője a' civilisatiónak is, melly nélkül pedig nincs élet a' széles míveit világon. A' csupán vadászatból élő ember olly társalkodatlan, mint az állat, és csaknem olly vad is; igy ir Rotteck. — A' vándor nép már előbb áll, de mennyire ismét hátul a' földmivelő mögött! — A' földmivelésben a' polgárisodás első eszköze rejlik. Földmivelés által történik az is, hogy az ember sajátképen a' földurává lészen annál fogva, hogy meghatározza a' terményt, mellyet annak teremnie kell: és mert kényszeríti a' földet épen azt teremni, mit ő kiván. Valóban: hatalmas győzelme az emberi léleknek a' természet vad erején! *)

*) Történeti Könyvtár.

Mivel tehát mindennek, mit az ész nagyszerűt és értékdúst kitalálhat, mit az ipar nemesíthet, mi a' kereskedésnek érvényes czikkül szolgálhat, és mi az emberiséget a' polgárisodás lánczai által egymáshoz közelebb fűzi, valódi alapja a' földmivelésben nyugszik; — 's mivel gazdagsága csak azon országnak van, mellynek ipara folytonos, fáradhatlan, 's ez által kereskedést szakadatlan űzhet; igen következetes, hogy ezek alapjának mívelésére fordítassék vezérfigyelem; vagy más szavakkal: az ezen tőke közvetlen kezelőit — mint a' leendő nagyobb jövedelem rugó okait kell hatékony ösztönnel serkenteni, kedvezésekkel elevenítni, jogokkal támogatni. A' mondott nagy és fenséges czél elérésére a' földmivelés népes osztályát kell e' szükséges kellékekkel ellátni, ezt kell először önállásba tenni, 's megadni neki azt, mit fontos állása igényel, hogy ő is értékdúsabb áldozatokkal járúlhasson a' haza oltárához, a' közemelkedéshez.

Minő helyzete van jelenleg e' földmivelő osztálynak? fennebb, hol parasztjaink történeti rajzát adám, érintetett. Ezen osztálynak sorsát, ha önállóvá tenné a' nagylelküség, misem nyerne általa többet, mint a' mezei gazdaság, és közvetve a' haza; mert ha fölvesszük: hogy 643,215 helyes jobbágy, vagy ezen összeghez adva a' 783,364 zsellért, mennyit t. i. az 1805-ki országos öszszeirás talált, de kik azóta a' béke és emberszeretet jótékony jobbja alatt annyira szaporodhatának, hogy az egész szám a' másfél milliót könnyen megüti, ha mondom vesszük e' másfél millió, vagy mások szerint három millió földmivest, és hozzá azon földeket, mellyek e' tömegnek közvetlen vagy közvetett birtokában vannak, — ha látjuk: hogy az 1828-ki országos összeirás jobbágyi földekből talált mintegy 5,020,675 hold szántóföldet, 1,219,332 hold rétet, 209,507 hold szőllőt, 's 48,992 hold szilvást; vagy egész számban: 6,498,506 hold mívelhető földet, — 's tudjuk: hogy e' sok föld kezében vesztegel egy olly kasztnak, melly azt a' hármas könyv III részének 30-ik czíme szerint csak haszon-

bérben tartja, de mint sajátjával nem rendelkezhetik, 's ez okból rajta önbelátása, 's akarata szerinti ujitásokat, vagy javitásokat nem is tehet, vagy tenni nincs hasznára; — melly a' helyett, hogy telkét tartós termésre kényszeritené, hálátlan zsarolásokkal szikkasztja el, mert terhei lerovására csak ez egy fundus adatott kezébe félig! Ha tehát ezen osztálynak önállóságot nyujtana a' nagylelküség, 's ama hat millió hold föld a' másfél milliónak szabad birtokává tétetnék: hogy mennyit nyerne ezáltal a' státus, mennyit mezei gazdaságunk, 's mennyit ezen néposztály? legott kiviláglik, ha azon hátramaradásokra, sőt károkra pillantunk, mellyek ezen osztály bizonytalan helyzetéből háromlanak a' nemzetegészre.

Ezen állitások igazolására legyen elég jelen értekezés folyamán át a' földmives osztályon nyugvó annyi terhek közűl csak kettőt kiemelve megemlíteni, mint mellyekben t. i. a' többi rejlik, és mellyek hazai földmivelésünkre, 's általában nemzetgazdaságunkra olly nyomasztólag hatnak; — e' kettő: a' robot és dézma. Melly tartozási rovatpár, hogy gyászosan hat hazai gazdaságunkra, elvileg rég elismertetett már, itt csak részletesen lesznek kifejtve az okok, mellyek az elvet nem annyira támogatják, minthogy a' nap derüjénél fényesb igazságnak támokokra szüksége nincs, mint inkább azt hiteles tételekkel, 's ezekbőli következtetésekkel kisérik, 's e' két tartozási rovatnak, mindkét részről kielégitést eszközlő egyezkedések általi megszüntetését javasolják.

Jelen értekezés tehát szorosan a' következő tételek fejtegetésére — nem mellőzve, hol a' hely igényei, 's az állitás igazsága akarják: hiteles adatok-, érett tapasztalások-, és életpéldákra hivatkozást sem — terjeszkedik ki:

I. Mennyire gyászos hatásu a) a' robot b) a' dézma hazai földmivelésünkre, 's általában mezei gazdaságunkra?

II. Mennyi kár és hátramaradás háromlik a' jobbágyra a) a' robot b) a' dézma által?

III. Minő azon hasonlítólagos haszon, melly a' földesúr javára esik a) a' robot, b) a' dézmából?

IV. Minők azon körülmények, mellyek a) a' robot, b) a' dézma kezelése körül mindkét oldalon visszaélésre mutatnak?

És ezen tételek, mennyire lehet világos, de mindenesetre értelmes fejtegetése teendi az Első Szakaszt; mellyből i elfogulatlan következtetés ismét a' következőkre terjeszkedik:

I. A' robot és dézma megszüntetése milly befolyásu leend a' mezei gazdaság kifejlésére?

II. Milly befolyásu leend a' nagyobb birtokok gazdaságára nézve?

III. Melly időszakot lehetne erre kitűzni?

És ezen kérdésekre adandó rövid, de mennyire parányiságom engedi, kielégitő felelet teszi az értekezés Második Szakaszát.

ELSŐ SZAKASZ.

I. Mennyire gyászos hatásu a) a' robot b) a' dézma hazai földmivelésünkre, 's átalában mezei gazdaságunkra?

a) Robot

Azon meggyőződésüek közül vagyok, és e' meggyőződésre hosszas, érett tapasztalás vezetett, kiknél gazdálkodási első tényező : az idő, második az erő. Mert hivatkozzunk bár gazdag népek, vagy gazdag egyesek példáira, mindenütt a' gazdaság kezelését sikeresnek csak úgy tapasztaljuk, ha először az idő, másodszor az erő megkivántató arányban és mennyiségben használtatott: ezen két tényezőkkeli aránylagos élés majdnem egyedüli oka a' gyárak virágzásának, a' nemesitő ipar kifejlésének, 's ezek alapja, a' földmivelés emelkedésének.

Alkalmazva e' két tényezőt hazánkra, 's különösen mezőgazdaságunkra, legott szembetünik az ür, mellyben annyi erő tétlenül enyészik, hol annyi visszavásárolhatlan évsorai az életnek eredménytelenül tünnek el; pedig ez polgári bün! ez nemzeti vétek! — De értelmesebb akarok lenni, 's átteszem az elméletet a' gyakorlat terére. Eljött, például, a' szántás, vetés, aratás, kaszálás, vagy más mezei munka ideje, 's a' földesur — értve nagyobb birtokuakat — kiparancsoltat szántóföldére száz robotost, kik, hogy a' kitüzött munka helyén megjelenjenek, előtte egy vagy legalább félnapot kell

cselédjének parancsolási járkálásban tölteni. A' mondott napon végre megjelenik a' száz ember, kik -- mivel munkabér nélkül, sőt szerintök egészen ingyen dolgoznak, a' lehető legnagyobb lassúsággal ballagnak a' hely szinére, majd ott egymásra várakozva napi eledelöket rakják le, mellynek — ha a' munka mezőségen van — hogy a' nap heve ki ne szárítsa, előbb mesterséges árnyékot készítnek; majd végre a' hajdu, vagy másféle urasági tiszt lármás parancsára munkához fognak, de ismét a' legunalmasabb fontolva haladással, nehogy vagy háma szakadjon, vagy munkaeszköze törjék, vagy magát megerőltesse; a' folytatás azonos a' kezdettel, a' reggelizés 's ebéd idejét lankadt ásitozással lesik, 's midön elközelített, kifogásokkal igyekszenek húzamossá tenni; egyik szomja enyhítésére különös félórát áldozik, másik az uzsonna idejének távulságáról panaszolkodik; míg végre elkövetkezik az óhajtott napeset, 's ekkor — legyen bár a' barázdálás közepén — kilép, 's marhája dögében üget haza. Innét még nem kell kifelejtenünk azokat, kik pálczásan föl 's alá sétálnak, mig hűvös van, 's a' terebélyes lombok árnya alá dűlnek, ha a' nap meleg sugára homlokukra feszűl; sem azt, hogy ezeknek legedzettebb akaratuk, legjobb szándékuk mellett is a' nagy sokaságra, kivált midőn ezt semmi nemesebb ösztön munkájában nem lelkesíti, miként nálunk, illő vigyázat nem forditathatik.

Ha már nézzük a' munkát, mit e' száz ember naptámadattól ennek enyészetéig végezett — mert ide jöttöknek, 's időzésöknek munka volt egyedüli oka — valóban: a' felfordított hantok mindegyikén, vagy a' derékban letarolt silány fű-rendeken, vagy a' szétszórt magok rendetlenségén mintegy eleven betükkel írva látszik a' r o b o t szó. Mert ha szántott, szántóvasát illő mélységre nem bocsátá le, 's csak az előbbi termés csöveinek gyökeit szaggatá fel nagyából, honnét a' veszteség a' jövő termésre! ha kaszált: a' derékban lenyesett fűkórók a' kasza életlenségére, kalapálatlanságára mutatnak, holott — ha jól számolunk — aránylag több időt

töltött kasza-kalapálásban, mint a' tulajdonképi kaszálásban, honnét a' rendek gyérek és vékonyak; a' fennhordozott kaszaél alatt elsimult apróbb fűnemek, háromlevelűek, kinn maradnak, 's használás nélkül száradnak és rothadnak el úgy annyira, hogy a' gyökén maradt fű gyakran felét teszi a' levágottnak.

Leginkább érezhető a' veszteség az illyen robotos munkánál ott, hol vetésre használtatik, mert a' tunya 's urbéres munkáival mind ez ideig meg nem barátkozhatott paraszt a' markába szorított magot minden rend és pontosság nélkül szórja el, lépéseit épen nem rakja a' vetés szabályai szerint; honnét a' kikelt vetéseken bizonyos tömött, vagy kopasz foltok észrevehetők, mellyek közt később a' gazda azon fajbeli különbséget kénytelen fölfedezni, hogy amazok sűrü növésök miatt megdűlnek, vagy egymást fojtják el, mig emezek vagy épen nem nőnek föl, vagy csak gyéren itt-ott pár szemet rejtő kalászokkal jelennek meg; hogy az illyen vetés mi nagy ártalmára van az aratásnak, magától értetődik.

Nem is kell ennek mutogatására hosszú sorokat öszszeírni, mert ám járjuk el az illető gazdatisztek hivataltermeit, 's forgassuk át a' különféle rovatokkal össze karczolt könyveket, mellyekben a' robotmunka kezelése, 's hová és mikép fordítása jegyezve van; 's ha ezen rovatokat ugyanott hasonlatba ejtjük azon majorsági földekről vitt jegyzetekkel, mellyekben a' szegődött cselédek munkája, vagy pénzes napszámok irvák be, mindjárt nyomára jövünk a' fönnebb érintett aránytalanságnak, vagyis annak, hogy hol egy béres cseléd akár gyalog, akár igával képes valamelly földdarabot tökéletesen elkészítni a' jövendő termésnek, ugyanott három, söt sokszor négy robotos napszámot is látunk fölhasználtnak, 's innét könnyen azon kedvező eredményt húzhatná az okszerű következtetés: hogy — mivel ugyanazon földön több kéz — azaz nagyobb erő húzamosabb ideig működött, az évi termés is bővebb, 's az igazságos igényeknek megfelelőbb leend; mi azonban tagadólagosan üt ki, mert

több urodalmak gazdasági hivatalos jegyzékeit vala alkalmam látni, 's mindenütt tapasztalám a' nevezett két nemű munka közt azon aránytalanságot, melly mutatkozik: a) a' vetés, b) az aratás utáni beméréseknél; 's e' különbség, kivált az utóbbinál, ha az egész ország majorsági földeinek $^2/_3$ dát vesszük, milliókra rug, mennyibe épen nem kerűlnek a' béresek.

Lehetne e' helyt a' következő véleményre jutni: minthogy a' paraszt úri tartozásainak lerovásában illy hanyag, munkájában illy tunya, 's e' vétkes tunyasága annyi passiv veszteségébe kerül a' statusnak, annyi sérelmes kárába a' mezei gazdaságnak: tán azon telken, melly használásul neki adatott, szorgalma által, ha kamat nélkül is, a' fenn kitett kárt megtériti. Fájdalom! a' tapasztalás itt is ellenkezőt bizonyit: mert a' törvény megengedi, hogy a' paraszt által szolgálandó hetenkénti két gyalog napszám, nagyobb mezei munka idejében, a' földesur akarata szerint kettőztethetik; lássuk tehát e' törvényes engedelemnek gyakorlati eredményét!

Midőn mezőgazdasági értelemben nagyobb munkaidő mondatik, ezen idő kiterjeszkedik a' jobbágytelkekre úgy, miként a' majorsági földekre; mivel pedig a' jövendőség kulcsa forgatásul emberkézbe adva nincs, — e' mellett kiki saját én-jéhez legközelebb áll, ne csudáljuk: ha a' földesur is használva a' beállt munka derült idejét, 's élve törvényadta jogával, a' hétnek hat napjai közül négyet szántóföldén, vagy kaszálóján töltet jobbágyával; 's mi gyakran megtörténik, hogy az ötödik szabad használatra hagyott nap folytonos esőzés, vagy más égi változás miatt várakozásban töltendő, a' hatodik szikkadásra hagyandó, a' hetedik a' teremtés tiszteletére ünneplendő, mig a' nyolczadik, vagyis a' következő hét első napja, ha az urasági föld sürgősb mezei munkája befejezve nincs, következő három társaival együtt a' törvény engedelme szerint ismét úri napszámra szentelendő.

Valljon hol itt az eszköz, hol itt a' mód a' fönnebbi országos deficit-nek csak némileges pótolására is?

— Nem! uraim, igy a' bajon segítve nincs, így a' veszteségre újabb veszteség halmoztatik! Illy körülmények közt végre a' paraszt elkeseredik, mert neki is szíve van, 's minden butasága mellett kissé gondolkozni is tud, 's megszünik munkás lenni saját telkén is.

Igaz ugyan, hogy a' telkes jobbágynak van családja, még pedig némellyeknél számos, 's ezek közűl a' robot csak egyet foglalatoskodtat, mig fennmaradt nagyobb erejét a' telek mivelésére fordíthatja: ennyi igaz — némellykor; de annyi is igaz, pedig igen gyakran: hogy robotra mindig a' legerősebb parancsoltatik, vagy legalább kivántatik; melly ha marhával történik, akkor a' jobbágy egész ereje eltakarodik telkéről. E' mellett a' jobbágycsaládok népessége többnyire nőszemélyekből 's gyermekekből áll, kiknek ismét meg van saját köri foglalatosságuk, úgymint: kenderrel, lennel, kerti veteményekkel, több helyt szőllővel, vászonnal, varrással, szövéssel, főzelékek betakarításával, ezek pedig mind csak fiók ágai az anyaföldmivelésnek, de mellyek az egész fenntartásához mégis olly nélkülözhetlen kellékek, miként nélkülözhetlen kellékei az elemek az életnek; mivel azonban erőre szükség van, dolgozni kell, ha magát családostól az utólsó szükségnek oda vetni nem akarja: tehát azon eszközökhez nyúl, mellyeket még bir, de melly eszköz használatával sokkal többet árt a' népjólétnek, a' mezei gazdaság sikeres kifejlésének, mintha avval nem élendett, — elküldi t. i. gyermekét — a' még kifejletlent — telkére, vagy szőllőjébe, vagy rétjére; kezébe ad gereblyét, kapát, sőt néha fejszét és kaszát is, 's hogy az elzsibbadt gyermekerő föleleveniiljön, ajkaihoz bort, sok helyt pálinkát unszol; így lesz a' paraszt egész emberkorán át gyenge, satnya és törpe, így lesz tudatlan és ostoba, mert iskolát csak névről ismer, belsejétől elvoná a' szükség, elvoná a' robot, és uraim! én e' veszteséget nagyobbnak, érezhetőbbnek tartom a' fönebbinél. mert az anyagi, de ez erkölcsi, melly gyökérben már javithatlan! Hogy magában a' jobbágytelek

évi termésében vagyon-e illy munka után nyereség? erre felelni könnyű lenne, én azonban alább a' dézmánál fogom érinteni.

De nemcsak ez azon ok, melly népjólét 's mezőgazdasági tekintetből a' robot megszüntetését sürgeti; mert ha termékeny édes hazánk rónáin széttekintünk, 's ezek sima felületén szakadatlan lánczolatban a' kopár homoksivatagokat, terjedelmes nádasokat, mellyeket emberemlékezet óta láb nem tapodott, használatlanul heverni látjuk, lehetetlen hogy lelkünk a' szánakozás gerjelmétől átkaroltan azon szent óhajtásra ne ébredjen: vajha nálunk is az ipar, szorgalom, 's kereskedési vágy annyira meggyökeresednék, hogy ama népezrek, kik ott az utczán, vagy nap heve alatt izzadók, vagy tél fagya miatt dermedők dologtalanúl éhezik át a' nap huszonnégy óráit, megkedvelve a' jótékony munkát, nem irtózva a' dolog fáradalmitól, itt e' sivatagokon, vagy e' nádas rengetegekben megtelepednének, 's tennének csudát, melly országos gyarapulást, 's önboldogulást teremtene!

Ám legyünk e' minden politikai jelentőség nélküli nép iránt igazságosak, legyünk jellemök iránt méltányosak! 's csak illyen indulattal vizsgáljuk a' tárgyat, fürkézzük az okot, melly e' népet annyi heverő holdak mellett is a' szegénység azon nemében hagyja tengeni, melly birtokul számára ama hat láb földnél többet nem juttat, mellynek kiásott gödrében egykor földtulajdonosi álmát alussza; igy cselekedendőknek a' szigorú szemle a' több-bi tartozások hosszú rovatai közt előtünteti, mint legnevezetesebbet, a' r o b o t o t is. Mert tegyük fel, hogy bizonyos család vállalkozik a' sivatag szelídítésére: másik ajánlkozik a' nádas posvány termékenyítésére, 's ez iránti jelentésöket kérelemalakban az illető földtulajdonosnak benyujtják, ezek az emberileg velök született önzésnél fogva, — tisztelve legyenek kiemelve a' magasztos keblü sok kiemelendők — előállanak hosszú szerződési lapokkal; ott áll jobbról a' megyei szolgabiró esküdt tár-

sával, mint törvényes bizonyság; ott áll balról az irodalom ügyvéde és tisztei, mint a' földesuri jogoknak részint kezelői, részint védői. Mintha bizony! lenne ott védelemre szükség, hol a' nyomor könyörög, vagy inkább: hol az eddig czél nélkül heverő egészséges eszköz az egyes és közös jóléti czél elérésére önként ajánlkozik, hol a' munkavágy kiált: „Adj! hogy adhassak, 's mindketten adhassunk a' nagy egésznek." — A' szerződési széles lapokon elsoroltatnak az ismeretes nevű tartozások, el a' robot, mit hallva az ajánlkozó, ismerve e' rovatnak annyi kellemetlenségeit, mi következetesebb: mint hogy új vállalatából családja életére nehezülendő terhektől visszariadva, hasznos szándékával fölhágy, kárára az ekkép haszonvehetlenűl heverő föld birtokosának, és kárára a' hazai mezőgazdaságnak, 's ezáltal hátramaradására a' közös vagyonnak.

Az illyen családok, tapasztalás után írom, a' szerződésben elolvasott pontok fölött igy okoskodnak: „Eddig szegény voltam, nyomorogtam, éheztem, és szomjuhoztam, de azért napi zsarolásoknak kitéve nem valék. Ha e' föltételeknek alá vetem magamat, 's e' czímet: jobbágy, a' körülírt értelemben nevemre ruházom, 's marhámat ekémmel, fiamat kapámmal kiállitom úr szolgálatára, avvagy biztosítva van-e ezáltal magam és utódim jövendője? legyőzetvék-e a' jelen szükségei? enyime a' hant, vagy a' portömeg, mit termés alá erőltetek? enyim-e legalább a' haszonvétel, miért ásóm nyelén izzadok? — nem! mert a' birtokjog földesuramé; ezt különös úton, ha majd e' kopár, 's most még minden áron aluli homokot, vagy posványt saját és önnöneim fáradságával megmívelem, új szerződési pontok mellett kell drága pénzen megváltanom! — A' haszonvételre kiterjeszti jobbját a' dézma, néha a' tized is, és a' szép öszszegü deperdita melletti katonai kompleták. Avvagy nemc mint robotos parasztot kergetnek előfogatolni, útat csinálni mértföld távulságra? 'sa't. — Nem, ha sorsomon fordítni akarok, illyet csak jobbra — javasolja az okos-

ság. Terhet viselni akarok, mert terhet viselni kell, de legyen a' polgári állás igazságos, legyen ollyan, melly midőn teherviselésre vállalkozott, egyszersmind bizonyos, saját jövedelmi alappal birjon."

Igen uraim! hazánk homokláncolatainak még jelenben is olly sivatag állása nem máshonnét van, mint a' Hármas könyv III Részenek 30-ik czímében kimondott elv miatt, mellynél fogva a' földesur, megfelejtkezve ön roppant hasznáról, birtokjogát illő kötés mellett másra ruházni nem akarja! mert hol a' földesur ezen üres czímet saját 's embertársai hasznának alárendeli, ott a' futóhomok poros felületét fűbársony takarja, a' szélhordta porhalmokat regényes falombok árnyalják körül, mellyek alatt idővel gazdag rendeket kaszálhatni, vagy fával szép jövedelmű kereskedést űzhetni.

Mi meglepő, például, Tolnamegyében Földvár ama környéke, melly még 1786. előtt, 's kissé ezután is, nem különben sivatag homok volt, mint Vácztól Kecskemétig, vagy Debreczentől N. Kállóig; ekkor azonban földesura a' magyar Egyetem, a' lakosoknak illő föltételek mellett, de örök tulajdonjoggal, kiosztatá, 's most — mint minden tekintetben nagyhasznú erdő a' tulajdonosok szükségét közvetlen, a' honi földmivelés, mezőgazdaság, és statusvagyon erejét közvetve pótolja. És ellenkezőleg, mi szomorító, 's a' honfi kebelre mi leverőleg ható Pest, Bács, Fejér, Somogy, Veszprém, Győr, Komárom, Bihar, Szabolcs és több megyékben látása sok széles határoknak, mellyek közűl több ennekelőtte félszázaddal kövér buzáttermő fekete homokból állott, 's százezrek araták róla napi falatjaikat, — jelenleg száraz, zsirnélküli, szélhordta porrá változtak át. Illyen homok boritja Bakony felső részén fekvő helységeknek határait, különösen: Bánhida, Kecskéd, Kisbér, Aszár, B. Szombathely, Nyék, Teleki, Bársonyos, Réde, Gyiróth, Kenyeri, Sz. László, steff. határait, mellyek részint már áldozatai a' futóhomoknak, részint fenyegettetnek attól.

Hasonló veszély üldözi mezei gazdaságunkat a' hegyes-völgyes vidékeken, hol egész táblák, nyomások — vizszaggatás és árkok által, és ismét a' legbujabb völgyek, és rétek a' lefolyó iszap által rongáltatnak meg; illyenek Héde, és Sz. Király helységek, hol hatvan egész állományból 1821-ben majdnem fele elmaradott.

Ezeket olvasva könnyen azon kérdés támasztható: avvagy minő összefüggésben van e' homoktenger-dagály, vagy a' mindig szélesbre terjedő posvány-iszap a' robottal? — és én nyílt homlokkal mondom el: mikép e' vagyonromlás kivált és különösen az urbéri viszonyokból eredő bizonytalanságnak tulajdonitható. Mit, hogy legelől emlitsem, mezei gazdaságunkra olly érzékeny hátramaradással súlyosodó közlegelőink is eléggé bizonyitnak; igy T. Bicske, T. Sz. Márton, és N. Káta helységei Pestmegyében, még 1842-ben a' Tápió folyam partján, kivált a' két elsőbb, zöld legelővel birtak; de később a' legelő csorda és gulya — leginkább az álláshalmokon — fölvájá a' gyér növésü gyepet, mellyet, mivel közös, senki sem iparkodott czélszerű intézkedéssel elzárni a' többitől, 's már 1844-ben több mint 400 hold futóhomokkal boritatott, és el fog boritatni ezen halomvonal, mig a' szelei és abonyi homoklánczolatokkal egy egészszé nem forrad. Igy áll ez a' jobbágy-állományokra nézve is, mert a' paraszt földét mindeddig tulajdonának nem tekintheti, ennek inkább haszonbérlője azon hozzáadással, hogy ha nagyobb ipart fordít müvelésére, 's ez által többet termeszt, nagyobb a' haszonbéri taksa is, t. i. több a' dézma, tized 'sat. — A' homok, 's vizszaggatások meggátlása költségesebb munkát, nagyobb erőt kiván; de épen nem akkorát, hogy egy helység lakói összesített erővel arra elégtelenek lennének; ők igen is, ha hozzá még urasági segély is járulna, bizonyosan el is hárítnák ama bajokat, kivévén az országos folyamok mellettieket; de ezt tenni hiányzik az ösztön, hiányzik a' bizonyos jutalom, mert hogy kenyértermő földe romlásán nem esik kétségbe, csak annak tulajdonitandó: mivel benne nem

sajátját veszti. A' földesur nem ügyekszik az emlitett földmirigy tovább harapódzásának megakadályozására mesterséges veszteglő intézeteket állítni azért, mert a' bonyolult urbéri viszonyok miatt, illy nemü földeinek ura is, nem is, 's azért költségeit inkább fekteti oda, hol a' kezelés közvetlen övé, hol a' haszon minden előleges osztozás nélkül egyenesen csürjébe szállítatik.

Ha ki ezen állitások valódiságán kétkednék, annak szép és téres mezeje nyílik azokat országos nevezetességű kisérlettel megczáfolni, 's ha e' megczáfolás csakugyan sikerülend, mit nem hinni igen sok okom van, ha a' paraszt örök joggal bírt vagyonának romlását is összefűzött karokkal egykedvűleg nézi, akkor — tán — magam is hajlandó lennék állitni: hogy a' paraszt az urbéri tartozások alóli fölszabadításra még éretlen, vagy hogy ezen elsorolt bajoknak oka nem a' robot, 's nem ennek alapjában az urbéri viszonyok szerinti birtokolhatásban rejlik, hanem valahol másütt! Ezen elvem, és meggyőződésem elleni nyilatkozatra azonban — hiszem — erőltetve soha nem leendek, mert e' hazának külön részeken lakó földmíveseit úgy ismerem, hogy a' fennebb állítottak igazságáról annyira meg vagyok győződve: mikép a' hazai földmivelés és mezei gazdaság ama pusztitó mételyeit leginkább az által vélem kiirthatóknak, ha mindenkinek földe örökös tulajdona leend, mert ekkor tudja: miért, és kinek fárad? miért, és kinek dolgozik?

A' földmivelésnek jó karba tételére leghathatósabb eszköz a' minél számosabb népesség, melly czélirányosan alkalmazva, minthogy ugyanazon időben több oldalról foghatja meg a' dolog végét, 's a' kijelelt czél elérésére több erőt használhat, fölvirágzó haladását biztosítja a' mezei gazdaságnak. Országunknak földmivelése e' tekintetben sincs azon állapotban, mellyben más külalakjokra hozzá hasonló, sőt kisebb tartományoké van. A' 4098 □ mértföldű Magyarország, melly az egész földnek mintegy 610-ed részét teszi, melly 24 mértfölddel nagyobb, mint a' két Siczilia kétszer véve, 's a' regé-

nyes Hollandiát háromszor is el lehetne benne rejteni, ráadásul az egész pápai birodalmat is melléje dugva, *) — népessége tekintetéből épen nem felel meg kiterjedésének, mert míg a' kisebb fontosságu Csehországban egy □ mföldre: 3399, Morvában: 3145, Ausztriában: 2586 lélek esik, addig hazánkban ugyanannyi téren csak 2128 él, 's ebből látszik, hogy a' földmivelés, és nemesitő ipar kifejtésére nem bir elegendő anyagi erővel. Úgy! de talán azt, mivel bir, illőleg használja? tán meg tudja választani az időt, 's e' szerint fel tudja osztani az erőt czéljai kivitelére, kereskedése élénkitésére, melly kebelében szunnyad; mert hol minden 38 □ mértföldre esik egy királyi város, hol minden 6 □ mföldre jut egy mezőváros, mint nálunk, hol minden □ mföldre majdnem három falu jő, mint országunkban, ott az erőket helyesen megválasztott időben, ha nem is egészen megfelelő, de minden esetre megnyugtató sikerrel lehet használni; fájdalom! itt is n e m-mel kell válaszolnom.

Ha felmászik a' magyar édes hazája legmagasabb pontjára, fel a' l o m n i c z i b é r c z r e, vagy leereszkedik legalantabb völgyére, millyen O r s o v a v i d é k e, vagy megállapodik középpontján, a' széles határu Kecskeméten; 's mind ezen helyeken bonczolja az elemeket, mellyekből a' nemzetegész alakul, — az életfoglalkozásokat, mellyekkel élelem kerestetik: az a' szánakozó érzelmek mellett azon tudattal kénytelen jegyzéktárczájára pillantani, mikép itt mindenből van valami, és az egészből meg sincs semmi! — hiszen itt dolgoznak az emberek, izzadnak a' polgárok, robotolnak a' parasztok, 's együttvéve mégsem képesek csak egy nevetséges egeret is előugrasztani akkor, és onnét — mikor, és honnét kellene. Elmondom miért?

Hű akarván maradni fennebbi állitásomhoz: mikép mindenünk földmivelésből van, — már csak azért is, mert minden politikánk mellett is csak földmíves, és pász-

*) Fényes Elek M. O. Statisztikája.

tornemzet maradtunk — azonfölül ezen eszme olly kedvencz gondolattárgyam, hogy hamarjában nem is tudnám annak fonalát más fára gombolítani; ennél fogva az igért feleletet csak ez irányban adom.

Mint mondám, földmivelésünk lassan halad, sőt néhol pang, 's ennek oka az időmulasztásban, erőhiányban, vagy inkább ezek használásának elhanyagolásában van, 's leginkább a' szántóvető bizonytalan helyzetében; avvagy nem segíthetnénk-e az erőhiányon, ha a' 175000 izraelitát, 's kivált a' 43,787 czigányt földre telepitenénk? ha mutatnánk neki házhelyet, adnánk kezébe ekét? mert a' czigány azonfölűl, hogy foglalatossága: kovácsolás, szögcsinálás, üstfoldozás, kanalak, bordák, teknők faragása, — azonfölül: hogy eddigi életmódja lopás, lócsiszárság, szerencse- és jövendőmondás, — dolgozni is tud, még pedig földet mivelni, mikép ezt Beregh, Szathmármegyékben tettleg bizonyitja. Óh igen! mind ezt megtehetjük, és meg kell tennünk, ha hazai földmívelésünk iránt legparányibb szeretetszikra égeti baloldalunkat.

Itt azonban kész az ellenvetés, még pedig józan ellenvetés: Mária Therézia és II József uralkodásuk alatt, kiknek e' nép polgárosítása különösen szivükön feküdt, egész jobbágytelkek adattak át az utóbbiaknak, de a' buzgóság nem sokáig tartott, 's a' jobbágygazdákhoz szétosztott gyermekczigányok is csakhamar szülőik rozzant kunyhóiba szökdöstek vissza, 's jelenleg — jóllehet e' részben ki által sem akadályoztatva, az egész országban 77½ állománynál többet nem mivelnek. Igaz! ennyi áll a' czigányokról, de hát mit mondanak önök a' zsidókról, kikről az 1840: 29 végzé: hogy nemesi, vagy jobbágytelket nem vehetnek? mellőzve kissé ezeket, lássuk: honnét az idegenség amazokban a' földmívelés iránt?

Válasz: a' robotban! mert a' czigány, habár külalakját tekintve butának látszik is, — leleményes, és felfogó eszű; látja a' sors kezét, melly a' paraszton nyug-

szik, és ismeri saját körülményeit is, összehasonlítja a' kettőt, 's azon végső eredményre jut: mikép valamint neki nincs semmije ruhája rongyain kivül, úgy nincs a' parasztnak is szegény szerzeményén kivül mássa, miről elmondhatná: „ez enyém, 's unokáimé;" és az mégis terhek alatt görnyed, szánt és kaszál urának a' nyári nap égető heve alatt, 's földet trágyáz a' tél fagyában, 's jutalma az: hogy telkén élhet, ennek termését hasznára fordithatja, ha előbb a' dézmát, tizedet, és sok nevezetű adózásait abból lerová. Avvagy lehet-e csudálkozni, ha illy föltételek mellett inkább üllővasánál kalapácsol, és éhezik — mint hogy földhöz simuljon, mellyen ki sem biztosítja: valljon nem hasonló, vagy még nagyobb mértékben éhezend-e? — e' mellett: mostani függetlenségében ki sem zavarja, számolása szerint használja idejét; mig a' paraszt mezejéről, sőt nyugágyáról is elidézhető.

Ugyan ez áll a' zsidókra is. Soha sem kell bizonyos babonakór alatt sinylők azon mondásaival megbarátkoznunk: hogy a' zsidó vallása elveinél fogva kerüli a' földmivelést; nem, uraim! a' zsidó — úgy vagyok meggyőződve — Francziaországban és Éjszak-Amerikában is zsidó, 's ugyanazon valláselveket tiszteli, mellyeket Magyarországban, 's ott mégis mivelői — még pedig szorgos mivelői a' földnek, mert ott törvény által részökre biztosítva van a' föld valódi birtoka, eladhatják, 's vehetnek mást, a' haszonvétel egészen sajátjok, rendelkezhetnek vele szabadon, holott alkotmányunk mindezen jogokból kizárja őket; héj pedig 200,787 embert, 's ezen emberösszegnek két izmos karjaiban rejlő erőt hazai földmivelésünknek megnyerni, ha nem is rendkivüli terno, de bizonyosan status-nyereség lenne. Az egész a' milly könnyű, épen olly hasznos föladat; megoldása nem is gordiusi csomóé, csak egy adag emberszeretet párosulva nemeseink — kivált ez utolsó évtizedekben — tanusított nagylelküségének folytatásával, 's a' munka kész, mellynek tapasztalandó sikerén egy nemzet üritend üdvpoharat a' magasztos keblüekért!

Ennyit e' helyt a' robotról, mellőzve rövidség okáért a' még sok hátralevőket, 'sa't. megyek föladatom e' pontbeli másik ágára: a' dézmára, taglalandó: milly mértékben ártalmas ez hazai földmivelésünkre, 's átalában mezei gazdaságunk kifejlésére?

b) Dézma.

A' dézmát, vagy máskép kilenczedet, miként a' parasztokróli előértekezésemben érintém, törvényeink először Nagy Lajos alatt állapíták meg. Az akkori jó urak fegyver és harczok emberei levén, nem gondolhaták el, mi zsibbasztólag hatnak abbeli rendelményökkel ön 's utódaik gyarapodására földmivelési tekintetből, mellyet az akkori kor szelleme szerint szolgacsoportjaik kezelésére bízva, magok megelégedének, ha a' bérczek kiálló ormaira köveket halmozhatának fel, mit azután várnak nevezének, 's innét — a' sasfészkekből nézék a' gyér kereszteket, 's küldék hivatalnokaikat azok megdézmálására.

Hogy a' dézma csakugyan nyüge a' szerencsés, a' hasznos földmivelésnek, azt maga a' név, 's az ehhez ragadt eszme mutatja; mert mihelyt valaki vélt sajátjából, vagy ennek terméséből egy másnak, ki a' nehéz munkába — úgy szólván — még közvetve sem folyt be, annak tetszése utáni választása szerint fáradsága gyümölcsének bizonyos részét, még pedig javát, nemcsak oda engedni, de sőt ezen másnak gyakran mértföldre eső tanyájára saját erejével elvinni köteles; — legott eszméje a' nyomott, jelentés nélküli helyzetnek ébred fel benne, mellynek sérelme miatt elkeseredik, búsúl benne az öntudat a' természet elleni igazságon, és bánkódik a' lenézett emberi méltóság. Pedig hol e' harcz beáll, ott az akarat meg szokott kövesedni, 's a' test — csak mint gép — kénytelenségből külső hatás miatt működik, de kedvből nem, mi pedig kedvből nem történik, ritkán szokott az jól történni, vagy soha!

Nálunk eddig a' földmivelés majdnem kizárólag jobbágykezek közt pang, — pang mondom, mert előlépéseit óriásinak épen nem, sőt — ha egyik részén a' hazának észrevehetőnek is, a' másikon annyival hátralököttebbnek állithatni. Okát e' veszedelmes gazdasági mirigynek előadám a' robotban, mint hol gyökeredzik; előadom itt a' dézmában, mint a' gyök kinövésében, mellynek ismét több nem kevéssé kártékony ágazatai tünendnek fel.

Sok jeles szakértők állitását ismétlem, ha mondom: hogy azon nemzet, melly az ipart aránytalanúl adóztatja — ön anyagi, 's tán erkölcsi gyarapulását akadályoztatja; 's igy midőn a' földbirtokos jobbágyai termését dézmálja, ugyanakkor dézmálja saját gazdagodását, és dézmálja, 's gyéríti közvetve az egész haza mezőgazdasági emelkedését. Mert, tegyük fel, hogy a' paraszt felejtve bizonytalan helyzetét, megbarátkozva tekintet nélküli állásával, mert hiszen apja, nagy apja mint robotos őszült meg, 's mint illyen halt el, 's meglehetős kedvvel fog telke barázdálásához, szorgos miveléséhez; tele reménynyel néz a' sárgúlni indúlt kalászokra, örömmel tekinti az érlelődésnek indúlt szőllőgerezdeket. Végre öröm és remény után elkövetkezik az aratás, el a' szüret, 's a' paraszt dalolva fog kedvenczmunkájához felejtve sorsa bajait, mert hiszen most arat, szüretel, 's e' két szó olly varázs hatásu még a' beteg lélekre is — mert áttett értelemmel is birnak — 's midőn a' kévékbe szorított dús kalászokat sorba fekteti, végig tekint az élelem rendein, 's mint tábornok annak homlokára áll, és olvas: egy — kettő 'sa't. — Örömittasan borúl élettársnéja nyakába: „Anyjok! — húsz, harmincz csomónk van." — Majd kimegy szőllőskertébe, édes megelégedéssel ölti hátára a' puttont, vagy fekteti munka kérgesítette vállaira a' csöbörrudat, 's hordja a' tövéről levagdalt érett fürtöket. Tánczolva tapodja ki a' fiú a' nedvet, 's az apa néma nyugalommal forrázza ki az újonnan abroncsozott hordót, 's tölti belé csöbrönként a' leszivárgott mustot, mig végre

kifáradtan tüze mellé ül, gesztenyét vesz elő, és számol; „ennyi csöbröt öntöttem be, 's ez tesz ennyi akót, — fiam! hallod-e? a' farsangon házasodni fogsz, mert harmincz, negyven akó borunk termett, mit eladva, vehetünk bornyas tehenet, 's a' leány férjhez készülhet; — jó az isten, jól dolgoztunk, megjutalmaza bennünket!" Igy kimegy rétjére, kenderföldére, 's telkének más bevetett apró részecskéire, 's mindenütt örül, lelke emelkedik, 's a' gondolatirány a' jövendőre szép tervek szövésében állapodik meg.

És mint örűl, és mint emelkedik — elközelg a' földesúr ispánya, vagy más megbizottja, kezében rajzón és papiros, és ő is olvas: „e g y, k e t t ő . . . k i l e n c z; ez az uraságé, t i z — ez a' papé, ezeket beviszi kend az urasági csürbe; e g y, k e t t ő — — ezt is, meg ezt is" — és így tovább; — „ezen csomó fölül van, olvassuk a' kévéket" 's innét is minden kilenczedik megszünik a' parasztė lenni. Majd bepillant a' borházba, kezében akópálcza, ledugja a' forrni kezdett mustba, 's kimondja a' mennyiség számát; ezután következik a' kóstolás, —" ez legjobb — ezt, és ennyit bevisz kend az uraság pinczéjébe"; hasonló krizis alá esnek a' telek kisebb terményei. Végre elmegy az úr embere, — és a' paraszt? a' paraszt gondolkozik, és mélyből sóhajt, mert már nincs meg a' szám, mellynek egészére családi jólét, dús jövendő terveztetett; még pedig több is van hátra; hiányzik még a' pap, kántor, iskolatanitó, jegyző, harangozó, erdő 's mezőcsőszök, kanász, csordás, gulyás, csikós, katonai kompleták; — 's midőn előbbi csillagos öröm-egéből ide a' fekete földre ekkép lerántatik, midőn illy hallható hangon dörgi fülébe a' sors: hogy ember! — még pedig parasztember! akkor búskomolyan fordúl élettársnéjához, levert kedéllyel nézi őt, 's szól: „Anyjok! készüljünk éhezni" — 's megfogja fia kezét: „fiam! nem házasodhatsz" — „'s lányom hajadon maradsz."

Uraim! ne mondják önök, hogy e' festés költői, ne mondják: hogy elfogult philantrop ömlengések, nem! —

hazánk egyik néposztályának családi 's mezei életéből eleven kép ez, mit az élő tapasztalás annyiszor hitelesít, mennyiszer egy paraszt kunyhó rozzant födele alá, füstös falai közé pillantunk. Már pedig e' nép kezében volt, van és marad — az elmondott jogélvezetek mellett — földmivelésünk, ennek közvetlen kezelése alatt teng mezei gazdaságunk; 's azért ne csudáljuk: hogy a' gazdagodás derűjét olly soká nem ünnepelhetjük. Illy rendszer, illy törvény mellett — melly a' földiparra így ónsúlyként nehezedik — melly a' termesztő kedvét, erejét, életét így nadályként szíjja — addig uraim! gazdagok csak képzeletben lehetünk, de valóságban nem; mert nem levén, vagy gyéren, tökéletlen külidomban levén nyers termesztmények, nem müködhetik, annál kevésbbé haladhat a' nemesítö — a' müipar is, és ezzel pang a' kereskedés is — mint a' nemzeti gyarapulásnak most már egyedüli forrásai.

Innét a' következő corollarium ered: Kiki azon arányban adózzék valamiért, mivel bir, mellyben ezen valaminek hasznait húzza, jótékonyságával él. Ha áll ezen szent igazság, a' minthogy állnia kellene, akkor a' kilenczed és dézmának nemzet és mezőgazdasági tekintetből legkárosabb következéseit tagadnunk nem lehet, minthogy ezen adózási rovatokban a' mondott arány nemcsak alkalmazva nincs, de sőt több hiányai érezhetők. Vegyük fel például hazánknak külön vidékeit, — ollyakat: mellyekben a' föld termő ereje elevenebb, 's így míveltetése kevesebb erőt és időt kíván, — és ollyakat, mellyekben az gyengébb, 's ez által fárasztóbb munkát, több időt igényel, 's ezt tevőknek legott szembe tűnik a' nagy aránytalanság: így a' szepesi, vagy sárosi, vagy árvai földmíves, ki sovány földét háromszor, négyszer fölszántani, — gyakran trágyázni kénytelen, ha átméröleg egy hold földön 6 mérő gabonát akar aratni, szinte oda adja évi termésének kilenczed részét, mint azon békés- vagy csanádmegyei jobbágy, ki egy fölszínes szántás után, trágyázás nélkül, ugyanakkora földön 12—15

mérő buzát arat. Le van-e itt a' költség az egész haszonból húzva? hogy kitudva a' tiszta hasznot, reá aránylag vettethetnék a' nevezett adózás. Valóban nincs! 's mi sokszor megtörténik: hogy a' sovány földdel küzdő kárpáti parasztnak minden tiszta hasznát már maga a' kilenczed kimeríti; holott a' termékenyebb alföldi telkek jobbágyai a' tiszta haszonnak ¼-ét sem adják oda. És itt találhatni főokára annak, hogy silányabb vidékeinken számtalan elhagyott jobbágytelkek vannak, mellyeket dézma és robottartozás mellett ingyen sem vállal el senki.

Nemzetgazdasági szempontból véve a' dézmát, kellő figyelemből ki nem maradhat az sem, hogy a' kilenczed a' kamatoló tőkét, vagy is a' földnek évi termékenységét csonkítja, mert — jobb rendszer és kezelési mód hiányában — elismerve van: mikép a' termékenységnek egyik fő éltető anyaga a' trágya, melly nélkül húzamosan jövedelmező gazdaságot folytatni nem lehet, minthogy — tapasztalás szerint — a' természettől legbujább földek is folytonos míveltetésök által televényöktől megfosztatnak, melly hiány csupán trágyázás által pótolható. Már pedig azon rész szalma, melly dézma fejében a' paraszt telkéről elvitetik, oda trágya alakban többé vissza nem kerül, a' honnét a' telek termékenysége annyi részben, mennyiben a' dézma adatott, csonkulást szenved, — melly eset ha soká folytattatik, általa a' desertae sessiók száma szaporodik csak. A' hazai mezőgazdaságnak érdekében fekszik tehát az, hogy a' kilenczed és dézma, mint a' földipar szerencsés kifejlésének egyenes akadályai — megszűntetvén, pénzbeli kielégítésekkel cseréltessenek föl. *)

*) Lásd Erdélyi Jánosnak „Nemzeti Iparunk" czímű könyvét.

MÁSODIK SZAKASZ.

II. Mennyi kár és hátramaradás háramlik a' jobbágyra a) robot — b) a' dézma által?

a) Robot.

Nemzeti gazdagságot adja vagy a' sok termesztés, vagy a' sok pénz, vagy a' sok munka — együtt, vagy egyenként; de nemzeti boldogságot egyedül csak lelkiismeretes földmivelés biztosíthat hosszas időkre. Valódi honszeretet: a' jól mívelt föld, miként igazságos polgári alkotmány: valódi törvényes szabadság; ez szabad élelmi mezőt nyújt minden lakosnak, amaz e' mezőn gazdagodásukra sikerrel arat. Hogy ezen aratás megfeleljen a' termesztő becsületes igényeinek, meg a' reménynek, mellyet csirádzó vetésébe helyhezett, szükséges: hogy termesztésre szánt erejét okosan használta légyen, ennek pedig elérésére megkivántatik a' tulajdon 's tökéletesen elhatározott módoni birhatása a' földnek, melly néki mivelésül átadatott, úgy az időnek szabad használása; különben — ha a' földmíves ezek hiányával küzd, ha — midőn számol, 's becsületes nyereségéből nyúgalmasb jövőének alapját akarná letenni, e' szent óhajtásától kevésbé mérsékelt terheinek lerovása üti el — nincs emberi és nincs földi erő, melly megvédje enyészetétől az ipart, munkásságot, míveltséget! és így áll be a' szeretetlenség,

így a' hazafiatlanság, melly szó kiírásakor agyvelőm rázkódik meg: mert ha igazságosak akarunk lenni önmagunk iránt, ha nemzeti gyarapodásunk, mezei gazdaságunk sok lényeges kérdéseiben majdnem tespedésünket elismerjük, ha elhisszük azt, hogy igen igen szegények vagyunk — mint nemzet; el kell ismernünk, el kell hinnünk azt is: hogy mindezen érzékenyen sujtó bajoknak vezéroka a' hazafiatlanságban rejlik.

A' föld használásának vannak sok és különféle akadályai: de mind ezek értelmezve lesznek, ha azokat röviden természetieknek, és emberieknek mondjuk. A' természetiek legyőzhetők szorgalom, tűrelem, és ipar által; — bölcs tapasztalók szerint legtöbbe kerűl az úrnak földje míveltetése körűl a' rabszolgai, ennél olcsóbba a' jobbágyi, ennél a' béresi, ennél ismét a' napszámosi, 's végre ennél a' részesi munka. Az emberi akadályok egyedül emberszeretettel, 's e' forrásból merített törvényekkel háríthatók el; és csak ott reménylhet a' nemzet gyarapodást, ott tesz a' mezei gazdaság gyümölcsöző előlépéseket, hol ezen akadályok naponként kisebb menynyiségben, gyengébb, legyőzhetőbb erőben jelentkeznek.

Ha igaz az: hogy a' földiparra legsikeresben az időnek, és erőnek okos használása, szabad alkalmazása hat, igaz marad az is, hogy a' földmives, ki az elmondottak jogait egész mértékben nem élvezi, — mert a' robot, és dézma törvényesitése mind az idönek illő használását, mind az erőnek czélszerű alkalmazását az akarathű földmivelés köréből teendők sorából nem kis mértékben szoritja ki — leginkább érzi az anyagi hiányokat, a' szükséget, mellyek életére érzékeny teherrel nehezednek, vagyon 's tehetségbeli gyarapulásától eltartóztatják; maga 's családja kimivelhetésétől elintik: adója lerovására a' statust szegényitőleg tehetlenítik; lelke együgyüségére a' szeretetlenség, hazafiatlanság bűnös érzetét erőltetik; és minden jó, nemes iránt elrészvétlenitik, mert olly okok miatt kénytelen szenvedni, olly tények miatt kell hogy nyögje szegénységét, mellyeket legyőznie nem sza-

bad, elhárítnia tilos. Nincs erkölcsi állása, nincs polgári szabadsága, nincs szegény birtokán tulajdonjoga!

De hogy ez elsorolttak ne csak mint állitások maradjanak jelen iratcsomóban, hanem valóságuk felől is hitelesen győződjék meg az élet, és ennek emberei, lássuk egyenkint: mennyire igazolja az elméleti állitást a' gyakorlati eredmény?

Mondám: hogy az erőnek és időnek okosan nem használhatása miatt, mellynek oka kiváltkép a' robotban gyökeredzik, miként fönebb kimutatva van, leginkább érzi a' paraszt az anyagi hiányokat, a' szükséget, mellyek életére érzékeny teherrel nehezednek. Hogy ezen állitást a' föld népének eddigi állapotja igazolja, mindenki, ki ezen osztály kül 's beléletét tapasztalatainak egyik ágaúl tűzte ki, vagy ki rendeltetésénél fogva hozzájok közelebb áll, igennel erősíti; mert nem említve azt, hogy az ötvenkét hetes év mindegyikének két, vagy ha kivántatik négy napját is ura földének munkálásában saját kenyerén minden legkisebb munkadíj nélkül tölteni köteles; nem említve: hogy az uraság, és jobbágyság munkálatainak összeütközése miatt az utóbbi vajmi gyakran kénytelen egyik, vagy másik elkezdett mezeí, vagy kerti munkájának félbeszakasztásával menni el úr dolgára, nem említve azt sem: hogy a' robotból eredett gyakori károsodásán kivűl azon körülmény miatt, mivel nem tudja, mikor fog robotra rendeltetni, tulajdon gazdaságbeli munkálatainak elintézésére nézve mindig bizonytalanságban csüggedez, ezen fölül, ha e' robot távulabb eső majorsági földekre marhával fordítandó, hogy mennyire terhes a' parasztra? menynyire nehezítetik élésmódja? 's mi sujtólag hat reá igavonó marhájának romlása! mellynek leginkább a' korán eső tavaszi, és néha késő őszi szántáskor az által tétetik ki, hogy az minden hajlék nélkül, mivel az uraság például 200 négy ökrü ekével járó 800 ökörnek istálót adni nem képes, a' hideg esőket, 's az időnek egyéb metsző viszontagságait éjen át szabad ég alatt kénytelen rosz

tartás mellett kiállani, *) nem említve végre, hogy az említett munka idejében a' közlegelő, vagy bármiféle legelő nem bir azon táperővel, hogy a' rajta rágódó igavonó marha erősebb munkát, minő a' szántás, önromlása nélkül végezhetne, kell tehát a' jobbágynak szénával is ellátni szekerét, melly szénát pedig ő télre gyüjtött, 's most mégis robotra használja föl a' néki sehonnét meg nem térítendőt; illy eseményeknek tulajdonítandó aztán az, hogy a' paraszt, közelegvén az emésztő tél, marháin jól olcsón túladni kénytelen, minthogy t. i. ősszel közönségesen olcsóbb a' marha, 's tavasszal kettős áron szerzi vissza, hogy földesura, 's saját munkáit végezhesse; nem említve mondom mind ezeket, egyedül csak azt hozom föl a' fönebbi elismert állitás igazolására: hogy habár hazánk parasztjai több tekintetben kedvezőbb állással dicsekszenek is, mint az örökös austriai tartományok közűl némelylyekben a' földnépet látjuk tengni: mindazáltal az ezen tartományok parasztjainak jogai szigorúbb, és czélszerűbb ellenőrséggel vannak biztosítva; így a' magyar parasztnak saját földesura elleni keresetében az úriszék biráskodik, hol jóllehet a' megyei ügyész jelen tartozik lenni, mindazonáltal a' biróságot tevő táblabirák a' földesúr és nem az illető helység jobbágyainak meghivottjai, kik nála szállásolnak, nála ebédelnek, és hajloka alatt itélnek a' följelentett urbéri ügyek fölött; holott az austriai parasztnak a' földesuri viszonyokból származó követelései annyira a' földhöz tapadvák, hogy az illy követeléseket, például adósságokat, ha három éveseknél nem régibbek, az új földesur is tartozik kifizetni; sőt Alsó és Felső-Austriában, Steyer, Illyr, Slézia, és Gács tartományokban illynemű követelések nagyobb biztositása végett a' jószág értékének első nyolczada hypothecául jeleltetett ki; mi több az utóbbi tartomány országos Rendei az örökváltságra is hajlandóknak jelenték magokat az 1844-ki tartományi gyülésen, 's ezen emberbaráti szándékuk kivitelétől csak az idő rövidsége ejté el őket.

*) Lásd Erdélyi János „Nemzeti Iparunk" czimű könyvét.

Az itt említettekből önként következik a' második állitás igazsága, t. i. hogy a' parasztot jelen urbarialis helyzete, vagyona 's tehetsége gyarapításától eltartóztatja. Mert vegyük föl a' napokat, mellyeket törvény állapított meg, mint urasági munkában töltendőket, minden hétre két gyalog napszámot: egyet 25 v. krajczárjával, mert ennyit alföldön gyermekeknek is fizetnek szénatakarásért, lesz a' 104 robot napszámnak összes értéke 43 fr. 20 kr. Ehhez adva a' hosszú fuvar eltörlése helyett fölállított két napi szekeres munkát, úgy az uraság számára egy öl favitelt egy egy forintjával, hasonlókép füstpénz fejében fizetni rendelt 2 fr. 30 krt., megy az egész összeg 48 ft. 50 kr.

E' mennyiség 30 vagy 40 hold nagyságu jobbágytelek irányában nem igen soknak látszik, mert könnyen számoltunk, de ha hozzá értjük, hogy e' pénz a' parasztra nézve tiszta, legtisztább veszteség, hogy ez részére más oldalról nemcsak pótolva nincs, de sőt idejét itt töltvén, az alatt sajátját is elhagyni kénytelenitetik, 's ez által, kivált ha később az idő kevésbé kedvezend gazdasági munkálatinak, reá sajátja körül a' károsodás igen is világos; ha végre a' kilenczedet 's tizedet sem felejtjük ki számolásunkból, akkor már sokalni is fogjuk ama kitett nehány forintot, mellyeket ha kedve, akarata szerint telke javitásába fordíthatandott, mind ő bátrabb homlokkal nézhetne az idők viszontagságai felé, mind a' földesúr jobb kedvvel olvashatná a' váltság összegét.

Nem szóllok itt, mert nem föladatom, a' jobbágy egyéb igen sok pénzbeli terheiről, mellyekhez ha a' robot deperditát is adjuk, nemcsak sokalni, de igazságtalannak lenni is hisszük; igy, hogy többekről hallgassak, Fejérmegyének 1766-ban házi adója tett: 7000 ftot, már 1773-ban, t. i. az urbér behozatalával 19.873 forintot; Hevesnek szinte házi pénztára 1766-ban 8359 fr. 45kr., 's már 1773-ban az urbér behozatalával 25.086 for. 21 kr., 's Magyarország valamennyi megyéiben 1766-ban a' házi pénztár mennyisége volt: 716,303 for. 17 kr.,

1773-ban pedig 939,292 for. 40 kr.; melly különbség magában véve a' dolgot, még nem lenne ok keserű következtetésekre, mert minél közelebb jár egy nemzet tökéletesedéséhez, állása annál több költséget igenyel, ha a' fizetés ne pusztán csak a' népre tolatott volna.

Ha a' robotnak előbb kitett igen csekély értékét szinte illy egész összegben akarjuk látni, vegyük föl egész Magyarország jobbágytelkeit, mellyeket az 182⁸/₉-diki országos összeirás, egy tekintélyes országgyülési követnek közülésben tett nyilatkozata szerint 250,000-nek lenni állított; tudván ezen egész számot, egy állományra 48 fr. 50 kr., mint egyedüli robotdíjt véve föl, kitetszik, hogy parasztjainknak évi robot deperditája 12,208,333 fr. 20 kr. Ezen fölül találtatik jobbágyfalvainkban 783,364 házas, és házatlan zsellér, az elsőbbek 18, az utóbbiak 12 napi robot munka szolgálata mellett érdemelnének 6 fr. 10 krt. és 5 frtot, mellyből, mivel nem tudhatni különösen mennyi a' házas, és menynyi a' házatlan zsellér, közép napszám díja: 5 fr. 35 kr. Sokasítva e' tétellel a' fenn kitett zsellérszámot, lesz az általános összeg — 4,372,115 fr. 40 kr. Ezen tétel annál nagyobb hitelességet érdemel, mivel belőle a' százezrekre menő házas zsellérek által fizettetni rendelt pengő forintok, valamint az ölfa-vágási napszám, egészen kihagyatvák. Már most ezen egészet a' fennebbivel öszszesítve, kijő: hogy parasztjaink egy évi robot deperditája tesz: 16,580,449 frt. váltó pénzben.

Ha már e' pénz, melly eddigi czélszerűtlen kezelése mellett majdnem felére elvész, ugyanazon állományokba fektettetnék be javításképen, 's a' fölösleg használtatnék másfelé kedv és akarat szerint; ha e' pénznek alapja: a' munka, melly — ismét egész számmal élve — a' fenn kiírt jobbágyállományokért, évenként minden néven nevezhető robotot 106 napra, 's a' zsellérekét közép számmal 15 napra értve, összesen 43,080,449 napot tesz, jobbágyföldek lelkiismeretes mívelésére, fák ültetésére, kertek, szőllők nemesítésére, 's más czélszerű

munkálatokra, például a' jobbágykunyhók becsületes házzá átalakítására, ugyanazoknak szabad akaratuk szerint fordítatnék, bizonyosak lehetünk, hogy parasztjainkat nem látnánk ott a' szegénység, és butaság rongyos viskójában fetrengeni, hol ma fájdalommal szemléljük őket, hanem örökre megváltott szabad, és gazdag polgárai lennének a' szerencsés hazának!

De e' fölött más, a' státusra érzékenyebb, 's magára a' parasztra maradandóbb veszteség, sőt örökös kár háromlik a' robot, 's ehhez tartozók miatt onnét, hogy maga 's földesura jószágainak folytonos mivelésével el levén borítva, saját 's gyermekeinek polgári kiképeztetésére nem marad ideje, 's ha télen át, midőn a' nyugvó természet a' munkás erejének is pihenést enged, el is küldi fiát az iskolák falai közé szerezni — nemzetét, hazáját, és saját erkölcsi 's polgári állását érdeklő tudományokat, vagy legalább módot, 's ez által reményt azoknak idővel megszerezhetésére; már tavasszal, fölébredvén a' természet téli szunnyadozásából, a' föld is mivelésére szóllítja ki a' munkást, legott leteteti vele a' könyvet, 's mezőre küldi telkét rontani, mig maga robotban szánt. Sőt maga e' robot nem ritkán mételye a' jobbágy erkölcsiségének, mert kivált népesebb urodalmakban az illyen télen át, vagy akkor sem iskoláztatott suhanczok nagyobb számmal gyülvén ott össze, a' legczifrább káromkodásokkal, erkölcstelen beszédekkel, külcsönös eltántorításban töltik a' napot. Hány ártatlan veszté már el lelke szentségét illy gyülekezetekben! Láttam a' nagykanizsai, és csáktornyai urodalmakban télen trágyahordásra parasztjainkat nagyobb számmal robotolni, hova majdnem fejenként mindegyik pintes korsóban hozott pálinkát magával, az idősbek kulacsokban; 's napszámban nem dolgoztak, hanem ittak, 's hogy a' botos hajdut nógató parancsolásitól elnémitsák, volt gondjuk ennek is száját az edény részegitő tartalmával betapasztani, 's eszét eláztatni, mert hiszen ő is ember! 's innét van azután, hogy növésök elvész, hogy törpék maradnak úgy testre, mint lélekre; és

a' nyomort, mellybe illy útoni erkölcsi romlásuk taszítá, szinte homlokukon viselik, habár a' ruházat foltos rongyai nem hirdetnék is.

E' bajon, melly statusra, parasztra egyiránt baj, csak alapos erkölcsi oktatás, szabad lábon, segíthet; úgyde ettől is, engedjenek meg uraim! őszinteségemnek, mert tisztelet, becsület, de igazság is! ettől is eltartóztatja őket a' robot. Szinte látom a' meglepetést önök homlokránczain: „hiszen vasárnap csaknem kergetik a' parasztot robotra?" Épen nem, mert a' hetedik napot már isten a' teremtéskor nyúgalom napjának rendelte vala, ez tehát megadatik a' parasztnak is; de értsük egymást, sok helyt, több helyt a' rovásolás épen vasárnapra esik, mert e' miatt a' földesúr sem akar munkanapot pazarolni, a' paraszttal sem akar pazaroltatni, azért vasárnap, mint nyúgodalom napján, teljesíteti; 's ekkor is nem délután, mert ekkor tiszturaim a' hosszú hétnek fáradalmait szintén rövid mulatsággal szeretik fűszerezni, 's a' paraszt is örömestebb verekedik a' korcsmában, hanem délelőtt, mert ekkor úgy sincs más, mint csak predikáczio vagy papolás és isteni szolgálat!

Én a' robotot már csak e' tekintetből is, mellőzve minden anyagi károkat, mellyek belőle származnak, nem nézve a' hasznot, gazdagságot, melly megváltása után igérkezik, eltörlendőnek itélem; mert valamint egyesek, ha erkölcstelenek, vallástalanok, soha gazdagokká nem lesznek, hacsak illyenekké már a' véletlen születés nem tevé őket; erősekké pedig épen nem, sőt naponkénti szellemi sülyedésök maga után rántja az anyagit is: úgy nemzetek is, ha külön ágai míveletlenül, erkölcsi kiképzés nélkül hagyatnak, soha tartós erőre, valódi gazdagságra ne számoljanak. Róma addig volt a' földnek, és népeknek istennője, mig polgárai erkölcsösek, szilárdak voltak, és megszünt az lenni, mihelyt népe erkölcstelen puhaságra fajult. Hazánkban a' földmívelő néposztály közt fekszik a' néperő, itt lelhetünk hét, nyolcz milliót; e' millióknak elfelejtett jelene, bizonytalan jövője a' mélységből kiált

föl hozzátok uraim! Uraim segitsetek elkorbácsolt inségén, hogy magatokon is segítve legyen!!

Midőn mind szellemi, mind anyagi tekintetben illy elhagyott, illy alásülyedt helyzetben látjuk azon erőt, mellyre földünk mivelését, gazdagságunk gyarapítását biztuk; mellynek kezébe adók a' félig telt erszényt, hogy egészen kitömve szolgáltassa azt vissza, ne csudáljuk: hogy szép ohajtásinkban semmire sem megyünk; hogy mezőgazdasági tekintetből ott állunk ma, hol évtizedek előtt voltunk. Mert nem kell valakinek azon gondolattal megbarátkoznia, hogy a' paraszt együgyü, sőt némellykor ostoba is, azért nem képes helyzetét más előtte állók helyzetével hasonlatba tenni, 's innét elégedetlenséget következtetni; sőt inkább tette is, és teszi ezt a' paraszt bárki eredjen vele szóba e' mezőn; mert habár apját, nagyapját látta is szintén robotolni, habár tudja: hogy minden ő előtte élt, és vele együtt élő parasztok nem különben kiadák, és kiadják a' kilenczedet, és tizedet; és habár a' szokás törvénye alá rendelt körülményihez hozzá erőlteté is, azért talál ő mégis, mi a' dolog iránti buzgalmát lecsapolja, szilárd, kitürő munkájától elkedvetleníti; mit eléggé bizonyitnak ama sok apró árendások Csongrádban, Hevesben, Zalában, kik egykor telkes jobbágyok, később elhagyva telkeiket, apróbb majorsági földeket haszonbérlének, mert így sokkal könnyebben fedezhetik szükségeiket, kevesebb megerőltetésbe kerül élelemkeresetök.

A' földmivelőnek tőkéje a' föld, mellynek évi termése a' kamat, mellyet élelmére, gyarapodására fordít. E' terméskamat annál dúsabb, annál több nyereség, minél kevesebb erővel juthatni hozzá. E' tan szerint tehát a' földtulajdonosoknak ugyanazon nagyságu földbirtokukból több tiszta nyereségök van, mint a' haszonbérlőknek, 's ezeknek ismét több, mint a' jobbágyoknak: mert a' tulajdonos sok helyt ingyért munkáltatja földét, e' mellett dézmától ment, a' haszonbérlő saját belátása szerint ügyekszik robot és dézmamentes holdjait jövedelmezőbbekké

tenni; mig a' jobbágy mindkettőből csak a' maradékot fordíthatja telkére, e' mellett terhei is mérték fölöttiek. A' jobbágynak tehát terméke legtöbbe kerül, és még is piacza ugyanaz, termésének ára ugyanaz, mi amazoké, sőt sokszor alantiabb, mert ez szegény körülményeinél fogva szüntelen szükséggel küzdve, mindjárt aratás után gabonája egy részével megjelenik a' vevőknél, a' mikor több lévén a' gabona kisebb annak ára is, mig amazok biztosabb helyzetöknél fogva várhatnak addig, mig a' fogyasztás magasabb árt szab magtáraik tartalmára, 's ekkor bővebb nyereséggel térhetnek vissza, 's vidorabb kedvvel, ujabb erővel foghatnak tőkéjök kamatoltatásához, holott a' paraszt, ha fölszámolja a' bevetett magot, 's ennek általános fizetését, lehuzza ebből a' munkát, az erőt, mit rá fordított, leszámítja a' kiadott, vagy hiadandó tartozásokat, tiszta nyeresége alig leend annyi, hogy feleségének egy pár piros csizmát vegyen rajta. Illyen körülményei közt, hogy kedvét telkének további hü munkálásától elveszti, magától következik, 's azt csak kénytelenségből míveli, honnét a' mezőgazdaságra, 's önmagára is gyógyíthatlan sebek támadnak.

A' robotolási rendszernek tulajdonitható nagy részben az is, hogy a' paraszt országos tartozásainak lerovásában majdnem mindenütt restantialis állásban vagyon, igy a' leggazdagabb, 's legtöbb adófundussal biró Bácsmegyében is **1840**-ik év végével **175,335** ft. **10**$^{29}/_{32}$ kr. hadi adó vala fizetetlen, mihez hasonló aligha történnék, ha fölszabadított állásban a' fölebb kitett napszámokat akár saját földe gyarapításán, akár pénzes munkában tölthetné, 's ha az alább elsorolandó dézmamennyiséggel maga élhetne.

Van még mostani urbéri törvényinkben, mellyekben a' robot főtétel, egy a' törvényhozók által elmellőzött hibás tényező, melly kedvezőleg ugyan egy parasztra sem hat, de terhelési tekintetben némi osztályozást tesz köztök. Az emlitett törvények t. i. a' jobbágyföld értékét nem veszik az attól szolgálandó úri tartozások alapjául, mert

annyi napot köteles robotolni a' torontáli, vagy bácsi paraszt, mint az árvai, vagy szepesi, holott ezen megyékben ritkán termeszt a' jobbágy annyit, hogy abból, egyéb járulékokat nem említve, hazai 's uri tartozásait letisztázhassa. Ehhez járul ama sajnálatos körülmény, hogy telkének, 's kivált közös legelőjének olly részével is, melylyet egyébiránt természeti fekvésénél fogva termesztésre nem fordíthat, vagy forditnia nem szabad, egyéb házi szükségeinek födözésére sem használhatja; 's ha némelylyike házának jó karbani tartására, 's tüztőli veszedelem elhárítására bolthajtást, kéményt építeni, vagy egész házát is téglából kiállitani akarná, e' czélra meg van töle tagadva a' szabadság haszonvehetlen földét ide hasznosítani; igy a' somogyi jobbágyok helytartói rendelet által tiltatának el téglaégetéstől. Illy tények szeretetet, vonzalmat a' haza, a' nemzet érdekei iránt nem fognak a' nyolcz milliónak lelkében föleleveníteni, mert a' paraszt az utólsó analysisben oda jut, hogy a' hazának csak igen kevés kedvezésiben, és jogaiban sem részesítetik, mig ellenben vállain elég teher pihen.

b) **Dézma.**

Ha áll a' következő értelmezés: A' mezei gazdaság azon tan, melly szerint a' természet annak munkálkodásai által termesztő erejének minél fennebb fokára minél kevesebb költséggel vezettetik, 's mintegy kényszeritetik, akkor a' *dézma* még csak fogalomban sem állhat meg; mert kérdésen fölüli igazság az, hogy közérdek mindig önérdek által emelkedik, kevés eset van, mellyben az emezt kamatnélküli, vagy tőke vesztési áldozatokra erőltetné. Ki becsületes uton saját érdekén működik, az működik a' közérdeken is; ki saját birtokát nagyobb termesztő tehetségre készítgeti, hogy nyeresége több legyen, az közvetve a' hazai termesztés tehetségeit bőviti, mert közönség csak ott erős, ott gazdag: hol

egyesei gazdagok és erősek. Ám csavarjuk a' kérdést a' hogy akarjuk, az tagadhatlan marad mindig, hogy jólétet, biztos jövedelmet csak szorgalom és szabad gazdálkodás szülhet.

Kérdem most: van-e a' dézma gyakorlatában, de van-e egyszerü eszméjében, mellyet pusztán csak elméleti okoskodásokra alapítsunk — következetes gazdálkodási lehetség? van-e méltányos inger a' szorgalomra? A' termesztő termeszt, hogy legyen élelme, legyen anyági haszna, mellyel ismét szellemit gyűjtsön; de termesztését a' kilenczed érzékenyen dézmálja, mellyről pedig rég meg vagyon már mutatva, hogy az úgynevezett brutto-termesztésnek kilenczede a' termékenyebb földeken is a' tiszta jövedelemnek harmadrészével fölér, a' soványabb földeken pedig néha nemcsak az egész tiszta jövedelmet, hanem az investitionak, azaz a' mag- és munkabérnek is egy részét elnyeli; avvagy adatik ez által inger iparkodásra, szabad gazdálkodás általi anyagi gyarapulásra? — Sőt ellenkezőleg a' dézma puha párnát nyújt az elkeseredett néptunyaságnak, 's innét eredő köznyomornak, melly nyomor aztán valódi temetője a' földmívelésnek; innét van, hogy az is, mi termesztetik, silány, és a' közszükségeknek tökéletes fedezésére soha, vagy csak ritkán elég.

De lássuk magát a' földmívelést egyeseknél, hogy igazságosan következtethessünk az egészre. Mágocsi urodalom 1839ben — az I. tábla szerint — beszedi az év dézmajárandóságát 1418 kereszt- és 19 kévében; ezen összeget, mikint a' táblázat mutatja, részenkint nyomtatás alá bocsátja. Különösen 5/2 jegy alatti bizonyitvány szerint majorsági földön termesztett 107 kereszt és 10 kéve zabot; 6/2 bizonyitvány szerint pedig ugyanazon nyomtatók általi kinyomtatásra nyárutó 30-án 232 kereszt 6 kéve zabot; jövedelmezési eredmény az lett, hogy a' majorságiak 218 2/3, a' dézmafélék pedig 408 2/3 p. mérőt adtak; vagyis lehuzva a' lehuzandókat, a' dézmabeliek minden kereszt után 19 itczével kevesebbet jö-

I. Tábla. Utas. bel. S.

Táblázata

a' mágocsi urodalom kinyomtatott gabona-mennyiségének 1839-ik évben.

Bizonyító irómány jegye	Neve a' helynek, és nyomtatás alá adott gabonafajnak.	Nyomtatás alá adatott: Buza, Tiszta	Nyomtatás alá adatott: Buza, Kétszeres	Nyomtatás alá adatott: Rozs	Nyomtatás alá adatott: Zab	Beméretett: Buza, Tiszta	Beméretett: Buza, Kétszeres	Beméretett: Rozs	Beméretett: Zab
		20 kévés keresztek				pozsonyi mérő			
1/1	Augustus 14-én Próba	3	3	3	3	4 1/8	4 1/8	3 5/8	4 [illegible]/8
2/2	Aug. 17. Mágocson dézma	115 13/20	,,	,,	..	168 2/4	,,	..	..
3/2	Aug. 19. ,,	,,	..	106	..	..	..	117	..
4/2	Aug. 24. ,,	..	..	70	,,	..	..	97 2/4	..
5/2	Mágocson majors. gabona	..	,,	..	107 10/,,	..	,,	..	218 2/4
6/2	Aug. 30. Mágocson dézma	,,	,,	,,	232 6/,,	..	..	..	408 6/4
7/2	Aug. 31. ,,	..	..	135	..	..	..	181 3/7	..
7/2	Sept. 2. ,,	..	170	,,	..	..	221 2/8	..	..
9/2	Sept. 7. ..	,,	,,	65	..	..	,,	89 1/4	..
10/2	Sept. 11. ,,	,,	120	,,	..	..	141 1/4	..	..
11/2	Sept. 13. ,,	,,	,,	104 6/,,	..	..	,,	126 2/4	..
12/2	Sept. 28. ,,	,,	160	,,	..	..	207 3/4	..	..
13/2	Oct. 4. ,,	,,	128 14/,,	,,	..	..	164	..	..
	Összeg =	118 13/20	581 14/,,	483 6/,,	342 16/,,	172 7/8	783 3/8	615 5/8	631 5/8

vedelmeztek. Már pedig dézmagabonája, válogatott gabonája a' parasztnak, 's ha mégis illy gyér-fizető, mikép jövedelmezend az, mit telkére szállított?

Valljon mi itt a' különbség oka? a' földek ugyanazon természeti tulajdonságuak, ugyanazon közel egymásmelletti nyomásban fekszenek; avvagy nem veszik önök észre itt a' dézma büvös ellenhatását? Az uraság míveli földét lelkiismeretesen, még pedig nem robottal, mert ennek tetemes részét 10 ezüst krajczárral megváltatja, mikint alább kitűnik, hanem saját erejével; mert elvitathatlan birtoka, megadja földének a' zsírt, nem tagadja meg tőle a' szükséges munkát, tudva azt, hogy minél többet és jobbat termeszt, annál többet és jobbat aratand; a' mi a' parasztnál nem igy van; neki kevés ok ajánlkozik a' mesterséges, a' költséges erőhasználásra szántóföldén, mert irányában az eredmény megfordítva áll, neki osztozni kell, még pedig minél nagyobb termésre erőlteté földét, annál nagyobb mennyiségben történik az osztály is, kevés kivétellel, termesztménye minden nemeiben. És innét van, hogy jobbágytelkeinken évről évre átalános mezőgazdasági tekintetből nemhogy haladást, öregbülést tapasztalnánk, melly az országos gazdagodásra előre taszítólag hatna, de inkább évről évre termését kevesbedni látjuk; 's ez oka egyszersmind a' gyakori élelemszükségnek, éhhalálnak, melly az 18$^{16}/_{17}$-iki évben olly csapást ejtett mezei gazdaságunkon, elvonván mívelésétől az a' nélkül is kevés erőt, hogy csak magában Aradmegyében 18,062, Krassóban 10,485, Szathmár, Bereg, Biharmegyékben, tehát a' legtermékenyebbekben közel 26,000 polgárt ejte áldozatul; vagy egész számban 54,547 embert. *)

Hogy e' mennyiségnek legalább is $^{2}/_{3}$ada jobbágy volt, megmutatásától fölment a' robot és dézma, mert ha fölvesszük, hogy Szerémben az 1828-iki összeíráskor találtatott adó alá eső föld 128,823 hold 2000 □ ölé-

*) Vaterland. Blaetter 1820. Nro. 6.

vel, mellynek évi közép termése 2,474,445 pozs. mérő; vagy a' két ezer öleseket 1200 □ ölesekre leszámitva, találtatott 214,705 hold, mellyet arányositásba téve az évi középterméssel, egy holdra jő 11 pozs. mérő. Hietzinger után a' katonai végvidéken egy 1,600 □ öles holdon átalában 10⅓ pozs. mérőt aratnak *), vagy az emlitett holdakat 1,200 □ ölesekre leszámítva, mintegy 8½ pozs. mérőt; birván ekkép a' termékenyebb Szerémnek, 's a' kevésbé termékeny végvidéknek egy holdróli középtermési adatát, annál könnyebb egész országunk jobbágyállományainak évi középjövedelmére, 's az innen leszámitandó dézmára következtetnünk, minthogy a' végvidéki ezredeknél hazánk hegyes vidékinek telkeit sem tarthatni terméketlenebbeknek.

Vegyük fel most az 1828-iki országos összeiráskor találtatott 6,498,506 hold jobbágyföldeket, vagy mi a' valószinüséghez inkább közelit, Fényes Elek Magyarország statistikájában kitett adóalatti 6,992,962 hold szántóföldet, mellyből azonban kihagyva az ⅓-dot, mint évről, évre ugarra hagyottat, marad évenkinti termesztésre 4,661,974⅔. Ezen mennyiséget öregbítve a' két termésadat középszámával, egész számban 10 pozs. mérővel, a' jobbágytelkek évi középtermése lesz 46,619,740 pozs. m., mellyből urasági kilenczed czím alatt évenkint adatik 5,179,971 2/9 pozs. mérő szemgabona; és ha e' gabonamennyiséget pénzmennyiségre huzzuk le, 's legyen az bár miféle nemü, mérőjét két váltó forintra téve, átalános értéke lesz 10,359,942 frt, 24 kr.

Ha végre szám alá vesszük a' bordézmát is, és a' 351,007 hold szőllőből, mellyet helyes jobbágyaink a' királyi városi polgárokkal együtt birnak, az elsőbbek számára csak 200,000 holdat tartsunk fenn, parasztjaink évi tartozásait még inkább sulyosoknak ismerendjük. Vegyük fel például ezen összegtől járandó dézmának közelitőleges kitudására a' II. tábla alatti rovatokat,

*) Fényes Elek M. O. Statistikája.

II. Tábla.

Táblázata
a' mágocsi urodalom által beszedett bordézmának 1838-ban.

Neve a' szöllőhegynek	Szöllő nagysága kapás számra	összes termés fehér	összes termés vörös	dézmajárandóság ötöd czímben fehér	dézmajárandóság ötöd czímben vörös
		a k ó		a k ó	
Jenöi hegy	611	$38^{2}/_{4}$	$481^{3}/_{4}$	$7^{45}/_{,,}$	$96^{23}/_{,,}$
Harczi hegy	590	,,	$1439^{1}/_{4}$	,,	$287^{56}/_{,,}$
Kisp. herczegvölgy	$159^{3}/_{4}$	,,	$236^{2}/_{4}$	,,	$47^{18}/_{,,}$
Kisp. varjuvölgy	$125^{3}/_{4}$	,,	$74^{3}/_{,,}$	,,	$14^{58}/_{,,}$
Öreghegy	$435^{2}/_{4}$	12	$447^{3}/_{,,}$	$2^{25}/_{,,}$	$89^{42}/_{,,}$
Hajdúhegy	$147^{2}/_{4}$	,,	$112^{1}/_{,,}$	,,	$28^{16}/_{,,}$
Paphegy	$147^{2}/_{4}$	,,	$141^{1}/_{,,}$	,,	22
Kutyahegy	$50^{2}/_{4}$	,,	$26^{2}/_{,,}$	,,	$5^{25}/_{,,}$
Büdösköz	$261^{2}/_{4}$	$15^{2}/_{,}$	$529^{2}/_{,,}$	$3^{6}/_{,,}$	$105^{57}/_{,,}$
Nagyhajmás és horváthegy	$127^{2}/_{4}$	,,	$200^{3}/_{,,}$	,,	$28^{42}/_{,,}$
Némethegy	127	,,	295	,,	$42^{20}/_{64}$
Összeg	$2880^{1}/_{4}$	66	$4185^{1}/_{4}$	$13^{12}/_{,,}$	$751^{37}/_{,,}$

ezekből az urodalom számitása szerint kitűnik, hogy $2880^{1}/_{4}$ kapás jobbágyszöllő 1838-ban termett összesen $4050^{3}/_{4}$ akót, mellyből 5-öd czím alatti dézmajárandóság tesz 758 akót, 11 itczét. Ezen adatból annál biztosabban lehet az egészre következtetni, mert benne — mikint láthatni — különféle faju és termő erejü szöllő földek jegyezvék ki. A' $2880^{1}/_{4}$ kapát (1 kapa = 200 öl) 1200 ☐ öles holdakra áttéve, lesz 480 hold, 50 ☐ öl. Egy holdra az évi középtermésből jő középszámmal mintegy 10 akó, 's igy a' legkisebb mennyiség, mit hazánkban egy hold terem; ezzel sokasítva a' jobbágyszöllőket, ezeknek évi termése jő ki 2,000,000 akóban, mellyből, mivel a' bordézma majd ötöd, majd heted, majd kilenczed, majd ismét tized czím alatt szedetik, nehogy inkább többet, mint kevesebbet mondjunk, a' kilenczedet tüzzük adózási szabályul, dézmafejében lehajul évenkint 222,222 akó (sokkal kevesebb, mint

egyes megyék, vagy urodalmak dézmakönyvei mutatják), — egy akót egyre másra 1 ezüst forintra téve, lesz váltó értéke 555,555 fr.

Összevéve ezekután mindazon tartozásokat, mellyek, mivel eredetöket urbéri rendszernek tulajdonitják, a' paraszt által évenkint fizetendők, azok átalános pénzértéke tesz 27,495,946 frt, 48 krt.

Ezen nagy összeget, mint kamatját nézhetjük egy roppant tőkének, melly a' parasztoknak ab immemoriali kölcsönöztetett ki. E' tőkének egész összege, ha a' rendes 6 száztólit vesszük, tenne 458,265,766⅔ forintot. Pedig ha nézzük a' 10 millió hold földet, melly jobbágyainknak használatul, kezelésül átadatott, 's számítva a' 40 pengő forintot, mint egy holdnak értékét, és nem felejtve ki a' parasztnak évenkint 25 millióra rugó országos adózásait sem, mellyeket szinte mint jobbágy fizet, vagy szolgál, szóval: ha figyelembe vesszük az átalános jobbágyi évenkinti minden nevezetű adózást 52,495,946 frt, 48 krt; — azt kell mondanunk, hogy a' tőke már cum censuum censu ki van fizetve; kivált ha Csongrádmegye népszerű követének, Klauzál Gábornak az 1844-iki országgyülés őszhó 15-én kerületi ülésben tett abbeli nyilatkozatát is hozzáértjük, a' minthogy a' részrehajlatlan igazság hozzá érti, hogy 1790 óta, tehát félszázad alatt, a' földmivelő nép 366 millió ezüst forintot adózott, mig a' dúsabb nemesség ezen évek folytán alig 68 millióval járult a' haza oltárához, holott a' 10 millió hold jobbágyföldnek, mint tőkének, 100 váltóforintjával, 's ezt azért veszem, mert néhol veszik ugyan 60, de máshol 20 p. forintért sem kell, összes értéke tesz 1000 milliót, 's ennek kamatja 1790 óta kétszer annyit vagyis 2,289,797,300 frtot tesz.

Hazafiak! önök, kik e' sorokat tán — olvasandják; óh ne vegyék az ide kiirt számokat, mint csupán illyeneket! keserü és bánatos könyeseppek azok, megolvasva a' nép szeméből, melly már egy ezred óta esőzik, és fölszáritására még nem viradott nap, mellynek melegitő

sugárai elgőzölögtették volna a' harmatot. Egy ezredév! uraim, és nem melegedhetni nap sugáránál, nem mondhatni, hogy: „én is szabad ember vagyok". — Óh ez szörnyü kín! Az ég alatt és a' föld szinén nincs ennél bánatosabb érzés!

És ezek a' károk, ezek a' hátramaradások, mellyek a' robot és dézma által jobbágyainkra nehezülnek. Hogy azonban mellyik károsabb a' mezei gazdaságra, mellyik gyászosabb hatásu a' földmívelőre? annak elhatározása a' birák itéletét várja, én mindkettőt egyiránt ollyannak tartom. 'S azért a' bajon segitve csak ugy leend, ha mindkettő kiirtatik, 's megváltására más igazságosabb mód használtatik, melly a' földmíves osztályt se károsítsa, és a' földtulajdonosnak is megadja — a' mi övé.

III.

Minő azon hasonlítólagos haszon, melly a' földesurra a' robot és dézma használásából háramlik?

a) Robot.

Ezen föladat kedvező megoldása majdnem megerőltetésbe kerül, minthogy sokkal könnyebb lenne annak ellenkezőjét kimutatni. Vigasztal azonban azon tapasztalási ok, hogy földbirtokosaink meglehetős része a' kiadások rovatába csak ollyan költségeket szokott tisztán költségeknek följegyezni, mellyeket egyenesen erszényéből, vagy pénztárából adott ki. Nálok mezőgazdasági munkájuk körül csak pénzes napszámosok, 's félig a' szegődött béresek munkadíja teszi a' kiadás egyik rovatát; a' robot — mint egészen istennek ingyen ajándéka, tiszta nyereségnek nézetik, mert a' bemért gabonamennyiség tiszta jövedelmét leszámitáskor a' robot soha sem kevesbiti. A' mennyiben tehát ezt tapasztalásból tudom, ama hasonlítólagos haszonnak, melly a' földesurra a) a' robot, b) a' dézma kezeléséből háramlik, elszámlálására kiereszkedhetem, melly azonban hosszúra csak azért sem terjedhet, annál kevésbé végtelenre, mert a' robotból eredő haszon nehány szóval elmondható.

Ha van a' földesurnak a' robotban haszna, ugy ezt leginkább ott leljük fel, hogy az az év minden részein, minden előadható munkára készen található a' nélkül, hogy mértföldnyi távolságra templomokban kellessen kihirdetésekhez folyamodni, 's ekkor is, mivel a' munka, idő által érlelt 's végzendő, napszámosi veszteséges zsarolásoknak lenne kitéve, mikint az 1843-iki aratáskor

valóban sajnálattal vala szemlélhető Hevesben az Almásyak földén még nyárutó végén is szárán látni az elérés miatt szeme hullatott üres kalászokat. Mert ezen év gabonatermésre különösen áldó volt, 's a' részes aratók mindenfelől lefoglaltattak, sok helyt nem kis áldozattal, csakhogy a' gazda gazdasági czikkeivel készen legyen, 's ne kényszerüljön később kétszeres áron visszavásárolni a' most könnyen utnak eresztett ajánlkozó erőt. Illy látványoknál önkénytelenül lepi meg a' honfikebelt ama gondolat, hogy e' honnak az is bajára van, ha isten bő terméssel áldja meg mezeit, és az is sérti, ha a' termés szűkebben felel meg a' munkás igényeinek; mert az első esetben nem birunk vele, a' betakaritási kezelés néphiány miatt erőnk fölötti, a' másodikban pedig szükségnek, éhhalálnak vagyunk kitéve.

Mindezen bajok kisebb mértékben szemlélhetők a' hazának azon részein, mellyeken a' népesedés sűrűbb levén, több kezek ajánlkoznak munkára; hol az urodalmak széles határai nem pusztai magas halmok, hanem faluk házai által jelelvék ki; itt a' földesur robotbőségben levén, az előbbi félelemnek kitéve nincs, mert az aratást is nagyobb munkák közé sorozván, a' heti két napot minden telkes jobbágyával kettőztetheti, mint ezt a' törvény tennie megengedi, habár termésének illy kezek általi le- és betakaritásában kevesebb is a' köszönet; mert hogy a' jobbágy, kit a' tizenkét órából álló nap minél előbbi eltöltésénél egyéb nem tartóztat földesura tarlóján, olly lelkiismeretesen nem kötöz kévéket, nem rak csomókat, 's az elszórt kalászok gereblélése közt inkább eldalolandó népénekére, mint az összegyüjtendő hulladékokra fordítja figyelmét, mint a' pénzes, vagy részes munkás, ez magától értetődik; a' részes munkásnál mindezt máskép teljesíteti azon tudat, hogy a' legutólsó öszszetakarított szemben is részesül, 's munkadíja azzal is több.

A' robotolással megmívelt, le- és betakarított termésmennyiségből a' fenn kitett szokás miatt a' földbirto-

kos mindig több tiszta hasznot lát, mint mellyet béres, vagy pénzes, vagy részes napszámokkal gyűjt csűrjébe, mert az aratók által sorba fektetett kepék minden előleges kijelölések nélkül haza hordhatók, 's csak a' cséplés, vagy nyomtatás után kell részt adni, holott ellenkező esetben szegődött cselédek saját igás marháinak vontatásával, vagy pénzen fogadott munkások szép számát huzzák le a' tiszta haszonnak; ugy a' letakarításkor a' munka és ebédrész nagyobb kiterjedésű szántóföldeken meglehetős mennyiségü kereszteket seper el a' földesur pajtája elől.

Ezen állítólagos haszon még inkább érezhető a' szénakezelésnél, mert ha fölvesszük, hogy az alföldön, hol a' nemesi puszták kiterjedettebbek, 's ezek arányában a' robotoló faluk gyérebbek, öreg széna kaszálásakor a' harmadik, negyedik vármegyéből bevándorlott napszámosoknak **15**, **16**, sőt **18**, **20** garas is fizettetik naponkint kaszálási díjul, hasonlókép a' gyűjtőknek **8**, **9**, leggyakrabban **10** garas. Igen világos, hogy itt a' földbirtokos betakarított szénáját majdnem pénzen vevé meg kaszásaitól, holott az, robotos munka által nemcsak gyökéről vágatik le ingyen, minden költségbeli támogatás nélkül, hanem össze is gyűjtetik, 's a' kijelelt helyen rakásra halmoztatik, ismét és ismét ingyen! mert e' munkák egész díjazása a' következő délelőtti vasárnapon rövid rovásolással törvényesen és tökéletesen kielégíttetik; a' honnét illy urodalmakban marha- és juhtenyésztésre sokkal kedvezőbbek a' körülmények, mint hol robot nem használható. És mégis — óh csuda! az eredmény mind földmívelői, mind marhatartási tekintetben sokkal hízelgőbb a' hazai mezőgazdaságra ott, mint itt a' robotos ingyenmunkáknál.

Egyébiránt pedig ismerve a' robot kezeltetését, bátran állíthatom, hogy földesuraink magok is elismerik a' robotnak gazdaságukra inkább veszteséges, mint nyereséges hatását, 's hogy mégis mellette nyilatkoznak, oka a' jobb rendszer hiánya, melly ha kidolgoztatnék, 's

III. Tábla.

Utasit. bel. DD.

T á b l á z a t

a' sellyei urodalom robot-napszámának miképi használatáról 1841-ik évben.

A' bizonyitó iromány jegye	A' szolgálatot tevő helységek nevei.	A' mult évi tartozás tesz gyalog napszámb.	Gyalog napszámok 104 az állományoktól	Gyalog napszámok 18 az házas zsellérektől	Gyalog napszámok 12 az házatlan zsellérektől	Az egész évi tartozás összege tesz gyalog napszámot	Leszolgáltattak: szerződési megváltással egy napért 10 p. kr.	Leszolgáltattak: magános örökváltsággal	Leszolgáltattak: a' helység biráinak mentesitésével	Leszolgáltattak: szántás-vetéssel	Leszolgáltattak: rét-míveléssel	Leszolgáltattak: erdei munkákkal	Leszolgáltattak: fuvarozással	Leszolgáltattak: új épületek melletti munkákkal	Leszolgáltattak: javitások körüli munkálatokkal	Leszolgáltattak: a' gazdatisztek számára tett hivatalos fuvarok	Leszolgáltattak: különféle mezö-gazdasági munkálatokkal	Összesen
		szám	S	z	á	m				—		S	z		á		m	
1/1	Sellye mezőváros	,,	$127\frac{11}{32}$	98	10	15,083	14,099	,,	91	,,	,,	$80\frac{2}{4}$	282	,,	255	19	256	893
2/2	Királyfalu helység	,,	$40\frac{8}{32}$	59	10	5,398	$4,923\frac{1}{4}$	,,	$48\frac{3}{4}$	,,	,,	76	14	,,	190	,,	121	401
3/3	Hosszufalu helység	,,	33^{26}/,,	45	9	$4,434\frac{2}{4}$	$4,244\frac{2}{4}$	,,	104	,,	,,	,,	,,	,,	86	,,	,,	86
4/4	Bered helység	,,	156	73	15	17,718	15,885	,,	65	,,	$604\frac{2}{4}$	255	123	,,	$149\frac{2}{4}$	,,	636	1768
5/5	Királyrév helység	,,	43	25	5	4,982	$4,026\frac{2}{4}$	,,	104	,,	,,	137	245	,,	311	80	$78\frac{2}{4}$	$851\frac{2}{4}$
	Összeg	,,	400^{14}/,,	300	49	$47,858\frac{2}{4}$	$43,178\frac{1}{4}$	,,	$412\frac{3}{4}$	,,	$604\frac{2}{4}$	$548\frac{2}{4}$	664	,,	$991\frac{2}{4}$	99	1092	$3999\frac{2}{4}$

a' törvényhozás megerősítené, meg vagyok győződve hogy azt, mint a' mostaninál minden tekintetben kielégítőbbet, mert illyennek kell lenni, vetekedve fogadnák el, habár a' magyar ősi jelleménél fogva sokszor „maradjunk" embere is. Azt, hogy a' robotmunkára nem igen sokat adnak birtokosink, 's ha lehet a' szolgálandó napszámokat örömest váltatják meg a' paraszttal, sok urodalmak hivatalos könyve bizonyitja. Rövidség miatt álljon itt csak egy a' III. tábla alatt a' sellyei urodalom urbérkönyvének hiteles összege.

Ezen táblázat mutatja a) hogy az uraság által szántásvetésre egy robotos napszám sem használtatott, habár a' majorsági földek széles nyomásokra terjednek is ki; b) hogy a' 400$^{14}/_{32}$ egész állománytól, 300 házas és 49 házatlan zsellértől járó 47,858$^{2}/_{4}$ napszámból a' legnagyobb részt — 43,178$^{1}/_{4}$ 10 pengő krajczárjával megváltatá, 's ez által évi jövedelmét 17,990 fr. 57$^{1}/_{2}$ krajczárral szaporitá váltó pénzben.

Igen uraim! a' robotból ha van is nyereség, az csak addig nyereség, mig ellenkezőjökről nem gondolkozunk; 's megszünik nyereség lenni, mihelyt következéseikre figyelmezünk; minő például a' sok közt azon körülmény is, mellyet a' tapasztalt gazda, Erdélyi János, följegyzett: midőn t. i. a' mezei sürgősb munka beáll, 's az uraság jobbágyait, értve a' szélesre kiterjedt helységekben, millyen például a' 14 □ mértföld területű Hold-Mező-Vásárhely 1161, Szentes 557, Csaba 610 urbarialis egész állományokkal, robotra szóllitja, valljon hogy lehet itt a' kedvező időjárás azon szempillanatában, mellyet az értelmes gazda elmulasztani nem szeret, a' szükséges roboterőt azonnal kiállitani? A' hét végeztével pusztai, vagy majorsági gazdaságával foglalatoskodó, legyen az maga a' birtokos, vagy tiszte, elküldi előre tett megfontolás után az egész következő hétre megkivántató, 's kiállitandó erőbeli kiszámitást a' helység robotjáról számoló tisztnek. Ez mindegyik gazdának palétára följegyzi azon szántóföld táblának vagy kaszálónak nevezetét, a'

hol, — és a' marhás erőnek vagy szerszámnak neméť, mellyel megjelenjék. Eltelnek néhány órák, mig ezen kiterjedt helységekben a' paléták széljel hordatnak. Most kérdés: haza jött-e tanyájáról a' gazda, vagy sem? Az utólsó esetben hírét sem hallja meg azon hétre lett kirendeltetésének; az elsőben pedig, ha például a' kirendelés hétfőre történt, köszönje meg az uraság, ha kedden megjelenik, mert kiérvén vasárnap este a' tanyára, egy nap beletelik míg igás marháját a' csordáról haza hajtja; félnap, néha több is kívántatik, mig onnan kirendelt helyére elér; és midőn fáradtan, 's kiéhezve oda elért, ime megváltozott az időjárás, tartós esőzés a' szántást hátráltatja, rögtöni zápor a' szénagyűjtést lehetlenné teszi, és az uraság jobbágyait haza bocsátani, elvesztegetett idejöket robotba beszámlálni, és az egész hetet, minthogy időközben más czélszerű munkára rendelést tenni nem lehet, heveréssel kénytelen eltölteni. Tisztelettel kérdem: hol itt a' haszon? Bizony bizony mondom, ha igazságos arányba tesszük az innét eredő veszteséget a' robot utáni reménybeli jövedelemmel, melly a' fönebb érintettekben rejleni mondatik, úgy hiszem, mert a' tapasztalás is ide nyilatkozik, hogy a' robotbeneficiumban maga a' hasonlítólagos haszon is elenyészik.

b) Dézma.

A' dézmából, kivált nagyobb birtokokban, az uraság nyeresége azon arányben nevekedik, mellyben a' jobbágyoké fogy. Ezt ugyan sokan egészen tiszta nyereségnek tartják, mert hol valaki sem nem szántott, sem nem boronált, sem nem vetett, sőt nem is aratott, mégis kepéket, csomókat hordának készen csűrjébe, vagy szerűjére, 's neki a' teendőkből nem marad egyéb fenn, mint azokat kinyomtatni, vagy kicsépeltetni, azután eladni; ott igaz! hogy a' nyereség tiszta, 's bármi csekély legyen is az, mindig nyereség marad; ha azonban föl-

vesszük, hogy ama föld, mellyről a' dézma illy módon jő, a' földesurnak ősi, vagy szerzett tulajdona, mellyet ha maga miveltetne, vagy haszonbérlők által dolgoztatna, vagy más szerencsésebb rendszer mellett szinte jobbágyok által kezeltetne, bizonyosan bevétele ha nem kétszer, legalább is háromszor annyi nyereséget hozna. Jelenleg az igazságos következtetés a' dézmából, ugy mint az most kezeltetik és kiszolgáltatik, semmi nyereséget sem lát a' földesurakra háromolni.

Adatul szolgálhat e' pontra a' csáktornyai urodalom, mellyben Kotori, Perlak, Goricsány, Hodosán, Dráskovecz, Sz. Mária, Vidovecz, Domboru, Jursovecz 's több helységek földesuruknak kötött szerződés mellett az uri tartozásokért és dézmáért évenkint bizonyos összeget fizetnek, mig a' többi, mint Turchische, Dersimerecz, Sterlecz, Pálovecz, Pálinovecz, Gárdinovecz, Sz. Márton, Oreovicza, Podbreszt és mások, urbéri rendszer mellett mind robotot, mind dézmát szolgáltatnak ki. Ha már megnézzük ezen helységek anyagi állását, valóban akaratlanúl szemébe ötlik az átmenőnek a' különbség, melly külsejöket bélyegzi. Amazokban rend, külcsín, tisztaság, cserépre födött téglaházak, pajták, 's más a' jól rendezett gazdasághoz megkivántató épületek legjobb karban szemlélhetők; az emberek izmosak, erőteljesek, egészségesek, jókedvűek, tehetősek; mig ellenben emezeknél több helyt a' pór marhájával egy kunyhóban telel, háza sövényfalait néhány szúette czölöp óvja az eldüléstől, száraz gyümölcs, aludt téj és kukoriczakenyér napi eledele, főtt ételre csak ünnepnap számol. Ezt tekintetbe vévén, 's hozzá azt, hogy mostani mezőgazdasági rendszerünk mellett földmívelésünk kevés kivétellel illyen jobbágykezekre bizatik; valljon mellyikre támaszkodhatik inkább a' földesur? e' nyomorúra-e, kinek beesett szemgödreiből az éhhalál rémpora verejtékezik? 's ezen koldusnak dézmájára-e, ki összeszáradt köleskenyerét sem rághatja meg jól, nemhogy földét becsületesen mívelné? vagy ama tehetősbek által fizetendő haszonbérre, kik

szabad adásvevés mellett birván földeiket, szabadon, akarajok szerint mívelik is azt, 's fordítják a' termést oda, hol ára legkelendőbb, legjövedelmezőbb? A' felelet alattomban értetődik.

Ha magyar urodalmainkban a' gazdasági számvitelek annak minden ágát elkülönözve tábláznák, kimutatnám, hogy azon elsorolt contractualis helységek által fizetett tiszta pénz kétannyi aránylag, mint az uri tartozások alatt álló falvak dézmái és robotértéke; mivel azonban azok egyenesen a' tiszta bevételhez, ezek a' többi majorsági gabonával összekevertetvén, ezekkel méretnek is be, 's ezek mennyiségéhez soroztatnak, meg kell elégednünk egyes gazdatisztek nyilatkozatival, kik szerint az urbéres helységek dézmái ugy állnak az elébbiek haszonbéréhez, mint 3 : 5-höz; azaz míg ezek dézmájából több rá fordított munka után a' földesur 3 forintot bevesz, addig ott minden előleges költekezés és fáradság nélkül, 5 forintnak tétetik tulajdonosává.

Vagy vegyük föl a' dézmának másik ágát, a' szöllőföldek után szedetni szokott bor-dézmát; Baranyamegyében évenkint terem középszámmal fél millió akó bor; az ezen megyében lévő urodalmak kilenczed és dézma fejében kerekbecsü szerint bevesznek 90,000 akót, ugymint: a' pécsváradi 24, a' bellyei 20, a' siklósi 12, a' püspöki 10, a' káptalan, seminarium és öreg templom 6, a' bólyi 5, a' dárdai 4, a' sz. lőrinczi 3, a' többi kisebb birtoku uraságok mindössze 6 ezer akót: vagyis az egész termés ötöd részét. Már ha elgondoljuk, hogy egy megyének illy roppant bormennyiségéből, dézmájából alig 50,000 akó vitetik ki; valljon hol itt a' nagy mennyiségü dézmából a' nyereség? Igaz! hogy a' korcsmáltatási jog urasági, 's igy a' dézma czégér alatt elkél; de nyereséggel-e? az más kérdés; mert tökéletes igazság az, hogy dézma csak akkor van sok, midőn nedves az évi termés, 's ha ez nem illyen, alább száll a' dézma mennyisége is, melly ha sok, nincsen ára, mert a' vevőt utjában is föltartóztatja a' bora árára szorult paraszt; ha

szűken van, ismét pangó az ára, mert a' nagyobb vevők oda sietnek, hol kedvezőbb levén az évszak, olcsóbban juthatnak hozzá.

Nem felejtkezém én itt meg arról sem, hogy a' nagyobb birtokosok tehetősségöknél fogva nem levén ugy megszorúlva, mikint jobbágyaik: a' bő termés bő dézmáját pinczéjökbe rejtik, hol az éveken át megérlelődvén, később kettős, hármas áron adható el. Uraim! ne feledjék önök, hogy országban, minő a' miénk, melly a' haladásnak, emelkedésnek, úgy szóllván, első stádiumán áll, melly gazdagságot, súlyt csak nem rég kezdett kereskedése által akar kivíni; minden tőke, legyen az legkisebb, melly kamatozás, forgalom nélkül holt helyen vesztegel, hozzon bár később két, három annyi nyereséget, nemzetgazdasági tekintetben mindig visszapótolhatlan veszteség marad. Azonban nem áll azon számolás is, hogy a' pinczében megérlelődvén, kettős, hármas nyereséggel lesz eladható; mert ki kezeskedik arról, hogy az ezután következő években nem-e hasonló bő terméssel áldja meg isten a' munkás kezeket? mi történik ekkor? a' nyereségre számolt dézma czégér alá kerül, hol magát kifizeti ugyan, de a' kamat, melly a' tőke fekvéséből joggal váratott, elveszett; mi pedig nem történik, ha a' jobbágy kilenczed, tized helyett többi tartozásainak megváltása közé számitott pénzzel adóznék; ezt a' földesur kézhez vételekor mindjárt oda fordíthatja, hol belőle legbiztosabb kamatot várhat, nem is féltheti jégtől, dértől, szárazságtól, vagy esőzéstől.

De hogy tisztában legyünk, szabad legyen még a' következőt megérinteni. Az érsekujvári urodalomnak, mellyhez Imely, Kürth, Martos, Naszvad, Szemő, Tardoskad, Udvard helységek, azután Bajcs, Farkasd, Kis- és Nagy-Angyala, Ó-Gutta puszták tartoznak, 1829-ben hiteles összeirás szerint átalános jövedelme 66,987 frt. 7 krt tett, melly jövedelem, tekintve az urodalom kiterjedtségét, hazánk legtermékenyebb és népesebb részének egyikén fekvését, Europa fő folyójának partjain, épen

nem kielégitő, ha kivált hozzá vesszük azt is, hogy hélységei nem a' kisebbekből valók, mert csak maga Udvard $100^{1}/_{4}$ egész állománnyal bir. Ezen mérsékelt jövedelemnek valódi okát sehol máshol nem — mint a' robotban és dézmában lelhetni fel, mert ha fölvesszük Öcsöd helységét Békésben, a' topographiai tekintetben sokkal mostohább helyzetűt, melly 651 házban $168\ ^{7}/_{8}$ egész állományon 355 telkes gazdát, 287 házas és 158 házatlan zsellért számlál, kik mindennemü királyi és uri haszonvételeknek árendális birtokában vagynak, és évi haszonbérért 1827-ik évben fizettek 7200 p. frtot. Ha ezen összeget egyenkint a' fennérintett urodalom nyolcz helységeire, Érsekujvárt is oda értve, vetjük, mit pedig annál bátrabban tehetünk, mert vannak benne Öcsödhöz hasonló nagyságu helységek, e' mellett physicai fekvése kereskedési tekintetben sokkal kedvezőbb, mint amazé, lenne az átalános haszonbéri jövedelem 57,600 frt tiszta, mellyből nem kell még tisztet, cselédet fizetni, marhát venni, gazdasági épületeket, eszközöket ujítani; a' fennmaradt 11,387 frt, 7 krt pedig az urodalomhoz tartozó öt puszta, gondos kezelés mellett, úgy hiszem, ötszörösen is behozza. Ime uraim! ha számolunk is, a' dézma után kevés nyereségre akadunk; mert ha van is, illyen lenni megszünik, mihelyt elfogúlatlan kréta alá vesszük.

IV.

Mellyek azon körülmények, mellyek a' robot és dézma kezelése körül visszaélésre mutatnak mindkét oldalról?

a) Robot.

Azon sok, mind egyéni, mind mezőgazdasági tekintetből fontos okok, mellyek a' robot és dézmának a' hazai földmívelésre és nemzeti iparra káros befolyását mutatják, nem utólsók azon körülmények is, mellyek azok kezelése körül mindkét oldalon visszaélésre mutatnak. Pedig hol visszaélések vannak, ott a' jólétnek fogalma sem állhat fenn. Pedig hol jólét nincs, ott élet sincs — legalább nemzeti eleven élet nincs, — mert ha látszik is illyennek valami, az nem más, mint csalékony fény, varázs tünemény, melly minél ragyogóbb, alkonyához annál közelebb áll. A' visszaéléseken, mint a' csend, nyugalom, míveltség, haladás, gazdagság írtó mirígyein segítnünk kell; el kell azokat tartóztatni egyeseknek egyesek irányában, hogy el legyenek távoztatva az egész nemzettest irányában, 's ennek tőkevagyona kezelésénél. Hogy pedig a' robot és dézma kezelésében mind a' földesur, mind a' paraszt részéről visszaélések történnek, azt mindazok, kik robotosainkat csak futó figyelemmel kisérték is, igazolják, de leginkább erősíti azon szomorú tapasztalás, melly honi földmívelésünknek sokszor eredménytelen pangását sajnálja, mellynek pedig főfő tényezői a' visszaélések is.

A' törvény azt rendeli, hogy a' robotmunkák alkalmatos dolgosokkal és marhákkal olly módon fognak véghez vitetni, hogy a' szántásra használandó marha számá-

ra nézve tovább is fenntartatván az eddigi gyakorlat 'stb. Hogy e' törvény annyiszor mennyiszer kijátszatik a' paraszt által, azt ismét tapasztalás után állithatom; mert igen természetes az, hogy midőn az urasági földeken beáll a' sürgetős munka ideje, ugyanaz áll be a' parasztnál is, vagy mivel ennek holdjait keskenyebb korlátok közé szoritá a' jog, ha nem is olly mértékben, de az ingyen munkát azért szívesen kerüli; mivel azonban meg kell lenni, tehát elküldetik robotra a' háztól a' leggyengébb, ki a' telek mivelésén legfölebb vízhordásra használtatnék. Ha a' gazdatiszt kifogást tesz ellene, a' mint tesz is a' törvényre hivatkozva, akkor egész háznépe beteg, vagy más szinte közmunkák által elfoglalvák. Igy van a' szántással is, hová a' jobbágy olly gyenge erejü marhával, rosz készületü ekével, 's egyéb szerszámmal áll elő, hogy vele nagyobbszerü, vagy jó munkát tétetni teljes lehetetlen. Ha például, igy ír Erdélyi, 200 illy készületü eke szántását gazdaszemmel megtekintjük, hány vak barázdákat, hány mélyebb vagy fölszinesebb, hány szélesebb vagy keskenyebb mindannyi különböző fogásokat látandunk, mi szemeinket annál méltóbban botránkoztatja, hogy az egyarányos szorgalmas szántás a' jövő termésnek egyik fő alapja". — Mit szólljak a' robot-kiállitásban tapasztalt késedelem és engedetlenségről? Nevezni tudnék helységet, és e' helységben jobbágyot, ki csak azért lett hétfőn reggel izmos tagjaira nyögő beteg, hogy a' hétnek megkettőztetendő robotmunkáját a' legifjabb, a' még erőtlen, viselje; melly tettét később maga vallá meg azon hozzátétellel, hogy betegsége a' történhető nyomozás esetére csak délig tartott, a' mikor aztán fölgyógyulva, saját kerti munkájához fogott. Ezen visszaélés káros eredménye kettős: egyik, melly szerint a' majorsági mező a' kellő erő hiánya miatt illőleg nem míveltethetik, a' honnét közvetlen a' birtokos, közvetve a' mezőgazdaság károsodik; a' másik az: hogy általa a' paraszt földének mívelése is nélkülözi a' szükséges mun-

kás kezeket, 's hogy végre a' vétkes tunyaságnak késziltetik ekkép párna.

De hogy a' szántásra visszatérjek; ott a' jobbágy a' visszaélést gyakran magából a' törvényből eredményezteti, mert a' törvény a' gyakorlatra hivatkozik; ezen gyakorlat pedig sokszor ugyanazonegy kiterjedtebb urodalomban is annyira változó, hogy egyik helységben 4 ló, a' másikban 3, a' harmadikban pedig közönségesen két ökör használtatik szántásra, melly szám néha egy tehénnel megtoldatik. Ha már illyen urodalomban, minő például a' csáktornyai urodalom, a' földesur a' törvény engedelme mellett egyik helységéből a' kilenczedik, vagy épen tizedik helysége körül fekvő majorsági földeinek munkálására szóllitja robotosait, ezek ha a' dolgozó marhaszám az ottani gyakorlat szerint kisebb, illyennel jelennek meg, ha nagyobb, saját gyakorlatukhoz tartják magokat: miből minden inkább, mint haszon, háramlik a' jövő termésre; sőt ha uriszéki jegyzőkönyvére szabad hivatkoznom, ott egy paraszt azért rovatik meg, hogy a' robotszántásra a' törvény rendelete ellenére csak két lóval jelent meg, azt állitván, hogy a' másik kettő az elmult éjen eltévedt, holott reá bizonyodott, hogy azon időben fia által szándékosan tilosban legelteté azokat.

Ha pedig nem feledjük el az eszközöket, mellyek a' munkához megkivántatnak, a' visszaélés e' nemét majdnem szerfölöttinek kell mondanunk, mert ha van a' robotra parancsolt parasztnak két ekéje, két kapája, két kaszája, két fejszéje 'stb. legyünk bizonyosak, hogy ur dolgára mindig a' rosszabbat, az ócskábbat, az elkopottabbat viszi, mit maga az emberiség önös szenvedélye is elhitet, — én legalább igy tapasztaltam: már pedig rosz, elvásott eszközökkel nagy czélra sikerrel dolgozni, valóban problema; sokszor a' szántásnál a' metsző vas alig kétújjnyi széles, 's arasztnyi hosszú, a' földnek inkább sértő karczolására, mint fölszántására való: honnét a' gazda kénytelen elismerni, mikép béresének egyszeri szántása fölér robotosának háromszori karczolásai-

val. És ámbár ezen hitében meggyőződése szent, rajta mégsem segíthet, mert hiszen a' paraszt az étetés, itatás pihenésén kivül szánt viradattól napenyészetig; de szántóvasa urasági munkánál csak akkor leend jobb, ha ollyat neki urasága vesz, mert jelenleg a' paraszt szegény, pénze nincs, 's ez okból új szántóvasat nem vehet; holott épen akkor saját telkén, vagy feléből az újabb eke működik; így van a' kapálással, így a' kaszálással. Egyedül a' munkaeszközök vásottsága ezerekre menő kárral terheli évenkint a' mezőgazdaságot.

Vegyük ezekután tekintetbe az időt, mellyben a' robot kezeltetik, 's a' valódi visszaélés és az innét eredő statusveszteség legvilágosabb lesz; mert a' parasztnak gyakran fél, sőt némellykor egész napi robot munkája egyedül sétálásból áll, mert a' munka helyszinétől másfél órányinál távolabb nem eső messzeségnél, a' téli négy hónapokat kivéve, a' távolabb esőknél pedig ezeket is bele értve, mind a' jövés, mind a' menés napszámba soroztatik. Kimondja ugyan a' törvény, hogy napfeljövetre hely szinén legyen a' robotos, de ezen parancsolat, kivált mióta a' szelidebb emberiség geniusától ihlett törvényhozás az ütő pálczát kisodorá a' földesuri hajduk tenyeres markaiból, azóta kevés kivétellel, bizony csak papiroson marad az; sőt ha megjelenik is, a' szándékosan késedelmes előkészületre, egymásrai várakozásra bátran számithatni félórát; 's ha még figyelmünk a' húzott vonott etetés-itatásra is kiterjed, mellynek szükségessége mikint elkerülhetlen, épen úgy fölöslege káros, — még inkább észrevehető a' veszteség, 's ha ki az illyen munkásokat figyelemmel nézi, valóban bennök nem mást, mint eleven gépeket kénytelen szemlélni, még pedig ollyanokat, mint mellyeknek vonó lánczuk szakadó félben áll. És mi gyakran megtörténik, hogy midőn unalmas húzás-várakozás után elvégre a' munka helyére érkezik a' paraszt, az ég zsilipjei, meglehet csupa szánalomból, hogy ennyi embererő illy hasznos időben illy használatlanul eljátszatik, megereszkednek, és sűrű csep-

peket hullatnak; a' nélkül, hogy unalmas fohászkodásánál egyebet tett volna a' paraszt, visszafordúl 's örömmel hazafelé sétál, mert hiszen nem dolgozott, 's a' rovásoláskor mégis félnapot számol; mert az esőzésnek ő nem oka, a' törvény pedig eddigi rendszerünk mellett igen következetesen, az oda és vissza menést napszámba soroztatja; pedig e' séta-napszámból se a' földesúrnak, se a' parasztnak, de az átalános mezőgazdaságnak is legkisebb haszna sincs, hanem annál nagyobb kára, mert általa, és benne mind az erő, mind az idő tétlenül hever, használatlanúl elenyészik. Ezeken kivül mennyi bizonytalanságot és nehézséget okoz, kivált az alföldi gazdálkodásra nézve, azon körülmény, miszerint a' robot-rendelést nem az idő járásához, és munka haladtához képest lehet kiszámolni, hanem egy egész hétre előre ki kell vetni; és hogy idő közben sem a' ki nem állás, sem pedig az idő megváltozása esetében egész jövő hétig, mivel a' gazdák tanyáikról csak vasárnap szoktak bejőni — segítni teljes lehetetlenség.

Azt is mondja a' törvény: „hogy pedig a' földesurak a' jobbágyok munkájának czélirányos hasznát vehessék, arra kelletvén figyelmezni minden rendű úri munkák megvételére nézve, hogy legalább egy negyedrésze az esztendei járandóságnak a' hat téli holnapokra hagyassék.“ Pedig kezeimnél lévő adatok nyomán hány urodalmat, 's illetőleg helységet tudnék elszámolni, mellyekben a' **104** gyalog napszám az őszi vetéssel már berekesztőleg volt leszolgálva, sőt ollyakat, mellyekben nem a' paraszt maradt adós napszámával az elmúlt évre, hanem ellenkezőleg a' földesur használta föl az elmult évben a' jövőnek, vagy már jelennek is fele robotját: de azért, mivel földének míveltetése a' maga idejében az idén is úgy, mint taval a' szükséges munkát megkivánja, erre a' robotost folyvást szoritja, még pedig sürgetős mezei munka idejében a' heti járandóságot kettőztetve; mert a' törvény végzé ugyan, hogy a' robotját hanyagságból elmulasztó paraszt a' **4**-ik törvény **12**-ik §-a c)

alatti értelme szerint büntettetik, de azt kifeledé a' végzésből, hogy előre fölhasználni e' robot-napszámokat nem szabad, hacsak azokat a' folyó áron meg nem fizeti. Mert — föltéve, de az elmondottaknál fogva meg nem engedve, hogy a' paraszt urasága földén dolgozva használ a' status gazdaságának; de ugyanakkor saját telke elhanyagolásával ugyanannyit árt is, már pedig 2—2=0; a' mi nem gazdaság.

Hasonlókép a' törvény által kimondott sürgetős munka ideje nem levén kellőleg körülirva, az emberiség jogairól megfelejtkező földesuraknak, vagy helyesebben mondva ezek tiszteinek önkényétől függ azt beállitani, még pedig bizonyos végezet nélkül, mert a' törvény szavai „még az t. i. tartand" többféle magyarázatnak nyit mezőt. Hány parasztot lehetne ide irni, ki két egymásután következő holnapnak négy hetét, tehát egy egész holnapot, sürgetős munka czíme alatt, kettőztetett napszámmal robotolá el. Nem említem itt a' földesurakra háramló, 's ezek által közvetve a' földipart is károsító némelly gazdatisztek ama szokásait, mellyeknél fogva a' robotost lovaival együtt saját ügyeik végzésére, vagy gyakran mulatság okáért kocsisul használják; nem azon sok nevezetű más munkákat, mellyek földmivelésnek, vagy bár minő urasági munkának nem nevezhetők, de mellyekre mégis meglehetős mennyiségü robot fordítatik; mind ezt nem emlitem, mert jellememre gyanúsitás szeplőjét mindeddig tapadni nem engedtem; ezen elmondottakat pedig gyanusításnak már csak azért sem nevezhetni, mert azok őszinte tapasztaláson alapult állítások, mellyek visszaélést mutatnak, hogy megszüntessenek. Egyedül csak a' vasárnapokon, vagy ünnepeken végeztetni szokott rovásolásokra szoritkozom, 's szerintem ha a' robotkezelésben más neme a' visszaélésnek nem mutatkoznék is, ez egy elegendő arra, hogy bár mimódon törűltessék el, vagy módositassék.

Ezen rovásolás, vagy rovatolás szónak terjedelmesebb festésébe nem bocsátkozom, eléggé kifejezi a' pusz-

la szó hű értelmét, mellyben a' megvesztegetésnek, vétkes egyoldaluságnak, hol azt t. i. a' földesur mások által kezelteti, a' paraszt részéről csalásoknak, alacsonságoknak fészke rejlik; láttam több izben, több helyt illyen rovásolásokat, hajlamomnál fogva benéztem azok titkaiba, 's nem lehetett nemzetem Istenéhez nem fohászkodnom: Uram üttesd a' megváltás óráját!

b) Dézma.

Nem kisebb mértékben mutatkoznak a' honi földmivelést előlépéseitől eltartóztató visszaélések a' dézma kezelésénél is, mert azonfölül, hogy a' kezelési mód, vagy annak kiszolgáltatása nem ritkán jellemtelenségnek forrásai, egyszersmind szüntelen azon nehézség kiséri, miszerint a' csupán szántóföldi járandóság $^2/_3$-dát — mellyből t. i. a' dézma adatik, minthogy a' szántóföld másik harmada többnyire ugar szokott lenni, a' többi jobbágyi vetésektől elválasztani igen bajos, gyakran nem is lehet, kivált hol telki szabályozások még nem történtek. Melly eddigi kezelési rendszernek, ha más eredménye nem lenne is, mint az, hogy minden évben a' hat millió jobbágytelkeknek egy harmada ugarkép, 's így egészen haszon nélkül kever, mintegy készülve a' jövő évi termésre, melly azonban tapasztalás után itélve nemcsak a' keverésben töltött év veszteségét, de a' jelennek várakozását sem egészíti ki, elég lenne arra, hogy e' földészi pangó helyzet, mellyből miként annyian, és annyiszor a' szakértők közül megjegyzék, a' mezőgazdaságra legkisebb haszon sem származik, változtatást szenvedjen.

Ezen változtatás, mellyet a' telkek mérnöki szabályozásának, 's minden telekhez arányosított közlegelői járandóság kihasításának szükség megelőzni, megszünteti a' hazai gazdaság virágzásának legedzettebb fergetegét, megszünteti a' visszaélést, mellynél fogva a' statustól, 's ennek földmivelésétől **7,733,390** hold nem

ragadtatnék el a' terméketlen keverés által, nem adatnék homok-torlatok terjedésére, sem a' 6 millió hold szántóföldnek egy harmada nem maradna évenként közös tiprásra; hanem ugyanennyi adatnék eke, borona, és sarló alá, mellyek után nem kis nyereségnek örvendhetne a' jobbágyainknál mindeddig özvegyen maradt mezei ipar.

Engedtessék meg e' helyt kissé a' közlegelőkre kirándúlni, mert a' fölöttöki időzést a' következők értelme is igényli. Hogy a' közlegelőkből sokkal több kár, mint haszon ered a' földmivelésre, mutogatnom fölösleges; kivált ha hozzá veszszük, hogy ezen közlegelőknek eredményezése épen ellenkező rendeltetésökkel, mert a' helyett, hogy a' munkára szánt, vagy más házi és közszükségek pótlására használt marhák azokon czéljoknak megfelőleg kiüdülnének, inkább elromlanak; bennök a' föld haszontalan hever, 's ha ezen közlegelők erdőben adattak ki, akkor azok az illyen erdőknek könyörtelen pusztítói, kártételeknek, verekedéseknek, és gyakran gyilkosságoknak fészkei.

Mondám: hogy közlegelőkön romlik inkább a' barom, mint javul, mert a' közlegelőkre már a' szó értelménél fogva minden faju marhának szabad járása levén, azokon a' zöldelő füvet a' sok köröm félig levágja, 's már zsengéjében letapodja, honnét közlegelőink már tavaszutó végén kisültek; ehhez járúl, hogy az illyen közös legelők több helyt távul esnek a' helységtől, 's mig a' vonós marha oda, 's onnét vissza jő, félig kifárad, 's kevésbé alkalmas munkára. Ha pedig figyelembe veszszük, hogy az illy legelőkön sertés, ló, juh, tehén, 's más fajai az állatoknak keresik napi tápukat, az a' nélkül is zsirtalan gyepet hamar lerágják, és mivel más legelő hiánya miatt tovább is itt kell tanyázniok, származik a' barom-nyavalya, a' kisült füvön rágcsálás miatt a' szájfájás, az erdős legelőkön pedig a' csermillye; 's e' nyavalyák hány szegény jobbágyot gazdasága körül három — négy évre taszítnak vissza?

A' szakértők a' közlegelőkben még más ennél nagyobb kárt is látnak rejleni, melly a' honi földipart méginkább hátráltatja; és ez a' földnek haszon nélküli heverésében áll, mert ahhoz értő tapasztalók szerint minden hold föld, ha az valamelly szapora fünemmel bevettetik, termeszt annyit, mennyi három darab marhának eltartására nyáron át elég; ha már minden telek után csak öt hold metszetik is ki legelői járandóságul — egy egész állománnyal biró gazda illyen kimetszett illetőségén termesztett füvön, vagy szénán 15 darab marhát tart el; a' mi pedig most, habár az ugar, tarló, rét legeltetik is, mégsem történik, mert jobbágyainknál 15 darab marhát sertéseken és libákon kivül nem láthatni.

A' közöslegelőknek feldarabolása, és szétosztása természetesen a' marháknak istálózását vonná maga után, 's ennek a' honi földmivelésre ismét azon kedvező eredménye lenne 1-ör: hogy a' közöslegelők már nem heverő, hanem termesztő állapotba tétetnének, 2-or: hogy a' jobbágyi szántóföldek egy harmada nem maradna évenként ugar, mert a' marhák istálózásából elég trágya kerülvén ki, a' telek évenként trágyáztathatnék, melly a' termésre sokkal nagyobb sikerrel hat, mint az ugarolás. Ezen istálózás utáni trágya minőségét az 1821-ki Tudom. Gyüjteményben következőleg közli egy mezeigazda: „Két hizó ökörnek két hónap alatt pálinkamoslékkal és jó szénával tett hizlalása után lett 6 négy-ökrös szekér trágyája, 's így egy hizó ökör egész esztendőre adna 18 szekér trágyát; 12 tehénnek, egy bikának egész évbeli istálózása után lett egy darabnak trágyája 12 hasonló szekérrel, a' rideg marhák öt téli holnapok alatt nagyobb részint tavaszi szalmával, csekély szénával keverve levén eledelök, adtak darabonként $3^{1}/_{2}$ szekér trágyát, 's e' szerint egész esztendőre egy darabtól 6 szekér trágya jutna; melly különbség még szembetünőbb leszen, ha hozzá tesszük, hogy az istálózott marhának nyálkásabb és állati létrészekkel teljesebb trágyája a' földet két-

szer jobban kövéríti, és hizlalja, mint a' kijárónak parázs trágyája."

Ezekből kiindulva merem állitni, hogy még közös legelőink úgy maradnak, mint vannak, vagy helyesebben mondva, míg az urbéri tartozások lerovására megkivántató marháknak közlegelő kell, addig mezei gazdaságunk a' legüdvösebb rendelkezések mellett is csak félig halad, felig marad, 's így csak ott leend, hol már régen volt.

És most térjünk át a' dézmára. A' törvény értelmében a' dézmának három nap alatt meg kell történnie a' learatás után, nem számítva a' közbeesett ünnepeket; úgyde ezen három nap alatt is, söt ha ünnep jő közbe, négy nap alatt elég visszaélést tehet az idö. Az esőzés a' kepében vagy csomókban álló gabonát, ha nem rothasztja is el, de bizonyosan megdohosítja, vagy a' már ráforditott munkát megkettőzteti annyiból, hogy a' már összerakottat újra szárítás végett napra állítgatni, 's a' másra használható időt, erőt, ide kell forditnia a' parasztnak: és ha az illyen munka-kétszerezés által a' bajon segítve, a' káron tuladva lenne, akkor az a' gazda számolásában kitünő rovatot nem tenne; de mivel a' tapasztalás sokszor önkárán hiteté már el a' termesztővel: hogy azt, mi ekkép megromlott, a' reá következett szárítás meg nem javitá, semmi egyéb tenni való nincs hátra, mint ha van a' termesztőnek elég ereje, szabadsága is legyen garmadába gyűjtött gabonáját csürjébe szállitani akkor, midőn még jó. E' rendszer által a' földesur is sokkal többet nyer kötött egyezésnél fogva, mintha megrothadt, vagy dohosodott gabonát, mellynek ára csak utólsó szükségben van, kap dézmául.

Ezen fölül a' dézmának illy módoni kezelése mellett gyakran megtörténik, hogy a' tunyaság miatt szorgalom lakol. Vegyünk fel két telkes jobbágyot egymás mellett; a' gabonát az ahhoz értők megértnek nyilatkoztatják, ekkor elkezdődik az ugynevezett aratás, de melylyet alföldön kaszával végeznek. Sóska, a' fölvett job-

bágyok egyike, egész háznépét mezejére szállítja, 's pár nap alatt megért kalászait kévékbe kötözve csomókba rakja, 's várja az uraságot vagy tisztét dézmálni; — Saláta, t. i. Sóskának szomszédja, tán épen, mert telkéről tunya munkálása után kevés jutalmat vár, az aratáshoz fogni késedelmes, hol ezt, hol amazt előbb teendőnek állítva, vagy mivel nincs elég ereje; amaz minden szorgalma mellett addig köteles várakozni, 's többek hozzá hasonlók, mig Saláta végre elszánja magát gabonája lefektetésére; mert azt kivánni a' földesurtól sem lehet, hogy annyiszor menjen a' jobbágyföldekre dézmálni, a' hány egyesek külön időben jelentik aratásuk bevégzését, az illető elöljáróság is csak akkor tehet jelentést bevégzett takarásról, ha minden gabonás telek, vagy legalább bizonyos nyomás kepében áll. Hogy ezen mód nem az, melly a' szorgalomnak ösztönt, a' munkának jutalmat, a' rendszeretetnek helyeslést biztosítson, magától értetik; hanem hogy általa magok a' termesztők közt barátságtalanság, boszú és méltatlanságok magva szóratik el, melly azután szomoru kinövéseket mutat, mondani is fölösleg.

Ugyanazon három, vagy ünnepet közbeértve, négy nap alatt, sőt nagyobb határu helységekben, mivelhogy először a' dézma bevitele rendeltetik, az egész termés betakaritására öt, hat napot is számolhatunk, ugyanezen időt használni az ég madarai, az emésztő verebek, az egerek, hörcsögök, 's más élelmökről gondoskodó millió állatai a' természetnek, hogy szinte iparkodnak, 's hogy a' parasztnak évi termését a' dézmával együtt nem kis részben kevesbítik, leginkább ott a' csomók szekérre hányásánál szemtanúlag győződhetni meg. Héj uraim! pedig ezen állatokat a' gondos természet más úton is ki tudná elégíteni, holott a' magyar parasztnak a' széles föld szinén egyedül telke rendeltetett életfundusaul!

Gondoljuk ehhez azt, hogy a' dézmálás mindig a' legsürgetősb, legnagyobb mezei munka idejében történik, mikor tehát az erőre legnagyobb szükség van, már

csak ezen elismert igazságu proverbiumnál fogva is: bis dat, qui cito dat" — mégis hány ember pihenve, tétlenül lesi az időt, mikint fut egyik óra a' másik után? de melly részére többé semmi földi erő által vissza nem varázsolható, és a' dézmáló tiszt, vagy irnok, vagy hajdu hosszú rajzónjával még sem jő; minden évben gabona-dézma-szedéskor személyileg lehet meggyőződni: mikép a' termesztő szekerével, marhájával reggeltől estig várakozik a' dézmálóra, hogy a' kijelelendő kilenczedet legott szállíthassa; és a' sor mégsem kerűl reá, hanem tegnapi várakozását más nap ismételnie kell. Valljon ki téríti meg a' termesztőnek kényszerített, vagyis hivatalos, kötelességbeli heverések utáni kárát? Ime uraim! nálunk még kötelességbeli heverés is létezik! valóban majdnem oda kénytelenítetem nyilatkozni, hogy a' parasztnak bizonyos időben a' heverés nem tiltva, hanem parancsolva van.

Ha pedig tovább magát a' gyakorlatot, minden szigorúbb elméleti számolások és következtetések nélkül tekintjük, lehetetlen, hogy még akkor is, ha mezei gazdák soha sem valánk, meg ne ütközzünk azon rákhaladáson, melly nemzetünkre itt a' dézma kezelésénél illeszthető. Hányszor történik az olvasás egyik végétől a' kepének a' másikig, 's viszont? a' néhol katonai modorban történt mustrálás, a' legjobb kereszteknek elvégre kijelelése, melly mikor helyre vitetik, mégis legroszabb? A' dézmának fölrakása a' szekérre, a' kitüzött helyen ismét lerakása. Valóban, ha az illy kezelési mód miatt elszóródott, 's a' gyakori surlódások miatt hüvelyéből kierőltetett mag-veszteséget nem veszszük is kréta alá: az minden esetre kár marad a' mezei gazdaságra, hogy a' paraszt illy gépszerü mozgások mellett eltunyúl, és eredményesebb munkájától minden kárpótlás nélkül — sőt inkább tetemes adóztatásával eltartóztattatik.

Ha még e' helyt kedvünk lenne egy kis kirándulást tenni azon önkényeskedések, részrehajlások mezejére, mellyek nagyobb urodalmakban a' földesurak tetemes ká-

rával eszközöltetnek; ha kivánnánk a' paraszt alattomos fogásait bonczolgatni, miszerint dézmája bevitelével addig huzza vonja idejét, addig igazgatja lova hámját, mig az isten szép napja megszünik világító lámpa lenni; ekkor a' visszaéléseknek még több nemeit fedezhetnők fel.

Egyébiránt berekesztésül álljanak itt Erdélyinek, ki élte szebb napjait mezőgazdasági pályán élte le, következő szavai: „A' kilenczed káros voltáról senki sem kételkedend, ki előtt mindazon nehézségek ismeretesek, mellyekkel ezen kilenczedelésnek végrehajtása jårul. Igy például az országnak nagy helységű alföldi vidékén, hol a' nagytérü határok többnyire tanyákra osztattak fel, és az urbérí gazda akár kaszáló, akár szántóföldét tetszése szerint használja, a' kilenczednek szalmában vétele majdnem lehetlen; és azért a' felek többnyire évenkint ennek szemes életben leendő kiszolgáltatása iránt egymással kénytelenek alkura lépni. Ez esetben leginkább a' földesuraság a' vesztes fél, mert a' természetbeni kilenczedelés nehézségét, és az uraságnak könnyü megkárosittathatását a' jobbágyok ismervén, 's következőleg az uraság ebbeli kénytelenségére támaszkodván, egyezés közben néha azt olly annyira nyomják, hogy a' termékeny alföldi 56 holdas urbéri telkek kilenczede sokszor félannyira nem rug, mint egyéb soványabb földü 32 holdas állományé. Ha pedig ennek elkerülése tekintetéből a' földes uraság minden erőltetésével a' szalmás kilenczedelés módját eszközli, akkor ezen nehezitett és késedelmes munkálatnak végrehajtása mind a' két félnek annál inkább veszteségére szolgáland, mivel annak csak igen nehéz eszközöltetése miatt a' takarásnak siettetése nagyon hátráltatni, ez által pedig a' termés is az idő viszontagságai mellett szerfölött fog csonkítatni; melly károsodás a' földesurra nézve az igen könnyen megejthető csalások, és egyéb még közben jőni szokott csínek által nem kevesbé öregbedik."

MÁSODIK SZAKASZ.

I.

A' robot és dézma megszüntetése milly befolyásu leend a' mezőgazdaság kifejlődésére?

Tagadhatlan, hogy országos jólétet gazdagság, 's minél számosabb népesség tesz; és ezen okból a' minél tömöttebb népesség elkerülhetlen kelléke a' gyarapodásnak, a' hatalmasodásnak, és az úgynevezett függő kiskoruságbóli kiemelkedésnek. Mert népek, tartományok sorsa áll előttünk, mellyek széles határokkal övedzék ugyan honjukat, de annak benépesítéséről úgy — mint kell — nem gondolkozva, minden nagyságuk mellett is a' szükséges néperő hiánya miatt mint kiskoruak fölügyelés alatt állanak; sőt például állithatjuk e' tekíntetben édes hazánkat is a' 14-ik és 15-ik században; Nagy Lajos alatt a' magyar birodalomnak három tengerpart alkotá határfalát: Mátyás győzelmesen lobogtatá körül országa háromszínű zászlóját a' német, cseh és török tartományokon, 's Mohács mégis megmutatá, hogy olly fényes hatalom után is e' nemzet még kiskorú, mert jogait megtámadói ellen védeni nem birja, 's igy lett Szolimán gyámja a' hazának 150 esztendeig. Pedig ha nagy Lajos és Mátyás hasonló buzgalommal igyekezendettek hazájuk tágas rónait beültetni nem csupán és kiválólag olasz szőllőágakkal, nem vastag várfalakkal a' bérczeket, hanem emberekkel, munkás emberekkel, — hiszem a' sors átka nem leendett olly súlyos Mohácsnál, mint minőnek azt maig is érezzük; hiszem, hogy kereskedési tekintetből nem lennénk a' gazdag, ipardús külföldnek

alárendeltjei ma is, mert e' tekintetben az unokák is kiskorúak maradtak.

Igen! a' gazdagodás és népesség, egymással legszorosabb viszonyban állanak: a' népesség teszi az ország erejét, egyszersmind a' termesztmény szaporaságát, az ipar emelkedését idézi elő, 's ez által semmi nem eszközöltetik inkább, mint gazdagság, 's innét eredő jólét, ha t. i. az becsületesen használtatik.

Hazánkat e' tekintetben kellőleg ellátottnak épen nem mondhatni, 's ezért nem is kérkedhetünk valódi önállással, minthogy illyet számosabb népesség, 's ennek összesített ereje szülhet. Országunknak intensív kiterjedése sem a' városoknak, sem a' faluknak nem felel meg, 's innét következik, hogy a' föld nélkülözvén a' mivelésére megkivántató erőt, annyi jövedelemmel nem kedveskedhetik, hogy elvégre gazdagoknak mondhassuk magunkat; igy a' 200 □ mértföld kiterjedésü Biharban 460 falu, mig a' 96 □ mértföldű Vasmegyében 612 falunak jut határ, hasonlókép Csanád és Csongrád összesen $92^{1}/_{20}$ □ mértföldön 13 falut számlál, mig a' 100 □ mföldü Zala 541 helységet adóztat kebelében. Ha pedig részletesen □ mértföldenként vesszük a' népességet, hasonló eredményre jutunk. Varasdmegye van legjobban népesítve, hol egy □ mföldre 3188 ember esik, azután Vas, hol egy □ mföldre 3128, Pozsonymegyében 2881 's igy tovább; de már Szabolcsban egy □ mértföldre csak 1191, Marmarosban pedig ugyanakkora földterületre 678 lélek jut. A priori okoskodva, innét azt kellene következtetnünk, hogy mivel e' megyékben illy kevés a' népesség, annál több föld jut egyre, 's annál tágasb mező nyilik anyagi gyarapodására: ezen vélemény — meglehet — némi értelemben tán állna is, ha azon tudat nem kisérné, hogy az ujabb szabályozás szerint a' legcsekélyebb népességü földterületen is, kevés kivétellel, ugyanazon mértékkel méretik a' jobbágy telke, mint a' számosabb népességüekben, a' nagyobb territoriumok a' földbirtokosé maradván, ki a' szükséges

emberszám hiánya miatt nélkülözvén a' megkívántató napszámokat, kénytelen a' haza és saját kárára megelégedni azzal, mit a' természet majdnem önként nyújt; ha pedig a' jobbágy is szélesebb telekkel áldatik meg, őt szinte a' fönebb elsorolt okok miatt szerencsésebbnek nem mondhatjuk.

Ezen népesedési pangás megszünik, mihelyt a' birtok irányában sajátsági jog lép elő, mert az adásvevés szabad levén, sok, ki eddig magát a' terhes úri tartozásoktóli félelemből telek-vállalásra el nem tökélé; most, miután megvett birtoka tökéletes rendelkezési joggal sajátjáva válik, utána fog látni: 's az illyen birtokok már nemcsak azért fognak míveltetni, hogy a' termesztőt és családját éhhaláltól óvják meg, hanem hogy belőle más hasznot is vegyen, hogy házát a' szükségesekkel jobban ellássa, gazdasági épületeit, mint már tökéletesen sajátjait, folyvást erős karban tartsa, hogy a' fenn maradottal kereskedést üzzön, hogy végre gazdakodjék: midőn a' paraszt földe mivelésének illy czélokat tűz ki; midőn dicsőbb, magasabb eszmék emelgetik keble istenét, nem lesz oka a' honnak, a' mezőgazdaságnak fájdalmas panaszokra fakadni, ujabb és ujabb sérvek miatt följajdúlni, mert eltörűltetvén az urbéri rendszer, és törvény által nemcsak kimondva, de meghatározva is levén az abból eredő tartozások készpénzbeni megváltása, — lesz: hogy a' paraszt, kit eddig még sok tekintetben csak mint egyszerűt, míveletlent, nyomorút ismerünk, sötét törpeségéből lassanként kiemelkedve, anyagilag gyarapodni, szellemíleg mívelődni fog; az eddig kénytelen henyének munka ajánlkozik, beáll a' modus merendi rég óhajtott időszaka, és evvel a' kettős arányban nevekedő népesedés; a' zsellér is megfelel tartozásainak; lesz kinek-kinek saját birtoka, mit isten és ember előtt övének mondhat; lesz hazája is, ezt becsülni szeretni igyekszik, ennek érdekeit és erejét, mint már sajátját is neveli; 's ha majd így álland azon néposztály, mellynek kezébe már a' születés ekét nyujta, a' földmívelés is önként,

minden erőltetés nélküli szilárd munka által üzetve virágozni, a' fáradságot érdemileg jutalmazni fogja; előállít nyers termesztményeket nagyobb mennyiségben, tökéletesebb minőségben; anyagot szolgáltat a' nemesitő iparnak és a' gyáraknak; szaporodván ezek által a' földolgozás és a' fogyasztók száma, szaporodni fog hason arányban a' termesztés is, 's mindkettőben nő a' kereskedés, mellynek fő tényezője a' szerencsés lábra állitott mezőgazdaság leend. Ezen átalánosságban elmondottakat lássuk részletenként.

Miért hogy a' paraszt olly hosszú évsorokon át apái nyomorú pangásában sínlik ma is, 's abból kiemelkedni sem nem bír, sokszor nem is vágy? annak okát értekezésem első szakasza adá. Innét igen könnyü a' következtetés, állván ezen logicai axioma: ha megszünik az ok, meg kell szünni az okozatnak is, azaz megengedtetvén — sőt miután 1836-iki törvény után tanulva, az ottani engedély mindeddig nem a' leggazdagabb eredményre mutat, minthogy a' $66^{5}/_{10}$ négyszegü mértföldü Szepesmegyében nyolcz év alatt csak 10 helység, 's a' 192 négyszegü mértföld nagyságu Pestmegyében tudtomra $^{1}/_{2}$, mondd fél helységnél több nem váltá meg magát örökösen — 's ezért nemcsak megengedtetvén, hanem meg is parancsoltatván a' minden néven nevezendő úri tartozások, és haszonvételeknek örök áron illő kötések melletti megváltása, a' f ö l d n é p e a n y a g i l a g g y a r a p o d n i f o g, mit minden e' czélra fölhozható okoknál inkább erősít a' már magokat megváltott, vagy szerződésileg az úri tartozások alól fölszabadított helységek megtekintése. Illyen például O r d a s falva Pestmegyében, mellynek fele $11^{9}/_{32}$ egész állomány magát földesurától, b. Rudnyászky Zsigmondtól 45.000 forintért megváltá, itt a' földipar, szorgalom, népélet, söt maga a' paraszt külseje vidámabb, megelégedettebb, mint amott a' szomszéd helységben, vagy ne is nézzünk olly messzire, itt a' helységnek másik felében, melly még robotolás alatt nyög; vagy ugyanazon megyének Dömsöd helységét

nézzük, melly magát haszonbérlés által kivéve az urbéri terhek alól, benne iparkodás, békeszeretet rend, rendszeres gazdálkodás a' kissé figyelmesebben körültekintőnek ajánlkoznak. Illyenek Tolnamegyében Paks, Szekszárd; Baranyában a' siklósi urodalom; mellynek urasági várára nemcsak az ősiség emlékei ébresztnek magasztos fohászokat, nem! látni az ekéje mellett szántó pórt, minő szent áhitattal pillant a' magasra, fel a' hegyi várra, 's ha kérded: ki lakik ott? büszke szerencsével felel; „Legjobb földesurunk, Batthyányi, az úr isten áldja meg“!

Ki Bácsmegyének délkeleti részén utazik, és áthalad Kucura, Torzsa, Despot, Szent-Ivány, Uj- és Ó-Verbász helységeken, hol pedig a' föld neme mindenütt ugyanaz, a' határok a' népesség arányához majdnem egykoru nagyságuak, lehetetlen a' különbséget, melly csak Ó és Uj Verbász közt is látható, észre nem vennie. Ez utóbbinak lakosait II. József a' Palatinatusból szállitá ide 1784-ben, ezek falujokból kis várost alakitának, mellyben első helyen említendő a' csinosság és rend; egészségesek, izmosak, jókedvüek és jól birják magokat; mi már onnét is kivehető, hogy nem kevesen vannak közülök, kiknek két szobájok van csinosan, izlés után bútorozva; vannak juhaik, nagy mennyiségben sertéseik, nemesített boraik, 's marháik; járatnak újságokat, elmélkednek a' haza ügyei, szükségei fölött; saját költségökön tartanak rendes seborvost. Avvagy mi egy helyt lehetség, ugyanazon körülmények, jogi állások közt mért nem lehetne az máshol is? Csak nagy lelküség uraim! utána egy kis tűrelem, és nem fogjuk a' magyar parasztot tunyának, tisztátalannak, tudatlannak mondani!

És ez igen is természetes következés lenne, mert a' 104, vagy ennek fele napjait, mit eddig kárpótlás nélküli ingyen munkában töltött, most saját telkére fordíthatja, a' fenn maradtakat pénzért adhatja el, dézmáját piaczra szállíthatja, marháit nemcsak háza szükségeig,

hanem nyereségre is nevelheti, és oka lesz azokat mostani satnyaságukban nem szenvedni, hanem nemesíteni; mert nem lévén telkének $^2/_3$-da a' szokásos kilenczednek alávetve, sőt mivel e' megváltást mérnöki szabályozásnak is szükség megelőznie: tán a' fölosztandó közlegelőből négy, öt holddal szaporodott is földe, ennek némelly arra alkalmasabb részébe bujább fűmagot szórhat, melly nyáron át olcsón hizlalja ki az őszön drágán eladandó marhát; 's ekkép azilly szabad mozgásban többféle módok ajánlkoznak, mellyek által a' magát megváltott paraszt váltságdíját minél előbb leróhatja a' nélkül, hogy akár maga tetemes megszoritást szenvedne, akár földesura hosszú várakozással kénytelenítetnék tőkéjének kamatait lesni.

Ezen anyagi gyarapodás elöidézi a' szellemi mívelődést. Ki eddig parasztjaink vastag tudatlanságát ismeré, nem lehetett nem szánakozólag tekintnie ezen emberi állatokat, kik majd józanok, majd ittasok, most szelídek, majd vadak, hol alázatosak, istenfélők, hol pedig mint villanyos vihar menykövező, káromkodó, majd adakozó, majd tolvaj, majd könyörűlő, majd gyilkos — nappal kalapot emel, a' sötétbeni találkozáskor ő igényli ezt, majd irgalmas, majd vérengző; de kivált a' földmívelésre is olly ártalmasan ható babonás előitéletek alatt nyögő, minélfogva az esztendő bizonyos részében, vagy helyesebben mondva — ennek bizonyos napjain munkához nem fog, mert annak vagy nem lesz sikere, vagy valamelly szerencsétlenségnek lesz okozója. Mindezen elmebetegségeket, lélek-kopárságot nem ugyan rögtön, mert hiszen soká kell épitenünk, mig a' sor a' kereszt föltételére jő, hanem fokonkint ki fogja gyógyítani a' szabad birtokjokba helyheztetés; mert állása biztos lévén, lesz politikai jelentősége, ez által befolyása némi tekintetben a' közügyekbe, vágya támad tudni, hogy megváltott birtokáról ki és mikép rendelkezik; és mivel a' tapasztalás elhiteti vele, hogy minden embernél első személy én, 's e' tudat elmagyarázza a' sine nobis de

nobis eddigi elvét, és helyesleni nem fogja, 's azért hogy segítsen magán, erőltetés és parancsolás nélkül is nevelés fog bekövetkezni azon gyermekek körűl, kik ma kendert növő anyjok mellett kinn a' nap hevén kis testvéröket bölcsőben rengetik, vagy az utcza porából palotákat építnek, az első forgószél által szétrombolandókat; nem lesz kénytelen a' megye határozatokat hozni, 's a' szolgabiró büntetés alatt kergetni a' pórfiukat iskola falai közé, mert már van vagyona, mellyre talpát téve elmondhatja: „ez az enyim"

Az örökváltság által egyszersmind a' jobbágyság élelmi állapota is javuland, mert egy az, hogy eddigi robot- napszámait megnyeri, mellyeket pénzért adhat el; másfelől a' földbirtokosoknak szinte munkás kezekre lévén szükségök, a' zsellér, ki eddig igen gyakran éhes hassal napot nézett, minden felől mezőt talál érdemelhetni, 's ez által a' falvainkban majdnem parlagon heverő szorgalom fölébred, mert a' fáradalom illő jutalmat nyer, mitől az eddigi rendszer által el volt ejtve; igy fog anyagilag erősödni, 's a' statusnak annyival több hasznára lesz, hogy a' rárótt adót ezentúl nem szenvedőleg subájával, mint Marmarosban, hanem keresménye után készpénzben tisztázza le. Hallgatok arról, hogy azon föld, mellyet munkál, minthogy gyümölcséveli rendelkezhetés egészen akaratától függ, szebb és gazdagabb terméssel kedveskedik, 's ez által a' mezőgazdaság emelkedik, mert ha fölvesszük, hogy eddig hazánkban 783,364 zsellérnek egész élelmi keresete kendernövés, annak áztatása-, vágásában, szőllő és kukoricza-szüretelésben öszpontosúlt, az ingyen robot miatt t. i. pénzes napszámosra szükség nem lévén, ennek megszüntével ugyanannyi embernek új életforrás, új létmód adatik, kik midőn erősülnek, bennök a' haza védelmére újabb, tartósabb bástyafal épül.

Ha ekkép mindenki előtt nyitva álland a' kereset mezeje, a' bizonyos munkadíj, a' téres gyarapodhatási alkalom, a' népesedés, mellynek száma hazánk kiterje-

désének eddig, kivált a' délkeleti részen, épen nem felel meg, szaporodni fog. Mert igaz ugyan, hogy a' magyar parasztot a' házasodástól mindennapi kenyerénél egyéb nem gátolja, de elég e' mindennapi kenyér megemlítése; mert a' zsellér, kinek eddig, azon fölül hogy négy deszkából összeszegezett kis ládájánál egyebe nem volt, a' minthogy nem is lehetett, mennyiben a' szobának csak egyik szögletét birhatá lakbérben, egyszersmind mezeje sem igen volt, mellyen fáradva bizonyos lehetendett, hogy habár ingatlan vagyont nem is, de anynyi ingóságot még is összegyüjthetend, mennyi majd az előszülendő aggságot sujtó nyomor szenvedéseitől megóhatja; illy bizonytalanságban, minő az urbéri állapot, nemcsak a' zsellérek, de magok a' telkesek is a' minő szorgalommal sietnek leányaikat férjesíteni, ép olly lassuk fiaik kiházasitásában; ám győzödjünk meg: az 1805-iki országos összeirás 643,215 telkes jobbágyot talált, holott ma a' 250000 jobbágyi állományra egyenként kettőt fölvéve, mert vannak ugyan negyed, de vannak egész helyesek is — csak 500,000 vagy legfőlebb 600,000re megy számuk; pedig azóta 40 év volt forgalomban, és a' jobbágy nemcsak nem szaporodott, sőt inkább csökkent, melly hiány azonban nemcsak kiegészítve lesz az örökváltsággal, hanem ok is szolgáltatik annak tovább terjedésére, mert ez a' szabad adásvevéssel szabad keresetmódot ad, 's e' kettő a' népesedés szaporodásának nélkülözhetlen tényezői.

De a' nyereségből, melly az örökváltság után háromlik a' státusra, legnevezetesebb leend az, hogy saját ügyének, n e m z e t i s é g é n e k, szent érdekeinek két millió embert szerez meg; mert levén a' parasztnak földe, mellyen sajátsági jogát, vele szabad rendelkezhetését törvény biztosítja, levén neve, és érvényes személye, kezdi a' nemzetet, mellynek ő eddig csak függeléke volt, kegyelemből nézetett, 's most még is annak kiegészítő részecskéjévé vált, becsülni, tisztelni; — kezdi a' hazát, melly eddig irányában mostohaként osztogatá a' száraz

falatokat, 's most mint finsitott polgárait meleg szeretettel szoritja jótékony öléhez, áldani, magasztalni; midőn e' két fogalom mindenhatósága gyökört vert szivében, önként következik a' haza, a' nemzet érdekeinek szilárd erőveli előmozditása, hol kell — védése, 's a' nemzetiségnek buzgó pártolása. E' két fogalom magasztossága elhiteti a' paraszttal, a' fölszabadított paraszttal, hazája, nemzete irányában: — hogy „a' nagy világon e' kivül nincsen számára hely, áldja, vagy verje a' sors keze, itt élnie, hallnia kell." —

A' mi egyszersmind igen természetes, mert hol érdeket, tulajdont fenyit veszély, ezek védelmében legbuzgóbbak azok, kiket a' közelgő vész legérzékenyebben sújtandóknak készül; ha leend a' parasztnak vagyona, melylyet törvény garantiája mellett váltott tulajdonává, a' köz hazára nehezedő vész már az ő veszélye is leend; — mert a' közhaza az ő hazája is, 's nem fogja ennek bajait keresztbe font karokkal egykedvüleg nézni, miként idegen valamelly ismeretlen háznak lángjait; hanem elöveszi az erőt, mit a' természet karjaiba edzett, előszedi a' pénzt, mit szorgalma saját vagyonából, vagy illőleg jutalmazott munkadijából nyújtott, és adózik mindkettőből szivesen; és fog áldozni is szívesen, erőltetés nélkül, hol hazáján, nemzetén segítni csak áldozatok által lehet.

Ne is mondja e' helyt valaki, hogy az örökváltsági szabadságra előbb nevelés által készítsük el a' parasztot, azután szabaditsuk föl, nehogy — ellenkezőleg cselekedve gyermek kezébe kést nyujtsunk; mert én, több szaktudósok után is, azt kénytelenitetem válaszolni: hogy előbb szabaditsuk föl tökéletesen, azután mondjuk meg neki: mikép azért nyere birtok iránti fölszabadítást, hogy később azt, mihez isten és természet törvényeinél fogva igaza volt, maga ne vivja ki erővel; így legalább hálára lesz lekötelezve; tisztelni, áldani fogja a' nemesség nagylelküségét: úgy pedig, — ha előbb fölvilágositatik a' rajta századok óta gyakorlott *sine nobis de nobis* rendszerről, a' nagylelküség ez újabb igéreteit mézes mad-

zagnak veszi, melly akkor rántatik el izlelő ajki közül, midőn az éldelet gyönyörébe leginkább elmerült; e' fölvilágositás lenne kés gyermek kezében, mig az elöleges fölszabaditás ugyanott imakönyv, mellyből milliók ajkai hálát imádkoznának a' jótékonyság gyakorlóira. Azonban vegyük az életet, ám bizonyitson ez. Würtemberg, Bajor, Porosz, és több tartományai a' német szövetségnek, törvény által fölszabadíták a' parasztot; 's ha azon tartományokban tapasztalás kedveért utazni akarnánk, észreveendnénk, hogy a' népnevelő-intézetek legnagyobb része vagy egyidős a' fölszabadítási törvényekkel, vagy későbbiek; 's ha találunk ollyanokra, mellyeknek megnyitása a' fölszabaditást megelőzék, azok nem népnevelő-intézetek, mellyeknek czéljok polgárokat nevelni a' honnak, hanem inkább hasonlók falvaink eddigi lármás iskola-házaihoz, hol a' pórfiu harangozni, ministrálni, temetni, és legfőkép: szolgálni megtaníttatik ugyan, de hazája ismeretére, nemzetének múlt 's jelen történeteire, állására, polgári kötelességének előadására magyarázási idő nem jut.

Leghitelesebb tanuk e' kérdésben saját édes hazánkban az 1836-ki törvény engedélyénél fogva történt megváltások. Igy ha a' szepesi tiz helységet eljárjuk, 's beszélünk a' néppel, melly már megváltott saját hantjait szántja, mindent inkább, mint részökröli pöffeszkedést, zavargást, nyugtalanságot tapasztalhatunk, sőt egészen ellenkezőleg adózási terheit, habár az örökváltság szabályainál fogva az első évi fizetések kissé szigorúak is, sokkal jobb kedvvel, 's előbb letisztázza, mint a' körülöttök fekvő urbéres helységek. Ez tény uraim! annyiszor látható, mennyiszer vágya kél valakinek e' mezőn megjelenni.

Vagy hagyjuk a' hideg Kárpát lánczait, minthogy lélektani következtetés szerint a' hegyi lakosok szelidebbek, türedelmesebbek a' rónaiaknál, mi azonban nem kivétel fölötti igazság, lássuk a' melegebb égalju rónát, Pestmegyében Ordas helységének felét, Vasban Felső-

Lőt, Tolnában Kakasdot, Zalában Královeczet, mind azokat, miket fönebb a' szepesi megváltott polgárról elsoroltam, a' lélek tulajdonaira nézve itt is hasonló mértékben találhatni föl; a' mi pedig a' szorgalmat illeti, azt kettőzött, háromszorozott iparral, és sikerrel látjuk gyümölcsözőnek. És ezen okból a' legelfogúltabb elme is oda leend kénytelen következtetni, hogy mezőgazdaságunk kiemelésére, gazdasági gyarapodásunkra minden teendőinknek legfőbbike a' jobbágyságot, mint annak nélkülözhetlen tényezőit önálló helyzetbe tenni, úri tartozásait vele örökösen megváltatni, és saját birtokába igtatni. Mert csak igy lesz a' parasztnak hazája, igy nemzete, 's e' nemzetnek virágzó földmivelése.

Előadván e' leirt sorokban azon következéseket, mellyek a' robot és dézma eltörlése által a' parasztra háromolnak, a' következőkben röviden érintve lesznek a' hasznok és nyereségek, mellyek az általános mezőgazdaságra azok megszüntetésével hatnak.

Kétségtelen dolog, hogy mindenki gondolkozásának benső ösztönénél fogva nagyobb, kitűrőbb szorgalmat fejt ki saját érdekeinek előmozdításában, mint ha azt tőle idegen haszon követeli. Kiki önczéljainak kivitelére az erre szolgáló eszközök megválasztásában szabatosabb, és számolóbb, az időt az erővel párosítni, 's a' kitűzött czél végpontja megközelítésére feszítni sokkal inkább törekvő, mint ha ezt egy olly czél igényli, mellynek eléréséből reá mi haszon sem mosolyog: már pedig, ha a' paraszt jelen bizonytalan jövendőü helyzetéből kiemeltetik, 's emberi és polgári jogok szabad használatába törvény által igtattatik, már nem lesz jövendője bizonytalan, sem jelenje függő, szóval: nem lesz kiskorú, 's így saját érdekét, mint önálló polgár, nem kell mások érdekeinek alárendelnie, hogy csak azok segitésével segíthessen övén is, hanem szabadon, érett belátása szerint működhetik, vehet és eladhat, szerezhet érvényesen magának, és örökösinek. Midőn a' magyar földmives illy kedvezmények tényleges gyakorlatában leend, általa a' földmívelés szi-

lárdabban űzetik; a' földnek eddigi pangó értéke nagyobbodik; a' tőkevagyon uzsorával kamatol; a' nyers termesztmények nagyobb mennyiségben, tökéletesebb alakban kevesebb költséggel állitatnak elő; a' honnét a' nemesitő ipar emelkedik, ennek kezelői a' fogyasztást tetemesen öregbítve a' termesztménynek folytonosan illő árt biztosítanak; 's e' mozgás a' kereskedést fölélénkíti, ez nagyobb pénzforgalmat idéz elő, 's ezek mind meg anynyi dús kifolyásai a' szerencsésen emelkedő mezőgazdaságnak.

A' földi élet minden szakmája tűrelmet, munkát igényel; a' kitűzött czélok fáradság, 's erőködés nélkül sehol sem érhetők el; mikint a' természet ugrást nem szenved. Hogy a' gyermek férfiu legyen, át kell esnie a' fokokon, 's ezek bajain, mellyek közbe jőnek; ingyért lehelnünk sem lehet, mert ennek is bér szabatott a' halálban. E' tűrelemben, e' szilárdságban lesz mégis valami, mi kitartást igér, 's mi lankadást nem enged, ha t. i. a' czél, melly — legyen bár még olly távul, mint van — a' felé küzdelmek fergetegei közt fáradót jutalmazva öleli föl, 's biztosítja személyét, birtokát. De megszünik a' mondott tűrelem kitartó lenni, ha a' végczél nem biztosító; a' miért is minden, mit ennek megközelitésére mível, nem más, mint kierőltetett gépies mozgás, melly sikerre soha sem számithat.

Ezen általános eszmét részletesen alkalmazva parasztjainkra, kiknek már bizonyos birtokaikban kitűzött czéljok jutalmazó jelent, biztos jövőt igér — azok, hogy e' jutalom annál nyereségesebb, e' jövő annál nyúgodtabb, zavaratlanabb legyen, nagyobb, edzettebb szilárdsággal fognak földjök míveléséhez, mint azt eddig cselekvék; mert a' gondos teremtés természetévé tevé az embernek, hogy untalan szebb, magasabb tökélyre iparkodjék fölverekedni; e' tökélynek pedig nem megvetendő eszköze az anyagi jólét; ám kérdjük a' nagy világot tevő sok embereket egyenként, 's köztök egyre sem akadunk, ha egészséges eszű, ki okosabb, gazdagabb lenni nem ohajtana, csak a' módok, az

utak különbözők, mellyeken egyesek oda jutni vágynak. Az indulásban némellyek késedelmesek, kivált ha polgári állásukbani cselekvésök mindenütt bizonytalanságba, reményök csalódásokba ütközik; e' csalódások ha életreményt semmisítének meg, oda akkor a' további jólétre törekvés, megtörpül ott a' lélek, elálmosodik az ész, 's megkövesül az akarat, mellyet pedig a' bölcs szerint kényszerítni nem lehet. Azért tehát minden, mit illy szenvedő helyzetben mível, cselekszik, csak rá nehezített kül-erőszak következménye, mellyek sikere pedig, eddig legalább, még egy országot sem sorozott Eldoradók könyvébe.

Illy helyzet volt eddig parasztjainké, kinek ha gyarapodási vágya kélt, ha gazdagodni törekedett, szándokát minden mozdulásakor bizonytalanság, legyőzhetlen akadályok, önzés, csalódások sújták le messze egéről; ebbeli szomoru helyzetén azonban az úri tartozások megváltásával segítve lévén, mert általa jóléte előmozditására czélzó törekvéseinek szabad mozgás engedtetik, minden okoskodások nélkül átláthatni, hogy olly czélt birván, melly szorgalmának jutalmazó jelent, öregségének nyúgott jövőt biztosít, legott kettőzött iparral lát munkája után, 's mivel minden gyarapodhatási reménye földéhez tapad, ennek ásásához fog, mig elvégre apródonkint kiemelheti a' varázs kincset, mellyel polgári szabadságának árát lefizetheti.

Ezen állítást maga az élet bizonyítja, mert ha fölvesszük, hogy a' Baranyamegyének 90 négyszegű mértföld területén termesztett gabonának fölöslege 30,000 mérőt tesz, melly összeg t. i. évenkint a' megyéből kivitetik, 's hogy ezen összeghez maga Siklós mezőváros 800 mérőn felül járul, igen hihető, hogy ezen nyereséget előteremtő iparnak alapja más nem lehet, mint a' szerződésnél fogva megváltott szabad adásvevés melletti birtok; holott ugyanazon megyében több urbéri helységeket már tél végével éhség miatt sáppadni, 's csak szárított gyümölcsön rágódni látunk. Minthogy pedig ugyan-

azon ok ugyanazon okozatot szüli, bátran állíthatom, hogy a' szabad birtok, mikint azoknál gazdagabb állást, úgy ezeknél tartósabb jólétet csak néhány évek mulva is előállítna.

A' szabad birtoknak első következményét, a' föld szilárdabb munkálását, legott követné a' másik, melly a' mezőgazdaságot statustekintetben még jelentékenyebbé teszi, t. i. a' megváltott szabad birtok mellett a' föld értéke nagyobbodik. Az érték ezen emelkedési nemében eddig nemesi földeink sem igen részesülhetének a' rajtok fekvő ősiség terhe miatt, de melly bajon segitni a' törvényhozás megtevé az első lépést. A' jobbágyföldek azonban, mellyek az 1741 : 8. t. czikknek: — „ne onus publicum quoquomodo fundis inhereat" — ellenére, az 1836. 4-dikben adó alattiaknak nyilvánitatának, az ősiség terhe alatt legkevesbé sem nyögnek ugyan, mennyiben azonban a' rajtok fekvő úri tartozások és szolgálatok miatt természetök minden sajátsági jogot kizár, valódi értékre mindeddig nem verekedhettek; mert igen természetes, hogy a' vevő tőkepénzesek azt, mibe tőkéjöket jövedelmezés végett befektetni akarják, mindenek előtt biztosnak tudni szeretik: 's azért vonakodának eddig jobbágyföldeket szerezni, mint mellyek hármas, négyes adóteher alatt is nyögnek, 's igy bennök nemcsek a' kamatolás bizonytalan, de félig meddig a' tőke is veszendő. Megszünvén azonban az urbéri rendszer, 's a' parasztok kezében maradott tíz millió hold föld azok saját birtokává tétetvén, mellyeken az egyenes országos adózáson kivül többé semmi terhek sem feküsznek, legott azok értékének emelkedése következik be, becse leend a' földnek, 's e' becs szorgalmat, ipart, 's igy jólétet idéz elő.

Nagyobb hitelesség okáért álljanak e' helyt a' haza nagy grófjának, Széchenyi Istvánnak ama szavai, mellyeket az 1844-iki országgyülés 238-iki főrendi ülésében mondott: „Tapasztalásból szóllok: van egy jószágom, földe rossz, holdjáért két fonrintnál többet éven-

kint nem adnak, és eleim ott egy templom föntartására majorsági földjökből 40 holdat szakítottak ki. De a' 40 hold keveset jövedelmezvén, eladatott. És kik vették meg? Paraszt emberek. A' megye, mivel a' mennyiség kicsiny volt, nem igen tudta a' dolgot, 's különös adót nem vetett reá. E' 40 hold föld kézröl kézre ment, 's bár fordulókban hosszas barázdák közt feküdvén, igazi tulajdonnak sem lehet mondani — csak sapit proprietatem, 's a' sajátságnak rajta lévő kis ize mégis azt eszközli, hogy most 250—300 pforinton kél holdja. Valóban csudálni lehet, milly varázs ereje vagyon ezen kis szónak enyim! — Kérdezém a' vevőktől; „hogy van az barátim, hogy földeitek tő-szomszédomban vannak, 's tudjátok, hogy a' rendes kamatok 5—6 száztóliak, 's mégis 300 pforinton veszitek holdját, 's igy tulajdonkép 18 forintot fizettek évenkint minden holdért? 's ha én a' magamét ki akarnám adni, nem adtok holdjáért többet 2 forintnál?" A' felelet az volt: „Uram! mi igen jól tudjuk, hogy 18 száztólit fizetünk, de az urnak két forintnál többet még sem adhatunk, mert lássa az úr, ez a' föld hypothekás, 's ha kereskedni akarunk, 50 száztólit kapunk reá, de a' nagysád földére nem adnak semmit." „Aztán, mondá egy becsületes öreg paraszt, én mondhatom, hogy tíz évig nem voltam korcsmában, éjjel, nappal dolgaztam, de ha meghalok, legalább két fiamnak marad valamije."

Ime uraim! ez tény, úgy hiszem magyarázatához, nem kell commentár, ha kivált hozzá vetjük, hogy a' jobbágyföldek a' rajtok fekvő úri jogok miatt még inkább lebilincselvék a' velek és bennök való kereskedésre nézve, mint a' majorságiak, mert örökös eladásuk tilos, 's ezért nincs is áruk. Melly álláspont, miként mondatott, legott más irányt veend, mihelyt a' paraszt fölmentve sok czifra nevezetű terheitől, földét mint sajátját birandja. Igaz, hogy e' helyt sokakban azon méltó aggodalom támad, hogy a' paraszt, mint fölszabadulási állapotában még szegény, 's a' megváltási nagyobb mennyiségü költ-

ségektől félő, hogy ezektől megszabadulhasson, 's rövid ideig pénze is legyen, legott használni siet a' szabad birhatási törvénynek azon czikkét, melly a' szabad eladást engedi meg; 's kivetkeztetvén ekkép maga magát földvagyonából, mig pénze tart, lesz élelme is elég bőven, elfogyván pedig ez, 's telkét eltékozolván, forrása sem maradt, honnét napi föntartását eszközlő jövedelmet meríthessen, misem következik a' hazára más, mint ujabb nyomor, az elszegényedettek nagyobb száma, szóval a' 30 ezer koldusok kétszerezése, tán háromszorozása is, kiknek illő tartása jelenleg is szép összeget használhatna föl; a' mondott eladási alkalmat használva egyes tehetősbek összeszedik a' sok földet, 's ezek a' rájok szorúlt nagyobb számu munkásokat nyomják, holott a' birtokos nemesség nagylelkűleg szabadságba helyzé őket.

Ezen aggodalom pedig annál méltóbb, minél csekélyebb munkaszeretetet tapasztalunk némelly falvaink jobbágyainál. Nem kell azonban felejteni, hogy e' munkaszeretethiánynak, ha a' tény belsejét bonczoljuk, nem más, mint épen a' bizonytalan állás az oka, minthogy a' paraszt telkének igy, mint most van, sem ura, mert tőle robotolni, terméséből kilenczedet adni köteles; sem árendása, mert kezelése alá adott állományát egészben nem fordithatja oda, hova tán ő legczélirányosabbnak tartaná, és nem is cselédje földesurának, mert fizetéséről, élelméről nem gondoskodik; szóval: midőn a' paraszt telkére lép — semmi; 's épen e' semmi az oka, hogy igen is sokat követelnek tőle. Illy körülmények munkaszeretetet nem szülnek, hanem azt elölik; de ha elhárítva leend a' mondott ok, ne higyjük a' parasztot annyira alásülyedettnek, hogy saját érdekéről megfelejtkezve, kivetkezve a' vele született emberí önzésből, akkor lépjen le háza küszöbéről, midőn annak tulajdonos urává tétetett, 's mig az másé volt, addig ezen másnak izzadott, és munkált. Nem! a' paraszt ekkor, bár mennyiébe kerüljön is az örökváltsági összeg letétele, földétől elálla-

ni nem fog; mert tudja azt, hogy részére csak ez az egyetlen út, mellyen napi kenyerét keresheti, csak ez azon eszköz, mellyel saját, 's családja érdekét elősegítheti. Ha lesz is egykettő, mert hiszen nincs szabály kivétel nélkűl, ki megfelejtkezve jövendőjéről a' jelen pillanatnyi élvezetei miatt megvetné is annak biztos kedvezéseit, ezek — mint a' derült égen ittott úszkáló fellegfoltok vezérszabályul nem vehetők, 's maga az igazság átalánossága sem engedi, hogy egy-kettőnek könnyelmüségét milliók nyomatása sirassa. És ezen okból nem kell tartani attól, mintha a' megváltott telkek egyes tehetősök kezeibe kerülvén, ezek a' napszámosokkal egyedáruskodnának, mert a) a' megváltási szerződések törvény által úgy lesznek körülírva, hogy az örökváltság egész összege nem mindjárt a' felszabaditás első éveiben tétessék le, mert ellenkezöleg a' parasztot csakugyan nagy seb ejtetnék, mellynek fájó lüktetései megszüntetésére évtizedek kivántatnának, vagy tán el is buknék, hanem bizonyos meghatározott idő, nyolcz vagy tiz év után, melly idő alatt fizeti a' kamatokat, 's részenkint tisztázza a' tőkét is. Ez esetben nemcsak hogy segítve lesz a' jobbágyon, de inkább ezen években megízelítvén a' szabad birtok jótékonyságát, 's ama személybeli jelentékenységet, melly innét eddigi semmi állására sugárzik, kettős, sőt hármas áron sem engedi magát telkéből kimozdíttatni, példák erre Muraköz szabad helységei, hol egy holdat 200 forinton is alig kaphatni. b) Ezen megállapított örökváltság után is fenn maradhat azon urbéri törvény, urbéri czimét természetesen elvesztve, melly megengedi a' jobbágynak mindennemü polgári, sőt ezentúl már nemesi földeket is és jobbágytelki haszonvételeket örökösen szerezhetni, de azon megszorítással, hogy egyesek 40 egész állományu helységben csak egy egész telket, 40-től 80-ig két telket, 80-tól 120-ig három telket, végre 120 állományon fölül négyet vásárolhassanak, örök áron; melly törvényes rendelkezés meggátolja

egyeseknek mások sérelmes előítéletével történhető öregbedésöket.

Én azonban, megvallom, nem vagyok magammal egészen tisztában az iránt, valljon haszon, vagy kár származik-e mezőgazdaságunkra abból, ha az örök birtok szerezhetésében egyeseket hasonló kivételes törvények korlátolnak? mert igaz ugyan, hogy a' földeknek apró részekre földarabolása a' statusra nézve nem igen nyereséges, de a' mezőgazdaságra, véleményem szerint, kedvezőbb hatásu, mint a' kényszerítve egészben tartott és sokszor csak ezért is hanyagul mívelt telek. Szóval a' megváltással meg levén a' földnek valódi becse, méltó értéke adva, ezen érték, hogy necsak a' holt tömegben mint puszta valami feküdjék, hanem évi termesztés által illő jövedelemmel is szolgáljon, igen természetes, hogy mívelése körül nagyobb, folytonosabb és műértőbb szorgalmat, ipart ébresztend föl a' kezelők részéről; mert minél nagyobb a' tőke, annál nagyobbnak kell lenni az évi kamatoknak is; és csak ezen szorgalom- és iparban fog rejleni a' valódi kincs, melly a' honi földmívelés, 's átalában a' mezőgazdaság fölvirágoztatására legélénkebb sőt nélkülözhetlen tényezőül szolgáland.

Ha ekkép az úri terhek alól fölszabadított telek szilárdabban míveltetik, 's ez által értéke nagyobbodik, 's e' nagyobbodás elevenebb szorgalmat, ipart idézend, bekövetkezik a' mezőgazdaság negyedik nyeresége, melly abban áll, hogy a' föld a' belé fektetett tőkétől már nemcsak a' rendes kamatjárandóságot fizeti le évenkint, hanem daczára minden uzsorát tilalmazó törvényeknek, szemmel látó, kézzel fogható uzsorával lép elő a' nélkül, hogy ezen uzsora egy másiknak, vagy harmadiknak károsításából folynék; mert fölszabadítatván a' telek minden rajta fekvő hátráló terhek alól, nyers terményeit a) nagyobb mennyiségben termi meg, b) illyen egyes különvett termények jobb minőségben, tökéletesebb alakban állíttatnak élő, c) mégis az előállítási költség kevesebb leend.

Ezen tételek igazságát maga a' dolog természete tanusítja, mert a' paraszt minden egyéb eddig telkétől eltartóztató foglalkozások alól fölmentve, egyedül saját földe míveléséhez láthat, és látni fog is, a' rajta megkivántató javitásokat könnyebben, 's mivel már sajátja is, szívesebben teszi meg, 's ez által okot ád a' mezei terményeknek nagyobb mennyiségben előállithatására. Ugyanezen folytonos és éber jelentése eszközli, hogy telkének évenkint előállított nyers terményei jobb minőségüek és tökéletesebb alakuak leendenek, minthogy nemcsak gondja, de ideje és ösztöne is lesz a' gyomlálásokat, hanttöréseket, mellyek a' várandó termények tökéletességére megkivántató kellékek, munkába venni, 's nem engedni, hogy akár az ártalmas fűnek fölmagzása nyomja el a' reménybeli jövedelmet, akár pedig a' föld zsirtalansága miatt vetésében itt-ott kopár foltok jelentkezzenek; a' honnét trágyáját ezentúl nem udvara közepén betegség okozásra, hanem szántóföldén ennek zsirosítására elszórottan fogja használni; sőt a' megtakaritási kezelés is egészen különböző leend a' mostanitól, mert állása biztosabb, ez okból nem leend annyi nyomorral elborítva, hogy gabonáját, ha feléből is, csak minél előbb kicsépelve, vagy kinyomtatva, piaczra szállítsa fele árán eladni.

Mivel pedig mind ezen munkálatai, szinte mint előbb a' robot mellett, maga és cselédei által, vagy ha napszámosokkal is eszközöltetik, nyeresége van mégis, mert ha többet nem, az eddig robotban töltött 104 napot már magának tarthatja fenn. Ha pedig az ekkép mívelt földnek letakarított terményét vizsgáljuk, a' nyereség csak ekkor mutatja ki a' kisebb költséget.

A' nyers terménynek, 's ezek értékének e' szerinti nagyobbodásával, és azok sokasodásával a' nemzetvagyon is szaporodik, vagy más szavakkal: mezőgazdaság virágzásnak indulása kereskedést léptet elő, melly egyeseket gazdagítva a' status tehetségét emeli; mert a' mezőgazdaságnak az előállitott terményekre nézve passiv állását

ésak azon erő, vagy pénz teszi, mellyet productumainak előteremtésében elköltött, habár ez a' statusra nézve soha sem veszteség, minél kevesebbek pedig azok, a' kereskedésből annál nagyobb nyereséget várhat; már pedig megváltoztatván a' jobbágyság, 's ennek kezelése alatti hat millió termő földnek eddigi urbarialis rendszere, a' mondott előállitási költségek is tetemesen alászállanak. Ezen költségeket teszik: a) a' munkadíj, b) a' használt tőke jövedelme, c) az ezen tőke alapjául szolgáló földbirtok használata, d) a' javak ára, melly közvetve, vagy közvetlenül a' termesztés czéljára fordítatik. Ezen költséget, ha a' mostaniakkal arányosítjuk, igaz, hogy in ultima analysi ugyanazok lesznek, de azon nevezetes különbséggel, hogy a' mostani rendszer mellett a' közönséges bevétel vagy nem képes fedezni az előállitási költségeket, vagy ha igen, ezt olly kis mértékben, hogy a' bevételi tiszta nyereség a' kiadási rovattal direct arányba soha sem jöhet, minek egyik főoka leginkább a' dézmában rejlik, mert ez által a' tőkealapul szolgáló földbirtok egyenes haszna elnyeletik, holott a' használt tőkének jövedelmi része szinte már a' termesztésbe forditatott,

Mindezen előlépései a' földmívelésnek fölébresztik a' nemesitő ipart, sőt a' nyers termékeknek elég mennyiségben, és illő minőségbeni előállitásával versenyre is buzditják, a' gyárak száma szaporodni fog, mellyben a' munka, a' fáradalom jutalomra talál; 's ha egyéb nyereség nem mutatkoznék is a' mondott fölszabadításból, ezen egy, hogy minden egyes polgárnak szorgalma munkát, munkája jutalmat talál, méltó a' földmívelést, 's ennek osztályát az annyira szükséges kedvezésekben részeltetni; mert ekkép nem fogjuk majd kiviteli czikkeink közt, mint kitünő rovatot, a' rongyot látni; mert habár országunkban sok is a' rongy, lesz gyár is, melly ezeket más, finomabb formák alatt az életnek használatúl visszaadja, 's a' kiviteli rovatot más nyereségesebb czikknek engedi; sőt ellenkezőleg a' béhozatalt is fölöslegesíti, 's nem ejti a' hont azon majdnem nevetséges következet-

lenségbe, miszerint olcsón, sőt sokszor félkrajczáros gyűrűkért adja el a' szemétről fölszedett rongyait, hogy ugyanezt finomitott alakban, átváltoztatott formában aranyaival váltsa vissza. És mennyi elszórt részecskék hevernek a' mezei gazda udvarán, lakában, mellyeket nemesitő ipar és gyárak létében nem megvetendő jövedelem-ágúl használhatna; nem lehet például fájdalom nélkül olvasni Fényes Elek Magyarország Statistikájában, miképp Francziaország Chalon sur Marne városában van egy csontgyár, melly 1835 1,400,000 font csontot égetett ki, 's ez adott 9000 mázsa csontport. Rosz lovat vágtak le 8000-et, mellyek 8800 frankba kerültek. A' gyár vett 8 ezer mázsa szarurészeket, mázsáját 14 frankjával, 's ennek becsét 60 frankra gyártotta. Nálunk az elsoványodott, elgyengült, elöregedett lovak, juhászok és bakók kezébe adatnak komondoraik hizlalására, 's elég, ha bőre visszakapatik; de ez sem történik mindenütt, mert — kivált magyar tölléseink körül, mellyeket egy neves táblabiránk igen jól értelmezett: inter duo árok lutum vocatur hungarice töltés, nem ritkaság a' fuvarosok által lenyargalt, agyonkergetett döglovakat varjúk eledeleül kitéve látni. Elhallgatok a' szarurészekről, rothadásra kivetett csontokról! pedig higyjék el önök, a' mi illynemü a' francziáknál kivihető, lehetséges az nálunk is, csak akarat, csak jó szív kell, melly megadja a' módot, a' szabadságot azoknak, kik illyes miknek árt szerezhetnek.

Az előadottak a' kereskedést fölelevenítvén, nagyobb pénzforgalom előidézésének egyenes tényezői leendnek; mert többre, messzebbre terjeszkedhetvén az erő, az előidézett mindennapi surlódások által mívelődvén az ész, a' lélek, — több, de igazságosabb szükségeket is fedez fel, mellőzve a' mostani nélkülözhetőket; ezen eset a' kölcsönös cserét folytonosabbá, elevenebbé teszi, mellynek, mivel könnyitő eszköze a' pénz, ennek nagyobb forgalmát eszközli; már pedig hol a' pénz folytonos, és illő mennyiségbeni forgásban van, ott az anyagi

jólét, a' hatalom, a' néperő, a' nemzetgazdaság mindig erős lábon szokott állani, 's igy árvíz, vagy egyik helynek tüzvész általi elpusztulása, vagy jégcsapások nem ütik le lábáról az egész nemzeti tehetséget, a' kár helyrehozása nem üríti ki a' nép erszényét, nem gátolja az iparnak haladását akár egyik, akár másik ágában. Igen uraim! adják meg önök minden földmívelőnek, legyen az bár ki, személy és rang válogatás nélkül a' dézma és robotmentes birtokjogot; a' mezőgazdaság, melly minden néven nevezendő iparnak és jólétnek alapja, — virágozni fog, 's általa ha nem is lesz hazánk Angolhon, mellyet minden legelrejtettebb szögleteiben vasutak hasítsanak, csatornák folyjanak keresztül, de bizonyosan Tatárország sem leend, mellyben fél, sőt egész napon át csak a' délibáb csábfellege közt uszkáló kutgémek közt bolyonghat az útas: hanem lesz Magyarország, boldog és erős, — minőnek kell, hogy legyen, 's a' minőnek akarák a' vérrel szerző apák, hogy a' jövő nemzedék, a' derék unokák egykor tegyék!

II.

A' robot és dézma megszüntetése milly befolyásu leend a' nagyobb birtokosok gazdaságára?

Nem rettenhetnek vissza az úri tartozások megszüntetésétől azok, kik ezen tartozásoknak eddig jogszerü, törvényes kezelői valának, ha elfogúlatlan lélekkel, részrehajlatlan elmével számolják össze a' nyereséget, mit a' nevezett adózásokból eddig bevettenek, 's hasonlatba ejtik azon nyereséggel, melly azoknak megváltásából igérkezik; vagy mivel bizonytalanra a' gazda építni nem igen szeret, és nem is szokott biztos jövendőt építni, azért hasonlítsák össze olly jövedelmekkel, mellyek már megváltott földnek eredményei. Nem akarok Angol-, Bajor-, Würtembergországokra utalni, ámbár ezekről, kivált az elsőbbről, már csak vele született iparüző és kereskedői szelleménél fogva is, melly mindent pénzérdekből, és semmit e' nélkül cselekvék és cselekszik — föltehetjük, hogy ha az úri adózások alól fölmentett, vagy fölmentendő földekből részökre semmi nyereség sem ajánlkozott volna, bizonyosan a' megváltás eszméjének testesitésén soha nem fáradozandott minden philantropiája mellett is olly tűzzel, olly buzgalommal, mint minővel küzdöttnek őt a' kor iratai tanusitják. Angliában, hol a' földbirtok, mikint nálunk, a' főnemesség és papság kezében van, és kisebb részben a' koronánál, jobbágy nincs, hanem a' földtulajdonos földét alkukötések, vagy szerződések mellett haszonbérbe adja. Egy betagositott árendás birtok közönségesen 200—800 hold földből áll, egy holdért fizetnek 8 — 40 schillinget, vagy mi pénzünk szerint

240—1200 pkrajczárt; London közelében több font sterlinget is. Bizonyosan, ha ezen kereskedőnemzet át nem látja, hogy ez úton sokkal inkább boldogul földbirtokával, mint úri adózásokkal terhelt parasztjai mellett, soha a' szabad birhatást jobbágyainak meg nem engedi.

Egyébiránt nem azért emlitém én ezeket, hogy nagy uraink csak azért, mivel az angol lordok és kereskedők és püspökök a' birtokszabadságot megadák jobbágyaiknak, adják meg ők is, — nem! én ezért nem említém, jóllehet a' nemes példa jőjjön bár fölülről, vagy alólról, mindig követésre méltó; ám említettem azon okból, hogy ha valaki kétkednék az innét eredő jövendőről, vigasztalja magát mások példájával addig is, mig a' szerencsés kisérlet még szerencsésebb sikere saját édes személyét is aranyesővel zuhanyozandja.

Azonban egyszerűleg gazdasági szempontból véve fel az örökváltság kérdését, ugyanaz nemcsak az eddigi elnyomott helyzetéből kiemelt parasztra leend kedvező, 's igy a' nemzetegységet, országos erőt szilárditó; de e' fölött különös jótékonysággal ajánlkozik a' földesurakra, 's ezeknek terjedtebb gazdaságára nézve; 's hogy e' tárgyban értelmesebb legyek, vegyük a' dolgot gyakorlati oldaláról, melly — hiszem — az elméletet mindenben igazolni fogja.

Megszabadítván magát a' földesur azon bajoktól, mellyeket a' robot kezelése, 's átalánosan az urbéri rendszer okozott; megszabadítja egyszersmind magát több költségektől is, mellyeket azután hasznosabb, jövedelmezőbb czélokra fordithat. Mennyi tisztet és mennyi szolgát igényelt, például, népesebb urodalmakban a' robot, a' dézma kezelése, a' pénz beszedése 'stb 's ezen cselédek bére? 's ha a' mondottakból mulatkozott is némi nyereség, mint elnyeletett az ez által! Hallgatok az úri székekről, mellyek magyar vendégszerető jellemünknek megfelelöleg, mind e' napig a' lehető tulzásig pazar asztaluak; hogy az illyen úri székek mennyiökbe kerülnek az illető földesuraknak, 's általuk a' hazának? nem

tudván az urodalmak átalános számát, meghatározni nem merem. Forgott kezemben a' mágocsi urodalom hivatalos könyve, mellynek 329-ik lapján olvasható volt: „A' dézmálásra meghitt biráknak, esküdteknek, jegyzőknek napi díjok 110 frt, $2^2/_4$ krt.“ — A' 473-ik lapon: „A' mágocsi urbarialis tömlöcz javitására fizettetik 840 frt.“ — A' 321-ik lapon: „1837-ik év télelő hóban tartatott uriszékre költött az urodalom 420 frt, $18^3/_4$ krt.“ — A' 317-ik lapon: „A' tizedekért haszonbér fejében fizet az urodalom a' pécsi káptalannak 265 forintot.“ — A' 291-ik lapon: „A' négy hajdúnak bére 200 frt kifizettetik.“ Azaz összesen az $183^8/_9$-iki urbér-követelte, vagy legalább ennek természetéből folyó költségei voltak az urodalomnak 1835 frt, $21^1/_4$ kr. Avvagy e' pénzt nem lehetne-e czélszerűbb investiókba forditani? Eddigi tapasztalás kevés hozzáadás- és elvétellel bizonyitja, hogy ha hozott a' robothaszonvétel némi nyereséget a' földesúri pénztárba, ugyanazt uzsorával lopá onnét ki az úriszék, és a' többi; már pedig, ha az eddigi rendszer megsemmisitetik, az úriszékeknek egyedül csak földesurak általi tartatása, értem a' költségeket, mellyekbe azok kerűlni szoktak, egészen fölöslegessé válik, 's mint illyent minden józanon következtető gazda vagyona szaporitásának fogja tartani elenyésztetni. Elhallgatva — mondom — ezt, melly tisztán passiv költség, minthogy a' kivetett forintok egy ócska denárt sem térítnek vissza a' konyhára, egyszersmind bizonyos kiváltsága a' megvesztegetéseknek, többször ingere a' gyűlöletnek és boszúnak, mellyet az érzékenyebb súrlódás úr és jobbágy között előidéz, egyedül csak a' szoros értelemben vett mezőgazdaságra szoritkozom.

Az örökváltságnak első — sine qua non — föltétele leend a' jobbágyok részéről lefizetendő tőkeösszeg, mellynek maximuma minimum nélkül egy állományra a' földértéknek szigorú tekintetbe vétele mellett törvény által körüliratandó. Ezen tőke nem legott a' megváltás első éveiben tisztáztatik le, mert ez pénzetlen

hazánkban, eddig még csak rongygyal, 's evvel is kicsinyben kereskedő földnépünktől a' legtúlfeszítettebb önzés által sem követelhető; hanem ismét — kell — hogy a' törvény által bizonyos határidő jeleltessék ki, a' mikorra a' tőkének letisztázottnak kell lennie, de melly idő alatt az ezen szerződésileg kötött, 's törvény által helybenhagyott tőkének rendes kamatjai évenkint, bizonyos tőkerész letételével együtt pontosan adassanak; melly hogy meg is történendik, a' törvényhozásnak ezen ügy iránt már eddig is szépen tanusitott buzgalma, melly a' szükséges pénzintézetek föláilitása körül mutatkozik, minden egyeseknek kezes. Ha ekkép a' földesúr évenkint telkei számának megfelelöleg kamatokat, sőt évek mentével mindig tőkerészt is veend be, valljon ezen pénzt nem czélszerűbben fordíthatja-e gazdasága körül oda, hol ez leginkább javitásra vár? és hol a' kamatolás legbiztosabb? szóval: hol a' gazda leginkább szeretne kiterjeszkedni? holott a' robot, melly, mikint fönebb érintetett, egyszerűleg csak kényszeritett, 's épen ezért száraz sikerü napszám, egyedül csak napszámra forditathatott; melly ha sok volt, a' fölösleg kárpótlás nélkül maradt; ha kevesebb — a' megkivántatóságot pénzen kelle pótolni. Azonban ha például a' gazda külföldön tett tapasztalatai után, hol a' földmívelés előbbre áll, meggyőződhetett is arról, mikép ugyanazon munka, mire nálunk harmincz emberérő ugyanennyi visszatéríthetlen értékü nappal forditatik; fele, sőt egy rész erő- 's idő-használás mellett — gép által, pedig jobban, czélirányosabban, 's kevesebb költséggel végezhető el; habár a' fölvilágosodott gazda mindezt átlátja, 's az ekkép intézendő biztosabb sikerről meggyőződése szent, mégis az ujitáshoz, változtatáshoz fogni vonakodik, sőt nem mer, mert először is a' gép, honunk műipara e' tekintetben még sok oldalról elmaradott levén, drága pénzért külföldről hozatandó, sőt hogy azt itt működésnek lehessen indítani, bizonyos időre hozzá értő egyén is kivántatik kielégitő fizetéssel, mindezek pedig a' földjövedelemnek nem kis

részét törlesztenék le; e' kára más oldalról nemcsak nem pótoltatik, sőt neveltetik, mert a' robotnapszám ezen tett változásnál fogva egészen nem használható, 's pénzzé azért még sem fordithatja, mert a' paraszt ajánlja ugyan szolgálatbeli kötelességét a' törvény rendeleténél fogva, de azt készpénzen megváltani csak azért, mert földesura már többé nem használhatja, semmi szín alatt sem mutatkozik, és ha igen, tudván az urasági körülményeket, azért olly csekély árt ajánl, hogy épen el nem fogadható. Melly nehézség az örökváltság által legyőzve levén, a' nagyobb birtokosok gazdasága illyesmi akadályokkal nem leend kénytelen küzdeni, hanem szabadon választ irányt, ezen irányban szabadon működik, honnét mind a' tulajdonosi, mind a' statushaszon érezhetőbb lesz.

Tagadhatlan, hogy hazánknak gazdaság-tekintetbeni hátramaradása leginkább a' gyárok szüke, 's a' nemesitő ipar hiányából magyarázható. Eddig a' termesztő legfőkép saját, 's a' belhonnak élelmi szüksége fedezésére termesztett, miből — mikint anyagi állásunk mutatja, sem egyesekre, sem az országra átalánosan észrevehető haszon nem igen csergedezett, 's ha nevezhetünk is terményeket, mellyek a' kereskedésnek czikkei valának a' külhonnali surlódásokban, ezen csere, ha a' vámlajstromokat megtekintjük, hazánkat az egészre nézve mindig szenvedőleg érinté, mert midőn a' külföld 100 forintot fizetett egy mázsa gyapjunkért, később ugyanazért más t. i. földolgozott alakban két, három annyit visszakövetelt. Habár kimegy is hazánkból 500,000 akó magyar bor, ugyanannyit — pénzbeli árát értve — a' fényüzésnek meggyökerezett vágya behoz külországokból; szóval kiviteli kereskedésünkben mindig veszteség mutatkozik, 's egyedül a' belhoni az, melly némi szerencsés, 's nyereséges surlódásokra mutat; de itt a' haza, a' nemzetvagyon semmi nyereségnek sem örvendhet, mert reá nézve a' csere csak annyiban történik, mennyiben a' kicserélt dolgot egyik raktárából a' másikba szálíttatá, és az emésztést, a' fölhasználást egyik helység a' másiknak

engedé; haszna pedig körülbelöl az, hogy polgárainak ez által keresetmódot nyújt; 's a' mi nyereség illy csere után van, az csak egyesek irányában mutatkozik. A' valódi statusnyereség, 's a' mezőgazdaságnak tényleges ösztöne egyedül a' más nemzetekkeli túlsulyu kereskedési érintkezésben áll; 's itt is csak úgy, ha nem mindig és egyedül nyers terményekkel, hanem gyártmányokkal is piaczra szállhat, 's a' concurrentia alatt nem bukik el; mindez pedig jól rendezett, 's műértő egyénekkel ellátott gyárak nélkül, mellyekben a' nyers termék többszörös árra gyártatik fel, el nem érhető.

Nemzetünknek ősi jelleme a' lovagiasság. Ez ragadt a' diadalmas apákról a' messze utánok következett unokákra, ezen öröklött jellem vala az ok, hogy a' magyar a' kereskedésben nemét az alárendeltségnek látá, mi onnét is valósul, hogy annak közvetlen kezelőit soha magáig, a' kiváltságok fénydús regiojáig, fölemelni nem szíveskedett; most azonban, midőn önkárán, elég kártékonyan a' voltra, okul, eddigi balvélekedéséről lemondani kezd; elveti az álszégyen fátyolát, melly őt minden lovagiassága mellett is kereskedők alárendeltjévé tevé, 's már nem kaczagja a' gyapjus zsákon ülő angol ministert, sőt képes a' legfellengzőbb lelkesedéssel törvényasztalainál órákig, napokig vitázni a' kereskedés, 's ennek eszközei előállitásában, nem retteg költségektől, nem áldozattól; de a' végrehajtás körül neme az akaratlan tespedésnek, vagy nem tudom — minek? mutatkozik részéről, mi nagy részben ismerethiánynak tulajdonitható.

Földesuraink eddig meg voltak elégedve, ha lenyirt gyapjujok mázsájáért 50—70 forintot fizetett a' zsidó, 's ha történetesen 80—100-ig kialkudhatá, már ekkor a' nyereség olly bizonyos, olly nagy volt, hogy annak kiszámolása krétát sem igényelt, és azt — a' szükséges tér hiányában szenvedve — még eddig helyeslenünk kelle; de ha elhitetné magával a' gyapjutulajdonos, hogy csak csekély nemzeti erély kifejtése mellett ugyanazon zsidó jobb áron is megvenné gyapjuját; ha meggyőződnék

arról, hogy ha vállat vállnak feszítve gyárak emelkedésének a' nemesi földek térmezein, már a' 100 forintot nem épen olly nagy nyereségnek nézné, úgy hiszem, a' szükséges kezdethez jobb kedvvel, edzettebb erővel fogna. Pedig igy van ez; mert lejárt már az idő, midőn a' magyar nemes curiáján kis királynak hitte magát; ma már ehhez pénz is kell, ezt pedig jelen századunkban illő mennyiségben, hogy t. i. kis királyt játszhassék, csak kereskedés és folytonos ipar teremtheti elő.

Az illyen gyárok emelésére, mellyek a' jelen átalakult irányu korban a' gazdagodás nélkülözhetlen tényezői, legjobb alkalmuk, legkönnyebb módjuk a' földbirtokosoknak, és különösen a' nagyobb tehetségüeknek van; mert parasztjaiknak, kiknek napi munkáiból, dézmáiból, mikint kimutattatott, bármi szigorú következetességgel számoljanak is, annyi nyereséget, sőt hasznot sem vesznek be, mint mennyi egy ennyi szükségekkel küzdő honban, mint a' miénk, felállitott 's jól kezelt gyárból igérkezik, megadván az uri tartozásoktóli mentességet szerződésileg kikötött váltságdíj mellett; az innét befolyó pénzt gazdaságosan csak kétfelé fordithatják, vagy t. i. más földbirtokot szereznek, melly által gazdasági erejök szinte öregbedik, még pedig nyereségesebben, mint volt jobbágykezelés alatti birtokuk; vagy gyárak emelésébe fektethetik, mellyek kezdetben ugyan nem igen felelnek meg a' rájok fordított tőkének, de annál bujább lesz a' folytatásból eredő jövedelem, mert omne initium durum.

Ha földbirtok vásárlására forditatik a' váltsági tőke, innét azon nyereség következik a' statusra és ennek nemzetiségére, hogy birtokosai saját kebelében született polgárai lévén, annak érdekeit inkább szivükön hordják, inkább segítnek szükségein, oszlatják bajait, nevelik erejét. Az egyes vevőre pedig azon haszon hárul, hogy ekkép szerzett vagyona tökéletes rendelkezési joggal sajátja, mellyet úgy jövedelmeztet, mint legczélszerűbbnek véli; holott urbéri telkeinek ura volt ugyan de iure,

azonban avval de facto rendelkeznie törvény által tiltva volt. Vegyük ehhez a' költségek megszünését, mellyek a' robot és dézma kezelésébe, a' jobbágyságnak igazság kiszolgáltatásába évenkint folyának, ama sok kellemetlenségeket, szándékos lomhaságot, melly az úri munkák körül napi renden volt; minden esetre a' nyereség, méltányosan gondolkozó gazda előtt, innét sem leend csekély.

A' már meg volt birtokra nézve pedig, kevesbedvén az urodalomnak gondja, melly gyakran gazdasága ártalmára történt, ugyanazt majorsági földeinek gyarapitására fordithatja, 's ha az illyen urodalomban a' közlegelő erdő volt, mellynek növelésére, hogy a' benne legelő barmok mennyire ártanak, hosszú mutogatások nélkül is átlátható, legkönnyebben az örökváltság által segíthetni; pedig az erdőkből illő rendtartás, és kezelés mellett nem kis haszon és nyereség ajánlkozik a' tulajdonosok részére. E' tekintetben utánzási például szolgálhat a' 8 négyszeg mértföldü kisjenői urodalom erdősége, melly 15,189 holdat foglal, fekvése róna, számjegyekkel ellátott szakaszokra osztatik, mellyek egyenkint 100 holdas teljes négyszöget képeznek. Az urbéri faizás a' rendezés által úgy állapítatott meg, hogy a' jogositottak meghatározott famennyiségre, 's ennek is csak télen át betakarítására szoritattak, a' legeltetési servitustól egészen szabad. Az ekkép rendbeszedett erdőből, hogy jelenleg is, de idő mentével is több, nevezetesebb haszon várható, mint hol az rendezetlenül mindenkinek, kivált marhák legeléseinek nyitva áll, igen természetes; úgyde az illyen rendtartás az urbéri rendszer által sokban akadályoztatik, melly akadálynak menthetlenül annyi haszon és jövedelem esik áldozatául. Igaz ugyan, hogy a' nemesi erdők többnyire tilos alatt vannak, de ha ezen tilos természetét vizsgáljuk, úgy az eredmény nem a' legeltetés tilalmát, hanem a' vadászatét mutatja ki.

A' megváltási tőkének más földbirtokokba fektetése azonban több nehézséggel leend összekötve, 's ezen nehézségek fogják okozni, hogy azok különösen gyárak

emelésére forditassanak. Egyesek t. i. mihelyt a' földbirtokra a' szabad és örök joggali birhatás ki lesz mondva, a' megváltásból eredett pénzt ismét birtokba fektetni sietnek. Ezen földbirtok-vásárlásban a' vevok bizonyos czélt, mint sine qua non-t vadásznak, 's e' czél: a' jövedelem, melly a' veendő birtokból évenkint igérkezik; e' vásárlás neme tehát különbözend más vásárlásoktól, mert itt a' vételárnak nem alapja, hanem oka leend a' jövedelem; a' honnét megtörténhető, sőt okvetlen meg fog történni, mikép az ár alá bocsátandó földeknek értéke a' szerint, mint azokat a' vevők nagyobb száma keresi, a' legmagasabb fokra csigáztatik, melly ekkép fölcsigázott érték a' birtok közönséges évi jövedelmével semmi arányban sem állhat meg. Pedig hogy nagyobb száma leend a' vevőknek, azt ha tekintjük a' politikai jelentékenységet, a' közügyek tárgyalásábai szabad befolyhatást, mellyek a' szabad birtokláshoz vagy már gyakorlatilag is kötvék, vagy mivel ennek eszméje amazok nélkül csak illusio, ezután köttetik. Ezen okok nem kis ingerül szolgálandnak birtokossá lehetni, 's a' vevőket szaporítja, innét következik a' fölemelt ár, melly a' vevők nagyobb számát visszariasztva, vágyaik kielégitéseül más, még eddig parlagabb, de jövedelmezőbb mezőre utasitja, hol mind anyagi hasznukat biztositja a' szorgalom, mind a' mondott jogokbani résztvehetést megszerzi, vagy már meg is szerezte a' törvényhozás. Szóval: hogy értelmesebb legyek, a' tőkék használása más irányban működendik, melly mezőgazdaságunkra nemkülönben, mint statuserőnkre üdvös hatásu lesz; t. i. azok vagy bányák mivelésére, vagy gyárak emelésére, vagy eddig elhagyatva hevert földek kijavitására, 's a' honi földmivelésnek visszaadására forditatnak. Hogy pedig e' három közül bár mellyikbe tétessék le az örökváltság pénze, minthogy mindhárom a' maga neméhen, és maga helyén műértőleg kezelve nélkülözhetetlen tényezője a' mezőgazdaság fölvirágzásának, valamint a' tulajdonosnak kiapadhatlan jövedelem-forrása mindig több, gazdagabb

és biztosabb kamatokat hozand a' törvényes birtokos kezeihez, mint eddig az urbéri rendszer alatti robot és dézmából kapott, úgy hiszem, hosszas demonstratiók nélkül is hitelt nyer.

Mivel pedig mai korunknak, ugy látszik, kiválólag föladata: kereskedés nyers és földolgozott termékekkel; 's miután a' kesernyés tapasztalás megtanitá elvégre a' magyart is, hogy csupán nyers termékeiveli kereskedéséből reája egy kevés haszon háramlik ugyan, mennyiben surlódásokba jövén más e' pályán miveltebb, fönebb álló nemzetekkel, ezek jólétén észreveheti saját messze maradását, 's ingert nyer hasonló haladásra, de pénzbeli nyeresége semmi, semmi uraim! mert ezen nyers terményekkeli kereskedésünk is alig három négy szomszéd tartományokra szoritkozik, 's ezeknek egyedárussága miatt a' külföld piaczához nem juthatunk; de ha jöhetnénk is, ha egyenesen a' világ városa, London piaczára rakhatnánk le tengelyeinkről magyar terményeinket, ha ugyan onnét kénytelenitetünk földolgozott gyártmányokat viszszahozni annyi szükségeink, és nem szükségeink fedezésére, bármi szigoruan, vagy bármi engedőleg számoljunk is, a' summa summarum mindig oda üt ki, hogy mi vesztettünk, hogy kivitt nyers terményeinknek még olly roppant mennyisége mellett is nyereségünk $= 0$, 's veszteségünk $= \infty$ milliókhoz. Ez úton ideje volt a' magyarnak meggyőződnie arról, hahogy erősödni, gazdagodni akar, ezen utról le kell lépnie, vagy azt kijavitottan járnia; és mivel minden egyeseknél természet oltoványa a' kincsvágy, a' gazdaggá lehetés, e' tekintetben szerencsés változás remélhető.

A' mondott természeti indoknál fogva mindenki azon módokat ragadja meg, mellyek hozzá közelébb esnek, 's mellyeknek egykori jövedelmezése a' világ irányához mért számadásának inkább megfelelnek. A' földesurak itt is, mint mindenütt, annyival kedvezőbb helyzetben leendnek többi polgártársaiknál, hogy ők a' szükséges alappal már birván, ehhez nem kis összegü

megváltási pénz is járul, melly kettő összesítve teszi a' szerencsés kereskedés első stadiumát. Az örökváltság az urbér-rendszer helyett gyár-rendszert állitand, és ekkor a' földesur, 's a' hazának minden polgára azon kényelmes körülmények közé jövend, hogy sem nyers terményei, sem munkája, sem műtana tekintetében nem kénytelenitetik valamelly szomszéd egyedárus egéről önkárával meleg sugárért esedezni, hanem mindezeknek tápot, alapot, pályát, jutalmat biztosit maga a' hon, hogy maga a' hon vegye is azoknak hasznát; mert csak igy és csak ekkép emelkedhetik ezen ország, ennek anyagi és szellemi állapota oda, hol nagyszerű hivatása őt a' népek sorában, a' nemzetek mérlegében látni akarja. Igy leszünk hatalmasok, igy erősek és gazdagok!

Ha a' földesur nagyobb értékü földbirtokról rendelkezhetik, saját majorján állit gyárt. Ezen gyár az ő, és a' környéken fekvő minden tulajdonságu földekre, 's népekre nézve azon befolyásu lesz, hogy először a' szorgalmat még inkább élénkiti; másodszor a' terményeknek könnyü piaczot biztosit; harmadszor azok, kiknek tehetségök ingatlan vagyon szerzésére nincs, 's nem is látogaták a' tudományok termeit, ott miveltebb pályára készitendők magokat, bizonyos napszámot kapnak, 's illőleg díjaztatnak. A' mi a' nyers termékeket illeti, igen természetes, hogy ezek, minél különbözőbbek lesznek valamelly tájon a' földolgozó műhelyek, annál különbözőbb nemben állitatnak elő, kivévén azokat, mellyek egyenesen az élelemre szolgálnak. A' földesurak, kik eddig bizonyos részét földeiknek repczével látták el, most nagyobb darabot forditandnak e' czélra, mert a' termést vagy magok dolgoztatják föl, 's igy megnyerik a' külső tartományokbai szállitás és vámok költségeit; vagy nem magok dolgozzák föl, hanem más, de szinte a' honban létező gyárnoknak adják el, 's itt is az eladó a' szállitási költségnek $^2/_3$-dát, a' vámot pedig egészen megnyeri; e' fölött az $^1/_3$ veszteség sem tiszta veszteség, mert a' hon határin kivül nem szállitatott. Ha már illy modorú keze-

lés után összeveti a' termesztő e' mostani jövedelmeit az előbbiekkel, a' differentia nem lesz mindennapi. Hasonlókép, hol eddig krumplit, vagy répát termesztett fölöslegesen, mellynek egy része télen át megrothadt, oda ezentúl nem kis nyereséggel kecsegtető czukorrépát vetend, mellyet ismét vagy maga, vagy más dolgozand föl; vagy folytatja ugyan a' krumplinak nagyban termesztését, de lesz költsége a' czélnak megfelelő kazánok vételére, 's mondott termesztményét megmentve a' rothadástól fölemelt áron adja át az életnek.

Mondhatná itt egynémelly, hogy ezt a' földesurak most is, az urbér rendszere mellett, mint kik szabad rendelkezéssel urai földeiknek, tehetik. És ezen észrevétel annyiból helyes, mennyiben szabadságában áll ma is a' földesurnak holdait akár czukorrépával, akár eperfákkal beültetni; de kérdem: mit csinál azután a' terméssel? a' czukorrépa földolgozásának, 's igy annak, hogy abból a' termesztő tőkéje, munkája illőleg jutalmaztassék, gyár kell, a' minővel pedig jelenleg hazánk nagyságához képest alig birunk. Mert azon 40 répaczukorgyár, melly — Fényes szerint — 1842-ben hazánkban már állott; de mellyekből néhányan ma már nem állanak, még nem elég a' termesztés ezen ágát hazaszerte föleleveniteni; az említettek közt az edelényi után legnagyobb az ikervári g. Batthyányi Lajosé, melly évenkint 2500 — 3000 mázsa nyers czukrot készit. Az eperfa nevel leveleket, 's fölnevel hernyókat; tegyük fel mázsa számra bolyókat; de hol a' pénz, melly a' ráforditott roppant költségeket, vagy inkább fáradságot megjutalmazza, 's illetőleg ne csak visszaterítse, de a' befektetett tőkét se hevertesse ridegen? Szakértő Fényes Elekünk hiteles adatok után irt jegyzéke mutatja, hogy a' „selyembolyó beváltó intézetek az ország igen sok tenyésztő vidékitől távol esnek; továbbá a' kamrai gombolitó házak magányosoknak adatván ki haszonbérbe, ámbár ez, kinekkinek szabadságában levén ezeken kivül is beváltani, vagy gombolitani, egyedárusságot nem képez, mindazáltal a'

selyembolyóknak sokféle fajzata, ezeknek annyiféle ára, a' beváltást kibérlőknek ezek alatt lappangó csalárdságai az adózó népet sarczolják és elidegenitik" és ez csak a' termesztésről szól, hol van a' földolgozás? nemde ismét más velünk nem rokon, nem egy szív-véren táplált nemzet vásárára szorulunk? ki — meglehet, a' költségeket megtériti, sőt meglehet, hogy a' kamatot is illőleg adja, de a' nyereség? óh a' nyereség azon idegené, ki azt fölgyártá, 's a' veszteség azé, ki azt eladá, 's más alakban megvevé, azaz a' miénk.

Mit mondjunk az adózónépről? — a' selyemtermesztés ennek sem lenne utólsó jövedelmi ága, valamint nem is lesz az örökváltság után, ha magányosok akaratából selymet-beváltó és földolgozó több gyárak az ország több pontjain állandnak; de most ezen keresetre fáradságot fordítnia hálatlan munka!

Hasonlólag vagyunk kereskedési czikkünk egy más ágával, t. i. a' dohánynyal, ezt is termesztheté eddig mind a' földesur, mind a' jobbágy szabadon, 's mégis, hol van az évenkinti 400,000 mázsa termésből a' nyereség? ennek felét itthon füstöljük el, másik felét külföldnek adjuk át, melly eladás tekintetében igy állunk: a' kivitt 200,000 mázsáért vám fejében, t. i. minden egy mázsára 20 krajczárt véve, az idegen vevő leszámol 666,666 frt, 40 krt. Majd később al- vagy felföldi dohányainkat szivaralakban földolgozva ismét behozza, 's ekkor a' közép árt véve, kettős áron vásároltatik, vagyis ha 25 forintért vitte ki, 50-ért adja vissza, 's igy a' veszteség összes summal 5,666,666 frt, 40 krt tesz. És meg kell vallanunk, ezen összeg meglehetős gyárakat teremthetne elő. Ha pedig ehhez vesszük az adózó nép által termesztett dohányból azon veszteséget, melly reá az abaldó nyomásából hárul, akkor csak ezen egy czikkbeni veszteségünk is szerfölötti lesz. Igy Csongrádban 8000 embernek egyedüli keresetmódja a' dohánytermesztés levén, ezek évenkint 20,000 mázsát állitnak elő, de a' mondott ok miatt ma már mind a' termesztés

mennyisége, mind a' termesztők száma jóval alább szállott. Mi tehát az oka, hogy miután a' földesur eddig is szabadon rendelkezett földeivel, mégis a' kereskedési surlódások nemzetünkre nézve mindig veszteséges eredményüek voltak? nem más, mint a' földmivelés korlátolt rendszere, melly midőn az alsóbb osztályra visszatartóztatólag hat, a' nagyobb birtokuakat épen az által a' kiterjedtebb mozoghatástól eltiltja; — vagy rövidebben: a' mondott veszteség leginkább a' pénz központositás hiányának tulajdonitható.

Ne ijedjen meg senki a' leirt pénz központositás szó fölött, mert nem akarom én jelen értekezés végén azt vitatni, 's vitatásim által azt begyőzni, mikép valamint a' hatalmat, ugy a' pénzt is bizonyos kormányidomu akár testületnek, akár egyesnek szeretném kezébe játszani, és innét reménylenéin a' haza közkereskedésének fölvirágzásával a' hon egyeseinek anyagi és szellemi emelkedését. Én épen ellenkező véleményben vagyok, 's azt tartom, hogy épen ott, hol a' kormánytest kizárólag dús és gazdag, a' néptömeg többnyire szomorú és szegény, példa erre éjszaki szomszédunk. A' központositást, nem a' végrehajtó hatalom, hanem a' pénz központositását ekkép értelmezem: egyesek kezei közt értékben, javadalmakban szerte és használatlanúl keverő tőkéket, mellyek eddig vagy semmit sem kamatolának, vagy a' belőlök eredö haszon csak a' mindennapi élelem pótlására minden további nyereség nélkül pazaroltatott el, tökéletes kamatolási lábra állitani; melly kamatok a' változás utáni első évtizedben egyes nagyobb birtokosok kezeibe folyjanak, kiknek t. i. azokhoz egyenes joguk van, mert ezekkel több ember érintkezik, 's kik ezeknek foglalkozást nyújtva a' kereskedési surlódást, a' nyers és nemesitő ipart inkább és elevenebben elöidézhetik, hogy általok mind a' kereskedés fölvirágozhassék, mind egyeseknek élelemkeresetre, 's anyagi gyarapodásra mező nyittassék.

Az örökváltság által a' pénznek ekképi központosi-

tása leginkább elérhető, a' mint el is éretik, mert a' paraszt azon földet, mellynek eddig csak jogosított haszonbérlője volt, ezentúl mint sajátját tekintve, több forrásokat fedez föl részint rajta, részint körötte, mellyekből nem kevés évi jövedelmet halász ki; 's ez által az ezen forrásban eddig használatlanúl hevert tőke kamatolásra hozatik, melly egyesítve a' többivel azon kedvező körülményekbe teszi a' parasztot, hogy a' kiszabott idő alatt váltságdíját letisztázza a' nélkül, hogy e' miatt saját köre tetemes sérülést szenvedendett. A' földesurak, értem a' nagyobb birtokuakat, hamarjában nagyobb összegü pénznek lévén tulajdonosai: teszik a' pénz központositást; mellyet, a' mondott okok miatt, nem másba, mint gyárakba, vagy földbirtokokba ruházhatnak leggazdaságosabban, mivel pedig a' birtok-ár a' sok vevő miatt fölemelkedik, a' pénz az elsőbe, t. i. a' gyárak létesitésére forditatik már csak azért is, mert innét a' jelen kornak iránya, ha az kellőleg épitetik és kezeltetik, biztosabb nyereséget igér. E' gyárak: a' pénzközpontositásnak ágai, mind megannyi forrásul szolgálandnak a' birtoktalanok kereset-módjának, a' honi ipar mivelődésének, a' termesztés ösztönének ugyannyira, hogy még e' központositás nem ekkép történendik, hanem, mint ma különvált uzsorások kezeiben a' földmivelés és ipar sujtó ostorául használtatik, addig gyáraink szűken, 's ezek is pangó állásuak lesznek; a' nép nyomorú és tehetetlen marad; birtokosaink termesztés tekintetében alárendeltjei a' külföld gyárainak, mellyek pedig a' nyereséget inkább saját, mint az eladók részére tartják fenn; mert már az ős monda mondá: „Minden szentnek maga felé áll keze."

Az örökváltság által tehát a' pénz a' földbirtokosoknál központositatik, melly ártalmas a' népre már csak azért sem lehet, mert e' központositás annyifelé és anynyi helyen történendik, mennyi a' nagyobb birtokos hazánkban. E' központositás az urasági mezőgazdaságot a' nemesitő iparral kapcsolja össze, mellynek eredménye leend a' termesztmények nagyobb mennyiségbeni feldol-

gozása a' fogyasztóknak nagyobb száma, népjólét 's a' birtokosok emelkedése.

Nem kell azonban attól tartani, hogy az örökváltságnak milliókra terjedő tőkéje, a' mezőgazdaság sérelmére, nem forditatik sem földbirtok-szerzésre, sem gyárak állitására, hanem kamatokra adatnak ki, mert itt a' váltó szigorú végrehajtásánál fogva az elvesztés ellen biztosítvák, hol tehát mind megannyi alapjai lesznek a' kártékony uzsorának. Igaz ugyan, hogy a' váltói rendszabály még eddig nem a' legkedvezőbb eredményünek mutatkozott földmivelésünkre, minthogy annak szigora inkább látszik biztositani, sőt jövedelmezőbbekké tenni a' tőkéket, mint a' termesztés és az ezzeli kereskedés; a' honnét nem kevés példa van, hogy a' tőkepénzesek, kiknek tőkéik eddig a' termesztményekkeli kereskedésben feküdtek, azokat innét elmozdítván, inkább a' váltótörvények védő paizsa alatt levő uzsorások kezeibe játszák; ez okozá a' föld értékének alább szállását, minek elég bizonysága az is, hogy 1840-ben a' váltótörvények meghonositása előtt Fejérmegyében egy hold földnek értéke, az e' megyei országgyülési követ állitása szerint, 90—100 pengő forint körül forgott, most pedig 1844-ben 60 pforint körül lézeng.

Mindezt tagadni nem lehet; de ellenben az is tagadhatlan, hogy a' nemesebb érczek szaporodásával, mellyek pénz gyanánt használtatnak, legott a' birtokérték emelkedése következik; kiváltkép pedig a' gabonaféléé. A' pénzt, mint cserét könnyitő eszközt használjuk, de ugyanakkor egyszersmind áruczikkül is szolgál; mint áruczikknek meg van saját értéke, melly érték a' szerint, mint alapja kerestetik és kel, nő; 's mihelyt azon czikket ajánlók száma nagyobbodik, az érték csökkenése beáll. Ha az arany és ezüst bányatermékekből naponkint földolgozás, idomitás által ujabb és becsesebb értékek kerülnek eladás alá, legott az ércz ára a' más czikkek árának irányában kisebbedik; vagy más szavakkal, ugyanazon összeg pénzért ekkor már nem adnak akkora darab

földet, sem annyi gabonát, vagy fát, mint az arany és ezüst el nem szaporodása előtt adtak. Illyen állapotban — melly pedig be fog következni, mikint félig már be is következett, mert ha csak nyolcz évtizeddel pillantunk vissza, midőn hatezer ezüst forintért szentmiklósi roppant urodalmat lehetett venni, 's midőn szabadkai határban, a' kövér Bácskában, két ezüst forinton lehetett szabad birtoku polgárföldeket vásárolni — nem igen nagy biztositékot találandnak a' váltónak még ollyan pontos végrehajtásában is; mert a' speculans, de a' józanon számoló gazda is igen észreveszi a' forrásokat, mellyekből bővebb jövedelem meríthető, 's nem mulasztandja el azokat hasznára forditani.

Ehhez járul, hogy jelennen a' miveltebb tartományok összeutazása könnyebb szállitási eszközök létében kevesebb költséggel, csekélyebb fáradsággal, 's rövídebb idő alatt végezhető. Ezen utazásokban ésszel ész, találmánnyal találmány jő érintkezésbe, e' surlódás mivelődést, a' mivelődés haladást szűl. Igy fejlődött ki a' kereskedés, mivelődött az emberiség, szelídült a' törvényhozás, emelkedtek a' tudományok, 's köztök a' természettan, mellynek naponkinti előlépéseivel a' geognosia is, mint felfedezése ujabb bányatermékeknek, várható; 's minthogy már is a' gépészeti tudomány majdnem netovábbján áll, ugy a' vegytan is csudálatos eredményeket mutat a' kisérletnek; ezek segélyével a' bányatermékek tökéletesitése mindinkább könnyebbé válik; melly illyen kisérletek, átváltoztatások, surlódások, minthogy kisebb erővel, rövidebb idő alatt és kevesebb költséggel történhetők, előbb utóbb a' pénz értékének esését következtetik: és itt nem kell felejtenünk, hogy nálunk a' pénz helyét többnyire papiros pótolja, melly, mig alapjának hitele van, hasonló értékben fogadtatik, de ha az elszaporodása miatt értékében csorbát szenved, csak veszteséggel cseréltethetik be.

Mindezeket megemlítve, nem kell attól tartanunk, hogy az örökváltságból a' földesurak kezeibe származan-

dó pénz a' földmiveléstől elvonatnék, 's más tőkepénzesek példájára a' váltók éber őrködése alatt inkább száraz kamatokra adatnának, sőt inkább az emlitett 's az illető feleknél igen is tudva levő okok miatt, azok csak és egyedül ingatlan birtokba, vagy gyárakba fektettethetnek be.

III.

Melly időszakot lehetne a' robot és dézma megszüntetésére kitűzni?

Hátra van a' feladat: valljon ezen örökváltság, mellytől a' hazára, 's ennek népére csak jólét származhatik, melly időben hajtatnék végre legczélirányosabban? Van ugyan egy latin közmondás, melly sokszor és sokaktól használtatik: „quo citius, eo melius" — van a' magyarnak is, melly ide vág: add el, bánd meg. E' jelen értekezés alapja azonban sokkal nagyszerűbb, életbevágóbb, semmint annak eldöntését közmondásra alapítni lehetne; azért, ha már az elmondottak által meggyőződénk arról, hogy az örökváltság semmit inkább, mint jólétet a' hazára, ennek minden rendű polgárira terjesztendő lesz, akár pedig az élet, 's ebből merített tapasztalás tanitá meg az illetőket, mert a' kérdés élet által van megérlelve, 's félő, nehogy a' szerfölötti érleltség rothadássá ne fajuljon át, illő, hogy annak végrehajtása lehető legalkalmasabb időben, lehető legférfiasabb komolysággal eszközöltessék, nehogy a' legszentebb szándékot káros és veszedelmes eredmény kisérje, nehogy ott, hol a' néppel jót akarunk tenni, terhesebb nyomorba ejtsük őt; 's hol magunk iránt hálát, elismerést kivánunk ébreszteni, gyanuba essünk, 's igy a' legjobb akarat a' bősz tömeg vérző áldozatául essék.

A' higgadt fontolás ritkán árt, kivált ott, hol enyim-tiedről van szó, mert e' pár szó okozá a' roppant halmazu törvényeknek, avas pöröknek, annyi csaták-

nak, vérengzésnek 'stb történetét — és azért, mivel jelen esetben jogról leend szó, mindenek fölött fontolva haladjunk.

Minden, mi az emberiség, 's ennek hasznára akár jog, akár jótékonyság tekintetében terveztetik, 's ezen helybenhagyott terv szerint tettlegesitetik, hogy valódi sikere legyen, csak a' béke malasztja szerezheti meg. Az örökváltság, mint olly törvény, melly az emberiségnek eddig eltagadott méltóságát adja vissza, soha inkább végre nem hajtható, mint a' jelen időkorban: mert ha visszatekintünk akár történetek, akár, ha vannak illyenek, magány tapasztalás utján azon háborus időkre, minők voltak csak nem olly régen is, midőn se személy, se vagyon csak pillanatra sincs erőszakos megrohanásoktól biztosítva, midőn a' nap huszonnégy óráját rettegés, 's a' közelgő vésztőli ijedelem vonja el a' földmiveléstől, midőn szállongó rémhirek a' csendhez szokott polgárokat vagy rengetegekbe kergetik, vagy háza zárt körében tétlenül hevertetik várva, lesve a' földi itélet végóráját; ha, mondom, ezekre visszagondolunk, 's egyszersmind eszünkbe juttatjuk, hogy a' jövendő kulcsát mindenható látatlan kéz forgatja, 's nem lehetetlen, hogy ezen üldöző időket népnyugtalanságok ujra előidézzék, nem lehet nem a' béke malasztteljes korszakát az emberiség szeretetétől ihletett törvényhozásnak kettős kezekkel megragadni, 's végrehajtani azt ma, mire tán holnap vagy későn, vagy épen nem jutand idő, 's milliók eshetnek a' gondolkozó, vagy inkább halasztgató késedelemnek áldozatul.

Igen uraim, béke benn a' honban, és béke kinn, és béke mindenütt, csak az emberek szivében van harcz és háboru! — mintegy a' világ-politikának hatalma oda látszik jelenleg működni, hogy a' népek erősödjenek és civilisálódjanak, 's mindinkább közelítsenek egy testben oda, hova rendeltetvék, a' fokonkinti tökéletesedésre. Maga az emberi természet, és a' jelenkor miveltsége ide agitálnak, midőn a' századnak szellemévé tevék

megadni az emberiségnek mindenütt és mindenben azt, mi az emberiségé.

A' folytonos surlódások, mellyeket korunk lelke a' népek között előidézett, 's napról napra élénkit, szintén kecsegtető oka az örökváltság minél előbbi megalapitásának. Tekintsünk szét, látni fogunk ipart, mesterséget ott, hol eddig fejsze és fokosnyeleknél egyéb nem faragtatott; hol eddig szalmakunyhók elégiték ki a' polgár szükkörű otthonias élvezetét, most palotaszerü házak diszlenek, mellyekben mesterség és müvészet öszpontosúl; hol ezelőtt vadmadarak repdesése csak néhanéha láttatott egy eltévedt vadászt, ott ma eke mellett szántó dalol; hol szemét-halmok huzódának, ma kereskedői csarnokok emelkednek, ezeknek adva élelmet. Mindez nem-e az ipar, nem-e a' kereskedés szüleménye? de fentartása, sőt leendő felvirágzása erőt, éleményt igényel, mellynek főbb része a' föld hantjai alatt hever, de a' nép súlyos helyzetében még nem emelhete kapát annak felásására.

Ha tovább hazánk fejedelmi folyóján, nemzeti kereskedésünk egyik legnyereségesebb tényezőjén jártatjuk szemeinket, 's habzó hátán gőzösök lobogóját látjuk lengeni; 's ha az ország törvénykönyvébe pillantunk, sőt magát az eleven életet vizsgáljuk, 's vaspályák hálóit az ország nevezetesebb pontjai közt áthúzatandóknak terveztetni hisszük, 's kezdetét nézzük; ha bonczoljuk a' magyar kereskedelmi társaság irányát, melly a' meśsze külfölddel köti össze országunkat — avvagy lehet-e, szabad-e késedelmeseknek maradnunk a' teendők megtevésében? mindezek a' kereskedés élénkitésére, könnyitésére állitatvák, de hogy legyen mivel kereskednünk, kell róla eleve gondoskodni; szét kell törni a' mezőmivelés bilincseit, hogy a' majd fölépülendő vaspályák ne gyepesedjenek be szégyenökre az épitőknek, és kárára a' hazának; mert minden nagyobb kereskedésnek kiindulási pontja a' földmivelés; ezt kell illőleg elkészíteni, hogy biztosan haladhasson amaz; 's nem fogjuk ez úton megérni ismét ama szomorító tapasztalást, hogy magyar tenger-

partunktól saját hazánkat elzárja az oroszé, mert ennek szállitása nem kerül annyiba; hanem megérni fogjuk legalább azt, hogy urai leszünk saját hazánknak.

De ha auctoritásokra, vagy ugynevezett exemplumokra kell hivatkoznunk, ekkor is a' jelenkor legalkalmasabb arra, hogy az örökváltság megállapíttassék, mert ha vesszük Würtembergát, Bajor- vagy Poroszhont, mindháromban az ezen országokat ismertető iratok szerint a' nép a' miveltségnek csak azon fokán sem állott, mellyen hazánkban áll; kereskedése ugyan a' könnyebb közlekedési módok miatt szerencsésebb és élénkebb volt, mint hazánké, de valódi forgalomnak csak azóta indult, mióta a' jobbágy saját birtokkal dicsekszik; mezei azóta jövedelmezőbbek, mióta az örökváltságot meghonositá; ez csinositá ki falvait, ez inditá népét mivelődésnek. Egy volt csak ott, mi nálunk hiányzik, 's ez a' hitel- vagy bármi néven nevezhető pénzintézet. Ha vannak, kik az illyen kölcsön-intézeteket az örökváltság létesítésére nélkülözhetlen kellékeknek tartják, azok illyeneknek hazánkbani felállitását (mellyek, hogy messzire nem maradnak, reménylteti a' mult országgyülésnek ezen oldalról kimutatott energiája) bevárhatják; egyébiránt pedig én az örökváltságot hitelintézet nélkül is létrehozhatónak mondom, mellynek megvitatása nem levén feladata ezen a' nélkül is hosszabbra terjedt értekezésnek, a' szerencsés siker esetében hirlapok utján közlendőnek fentartom.

Zárszó.

Magasztos kebellel fogtam e' munka rajzához, melly egy elfelejtett néposztálynak eddigi jelentékenytelen helyzetét érinté, melly ennek jövőjét, boldogságát czélozá. Menynyire értem a' feladatok fejtegetése körül czélt? azt el-

dönteni nem tisztem; annyit merek csak e' kérdésben állitni, hogy a' jó akarat szentsége, a' szilárd szorgalom lángja legjobbat, leghasznosabbat írni, javaslani, soha és sehol sem hiányzott.

Ezeknek folytán, ha elfogúlatlan lélekkel vesszük nemzetünk egészét, ha ennek históriai multját a' jelennel hasonlatba ejtjük, 's innét politikai következtetést vonunk jövőjére; lehetetlennek tartom, hogy e' hon főbbjei, e' dicső nemzet hatalmasbjai, kik a' hosszú bajteli évsorokon át mind nevök fényének, mind tehetségök dús körének mindenben megfelelve boldogitólag haladtak, most e' jelen mivelt korban, midőn egy szavuk milliókat üdvözíthet, milliókról szedheti le a' rongyot, és felcserélheti tisztes polgári öltönnyel, előbbi magasztos lelkesülésökből alább szállva, az álféltékenység ködében tévedezve, vagy a' dicstelen önzés kérge alá rejtődzve, az emberiséggel kezet fogva társalogni késedelmeznének. Mondám: ez lehetetlen; mert hol van ország, hol nemzet, hol nép, és hol van föld a' világ két sarkai közt, melly egy alkotmány ezredéves palástja alatt annyi fajból lenne mintegy összeférczelve? — annyi vallást, annyi nyelvet — mind megannyi okokat birna a' viszongások ártalmas ápolására? mint hazánk. Uraim! nekünk, hogy a' nemzetek nagy könyvében ne mint gyarmat, ne mint kiskoru, de mint erős, mivelt, gazdag nemzet foglalhassunk kitünő helyet, mivel magunk annyi ellenérdeküek között csekély számmal, kevesen vagyunk, osztályokat kell magunkhoz felemelnünk, jogokban részesítenünk, érdekeit alkotmányunk egének jótékony harmatával nedvesitenünk, hogy mint törhetlen lánez-kapocs kösse össze a' külön osztályokat, az eddig elkülönzött fajokat. Ezt téve jövendőnkre nézve két tényezőt alapítánk meg: erőt és egységet; 's ezek mellett még az emberiség szelid szellemének is megadók azt, mit ez annyi évek óta imádkozva könyörgött a' dynastiától.

A' magyarnak, beszéljenek és irjanak a' históriák búvárai bármit, bizonyost még nem irtak, és irni nem fog-

nak — széles e' földön, ennek szinén és az ég alatt nincs rokona, nincs testvére, nincs senkie, kiben vére pezsgene, kiben szükség esetén bizhatnék, megtámadtatásakor segélyt reménylhetne; nincs senkie, maga áll a' nagy világ zajongó küzdterén testvér- 's rokontalan és egyedül, mikint szirt a' habzó tenger hullámai közt. Erőt, hatalmat, segélyt önkebléből kell merítnie, mikint meríte eddig is; de e' forrás, uraim higyjék önök! e' forrás félig meddig fogytán, száradó félben áll; mert ellenérdekkel nemcsak kivül a' hon határain kell e' nemzetnek találkoznia, nem! itt benn édes országa szent kebelén is milliók vannak, kik a' magyart csak nevéről ismerik, csak földesuri hatalmáról félik; itt forrása a' nemzeti erőnek van ugyan, de az az igazságtalan terhek miatt, mellyek alatt földhöz sújtva nyög, bedugult; ezt, mig az ér fel nem dagad, sietni kell folyásnak ereszteni, 's igy jótékony lesz a' nemzetegészre; mikint vészt és bukást következtet, ha magától ront ki, mert ekkor szabályozott tölcsérét már nem fogja elégleni, hanem, mikint kirohanó vulkán, a' testegésznek négy, öt helyein szaggat lyukakat, mellyeken kiromboló dühét tova kergeti pusztitani, de még e' vészroham sem egyesűlten, minden láva másfelé, más irányban.

Nemzetünk istene ne add, hogy e' hon, melly ezredév óta küzd, ví, hogy álljon; vérzik, hogy éljen — most, midőn tökéletes kifejlésének, átalakulásának majd majd végküszöbén nagy napja ünneplésére készül, e' nagyszerü ünnep temetési színt öltsön! — ne! — E' nemzetnek élnie, pedig dicsőn, hatalmasan kell élnie, mert:

„Az nem lehet, hogy annyi szív
Hiába onta vért,
'S keservben annyi hű kebel
Szakadt meg a' honért?

ROBOT ÉS DÉZMA,

ERKÖLCSI ÉS ANYAGI, MEZŐ- ÉS STÁTUSGAZDASÁGI TEKINTETBEN.

Harmadik jutalommal koszoruzott pályamunka.

IRTA

PLOETZ ADOLF,

mélt. nagy-károlyi gróf Károlyi István titoknoka, a' magyar gazdasági egyesület rendes tagja.

Nem csak dícsöké a' haza;
A' munkás pór, szegény,
Bár észrevétlen, dolgozik,
A' hon derületén.

Vörösmarty.

Előszó.

Ha az forogna kérdésben: adassék-e a' föld népének a' földesurak rövidségével ismét némi országgyűlési alamizsna? — határozottan tagadólag felelnék.

Apró engedményezések ugyanis csak legyezgetik a' telek népét, 's noha egy felől e' kegyelések a' földesuri tulajdont bántják, más felől mégis kivánt jólétet nem eszközlenek, sőt a' végképeni felszabadulást a' folytonos könnyités ürügye alatt késleltetik.

Ezuttal azonban arról van szó, valljon a' földesurak igazainak sérelme nélkül adassék-e **10** millió földmivelőnek szabadság és tulajdon — ?

'S e' kérdésre határozottan igent mondok; — mert renditheltenül meg vagyok győződve Deák Ferencz gyönyörü mondásának igazságáról, miszerint „a' szorgalomnak két hatalmas rugója van: — szabadság és tulajdon; két hatalmas ösztön ád a' polgárnak erőt, 's lelkesedést a' hon védelmében, 's e' két ösztön: szabadság és tulajdon; 's csak két erő köti biztosan a' népet honhoz 's törvényhez, 's e' két varázs erő: szabadság és tulajdon. — 'S mert mint a' költő énekli:

Erős lesz országunk, nagy a' király,
Hol ennyi ember boldog hont talál" —

Elmondandom alább nézeteimet az urbéri adók két legsúlyosbikáról, a' robot- és dézmáról; 's megkisértendem a' váltság hasznait taglalni, e' helyt tehát csupán hitvallásomat kivánom kitárni.

Minden kornak van bélyege, — a' miénk a' meleg emberszeretetét viseli, 's mig egy részről a' tudomány és áldásos mivelődés a' sötét elfogultsággal sikeres tusát viv, más felől a' természeti jog az ó- és középkor vaskos utódával, a' hűbériséggel kezdé meg elkeseredett har-

czát; 's azon köz- 's országgazdasági elv, miszerint ma már nem rabszolgákra, hanem szabad polgárokra, virágzó mezőgazdaságra, az ezt szükségelő erélyes gyáriparra és hatalmas kereskedelemre van az országnak szüksége, sok kezességet nyujt a' szellemi felocsudásra, 's a' feudalismus torára.

Nálunk az örökváltsági ügy is párt-kérdéssé lőn: az erélyes cosmopoliták felkutaták a' póri nyomor hajlékát, 's kiragadva a' legmegrázóbb jeleneteket, azokat mint az urbéri viszonyok szomorú eredményeit pörlék meg, nem mulasztván el bepanaszlásuknak intimidatiók által is némi súlyt adni.

A' földbirtokosok nagyobb része ellenben, tulságos higgadtsággal védelmezé megtámadott jogait, 's a' súrlódásnak azon jó következése lőn, hogy a' közvélemény innentova közvetitőképen fog fellépni.

Nem tartok Nagy Károlylyal, ki a' magyarországi jobbágyság állapotját az északamerikai néger rabszolgákénál rosszabbnak találja; nem állok azok részén, kik a' földesurak jogait az urbériségre nézve egyátalában képzeményeseknek hiszik; de Sztáray iskolájához sem tartozom, mert meggyőződésem az, hogy az urbéri adók a' magán- és közgazdaságra egyaránt károsak: — azokat tehát orvoslani annyival inkább kell, mert e' tekintetben vannak előttünk már példák is, mik igen tanuságosan mutatják, hogy az urbéri viszonyokat a' nélkül, hogy az egyik fél rövidséget látna, a' másik pedig terheltetnék, a' hazának megszámithatlan hasznára ki lehet egyenliteni.

Ha egészségi állapotom nem akadályoz vala, a' magyarországi jobbágyság történetével nyitandám meg értekezésemet, 's bővebben szóllandék a' tagosztály-, maximum- és minimumról, 's a' t. továbbá a' jutalomkérdésnek 2-ik azon részéről, mellyet ezuttal nehány sorral valék kénytelen ellátni; — azonban a' mi halad, még végkép el nem marad.

ELSŐ SZAKASZ.

1. FEJEZET.

A' robot.

Zápolya szólt: „örökös jobbágyság, 's rab-nyűg a' pórnak!"
'S ölve lőn a' szellem, ölve maradt az ipar.
Kölcsey szólt: „Váltság 's örökös föld!" 's szárnyakat ölte
A' nyügözött szellem, 's létre virúl az ipar.
Garay János.

1. §. A' mezőgazdaság, művészet és tudomány, mond a' genialis Liebig, 's az okszerű mezőgazdaságnak ép ez okból főkellékei azon igényben öszpontosulnak: hogy a' szükséges munkálatok kellő értelemmel, annak idejében és lehető legnagyobb takarékossággal teljesitessenek.

Kisértsük meg ez elv ellenében rövid észfogását adni a' robotnak. — Ez olly szolgálat, mellyet az okszerű gazdaságban legkevésbé jártas jobbágy és zsellér, avvagy értetlen cselédе, saját rosz eszközeivel, hetenkénti apró részletekben végez, 's mellyet a' földesurnak — nehogy végkép elveszitse — le kell szolgáltatnia. —

Viz és olaj, — tessék keverni, mondaná Nagy Károly. — De bocsátkozzunk részletekbe.

Az urbéri törvények szerint egy egész helyes gazda évenkint földesurának 54 szekeres, vagy ha ez kivánja, 108 gyalog, — a' házas zsellér 18, a' házatlan 12 gyalognap-szolgálatot tartozik tenni. — Egy negyed részét a' robotnak a' hat téli holnapokban kell leszolgáltatni. — Hetenkint egy napot, sürgetős mezei munka idején kettőt, távolabb vidékre rendelve 4 napi szolgálatot kivánhat a' földesur jobbágyától egyfolytában; ez esetben azonban egy hetet a' jobbágynak közben szabadon kell hagynia, 's télen mind a' szolgálat-tevőnek, mind

marháinak elhelyezéséről, nyáron pedig legelőről is kell gondoskodnia. — A' jövet menet beszámitandó. A' hoszszu fuvar helyetti 2 marhás napot szántásra forditani, 's a' szántást, valamint a' zselléri szolgálatot is kettőztetni tilos. A' szántás körüli régibb szokás érvényes. Átalános munkát az adózó tenni nem tartozik; marháit munka siettetés tekintetéből szétosztani nem szabad. A' teher mennyiségét, fuvarozási távolságot, 's távolsági beszámitást a' nemes vármegyék határozzák meg. — Ha robotját a' földesur bérbe kivánja adni, szakadságukban áll a' jobbágy- és zselléreknek, vagy tartozásukat, egy szekeres napot 20, egy gyalogszerest pedig 10 ezüst krajczárral megváltani, avvagy szolgálni. — Az adózó hibája nélkül maradt robot-hátralévőségek megvehetlenek. A' törvény szellemével ellenkező robotkezelés a' földesurra sulyos birságot von. A' restelkedő jobbágyot egy és két ezüst forintig, a' mint t. i. marhás, vagy gyalognapi szolgálatra nem állott ki, elmarasztalhatja a' földesur. A' törzsönködő, makacs és ellenkedőt azonban hatályosabban az uriszék fenyiti meg. — Folytatólag: köztudomás szerint a' köznép sorsához alkalmazott képzést hazánkban nem nyer, mert hiszen nálunk a' földmivelő osztálynak nincs iskolája, hol gazdasági mesterségét megtanulná, 's magát a' szakmájabeli ismeretekkel felkészítné.

A' telek népe továbbá hazánkban átalában véve szegény; 's igy nemcsak szellemi, de anyagi tekintetben sem képes tartozásainak méltányos igényszerüleg eleget tenni. nincs ugyanis elég ügyessége, 's a' helyes munkáltatáshoz megkivántató állatokkal és czélszerű eszközökkel sem bir.

Végül a' föld népében a' robotra nézve azon meggyőződés él, hogy a' robot csak amollyan kényszeritett szolgálat, és hogy azt ugyan le kell tölteni, de nem egyuttal jól leszolgálni.

És nézetem szerint a' fentebbiekben kell keresni okát annak, mért olly csekély haszonvehetőségü a' robot, továbbá mért olly sulyosak következései mind az úri, mind az adózók mezőgazdaságára nézve. —

2. §. A' földesurra nézve káros a' robot, mert annak kezelése tetemes költséggel jár, olly annyira, hogy több rendbeli nyomos számitásaim szerint, ha a' robotot gyalog naponkint 10 pengő krajczárral értékesitem, a' kezelési költség legjobb esetben is 25%ra rug.

Ki e' tételt tulzásnak hiszi, ne felejtse, hogy e' helyt nem azon — számra vajmi kevés, földesurakról van szó, kiknek robot illetményük épen annyi, hogy ezt a' külső gazdaságot vezető tiszt is annyival inkább elláthatja, mert a' jobbágyok is tán romlatlanabb szelleműek, semmint sok mások; ezuttal azonban a' nagyobb, és épen csekély urbériségekről van szó. —

Annak, ki tiz telekkel alig bir, szintugy kell tartani cselédet, mint annak, kinek 500—600 egész helyes községe, 800—1000 's t. zsellére van. Mindkettőnél a' kezelési költség tetemes; amott ép azért, mert az ellátandó robot nagyon kevés, emitt mert felette sok. Akárhány helyet tudok, hol különös robot-kezelő tiszt tartatik, ellátva irász-, hat — nyolcz és több hajdu- 's csőszszel. —

E' számitás a' robotra nézve annál terhesebb, minél bizonyosabb az, hogy a' kezelési költséget fölöző 75%-t kellőn felhasználni, tehát mint czélszerü munkát és ipart beruházni, befordítani nem lehet. — 'S ennélfogva valóban nem paradoxon azt állitani, hogy sok szétszórt tanyájú, rosz indulatu lakosokkal biró községek urbériségével rendelkező földesur valóban helyesebben cselekednék, ha azon 4—5000 vftot, mit 50—60,000 robotja kezelésére évenkint költ, vagy majorságos erőbe, vagy pénzes napi számokba fektetné. Lehet, hogy kevesebb, de minden esetre biztosabb siker követné számitását, semmint követi a' robot szolgálatot. —

3. §. Mind a' mellett is pedig, hogy a' robotkezelés tetemes költséget kiván, a' kiállitás és a' szolgálat ollynemű, hogy azzal okszerü gazdaságot tartani lehetetlen, a' mindennapi tapasztalás e' végre dus bányája az adatoknak. —

A' földesurnak van nevezetes urbérisége, 's ennek törvényszerű helyes kezelésére egész tiszti és cselédi dicasteriumot tart. — Szombatlevén, az illető külső gazdasági tisztek a' következő héten teendőket bemondják, 's azok szerint az intéző tiszt a' szükséges robotot tetszvényezvén, az ügyes bajos kirendelés vasárnap dél elött csakugyan megtörtént. — Hétfőn vagy kedden, nem ugyan jókor reggel, 60 eke helyett kiáll 45; nehéz volna azonban közöttök két egymáshoz hasonlót találni, 's csak azon átalános bélyegük van, hogy $^4/_5$-ük rosz. —

Beállanak a' barázdába, N-nek ekéje tán épen a' legvéznább, nehány taraczk-gyökbe megakad, 's ketté törik, vagy megsérül. Mi természetesebb most annál, mint hogy N. ekéjét összeigazitja, ha teheti, addig azonban a' többi barázdasorosak is pihennek, mert miatta ki nem szánthatnak.

B-nek gabanczai kiállanak, mert hiszen urdolgára legjobb marháját csak nem foghatja be, de tán nincs is jobb, mert a' községi, megyei, földesuri, 's még azonkivül saját dolga nagyon elcsigázzák őket, — 's ennyi elfoglaltatás mellett magának annyit meg nem takarithat, hogy azon példánymarhát tartson.

C-nek ekéje mig a' barázdán végig ért, tizszer kifordult, 's hol hagyott vak barázdát, a' vetés fogja meg mutatni. —

50 kaszás helyett megjelent 40, — közöttük $^2/_5$ rész alig kasza-biró suhancz és öreg. Elükre állitják legszájasabb azon társukat, kinek leghiggadtabb haladását közösen ismerik; szép magas tarlóra vágnak, 's olly sürűen fennek, olly sokszor kalapálnak, és annyiszor nyulnak a' csobolyóhoz, mennyi élesitéssel és vizzel, hon, mikor maguknak dolgoznak, fél hétig megérik. —

Szállitás alá 30-bol előjő 24 kocsi, de ezeknek is $^2/_3$da olly szánandó állapotban, hogy marháik a' megyeileg meghatározott terhet el nem birják. —

A' lekaszált fűnek felgyüjtésére rendeltetik száz villás, és jött 80: ezeknek is azonban fele kisebb nagyobb

leány, és gyermek. Rudasok hordására és boglyázásra alkalmatos nehány sihedert találni alig lehet. —

A' robottali munkáltatásnak eredménye e' szerint lőn, hogy a' jobbágy-ekékkel keresztbe hoszszába turt föld nem porhanyitatván fel kellőn, a' vetés pásztás, az eső és hóviz a' pandalos barázdáról lefut, a' kimélyitett helyeken pedig meggyűl; — a' vakbarázdára esett magnak azon része, mellyet az égi madarak fel nem szednek, a' szántatlan föld felületén satnya kalászt érlel; 's mind e' mellett is szerencsésnek mondhatja magát azon földesur, kinek jobbágya naponkint $^3/_4$ holdat felszánt. A' gerinczes kaszálás után a' fű nem nő egyformán, a' termés kevesbedik, 's a' feltakaritás bajosabb; — 's a' t.

4. §. Az elmélet barátai ezek ellenében készek jó szándékú tanácsaikat elmondani; — a' bepanaszlott kitérések, szerintök, hibás kezelésre mutatnak, tehát orvoslandók; jelesül: a' későn kiállónak 's a' csekélyebb munkáju gyermekeknek nem kell egész napot adni, a' rosz eszközzel kiálló robotost viszsza utasitani, a' durvát, makacsot, és restelkedőt bezáratni és birságolni, — előszántónak és előkaszálónak ügyes bérest állitani, a' felvigyázatot megkettőztetni, a' kiállási ár-apály ellen pedig a' kivántatóságon fölül rendeltetni 's a' t.

És valóban ez mind igen szép, csakhogy — mint mondani szokás, a' gyakorlati életben egészen nem megy; — mert habár meg kell ismerni, hogy az urbéri törvények a' földesurnak némileg karjai alá nyultak, intézkedésük mégis, főleg a' csekélyebb birományuakra nézve, az alkalmazás mezején, mint kivirágzott szik-jegecz a' nap melegénél, elveszti éleit, fényét. —

Mindenek előtt mit ér vele a' földesur, ha 50 kaszás által 4 nap alatt kellőn feltakaritható rétjének ellátására, robotjából csak annyi munkást képes kiállitani, kik azt 8 nap alatt kaszálják le, — mikor tán épen eső állván be, különben betakarithatandott szénáját rendén éri. kimossa, 's gyakran csak alomba vagy tüzre valóvá teszi.

Hátha a' jobbágynak marhája eldöglik, vagy a' megyei dolog a' földesurival összeütközik? Valljon megtérül-e a' földesurnak kára, ha restelkedő jobbágyait elmarasztalja? —

Ám meg lehet-e mindig venni a' pénzbeli birságot a' restelkedőn? 's aztán érdekében áll-e a' földesurnak saját alattvalóit kibarácsolni, — 's ekkint az ellenszenvet bennök még inkább öregbiteni?

Mit ér vele a' földesur, ha rosz szerszámmal ellátott jobbágyát visszakergetvén, ekkint ma végezni kellett munkája holnapra marad, mikor a' késedelem tán minden további törekvést meghiusit? *)

---

*) A' politico-fundationalis jószágon történt, hogy 150 levén kirendelve, közülök csak 70 jelent meg, 's ennyi munkás kéz, melly könnyen 10 lánczot learathatott volna, csak harmad fél lánczot aratott, 's annak is felét legázolta (Ország. j. k. 1839-ki oct. 8-ki országos ülés.)

Tanuságosan nyilatkozik ez ügyben az urbéri viszonyokat olly igen jól ismerő Szücs Ábrahám is. A' jobbágy munkája, ugymond, kivált a' kisebb földesurakra nézve egészen el van veszve azért, mert a' földet, mellynek használásáért a' munkával adós, töle el nem vehetjük; az eltörlött, az elött is csak ijesztö bottal nem kényszerithetjük, becsukatni nincs erönk; ki ezt adjon, rendelve nincs, a' pénzbüntetést pedig megvenni nem lehet annak, ki birói hatalmából ki van vetköztetve, ollyan embereken, kiknek nem egy vagy két pengö forintjok, de ugyan annyi krajczárjok sincs a' zsebben.

Ebböl a' következik, hogy a' tartozás megszaporodik, ezt pedig, ha rakásra gyül, többé megvenni a' törvény tilalmazza.

A' nagyobb uraknak, kiknek terjedtebb gazdaságuk megbirja azt is, hogy az engedetlent erövel megfogó és behurczoló hajdukat tartsanak, 's ki szót nem fogad, helyök is van, hova becsukhassák, látjuk, hogy a' napszámjaikat csakugyan leszolgáltatják, 's ha csalják is öket munkaközben jobbágyaik, és negyvenöt barázdát huznak hatvan ekével, valamit mégis kapnak azoknak munkájok után jövedelemképen, de mi kis birtokosok aligha többre nem mennénk azzal az erövel, a' mit az ö engedelmességrei kényszeritésökre elvesztegetünk. (A' pipás nemesek véleménye az adó, háziadó, örök-váltság 's a' t. tárgyában 48. 49.)

Tartunk ugyan embert, a' ki öket hajtja, 's ezt fizetjük, mert ingyen nem hajthat, de tizedik szavára sem jön senki, 's ekkor mit teszünk?

Azt, a' ki nem jött a' parancsolatra, hogy bezárathassuk, ismét hivatjuk, de nem jön. Azután parancsoljuk a' birák elött, ha eljön, hogy az egy pengö forint büntetési fizetést fizesse meg, de nincs is miböl, nem is akarja. Ekkor nagy ügygyel bajjal a' kinek a' megyebeli tisztek közt jó barátja van, összecsinál két vagy há-

De valljon körülirta-e a' törvény az alkalmatos eszközöket? meghatározta-e, hogy a' robotos például szántásra flandriai vagy Zugmayerféle, ruchadló, bácsi, fejérvári vagy rohonczi ekével 's a' t. tartozik kiállani, 6 vagy 8 hüvelyk széles és mély barázdát hasitani 's a' t.

Legjobb esetben is tehát a' törvény csak annyit kivánt rendelni, hogy a' jobbágy olly eszközökkel álljon ki urdolgára, a' minőkkel bir; — 's valljon a' hazánkbeli jobbágyság $^{9}/_{10}$ részének vannak-e alkalmatos földmivelési szerszámai? De lehet-e csak kivánni is az adózótól, hogy jelen szellemi és anyagi állásában elég értelemmel, jó szerszámokkal, és a' szükséges kedvvel birjon robottartozását kellőn leszolgálni? —

Hol van végül az az árgusz éberségű tiszt és cseléd, ki minden barázdát, gereblye-kaparást, kaszavágást 's a't. szemmel tartani képes, — és ismét hol van az a' robotos, kinek az urdolga letöltéséhez igazi kedve van, 's ki a' felvigyázó egyénnek minden szavaira engedelmes fület nyit? —

rom esztendő mulva egy uriszéket, 's elibe adja panaszát, hogy jobbágyain semmit sem vehet, de az uriszéknek is egy része vagy tulzó szabad elvüekből, vagy ollyanokból áll, kik ismervén biróságuk alá rendezett természetét, bele kötnek abba, hogy a' földesur engedetlen jobbágyát sem be nem záratta, sem a' pénzbüntetést rajta meg nem vette, 's igy mig a' törvényben határozott szelidebb, 's gyengébb módok megpróbálva nem voltak, addig az uriszéki eljárásnak helye nincs.

Igy miután a' szegény kis földesur egy embert azért fizetett, hogy jobbágyait hiába hajtsa; miután fogházat épitett, mit a' törvény tolt reá; miután uriszékre négy ötszáz forintot reá költött, még ott sincs, a' hol lenne, ha jobbágyát minden további szolgálattól felmentette volna, mert megpótolta hajdufizetéssel, tömlöczépitéssel, uriszéki költséggel; — 's a' mi ezeknél még több, azzal is, hogy felül reá jobbágya ki is neveti.
Hogy ez igy és nem másképen van, azon a' három helyen, a' hol, de mindenütt keveset birok, mind magam, mind többi kis birtokú társaim gazdaságában szomoruan tapasztalom, de más helyekről is szinte e' panaszt hallom; ugy hogy nekem a' három helyen mintegy negyven földes és zsellér embereim közt egyetlen egy van ollyan, a' ki tartozását nemugyan mikor én parancsolom, de csakugyan a' mikor neki tetszik, évenkint leszolgálja. „Kelet népe gazdasági tekintetben" 20—22. —

5. §. A' kiállási orvosolhatlan rendetlenséghez, 's a' teljesitési hanyagsághoz járul még az, hogy a' robotnak igen csekély a' látszata.

Tudok az alföldön urodalmakat, hol a' pénzes erővel takaritott széna ölének költsége, a' robottal egy időben takaritottéhoz képest mint 1 : 2 állott.

A' füz-botolásból került fának öle pedig robottal három annyiba került, semmint az, mi kézpénzért vágatott. Bizonyos erdészi számitásban 1000 □ ölnyi térnek 4 esztendős cser- és körisfákkal 4′ távolságban való beültetésére, nevezetesen a' csemetéknek az iskolábóli kiszedésére, 2 órai távolságról elszállitására, gödrölés- és ültetésre, a' munkások jövetmenetét is beszámitva, 270 gyalog robot-napszám; továbbá 4800 szál 2 éves körisnek kiszedése-, 's a' csemete-iskolábai átültetésére 120 gyalog robot-napszám, végül 1260 jegenyedugványnak szedése- és elültetésére 42 gyalog robot-napszám tétetik kiadásba. Hubeny Forstwissenschaftliche Mittheilungen. 1-ő füzet 97. lap.

Tegyünk egy kis számitást. — A' pestmegyei gazdasági fiókegyesület kisérleti telke szomszédságában, tehát közel Pesthez, 1844-ik esztendőben, azaz akkor, mikor a' pestvidéki ember a' pest-váczi vasútvonal készitésénél is nyert bőséges munkát, egy 2′ széles és $1^2/_4$ mély gödörnek kiásása $^2/_3$ váltó krajczárba került, 's a' tövesfáknak azokbai ültetésére használt robotnak értéke szintén annyira ment.

Megjegyzendö pedig, hogy a' fennebbi ásási bér mellett a' szorgalmas gödrölő napjában 1 ft 20—40 krt is érdemlett, mi hinni engedi, hogy egy gödröt, hol kivált van munkás kéz, $^2/_4$ váltó krajczárért megásathatni, mert az igyekező dolgos egy őszi napon igy is kikeres 1 váltó forintnál többet.

E' számitás szerint 1000 □ ölnyi téren kihányandó 2250 gödör kiásása, és ugyanannyi fának elültetése kerülne 2250 : $3 = 750 \times 2 = {}^{1500}/_{60} = 25 + 25 = 50$

váltó forint; vagy 10 pengő krajczárjával értékesitve egy gyalog napot = 120 gyalog nap.

Továbbá minthogy 30 gyalogszeres robotos a' kivántató 2250 lyukat egy nap könnyen kiáshatá, tegyük a' jövetmenet beszámitását, fejenkint $1/3$ napot véve, 10 gyalog napra, 2250 csemetének kiásására és elszállitására számitsunk ismét 10 gyalog napot . . . . . . = 20 gyalog nap.

Lenne tehát ezen erőltetett számitással a' kiadás . . . . . . 140 gyalog napsz. azaz 130 gyalog nappal kevesebb a' valóságos kimenetelbe iktatott tételnél. —

A' 2 ik tétel szerint egy gyalog napszámra esik 40 szál kétéves csemetének kiszedése és átültetése; a' végső szerint pedig egy gyalog napszámért 30 jegenyevesszőt szedett, 's dugott földbe a' robotos.

Ha tekintetbe veszszük, hogy a' mezőhegyesi erdő ültetésénél egy holdnak 3' tér köz- és távolságbani kiültetése, bele értvén a' mag-szedést, növény-nevelést, kiszedést, megtisztogatást és 3—4-szeri megkapálást — 7 ezüst forintba került, (Hubeny Waldanlagen von Mezőhegyes. 54. 55 l.); — hogy a' kistellekiek 1200 □ ölnyi tért ugyanannyi topolya-vesszővel, mit szintén ők szedtek, öt váltó forintért másoknak beültettek (Vedres sivány homokság 139—140 l.); — hogy a' kecskeméti homokos térek 1600 □ öles holdját dugványokkal, ahhoz értő kecskemétiek 3 váltó forintért ültetik be, még pedig ugy, hogy az ültetés után két évig a' ki nem sarjadzott veszszők helyeit ujra beültetik; — hogy a' pestmegyei gazdasági fiókegyesület kisérleti telkén 1844-ki őszszel 1000 topolya-dugványnak megmetszését és elültetését az e' végre szerződött munkások egy ezüst forintért teljesitették; — hogy végre egy topolyafáról száz, 's több dugvesszőt vághatni, 's hogy ekkint egy ember napjában egy — két ezeret megszedhet, valóban ez adatok a' fennebbi tételekre nézve igen különös világot vetnek.

Pátkán ugyanazon szőllőnek megmunkáltatása robottal 1000—1300 gyalog napba került, pénzes erővel mivelve pedig 350 váltó forintba. —

Bácsmegye szomszédságában a' cs-i urodalom hiteles előadása szerint 475 pmő csöves kukoriczának lemorzsolására (lett 254 p. m. szem), szelelés és magtárba felhuzására felhasználtatott 234¼ gyalog napszám; összehasonlitó e' számitás szerint tehát ötször annyiba került a' morzsolás, semmint került azután készpénzért.

Midőn pedig e' tárgyban a' neheztelő főtisztség felvilágositást kivánt, a' jelentő tiszt egyebek közt ezeket irá: „az urbéres erő összegében nem épen legkisebb számmal vannak ollyas napi számok, mellyek átalában nem tekintethetnek 15 pkron megválthatóknak, illyenek azon napszámok, mellyekkel béresnék, juhásznék, kocsisnék 'stb. tartoznak, kik rendszerint igen ritkán rendeltethetnek ki, mert többnyire élelmük után vannak, 's kiknek napi számjaik, ha bármi munkatétellel le nem törlesztetnék, váltó árban meg nem vétethetnek, mert semmijök sincs 'stb; — folytatólag: a' robot becsértékére nézve megjegyzi még a' jelentő, mikint az esztendőnek vége felé sok robot összetorlódván, mivel letörleszteni 's érdeme szerint leszolgáltatni se munka se mód, a' robot értéke igen csökken, hogy ugyanis a' robot leemésztődhessék és restantiák ne tűnjenek elő, törlesztő módokról kell gondolkozni, 's valóban e' törlesztési szorultság sok alkalommal előfordul 'stb."

A' leszolgáltatási aggodalmat neveli az is, hogy a' földesur robotját arra, mire körülményeihez képest leghasznosabban tehetné, mindig nem alkalmazhatja, — igy például a' földnek mély szántás, és évelő takarmány-növények termesztése általi javitását egyedül roboterővel már csak azért sem eszközölheti, mert mély szántásra, here, luczerna 'stb. feltörésre a' jobbágyság legnagyobb részének sem szerszáma, sem marhája, sem kedve, — de nem is tartozik vele. — 'S mit mondjunk a' szántás körül sok helyt fennálló azon, most már törvé-

nyesített szokásról, miszerint a' jobbágy őszszel és tavasszal tesz csak nehány napi szántást? illy esetben a' földesur nemde k e v e r é s r e pénzes ekéket, vagy majorságos erőt kénytelen használni. —

Győrmegye követe emlité az $18^{39}/_{40}$-iki országgyülésen, hogy megyéjében adta magát elő eset, miszerint a' majorsággal nem biró földesur robotját fuvarozásra kivánta forditani, a' jobbágyok azonban ellenszegűltek.

A' robotnak hasznavehetősége iránt tanuságos felvilágositást adtak a' csongrádi jobbágyok, a' többi közt következő pontokkal járulván robot-szolgálatuk ügyében a' nemes vármegyéhez: **1**-ör tartozik-e a' jobbágy, ha igás marháin kivül lovai is vannak, **2** igás marha helyett két lovat robot-szolgálatra fogatni? avvagy mindenesetre szabad akaratjától függ a' jobbágynak akár két marhát, akár két lovat fogatni? például: h a u r o d a l m i e g y é n h o r d o z á s á r a r e n d e l t e t i k a' j o b b á g y, t a r t o z i k - e e k k o r **2** i g á s m a r h a h e l y e t t k é t l o v a t f o g a t n i? ha p é l d á u l a' j o b b á g y i n k á b b k é t ö k r é t k i v á n n á b e f o g a t n i? — **2**-or. Tartozik-e a' jobbágy, ha két igás marha helyett önkényt két lovat fogat robotra, l é p t e t v e h a j t á s h e l y e t t f u t á s s a l h a j t a n i, 's erre k é n y s z e r i t h e t i k - e? 'stb. — **5**-ör. Az igás robot-szolgálatnál tartozik-e a' jobbágy egyszersmind kézi munkát tenni, például ha búzát szállit, tartozik-e fel- és leemelni a' zsákot, padlásra hordani, verembe hányni? 'stb. — **10**-er. Tartozik-e a' jobbágy nádvágás alkalmával a' tiszta nádat szálalni, vagy vághatja egyfolytában a' nádat és gazt együve, mig kévetartozása letelik?

Mi ez más, mint gúny a' józanság ellen, 's kijátszása a' törvénynek? Sajnos! pedig e' megromlott szellemnek nagy tére van, 's a' jobbágyság igen nagy részének hite az.

Nem kénytelen-e a' földesur kapált növényeit azon egyszerü okból, mert a' jobbágynak kapáló ekéje nincs,

a' földesuriba pedig fogatni tilos, sokkal több napszám- 's e' szerint idővesztegetéssel kapával bemunkáltatni? 'stb.

6. §. A' földesurra nézve vidékenkint még káros azon körülmény, hogy sok helyt a' robotot szolgáló jobbágyok a' majorságtól távol vannak. — Például csak a' kigyósi és csorvási pusztákat hozom elő Békésmegyében; az első Békés, a' másik Gyula városa gazdáival miveltetik, noha a' két város a' mondott pusztáktól 4 mértföldnyi távolságra van. (Erdélyi nemzeti iparunk 95 l.) Vegyük csak fel, hogy 100 ekét rendeltet ki a' földesur, a' jövet-menet egy napot elvesz, azonfelül 400 marhának legelőt kell adni, és szükség esetében enyhhelyet is.

A' robotnak kellő felhasználását nehezíti folytatólag az is, hogy kivált népesebb községekben a' föld kis részletekben van eldarabolva, ugy, hogy jóformán $^4/_5$ a' földes gazdáknak negyed, fél, nyolczad, sőt $^1/_{16}$ telkesek. kiket az 1840 : 7 törvényczikk értelme szerint hetenkint $^1/_4$ $^1/_2$ $^1/_8$ vagy $^1/_{16}$ marhásnapi szolgálatra rendelhetni. E' dirib darab robotoknak czélszerü alkalmazása több bajjal jár, semmint gondolná az ember.

Hasonlag baj a' földesurra nézve hetenkint szolgáltatni, 's robotjának $^1/_4$-dét a' hat téli hónapban letöltetni: melly öszlet még közönségesen a' nyáron élelmük után járó zsellérek tartozása által is tetemesen növekedik, mert ezek nyáron részben takarni és nyomtatni oda járván, ép a' legjobb időben kell munkájukat a' földesurnak nélkülözni. Szolgáljon a' terjedt községekkel biró alföld például, itt tömérdek urbériség van egy testben, ellenben télire alig van valamiféle munka, mire a' robotot haszonnal forditani lehessen.

7. §. A' robot elszámlált tulajdonainál fogva a' földesuraknak csak kettő közt lehet választani, nevezetesen vagy olcsó áron megváltásra becsátani a' robotot, és árát pénzes erőbe fektetni, vagy minthogy a' megváltás áénz- és keresethiány miatt átalánosan nem sikerül, némi pldozattal majorságos erőt alkalmazni, és ekkint okszerű

mezőgazdaságot tartani, vagy ha ez nem telik, 's ha tán a' robot sokasága sem engedi, az okszerűséget a' kénytelenségnek feláldozni, 's robottal munkáltatni. — miszerint tehát a' robot sok esetben bizonyos erkölcsi kötelezéssel van a' földesurra, annak felhasználására nézve.

E' végső körülmény oka számos földesuri gazdaság pangó állapotjának, 's rendkivül csekély jövedelmezésének. — Ez okból mondja Kleyle, főherczeg Károly birtokainak igazgatója „Anleitung zur systematischen Landgüter Einrichtung.“ 1844. 118 l. „A' robot nem bevételi forrás, mert egyfelől ugyan jó, hogy a' földesur hetenkint bizonyos meghatározott számu robotokkal rendelkezhetik; másfelől azonban azon rosz oldala van, hogy minden héten kell szolgáltatni, 's e' szerint a' gazdasági munkák egy részét rosszabbul végeztetni szenvedni.“

„Alcsút gazdasági tekintetben 1841“ czimü monographiában pedig a' 43. l. ez áll: Fontosabb mezei munkát, 's nevezetesen az ugar és vetési szántásokat, kapálást és töltögetést a' ló-kapával és töltögető ekével, 's egyéb kényes gazdasági eljárásokat az urodalom saját majorsági erejével végezteti; — 's roboterőt csak ott alkalmaz, hol a' jobbágy ügyetlen vagy lomha munkájával még szántszándékosan sem igen volna képes ártani. Igy őreá többnyire csak a' gazdasági fuvarok, mag-kivitel, gabona-behordás, széna-gyüjtés, ritkábban a' keverő szántás, boronálás és hengerezés bizatnak.

8. §. Ha a' mondottakat összevesszük, 's az okszerü gazdaság tartásához szükséges munkálatokkal összehasonlítjuk, — a' következés ellenmondhatlanul mutatja, hogy robottal észszerü gazdaságot vinni, takarékosan munkáltatni egyátalában nem lehet. — Igaza van-e tehát Burgernek, midőn a' robotról szólva, imigy nyilatkozik? „Die Frohne ist die Ursache, dass der Ertrag des Ackerlandes in einem sehr grossen Theile von Europa so wenig ist. — Das Gut des Herrn wird auf die elendeste Art bearbeitet, und eben so schlecht in den Nebentagen der Acker des Bauers; der rohe Übermuth von

der einen, die Stupiditaet und Indolenz von der andern Seite rühren grösstentheils nur von diesem Verhaeltnisse her." —

9. §. Miután e' szerint a' robotnak a' földesurra néző csekély hasznát, sőt több esetben kárát kimutatván, eszme-rokonságnál fogva a' robotot, az azt teljesitő köznép állapotja tekintetéből kell méltánylanom.

Az urbéri tartozások átalában ollyanok, hogy a' szenvedőlegesen érdeklettre nagyobb teher hárul általuk, semmint néz haszon a' követelőre belőlök; igy van ez a' minden adók legsúlyosbikánál, a' dézmánál, — és egészen igy a' dézmát nyomon követő robottal is.

Mindenek előtt a' robot az adózó kezeit megköti; néki nem lehet saját dolga után látni akkor, mikor kivánná és kellene; mert a' földesur utólsó nem akar lenni földeinek mivelésében és egyéb dolgoztatásaiban, sőt a' legczélszerűbb időt használván, a' jobbágy földeinek kellő megmunkálásában akadályoztatik, 's gyakran nyereséges fuvarát, vagy más keresetét kell elmulasztania, hogy robotolhasson. Ha tehát mint jó gazda csak annyi cselédet és marhát tart, mivel földeit megmunkálhatja, a' robot osztályosképen lépvén fel, 's az adózó telkébe fektetendő erőnek szinét elvonván, a' jobbágygazdasága sinlik. — Ha pedig a' jobbágy a' végre, hogy mind földeit kellőn elláthassa, mind robotját leszolgálhassa, kelletinél több cselédet és marhát tart, jobban mivelt földeiből ugyan többet pénzel, azonban kiadása is tetemesebb, nyeresége tehát ismét nincs, sőt ha a' termés a' középszerűnél karcsubb, nevezetesen károsul. — Mivel pedig nem dolgozni mégis csak jobb, mint munkában izzadni, 's legrosszabb esetben is keveset dolgozni kényelmesebb, semmint erősen fáradni, — mivel továbbá a' jobbágy olly kézzel fogható kárt földének hanyagabb ellátásából még-sem érez, semmint a' reá róható restelkedési birságból, mert ezt azonnal le kell fizetnie: ezeknél fogva a' jobbágy közönségesen földmivelését hanyagolja el, mellynek fáradságos megmunkálásához bizony az aratást nyo

mon követő dézmálás kedvet, erőt és kitürést ugy sem ad, sőt viszásságánál fogva az ipart leveri és csüggeszti.

10. §. Sok helyt az urbéres földeket nagyobb részt $^2/_4$ — $^3/_4$-ben biró gazdák, földeiket két marhával kellőn megmunkálhatnák; a' végre azonban, hogy nehány szántást a' fennálló, 's törvény által is érvényesitett szokás szerint 4 marhával tehessenek a' földesurnak, kénytelenek 4 marhát tartani; pedig a' fölösleges két darabban a' különben is szegény mezei gazdának pénze hever, 's annak tartása is neki költséges. Valljon nem segit-e ezen körülmény is sokat az átalános rosz szokás éltetéséhez, miszerint jobbágygazdáink marháikat balul felfogott takarékosságból olly korán rud mellé állitják, 's nem annyira minőségét, mint inkább a' számát nézik?

Károsabb a' robot a' teljesitőre, semmint hasznos a' követelőre nézve még azért is, mert a' földesur köztudomás szerint egy napi robot után alig kap $^2/_4$ napi szorgalmas szolgálattal csak mennyiségre is felérő munkát, a' jobbágy mindazonáltal egész napot veszt; azon kivül marháját csigázza, szerszámait elhasználja; ott hol a' távolság miatt egyfolytában több napra rendeltetik ki, élése bajos, marhája gyakran az idő viszontagságainak kitéve. — 'S mit mondjunk azon esetekre, hol a' földesur a' megyeileg megállapitott tehermennyiséghez erősen ragaszkodva, 's a' szabályszerű mennyiséget a' gyengébb marhájúra is rárakatván, ezek utközben kiállanak, vagy elnyomorodnak? — Ez eset pedig nem példa nélküli.

Legkártékonyabb következése azonban mégis a' robotnak az, hogy a' köznépbe renyheséget olt; robot ugyanis azon munka, mellyet a' jobbágy rendszerint igen egykedvűen, lomhán és hanyagul végez; fel lehet-e pedig tenni, hogy azon jobbágy, ki urdolgán renyhe, hon igyekező? ezt csak ugy lehetne várni, ha kellőbben képezve lenne, ha telkét külön birná, 's a' dézma szorgalmát nem hűtené; lehet-e hinni, hogy azon cseléd, ki urdolgán a' napot lelketlenül eltékozlá, gazdájánál munkásabb leend? Átviszi biz mindkettő a' gyermekéveiben

már látott, 's tapasztalt munkátlanságot, saját körébe is, 's mellynek azután legtermészetesebb következése az elszegényedés; ez pedig a' nyersebb kedélyt vajmi sokra viszi.

11. §. A' robotnak csekélyszerű értékét még csökkentik azon tetemes visszaélések, mik kezeléséből származnak; 's mellyek körülbelül ezek: A' földesur és tiszt a' robotot, kárukon okulva, csak érdemlett becsűnek tekinti, a' robotot szolgáló ellenben sulyos tehernek érezi; mig tehát amazok a' robot-ügyben sokszor meglehetősen egykedvűek, addig a' jobbágy és zsellér attól minden áron menekűlni igyekszik, 's e' végre mindent megkisért. — És csakugyan **100** esetben **90**-szer sikerül a' tehetősbeknek jó szóval, de másnak is segedelmével a' kezelőktől kinyerni, hogy könnyebb munkára, 's csak akkor rendeltessenek, mikor nekik legtöbb érkezésök van. — Köztudomás szerint hazánkban igen gyéren vannak az okszerűféle ollyan gazdaságok, mellyek a' munkaberforditásban takarékos arányt tartanak; mellyek például ideje korán felosztván a' munkáltatásokra kivántató robot-, szakmány-, pénzes- és majorsági erőt, ezt csupán a' szükséges mennyiségben tetszvényeznék, 's a' munkáltatás bevégeztével a' befektetett ipart szigoruan számbavennék; miszerint igen kevés helyen birnák hitelesen megmondani, egy hold szántóföld, rét, 'stb. egyetememesen hány napszámmal láttatott el; pedig ez az okszerü munkáltatás ellenőrsége.

Részint tehát e' körülmény, részint az, hogy a' robotot felhasználni hazánk nagyobb részében annyit tesz, mint veszett fejszének nyelét megkeriteni, ezer kisebb nagyobb visszaélésre nyujtanak alkalmat; mit a' robotnak annyival inkább be kell számitani, mert elvégre mégis csak találkoznak, kiket az alkalom elejt.

A' tiszti lelkület ellenében a' köznéppel szakadatlan közlekedésben élő hajdú- és csősznek meggyőződése korántsem olly renditheten, hogy a' megkisértést mindig visszautasitsa. — Vannak rá példák, hogy a' robot kö-

rüí alkalmazott cselédek több helyt rövid idő alatt jócskán megszedték magukat. Bizony pedig fizetésük nem ollyan, hogy abból magoknak olly nevezetesen megtakaríthattak. A' forrás tehát, mellyből merítetik, a' robot. — Itt egy pár napszámmal több, hiszen a' trágyahordási rovat elbirja; amott egykét kinemállásnak elnézése egy kis megháláló kedvezést következtetett, 's N. gazda egykét rugott borjút teleltet ki az elnézőnek, a' másik más adománnyal róvja le tartozását, 's foglalja le mindinkább a' tapasztalt szives indulatot.

'S valljon egészen példa nélküli-e, hogy sok helyt a' kezelő, 's ennek ügyfelei, 's a' cselédek maguk részére is dolgoztatnak? Illyenkor pedig a' beszámitás ép olly súlyos, mint könnyü az alku; 's ki fizeti meg mindennek az árát? természetesen a' földesur.

Ki a' fennebbi állitásokat eltorzitottaknak hiszi, ám tekintse meg a' kereseti napszámokat, tegyen a' robot-munkáltatási könyvek tételei szerint egy kis számitást; kérdezze meg azon kósza egyéneket, kik ép hasonló ügyességök miatt veszték el hivatalaikat, 's kik emberbaráti segélyért ajtóról ajtóra zarándokolnak; végül nézzen szét a' mindennapi életben, ha kell a' kárpitok mögé is, 's ám tagadja állitásaimat.

12. §. A' jelentékenyebb visszaélések közt állanak még a' barczák, azon jegyek t. i., mellyeket leszolgált nap számaiért kap a' robotos, 's melly jegyeket a' szűkölködő, hogy szükségleteit fedezze; a' korhely, hogy némi pénzre szert tegyen 'stb, a' jobbmódu gazdáknak fél áron elad; ezek pedig édes örömest megvesznek, mert hiszen igy igen olcsó áron megszabadulnak a' robot-szolgálattól. — Eljőn azonban az esztendő vége, 's N. zsellérnek, noha tartozását kétszer is leszolgálta már, fele tartozása még fenn van, P. tehetős gazda pedig fél áron vásárlott barczákkal tartozását letisztázta. (V. Ó. Ismértető $^{57}/_{841}$).

Avvagy tán mindegy, akár N. akár P. szolgál, csak tartozásuk leteljék? Isten mentsen. A' jobb módu gazdának van cselédje és marhája, mikkel nevezetesebb munkát is tétethet a' földesur, a' szegényebbnek pedig munkája is szegény. A' sürűbb számtétel e' bajon nem segít, mert ha mindjárt az ellenőriezésűl szükséges naponkinti és névszerinti beirásra kivántató költségeket a' földesur elviselni kész volna is, nagyobb községeknél mindazonáltal hetenkint computust tartani nem lehet; 's aztán ki tilthatja meg, hogy a' szűkölködő barczáját el ne adhassa? Esztendő végével aztán illyeneknél vannak a' hátralevőségek, 's ugyan ember legyen, ki azok ára fejében rajtok valamit venni akar. Tegyük e' czikkbe azon szokást is, miszerint sok helyt a' birák által rendelteti ki a' gazdatiszt a' robotot, 's hogy sok helyt a' robotfelirás, vagy barczaosztás naplemente után, tehát a' rendes időn kivül történik.

13. §. A' robot folytatólag bizonyos gyámi és felsőbbségi szerepet vivén a' kötelezett felett, e' felsőség kezelése vajmi sok kinövésre, durva és méltánytalan bánásra 'stb. szolgáltat alkalmat; minek természetes következése a' visszahatás, 's átalában e' rosszul kezelt suprematiai fonákságokat akárhányszor a' népnek anyagi és szellemi elfogyása, ingerültség és szomoru megtorlások követik nyomon. — Hány major, asztag és boglya lön hasonló okból tűz martaléka, hány földesuri magtár és pincze kiharácsolva, hány élet elkeserítve, 's hány urbéri perre adott e' körülmény okot? —

Mert ne higyjétek, hogy az urbéri törvények már mindent megtettek. A' köznép $^3/_5$ nem ismeri e' törvényeket kellőn, mert együgyű, 's mert nincs, ki nekik ugy, mint kellene, azokat előadja; másfelől pedig még mindig találkoznak, kik a' nép együgyűségét használni tudják. —

A' csév-, kesztölcz- és dágh-iakat a' Pesti Hirlap 100-ik száma szerint földesurak az urbéri törvények ellenére, az $^1/_4$ telkest is hetenkint két napi munkára kiren-

delte; 's esztendők multak el, mig az igazságos panasznak elintéző birája akadt.

II. FEJEZET.

A' dézma.

A' mezőgazdaság megrontására a' dézmánál sikeresebbet kitalálni nem lehetett. Joung.

1. §. Az adózó nem használhatja földeit belátása szerint, terményeivel ideje-korán nem rendelkezhetik, 's átalában a' dézma, bizonyos nemében a' közbitangnak tartja a' jobbágy telkét.

Az adózó ugyanis tartozik állománya $^2/_3$-dában őszi és tavaszi gabonát termeszteni, akár van neki annyira szüksége, akár nincs. — Szémlélődnie, 's anyagi érdekei tekintetéből jobb meggyőződését foganatosítania nem lehet, mert ám kisértse meg az őszi fordulónak kisebb-nagyobb részét luczernássá változtatni, ha marhatenyésztésből több hasznot lát; kisértse meg répát, kalmár-növényeket 'stb. termeszteni, 's bizonyos lehet abban, hogy ezt a' földesurodalom nem türendi; néki gabona kell, a' szőllő után pedig bor, amott tehát kizárólag gabonatermesztésre, emitt szőllőmivelésre van utasítva; teremjen bár e' végső hitvány lőrét.

Ennek egyenes következése: jobbágygazdaságaink egyoldalusága. Innen van az, hogy, ha a' termés kedvező, a' gabonának nincs ára; ha ellenben mostoha és viszontagságos az időjárás, az adózó éhezni kénytelen; a' mint legutóbb nemcsak a' bihariak, szathmár-avasiak, árvaiak és szepesiek, hanem a' csongrád- és torontáliak is éheztek 1842-ben, kiáltó tanuságául annak, hogy a'

földmivelő üdvét és sorsát kizárólag egyféle növényre ne épitse, hanem vidéke kereskedelmi 's egyéb körülményeihez képest többoldalusitsa gazdaságát,*).

Szakithat ugyan a' jobbágy kaszálójából, ha magát földesurától elkülönözte, egy darabot — ipar-mezőül, az $^{1167}/_{1816}$ számu udvari intézmény szerint azonban e' szándékát tartozik bemondani földesurának, ez pedig felügyelni, hogy a' rét felszántása által az állományiföldek mivelése rövidséget ne szenvedjen, melly körülmény e' kinézést ismét nagyon nehezíti; többiben pedig tekintetbe veendő, mikint legtöbb helyen a' kaszáló külön kihasítva nincs, 's hogy ez a' jobbágynak szénát, 's marháinak legelőt ad, 's hogy végül egyéb nem csekély elfoglaltatásai mellett a' $^{2}/_{3}$ szántóföldeket is alig képes megmunkálni; hiszen a' jobbágyot az ág is huzza. —

Az ugarban az adózó ha termeszt, ebből dézmát nem ád. De itt ismét a' földesur önkénye korlátozza őt, ki nem minden ok nélkül méltán tartván attól, hogy jobbágya az ugart kellőbben mivelendi, semmint a' dézma alatti két nyomást, de el nem különözött helyeken legeltetésében is rövidséget szenvedvén, az ugar beültetését tilalmazza. — Szükség esetében pedig tilalmának gyámolitására nem nehéz okot találnia, mi épen nincs példa

*) A' „Pesti Hirlap" $^{97}/_{1841}$ számában vetéslegeltetési nomadismus czím alatt következő épületes tény közöltetik: „Körös városa számos lakosai panaszosan az iránt folyamodtak a' megye rendeihez, hogy bizonyos gerinczes kaszálóikat felszántván 's bevetvén, vetésöket a' helybeli közbirtokosok azon ürügy alatt, hogy a' hol elkülönözés nincs, a' kaszálókat sz. György napig és sarjukaszálás ideje után legeltetni szabad, nyájaik által semmivé teszik, a' mezőrendőrségi tisztviselő pedig ép ezen legeltetési jog miatt kártéritésü panaszuk tárgyában nem akar biráskodni."

Az 1839-iki oct. 8-iki országos ülésben is több követ panaszképen emlité, hogy az ugart némelly jobbágyok bevetvén, mind a' földesurnak, mind jobbágyfeleiknek a' legeltetésben rövidséget okoztak; 's ugyanez alkalommal emlité Nógrád követe, mikint megyéjében a' tagosztály sok helyen végrehajtatván, a' jobbágy szabadon bánik földeivel, 's a' földesur nem tudja, miből vegyen dézmát.

Ime az ipart és szorgalmat bepanaszolva!

nélkül, 's értekező is tud esetet Pestmegyében, hol a' földesuraság az ugarbani termesztéstől 1842-ben jobbágyait eltiltá.

A' tarlónak termesztés általi használásáról szó sem lehet, mert habár a' jobbágy néhány gebéit másutt is eltengetné, hogy téli takarmányul 'stb. répát, 's zöld szüleséget, a' második termésből dézmát nem adván, termesszen; ez mégis kivihetetlen, mert hiszen a' jobbágy szántóföldé is közbitang, mellynek termésében hárman: a' pap, a' jobbágy és földesur osztoznak, dézmálás után pedig a' földesur is legeltet rajta.

Illy körülmények között okszerü gazdaságot tartani csupa gúny; a' rendes fordulót ugyanis a' dézma, és az ezutáni közlegeltetés terheli, az ugarral és a' kaszálóval a' jobbágy nem szabad, 's a' tarló nem az övé, nem az övé pedig mindaddig, mig az elkülönözés és tagositás e' békóit szét nem zuzza.

Ha azonban a' tagositás és elkülönözés bekövetkezik, 's a' természetbeni dézmálás megszüntettetik, már is szabadabban fog mozoghatni, 's teend, mint tettek sok alföldi községek, hol a' szántóföldek és kaszálók régóta egy darabban levén kiadva, 's a' dézma is meghatározott pénz- és szem-mennyiségben fizettetvén, a' tanyákon jó mesterséges kaszálókat, iparnövényeket, 'stb. találhatni; ugy cselekedend továbbá, mint cselekedett Kecskemét, 1826-ban t. i. megszüntetvén a' más földén való költsönös közlegeltetést, megérte azt, hogy azóta körülárkolt tanyákat és gyümölcsösöket is lehet ma már mintegy teremtve látni, 's hol több gazdák silány jövedelmü szőlleiket kivágván, jelenleg a' satnya tőkék helyén dús kalászok díszlenek. — Társalkodó 1840 : 18—22 számokban.

Másik rosz oldala a' természetbeni dézmának az, hogy a' jobbágy kénytelen akkorra halasztani terményeinek letakaritását, mig legalább a' dülőjebeli minden vetés megérett, 's hányszor megtörténik ekkint az, hogy Y-nak trágyázott földe gazdag kalászt teremvén, ezekből

része a' szemnek kipereg addig, mig Z-nek silány kései vetése megérik. — A' feltakaritott dülőt a' földesur tartozik a' bemondástól számitott 3 nap alatt megdézmáltatni; nem értve ide az ünnepeket.

Ha tartós eső jőn közbe, a' dézmálás mindinkább késik, az eső, szél a' szemet kiveri, a' kepéket megszaggatja, 's az aratás szebb része pocsékká lesz. 'S itt még nincs vége. A' dézmás a' képeket, kereszt- vagy vontatókat kijelöli, 's most ezt kell mindenek előtt behordani, 's csak azután viheti haza a' jobbágy a' maga részét. Ime mennyi termés-, idő- és iparveszteség!

2. §. A' dézma elcsüggeszti az ipart, egykedvüvé teszi a' földmivelőt azáltal, mert a' szorgalmatos és ügyekező gazdát bünteti; a' renyhe által pedig magát csalatni hagyja.

„Három olly gazdát állitván fel (mond Bezerédj a' Pesti Hirlap 16-ik számában), kik közül az egyik földét olly beforditással miveli, melly = 60, és azután termést nyer, melly = 90. Ebből szabad földön a' beforditást, és ennek kamatját $^5/_{00}$ — 63 levonván, lesz nyereség 27. — Ötöd alatt azonban (9-ed, 10-ed) ennek fejében a' 90 termésből kivétetik 18, és igy marad csak 72, és ebből a' beforditást kamatjával együtt 63 levonván, lesz nyereség csak = 9.

Egy másik gazda előbb akarván menni, amazéval ugyanazon egyenlő körülmények alatti földét nagyobb beforditással próbálja mivelni, mellynek olly mértékben tudja helyét találni, hogy mindent belefoglalva, a' beforditás leend = 130, és ezután szerencsésen termést nyer, melly = 168. Ebből szabad földön levonva a' beforditást 130, és ennek $^5/_{00}$ kamatját $6^5/_{10}$ összesen $136^5/_{10}$, lesz nyereség $31^5/_{10}$. Azonban ötöd alatt kivéve az 168 termésből az = $33^3/_5$ ötödöt, marad csak $134^2/_5$, és ebből a' 130 beforditásnak kamatját, mint feljebb $6^5/_{10}$, marad csak $127^3/_{10}$, a' mikép nemcsak nyereség, hanem jövedelem sincs, sőt a' beforditott 130 értékből veszt a' földmives $2^1/_{10}$ értékűt.

A' harmadik gazda számitván, vagy sejtvén a' nagy beforditás eredvényét, szinte egyenlő földén csak olly aránylag csekély beforditással próbálja a' mivelést, melly = 20, és termést arat = 40. És igy bár kétszeresité a' beforditást, mégis ő szabad földön legkevesebbet nyer, mert levonva a' beforditást, melly kamatostól = 21, marad a' 40 termésből néki, t. i. legcsekélyebb beforditással dolgozónak nyereség csak 19, holott a' 60 beforditónak nyeresége = 27, és a' legtöbbet t. i. 130-at beforditónak nyeresége is legnagyobb, azaz $31^{5}/_{10}$ volt.

Ötöd alatt azonban épen ellenkezően áll, miután az = 40 termésből kivéve az ötödöt, vagyis 8-at, marad 32, és ebből a' 20 beforditást $^{5}/_{00}$ kamatjával, vagyis 21 levonva lesz nyereség a' legkisebb beforditás mellett = 11, holott a' 60 beforditás után nyereség csak = 9 volt, a' 130 beforditás után pedig $2^{1}/_{10}$ veszteség következett.

E' mellett ötöd fejében egyenlő földön a' legnagyobb beforditást tevő kiad $33^{3}/_{5}$, a' középső 18, a' legcsekélyebb beforditásu pedig csak 8-at, igy csalja az ötödölés az ipart és derék mivelést, hagyja pedig csalni magát a' restség és silány mivelés által.

A' beforditás alatt mindent kell érteni, mi munka, pénz és erő, a' termés szerzésére forditatik, ollyakat is, mellyek csak hosszabb idô utáni gyümölcsözés fejében addig jövedelem nélkül tétetnek, és mindezeknek kamatjait, a' rendkivüli beforditás- és termesztésmódokat sem zárva ki, mert itt nem a' legbíztosb gazdálkodás, hanem az van kérdésben, lehet-e ötöd alatt bár roppantabb, de mégis nyereséghozó beforditással szintén roppant terméseket szerezni, 's a' föld értékét, gyümölcsözését nevelni, mint ezt a' köz és magán érdekek kétségkivül kivánják?

Erre nézve nem kell feledniünk, hogy a' nyereség nem növekedhetik a' nagyobb 's nagyobb beforditás teljes arányában, azaz ha = 6-hoz = 10 termést, 60 beforditás nem fog = 100 termést hozni, azon egyszerü

okból, mivel a' termés nem egyedül a' beforditás gyümölcse, hanem két külön factoré, t. i. a' föld gyümölcsöző erejének és a' beforditásnak összes productuma; a' factoroknak csak utóbbika nagyobbodván, azon felvett esetben a' termék is csak részes arányban növekedhetik.

Mind e' mellett azonban, a' mint az, ki egy holdban egy pozs. mnyi vetés után talán szinte 13-or megkapja a' vetőmagot, mégis csekélyebb jövedelmet kap annál, ki 2 pozs. mérőt vetvén egyenlő hold földbe, csak 8-szoros termést arat, mert a' vetőmag levonása után amannak 12, emennek 14 mérője marad, ugy a' fölvett példában is a' szabad földet nagyobb beforditással mivelő, ámbár ez nem teljes arányában fordit jövedelmet, lesz a' nyertesebb."

Folytatólag: a' dézma elvre nézve is kárhozatos intézet, ugyanis nem a' tiszta hasznot, hanem a' bruttot zsákmányolván, aránytalanul sujt. *)

Példák kellőbben felderítik a' tételt. Y. jobbágy gazdaságát jövedelmezőbb állapotba szeretné hozni, beruházza tehát kezénél lévő, takarékosan megzsugorgatott 400 ftját, vesz t. i. egy pár ökröt, 's cselédjei számát egygyel szaporitja. Jövedelme 24 frttal nőtt; első azonban a' dézmás, neki ahhoz semmi köze, mit ruházott be a' jobbágy, ő az összes termésből, tehát a' jövedelmi szaporulatból is kiveszi a' 9-ed és 10-edet = 4 frt, 48 kr., marad tehát a' jobbágynak 400 vforint beforditása után jövedelmi szaporulata 19 frt, 12 kr. Valljon nem cselekszik-e sokszorta helyesebben, ha pénzét költsön kamatra adja, 's 19 frt 12 kr. helyett 24 váltó forintot vesz be. — X-nek, mert földe jobbacska, 's terményeit könnyen pénzzé teheti, brutto jövedelme 800, a' beforditás 400; Y-nak ugyanannyi térü földe sovány, jövedelme azonban szinte 800, de a' beforditás 640. A' dézmás,

*) Az urbéri dézmával egyenlö fonákságu bányatizedre nézve az austriai német tartományokban, de hazánkban is azon kormányi rendelés áll fenn, miszerint tizedet csak a' nyereséggel mivelt bányák tartoznak adni, a' veszteséggel munkálttak nem.

mert mindkét föld egyenlő kiterjedésű, mindkettőből egyaránt kiveszi az ötödöt, X-től tehát szintugy mint Y-tól elvesz 160. Ekkint marad X.nek, ki keveset fáradott, 's kevesebb ipart és pénzt forditott be, = 240; Y-nak, ki veritékével áztatta telkét, a' dézma épen hasznát vitte el, — 's igy neki ösztönül további beforditásra marad semmi.

E' körülményt értették az irhoni bérlők, midőn a' mezőgazdasági hátramaradás okainak kipuhatolásával megbizott választmánynak kijelenték: „hogy, ha nekik a' tizedet természetben kellene terméseikből kiadni, óvakodnának bér-gazdaságukat legkevesebbé is javítani, mert ez esetben a' tized termésükhez, nem pedig a' bér-földértékéhez képest vétetvén, tőkepénzeik, 's beruházásuk a' tized-biró papságnak jövedelmeznének."

Helyesen mondja Fényes „ennél (a' dézmánál) valóban aránytalanabb és igazságtalanabb adót alig lehete kigondolni. Az igazság t. i. megkivánja, hogy kiki azon arányban adózzék valamiért, mellyben annak hasznait huzza, ez azonban a' kilenczednél és dézmánál egészen másképen van. — Igy például a' szepesmegyei földmives, ki sovány földét 3-or négyszer megszántani, erősen megtrágyázni kénytelen, ha átmérőleg egy hold földön 6 mérő gabonát kiván aratni, szinte odaadja egész termésének kilenczed részét, mint azon békésmegyei jobbágy, ki egy felszines turkálás után trágya nélkül ugyanannyi földön 12—15 mérő buzát arat.

Le van-e itt a' költség az egész haszonból huzva, hogy tudhassuk a' tiszta hasznot, melly után kellene csak egyarányban adót fizetni? Valóban nem, 's megesik, hogy a' sovány földdel küszködő földmivesnek minden tiszta hasznát már kimeríti maga a' kilenczed, holott a' gazdag termékeny földü birtokos tiszta hasznának $^1/_4$ részét sem adja oda.

Csuda-e tehát, hogy soványabb vidékeinken számtalan elhagyatott jobbágytelkek (desertae sessiones) van-

nak, mellyeket dézma- és robottartozás mellett ingyen sem vesz által senki.“ — Ismertető 1830 és Erdélyi Nemzeti Iparunk 136.

Igazságtalan a' dézma még azért is, mert a' már megdézmált vetőmagot is megharácsolja. N. jobbágy 36 hold földébe őszit, 's tavaszit elvet 60 pozs. mérőt, terem neki 400, a' dézmás nem nézi, hogy a' vetőmag taval már megdézmáltatott, sem hogy azt a' jobbágy tán a' takarék-magtárból, vagy ügyfelétől kölcsön vagy pénzen vette, hanem az összes termésből kiveszi az ötödöt: „valóban helyesen jegyzi meg Gáty (Ismertető 1838. 46. sz.) ez érdemben a' méh- és juh-dézmák helyesebbek, holott az anyák nem vétettek a' procreatio számába.“ — „Wenn der Bauer Stroh verkauft, weinen die Aecker“ igy áll ez irva Colerusban; 's bizony sirnak a' földek akkor is, midőn a' dézma a' szalmának egy részét tova viszi. Mert kétségen kivül valamint legócsóbb, legjutányosabb, ugy egyuttal legczélszerűbb trágyaszer a' szalma, mitől tehát a' jobbágyot csak a' közgazdaságnak kárával lehet megfosztani.

A' természetbeni dézma az ügyekezetre ugy hat, mint májusi fagy a' csirkadó bimbóra, 's mig egyfelől a' törekvést bünteti, 's a' számitani tudó gazdát beforditástól idegeniti, másfelől a' nép erkölcseit mérgezi meg. — Mert hiszen a' jobbágy elvégre is csak ember, kinek keze szintén maga felé hajlik, 's kinél, főleg ha anyagi érdekeiről van szó, az önszeretet hatalmasan felriad.

'S lehet-e ezt csudálni? Hiszitek tán, hogy a' parasztember nem tud következtetni? Csalatkoztok. — Jól tudja ő azt, hogy a' földesurnak a' jobbágyi termesztmények megdézmálását, mint tevé 1836 előtt, többé kénye kedve szerint halasztgatni nem szabad; mélyen be van vésve emlékezetébe az apró dézmának kárpótlás nélküli eltörűltetése, ittott a' szántás körüli engedmények, a' robotnak föltételes bérbe adhatása, a' terhes hosszu fuvar eltörlése 'stb.

Mivel pedig az emberi természetben fekszik az, hogy saját ügyében a' kevesebbé valószinűt is tiszta igazság gyanánt veszi, 's általa illusióját kecsesebbé idomitgatja; mivel továbbá önzéstelen érzés, higgadt itélet, 's nagyobb erkölcsi fejlettség zárják ki csak ezt, — ellenben minél kisebb az emberben a' szellemi tartalom, minél több mostoha körülmény nyomja őt, annál önzőbb, konokabb és elfogultabb; ennélfogva a' jobbágy a' fennebbiekben nem földesuri nagylelkü concessiót lát, hanem törvényes megszoritást, mit nézete szerint a' törvény csakugyan nem tenne, ha a' földesurnak igaza volt volna. Még inkább megerősiti őtet e' hiedelmében a' földesuri büntető hatalomnak = botnak eltörűltetése, 's minthogy azelőtt is leginkább ez volt kötelesség-érzetének támasza, annak kidőltével ez is kissé megtágult.

Gondoljuk ide még a' tudákos paraszt és nemparaszt bujtogatókat; a' földesur és tisztei részéről hellyel közben előforduló visszaéléseket *), 's ne csudáljuk,

*) Nem a' követelő félnek restelkedő jobbágya ellenébeni szükséges erélyességét értem itt, hanem ollyatén eseteket, mikben szoros igazságilag a' földesur és tiszte nem méltányos. — Szabolcscsal határos egy megyében tudok esetet, miszerint az urbéres vadászati napokat gyomirtásra használják, ellenére az 1806. 3942 és 9361 számu cancellariai rendeleteknek, 's az $183^{2}/_{6}$-iki urbéri törvényeknek. — Emlékezünk még a' Pesti Hirlap 10-ik számában megrótt vizadóra, minélfogva bizonyos földesur azért, mert a' helység mellett elfolyó patakban az asszonyok ruhát mostak, minden házi ott lakó asszonytól egy pár csirkét és nehány tojást követelt évi bérül. — 'S hány panaszt 's urbéri meghasonlást lehetne idézni a' Pesti Hirlap 100-ik számában előforduló esztergam- és baranyamegyei urbéri panaszokhoz hasonlókat? Hogy sok egyebet elhallgassak, maga a' téglakészitésnek földesurilag neheztelt ügye sem növeli az összetartást. Az $18^{39}/_{40}$ országgyülésen kimondá az alsó tábla elnöke, Bihar, Gömör, Krassó, Arad, Sopron, Vas, Szabolcs, Esztergam, Heves, Pozsony, Torontál, Zala 's még több megye, — mikint a' téglavetés és égetés nem regale, hogy az eltiltva soha sem volt, sőt hogy Mosony- és Szepesben elejétől fogva a' jobbágyok által gyakoroltatik, 's hogy annak országosan való felszabaditása annyival inkább kivánatos és szükséges, mert csak ekkint remény lhetni, hogy az adózó házára kéményt állitand, miáltal az olly gyakori tüzvész pusztitásainak nagyrészben eleje' vétetnék 'stb. és mégis ugyanazon jobbágynak, kinek vályogot és nyerstéglát késziteni lehet, nyerstégláját kiégetni nem szabad. Sajnos, hogy a' legközelebb befejezett országgyülésen is keresztül esett e' tárgy.

hogy az egyéb terheltetésekkel is nyomott, hazánk nagyobb részében valóban szegény paraszt szükkeblü, irigy és fondor. — Készebb szükséget szenvedni, semhogy akár pénz, akár igaz befordítással a' földesuri dézmát növelje. — Miben egyébiránt a' robot, köz- és helységi munkák is akadályozzák. —

E' körülmény a' közgazdaságra nézve vajmi káros; a' mezőgazdaság ugyanis pang, 's ha amaz egykedvü mivelés alatti földek termését csak 1—2 szemmel tesszük kevesebbre, semmint termenének dézmamentes állapotban, — évenkint nehány millio pos.mérő termés van elveszve, mi ellenkező esetben kereskedésbe bocsátva nevezetes öszlettel segítné fel pénztelen hazánkat. *)

Ám ez uton elszegényedik a' földmivelő is, házi szükségleteinek fedezésére kölcsönhöz folyamodik; 's ezek közönségesen olly uzsorával járnak, miszerint az adós tartozik 100 v.forint éves kamatjául egy hold vetést adni 's a' t. — A' nagyobb községbeni szép mennyiségü árva pénzek a' jobbágyság között osztvák ki, 's tudok helyet, hol 358 sessiot mívelő jobbágyok között 70—80,000 v.forint árvapénz kereng.

Váljunk meg tehát azon illusiotól, hogy a' jobbágynak sorsa hazánkban igen kedvező, 's hogy helyzete nem olly nyomasztó, mint kikiáltva van. Bocsátkozzatok kunyhójába, és találandotok nehány jó birtokút, de sokszorta több szegényt és eladósultat. 'S mi ennek oka? tán egyedül a' dézma és robot? koránsem, vannak mások is, 's

---

*) Die Abschaffung der Feudal-Rechte und des Zehenten brachte in dem Departament von Donnersberg die laendliche Industrie auf einen Grad, welcher zunehmende Wohlhabenheit der Bewohner, und einen steigenden Werth der Güter augenscheinlich machte; — 's ismét: Alte Maenner haben den Verfasser öfters versichert, dass seit Abschaffung des Zehenten die Ernten gegen ehemals beinahe einen doppelten Ertrag liefern, und dass die bemeldeten weiten Fluren jetzt in einem Jahre mehr gedüngt werden, als es sonst in einem Zeitraum von 10 Jahren geshah. Mittheilungen aus dem Gebiete der Landwirthschaft von Koppe, Schmalz, Schweitzer, Teichmann. 1818. 1 Band 298—300.

azokat másutt jelölendjük ki, azonban az oroszlán rész a' robotot és dézmát illeti.

3. §. A' dézma által aránylag többet veszt a' jobbágy, semmint nyer a' földesur.

Vegyünk fel számokat. Telkesi Péter jobbágynak őszi fordulójában termett 100 kereszt, a' tavasziban 90 vontató, a' dézmás amabból kijelöl ötöd fejében 20 keresztet, emebből 18 vontatót.

A' jobbágy beszállitja a' földesurét, ez 10-én és 9-én elnyomtattatja, 's felvevén, hogy egy kereszt ad 1 pos.mérőt, egy vontató pedig 2-öt, — a' földesur magtárába beméretik 18 pos.m. őszi, és 32 pos.m. tavaszi.

Nézzük a' jobbágyot, ő nem 18 és 32, hanem husz és 36 pos.mérőt vesztett, mi 100 egész helyes községnél 600 pos.mérőt tesz, 's mit vajmi jobb lett volna a' takarék-magtárba adni.

E' veszteségre nézve ugyan megnyugtat bennünket az, hogy szegényebb sorsú nyomtatók közé folyt a' nyomtatórész, kik néhány lovacskáikkal máskor fuvaroznak, takarás után pedig részes nyomtatók, 's kik igy keresnek télre valót; 's ennél fogva, ha ez volna a' jobbágy összes vesztesége, nem neheztelném, mert hiszen jó kézbe ment. — Van azonban a' jobbágynak egyéb rövidsége is; veszt ugyanis semmi áron nem vehető időt, türnie kell termésének szél, eső és elemi viharok általi veszélyeztetését, 's nélkülöznie a' saját termesztményeiveli idejekoráni szabad intézkedést. —

Elveszti végül a' szalmát, 's bizonyára nagyobb kárral, semmint minő hasznot az a' földesurnak ad. — Olly helyen ugyanis, hol a' dézmát nyomtatók tisztálják ki, részét a' szalmának ezek eltüzelik, elhordják; 's a' pelyva? többnyire kárba megy. Más felől a' cselédek keresik meg a' szalmás kazlakat, hogy t. i. szegődvényes szalma-, széna- és fa-illetményükből minél többet eladhassanak, a' csűrös kertből hordogatnak orozva. — Mind a' szalmának, mind a' pelyvának a' jobbágy kellőbb hasznát

veendé, holott amannak hiánya miatt, fátlan vidékeinken kevés trágyájából büdös tőzeket tapos, bizonnyal szántóföldeinek, 's tekintőleg közelebbi terméseinek rövidségével. —

Vagy tán cséplő-géppel és szegődvényesei által takaritatja fel a' dézmás életet a' földesur? Ez nem változtat a' dolgon; mert hiszen a' gépben, 's azt munkában tartó állatokban tőke hever, 's a' szegődvényesek sem szolgálnak ingyen. — A' mit tehát részes takarónak ad különben a' földesur, az ez uton csak beforditását fedezi; 's legfölebb némi csalástól óvja meg a' nyomtatók és cséplők részéről.

'S ez a' legjobb eset; ám vegyük a' dolgot ugy, a' mint az a' gyakori életben van, és tapasztalni fogjuk, hogy a' dézma által szenvedőlegesen érdeklett adózó a' dézma-illetményt koránsem dajkálja ugy, mint a' magáét, hanem hányja, veti, szekerével nyargal, mi által sok, különben a' kalászban maradandott szem kipereg; higyjük el, hogy a' nyomtatók és cséplők a' földesuri dézma körül is csak ollyanok, mint különben, 's hogy a' tolvajlásban a' nyomtatónak lova is részes, mert száját behurkolni csakugyan nem lehet 's a' t., és bizvást, nyugodtan felvehetjük, hogy ugyanazon kereszt után, melly a' jobbágynak 70—80 itcze szemet ád, a' földesurnak magtárába 60 itczénél többbe nem kerül. Elkallódik tehát $^1/_6$ része a' dézmának, a' nélkül, hogy annak bizonyos, jogos haszonba menését tudnók. — E' szerint ugyanazon 20 kereszt őszinél és 18 vontató tavaszinál, mellyből levonván a' cséplő-részt a' földesur körülbelől 15 pos.m. őszit, és 27 pos.m. tavaszit nyer, a' jobbágy veszt 20 pos.m. őszit, és 36 pos.mérő tavaszit. —

Hogy pedig ez igy, 's nem máskép áll a' gyakorlati életben, mutatják azon dézma-váltsági ideiglenes szerződesek, mikben a' szemül való váltság a' dézma-jövedelemnek 3—6 's több évi átallója szerint állapitatik meg. —

Tolnamegyében egy középszerű termékenységű és ipar alatti határban, mellyben buzát sem igen termesztenek, a' kilenczedet egy egész urbéri telektől, melly 24—28 hold szántó, és 8—12 hold kaszálóból állott, esztendőnkénti 6 pos.mérő rozszsal, 6 pos.m. zabbal, és 4 pos.m. morzsolt kukoriczával, 1838-ban több próbaévre megváltták, és azóta rendesen és jó kedvvel kiadják. Igaz, hogy e' mellett a' papi tizednek nem terhes haszonbérét a' földesúrtól szintén pótlás nélkül átvették. P. Hirlap 26-ik szám. —

A' csongrádiak 1839 és 1840-ben adtak egy telek után évenkint 6 pos.mérő kétszeres buzát, 4 pos.m. árpát, 4 pos.m. zabot, 3 vftot, és 16 mázsa szalmát. A' szeghváriak (Csongrádvármegyében) 1841 — 1846-ra szerzett egyességük szerint kilenczed fejében állományonként adnak 7 pos.mérő kétszeres buzát, 7 pos.m. árpát, 5 pos.m. zabot, 8 mázsa szalmát és 1 ft 40 krt. A' szentesiek (Csongrád várm.) kilenczedüket 1832—1844-re megváltván, évenkint az urodalmi magtárba tartoztak beadni egy egész hely után 6 pos.mérő tiszta buzát és 10 pos.m. tavaszit. Vegyük e' tételt számitás alá. Tegyük fel, hogy a' földesuraság, mielőtt az illetőkkel szerződött, több évi dézma-jövedelmeiből középszámot vett; tegyük fel, hogy az annakelőtte természetben nyert dézmát 8-án nyomtattatá el, miszerint bekerült volna $6^{6}/_{8}$ pos.mérő őszi, és $11^{2}/_{8}$ pos.mérő tavaszi, 's minthogy ez kilenczed, a' jobbágy földének összes termése volt $9\times6^{6}/_{8}=60^{6}/_{8}$ pos.mérő őszi és $9\times11^{2}/_{8}=101^{2}/_{8}$ pos.mérő tavaszi. —

Szentesen egy állomány 56 holdból, holdját 1100 □ öllel számitva, áll, 's e' szerint kerekszámmal 36 holdat vevén fel 3 fordulóba: a' 12 holdas őszi forduló minden holdjára esik $5^{1}/_{16}$ pos.mérő; 's egy holdra $1^{2}/_{4}$ mérő vető magot számitva, egy szemre esik $3^{1}/_{3}$ mag; a' tavaszi 12 holdas forduló minden holdjára esik $8^{2}/_{4}$ pos.m., 's egy holdra 2 pos.mérő vetőmagot számitva, egy szemre esik $4^{1}/_{4}$ mag. 'S e' mennyiségben a' szalma érték is benfoglaltatik!

'S ez Csongrádvármegyében, hol a' szeri föld 1817-ben egy szántásban a' legtisztább tavaszi buzát 30-szorosan adta meg, (Tudom: gyüjt. 1821. 6-ik füzet) 's épen Szentesen, mellynek tanyái tagosztályosan levén kiadva, a' lakosok sok tiszta buzát és repczét is termesztenek, hol a' termő réteg 2—3 láb mélységű, melly ugarlás és trágyázás nélkül egyszeri szántás után őszi gabonából 5—24 magot ád. Ismertető $^{2}/_{1838}$.

E' számitásból többféle következtetést lehet kihozni; — ugyanis a) vagy az adózó hanyagolta el földmivelését. b) Vagy sikerült neki csekélyebb dézmával kielégíteni földesurát, semmint tartozott volna. — c) Vagy a' nyomtatók takaritottak el valamicskét. — d) Vagy — 's ez leghihetőbb, a' fennebbi körülmények mind összesegitettek.

Annyi minden esetre igaz, hogy a' földesur rövidséget szenvedett, 's hogy e' kedvező esetben is a' jobbágy többet vesztett, semmint nyert a' földesur. —

4. §. Hátra vannak még azon visszaélések, mik a' dézmálással karöltve járnak. Nehéz ugyan és felette kényes feladat, azokat kijelölni, mert bizonyára sem a' földesuri sáfár nem tesz vallomást maga ellen arról, hogy akár felügyelési hanyagsága miatt, akár — 's ez még vétkesb — tudtával az, adózó földesurának rövidséget, kárt okozott, de a' fondorlóknak is egynél több okuk van merényletüket titokban tartani. —

Lélekismeretes dolog továbbá feltakarni, és a' nagy közönség itélőszéke elé vinni olly tetteket, miknek létezéséről ugyan egyikünk sem kétkedik, de mikről ép a' fennebbi okokból határozott adatokkal nem igen birunk; 's ha birnánk is, azok mindig csak egyeseket állitanak pellengérre, 's róluk átalános következtetést vonni nem igazságos, mert ekként gyanu hárul az ártatlanra is. —

Ha értekezőnek e' tekintetben is magának nincsenek szomorú tapasztalásai, alkalmasint nem tölti be e' rovatot, — mivel azonban észrevételei a' rosznak orvoslását tárgyazzák, — takarjuk fel a' szenvedő részt itt is.

Az alkalom varázs csáb-erővel bir, 's az általai megkisértetést az legkevesbé képes visszautasitani, ki előtt az elsikamlásra vezető tév-ut megtörve, 's ki midőn azon egy felől anyagi helyzetét, habár pillanatnyira is javitja, más felől cselekvése fonákságát keresztülgondolni sem ideje, sem kedve. —

Ismerjük a' jobbágyságot és gondolkozását, — csuda-e, ha a' dézmálás által nyujtott alkalmakat használja? megtanitják őtet gyakran a' körülmények.

A' dézmásoknak közönségesen vannak kegyenczeik, 's ezeknek hasznos szolgálatát meghálálandók, a' dézmából valamicskét elengednek. — Másutt a' határ számos apró részre felosztva, vagy tagositva, a' dézmálást, ugy mint kellene, a' legárguszabb egyén sem képes megejteni. — Egy harmadik határban van egykét rosz ember, kiknek sikerült legselejtesebb takaritmányukat beadni. — Egy negyedik dülőn engedékeny felvigyázóra találnak 's a' t. —

Az adózó igen jól tudja, hogy a' dézma a' földesuré, nem pedig a' dézmásé, 's hogy ennélfogva azon egykét embernek kegyelése szinte helytelen; e' körülmény, és a' többi esetek tehát, mint mondani szokás, felnyitják szemeit, és ő is tesz ugy, mint csoroszlya-felei. 'S vétkes merényének sulyát annyival kevésbé méregeti, 's annyival inkább számitva viszi azt véghez, mert meggyőződése szerint a' dézma igazságtalan, 's most fellázad kedélye, látván, hogy minél többet fárad és termeszt, annál többet visz el a' dézma. — Bátoritja az egyest az öszszesnek rosz példája, melly, valamint jobbadán minden gyengébb az erősebbet, az irigységnek bizonyos nemével nézi, 's hol annak érdeke az övével jő érintésbe, utat keres saját magának hasznára lenni. — Kinek sok termett, van miből lekenyerezni a' csőszt 's a' t.; ki földéről keveset takaritott, ezt vajmi gyakran a' szükség viszi tévutra. —

A' szokottabb cselek egyike az, hogy az adózó hellyel közben kisebb, gazos, konkolyos és vadóczos

kévékből, kaparék, gereblye-aljból vegyest rak kereszteket, 's ha szerit teheti, ezeket csempészi be a' kijelöltek helyett a' földesúri asztagba. 'S ez esetben a' kár a' földesúré. Ha ellenben a' dézmás a' cselt észreveszi, 's a' jobbágy legszebb kalangyáit szállitatja el, ez károsodik és bűnhödik. Csakhogy azután e' bünhödés a' fondorlót megtéritené! Ne higyjétek. E' felsülés csak ellenszenvét táplálja, növeli, 's arra szolgál neki, hogy merényét jövőben kellőbben kifőzze, és óvatosabb legyen.

Köztudomás szerint a' kijelölt dézmagabonának beszállitását gyakran érdeklett községiek, legtöbbször hajduk és szegődvényes csőszök gondviselik. — Ezek a' népből szerződtetvék, 's zsoldos eljárásukban őket kis rokonság, neház jó szó, ajándék 's a' t. nem ritkán habozókká teszi, 's mint a' közmondás tartja, tiz körmükről leveszi; 's ugyan mellyik az a' mindenható tiszt, ki e' sok oldalu csalásokat felfedezze 's meghiusitsa? — Az Ismermető $^{7}/_{1838}$-iki számában különösebben a' bordézmáról Ruehietl igy szóll: „Itt már nemcsak a' földesur, és a' dézmaadó szőllőbirtokos károsul, hanem fájdalom! közvetlen mindig a' bornak becse, és e' szerint hitele is veszt; mert a' dézma elől eldugott borokon kivül a' földesur még azt a' kárt is kénytelen szenvedni, mit a' szem előtt hagyott borral sok elfajult és vallástalanok szoknak cselekedni, t. i. a' dézmálásra fennmaradt termést vizzel szaporitván meg, hogy az oda jövő dézmálónak szemébe ne tünhessék a' termés csekélysége. Illyenkor vizzel meghamisitott borból telik a' földesur pinczéje. A' félre dugott bornak pedig ritkán juthat a' földesur birtokába, kivevén ha egy harmadik azt lélekismeretesen bevallja. —

„1834-ben, akkor t. i. midőn a' tömérdek bor mellett még annak jósága is nógatá a' szőllőbirtokost alattomoskodásra, egyik helységben magam majd 100 akó bort koboztam el, egy másikban szinte egy más dézmás még annál is többet. — A' legtisztább szürt bort dézma elől 5—7 akós hordókba, csürökbe, istálókba, 's ki tudja

hová még elrejtegették a' szöllősgazdák, hivén, hogy annak nyomába nem jutand a' dézmás 's a' t." Engedjünk helyet ezek folytában az analogiának. Az érdek, melly az adózót csel- és csempészetre készti a' bornál, ugyanaz más termesztménynél is, 's ki elkövetheti azt, valljon nem képes-e megkisérleni ezt is?

Szeretném tudni 100 dézmás közül hány van, kit hivatalos eljárásában jó szó- és ajánlatokkal körül nem vettek a' dézma-adók? — Legjelentékenyebbek a' visszaélések ott, hol a' termésről a' földek szétszórtsága miatt a' hely szinén csalhatatlan tudomást venni nem lehetvén, a' dézmálás a' bevallási jegyzék szerint történik. — Ki a' mondottak valóságán kételkedik, ám jelenjék meg egy alkalommal a' megyei adó alái bemondáson, 's látni fogja, milly nyugodtan mond be hamis adatot a' bevalló; tekintsen meg a' kétkedő nehány dézmálási lajstromot 's a' t. és megszünend kétkedni. —

Igaz ugyan kisebb, rendezettebb biromány u községekben e' visszaélések nem jönnek olly sűrűn és állhatatosan elő, mint a' tagosztályos vagy szétszórt földű, nagyobb terjedelmű jobbágygazdaságokban; azonban azok se mentek e' mesterfogásoktól. —

A' $^{1481}/_{7}$, $^{1495}/_{42}$ és $^{1609}/_{18}$ törvényczikkelyek által elrendelt tartását a' dézmásnak az ujabb urbér ugyan megszüntette, mindazonáltal számos helyeken a' dézmálás mind e' mai napig vig lakomározás, minek árát azután a' földesur, vagy a' község, közönségesen pedig mindkettő fizeti meg. — *)

A' visszaélésekhez lehet sorozni azt is, hogy sok helyt a' községi elöljárók a' behordás és asztagba rakáshoz felvigyázókká használtatnak.

*) Visszaélések levén szóban, mond az Ismertető szerkesztője a' $^{71}/_{1841}$-ik számban, eszembe jut egy veszprémmegyei mezőváros dézmáláskori visszaélése. Itt jelesen a' dézmálás előtt a' városi lakosok mindannyian tartoznak bizonyos mennyiségü pénzt összeadni; e' pénzből aztán az uraság szérüskertjében a' város részéről a' jelenlévők részesülnek, ebből esznek isznak, de csak a' tanácsbeliek, 's a' mi megmarad, az a' városházi terem asztalán osztatik el a' tanácsbeliek közt, vagy pedig dinum-dánum lesz belőle.

Szabadjon elvégre értekezőnek még kétlenie azt, hogy sok helyt a'gazdatiszteknek botránkozásig csekély fizetése, 's azon körülmény, miszerint a' földesuri dézmának bizonyos részére utasitvák, a' fennebbi visszaéléseket csökkenti? — Hasonló nézetek birhaták az $182^{5}/_{7}$. országgyülés által megbizott országos küldöttséget a' természetbeni dézma káros hatását enyhitő im e' javaslatra:

,,Crebriores regni leges, ac inter has novellaris articulus 7-us 1802. documento sunt, sollicitudinem Statuum regni ab olim eo directam fuisse, ne per modalitatem desumtionis nonae, ubi illa in natura praestari solet, industriae nationali obices ponantur, aut contribuentibus damnum sensibile conferatur. —

,,Ingravescenti huic malo . . efficax medela vix alia suppetere videtur, quam per inducendam mutua coalitione provisionem illam, ut nona non amplius in agris desummatur, verum illam subditi in grano, aut in grano simul et stramine, in pactanda ope liberae conventionis quantitate praestent.

Emolumenta porro, quae ex hinc tam in dominos terrestres, quam et subditos redundant, sunt multifaria. Domini terrestres, cessante collectionis et extriturationis frugum nonalium necessitate, parte ab una requisitos pro dotatione individuorum praesertim in majoribus terrenis adhibendorum, sumtus lucrantur, parte ab alia justis eorum reditibus tantum vix decedet, quantum hactenus perceptione in longius ac incertum tempus dilata sive per tempestates, sive per infidas manus absumtum fuerat. —

Longe plus autem commodum accedit colonis, qui singularem frugum speciem favente tempestate pro lubitu suo invehentes, et depurata obventione dominali suos in usus convertentes amplius nec ob desidiam aliorum colonorum, nec ob arbitrium primorum loci, aut officialium, industriam sua coarctari experientur." Opi-

nio exc. Dep. regnic. e com. A-i 182$^{5}/_{7}$ exmissae in re urbariali cum motivis et projecto articulorum depromta. Pos. 1830. 38-ik sz.

És hasonló nézetek vezérlék az 183$^{2}/_{6}$-ki országgyülést, midőn a' dézmát érdeklőleg a' 7-ik t. cz. 2. §. elrendelé, hogy „ezen adózások megvételére nézve, a' hol csak lehet, a' kilenczed fejében akár tisztaszemű, akár szemül és szalmában kötendő bizonyos mennyiség felől, vagy más valamelly módon (egyedül a' jobbágytelki állományoknak részét tevő földeknek természetben való kihasitása feltétele világos kivételével,) a' földesurak és jobbágyok közt egy vagy több esztendőkre szabad egyezések tétessenek; — melly hasznos intézet előmozditása egyszersmind a' törvényhatóságok kötelességökben fog állani."

MÁSODIK SZAKASZ.

1. FEJEZET.

Urbér-mentesség.

1. §. Ha sikerült értekezőnek híven vázolni a' robot és dézma gyászos hatását, ugy kétségen kivül közösnek kell lenni azon óhajtásnak, vajha mezőgazdaságunk felvirágzását gátoló ezen akadályok hováelébb megszünjenek. — Mivel pedig az urbériségeket a' földesurak nem esetleges, hanem ez idő szerint törvényes sajátjának kell tartanunk, annál fogva a' robot és dézma megszüntetése csak teljes kárpotlás mellett történhetik meg — örökváltság által.

Szabadjon elmondani e' helyt átalában azon hasznokat, mik az örökváltságból biztosan várhatók. — A' felszabadult jobbágy idejének urává levén, 's fáradsága gyümölcsét többé mással nem osztandván meg, mindenkép azon leszen, hogy gazdaságát a' kül-körülményektől lehetségig függetlenné, 's minél inkább jövedelmezővé tegye. A' robot és dézma megszünésének ez ép olly természetes következése, mint volt a' pangás a' nem szabad földön. —

Nem élek ugyan azon áltatásban, hogy azon pillanattól kezdve, mellyben az örökváltság órája üt, jobbágygazdaságaink rögtön az okszerüség nimbusát felöltsék, mert ha e' tekintetben a' szabad jász, kun és hajdu atyafiak parlag földmivelése előttem nem állana is, rögtöni átalános felocsudáshoz reményem már csak azért sem lehet, mert igen jól tudom, hogy a' mezőgazdaság felvirágoztatásának egynél több tényezője van, 's hogy

a' főbbek **szabadság, igaz tulajdon, és befordítás**; — az által pedig, hogy az urbéri adók megszünnek, nem tölesérezhetünk egyuttal ismereteket az együgyűbe, ipart a' renyhébe, sem pedig tőkepénzeket nem varázslunk a' szegények zsebébe. —

2. §. Lassu lesz tehát hatása sok helyt az örökváltságnak, — de bizonyos és minden esetre hasznos.

Bennrejlik ugyanis az adózónak és a' jobbágyföldeknek felszabadulásában a' szellemi és anyagi gyarapodás erős romlatlan csirája, mint elvetett makkban egész nagyszerü erdőnek jövendője. — A' felszabadult jobbágy munkájára a' földesur reá szoruland azután ugy, mint eddig, tőle azonban olly egykedvü munkát, mint tett robotban, el nem fog vállalni, mert készpénzzel fizeti; de a' pénzes munkás is inkább ügyekszik, tanul és hajt szóra, semmint a' törzsönködő, alélt iparu robotos, amaz ugyanis félti napi bérét, holott ez az elkergetéstől nem tart, mert hiszen ez esetben el kellene kergetni a' rabolosoá $^{8}/_{10}$részét, 's elvégre sincs, ki igazságot tegyen.

A' tapasztalandókat a' szabad földmivelő kellőbben felhasználandja, semmint tevé eddig; uj anyagi gyarapodásához ugyanis nincs hivatlan vendége, földe pedig, mit eddig kénytelenségből gép-szerüleg szántott és vetett, szabad tulajdonává válván, mig a' szabadság és tulajdon magasztos érzete lelkét és gondolkozását egy felöl emelkedettebbé teszi, más felől anyagi szükségeinek fedezési aggodalma megfesziteti szorgalmát, felkölti szemlélődését,*) mi kisérletekre vezet. — A' bal eredmény vigyá-

*) A' porosz királyi földváltsági országos biztosság elnöke, **Klebs** titkos tanácsos, a' német gazdák 1844-ik évi müncheni gyülésén a' poseni nagyherczegségbeni parasztbirtok viszonyairól értekezvén, többi közt (lásd Magyar Gazda 1844 2-ik félévi számát) igy nyilatkozik:

„A' szabad tulajdon gondolatában varázserö rejlik, melly az indolentiát elrezzenti, minden szunnyadó eröt munkásságra költ, 's ez által az erkölcsi nemesbbülés első csiráját meggyökerezteti."

„A' külsö körülmények javitása utáni törekvés szorgalomra, rendre, 's takarékosságra vezet, 's ekkép megveti a' belsö ember javulásának alapját."

zobbá; jó következés bátor, állhatatos- és kitürővé teszi a' kisérlőt.

A' szabad föld hatalmas adás-vevésnek leszen tárgya, kétségen kivül tehát törekedni fog az uj polgár azt jól mivelni, mert hiszen ennek arányában nő telkének hitele, kelendősége, becse és ára.

3, §. A' földesur nem fog többé azon aggódni, robotját, hol kivált csekély majorsága van, mint forditsa haszonra, mit dolgoztasson hetenkint, mit a' téli hónapokban, hogy ingyen oda veszendő robot-hátralevősége ne maradjon.

Nem lesz kénytelen földeinek rosz munkáltatását elszenvedni, jobbágyaival ellenkezni, robot-kezelési költséges dicasteriumot tartani, uriszéket fizetni, 'sat. Ezen kivül az örökváltság, 's hol elkésett, az ezzel együtt megejtendő szabályozás sok panasz megszüntetésére, 's egyéb érdekek kibékitésére is alkalmat szolgáltat. —

Folytatólag: jól intézett váltság pénzt ád, mi sok földesurat csődtől és birói zártól fog megmenthetni, miből lehet hasznos beforditást tenni, mellyel annak idejében kellőn munkáltathatni, 's mi okosan elhelyezve biztos kamatot ad. — Hol pedig dézma helyett földet nyer a' földesur, öregbedik majorsága, mellyet belátása szerint jövedelmeztethet. —

Ha elvégre hajlandók vagyunk hinni, hogy a' nagy kiterjedésű majorságos birtokok illő jövedelmet csak ugy adandanak, ha a' költséges házi kezelés alól kivéve, kisebb részletekben haszonbérbe fognak bocsátatni, ugy a' robotmentes földesuri biromány becsének is mulhatlanul nőni kell, mert nemcsak a' vevő, hanem a' haszonbérlő is teher nélküli földet óhajt, 's illyen után, ha robottal jár, nem igen kap. — 'S valljon ki állhat jót arról, hogy hazánk nagy részében ma-holnap nem az urbér alól felszabadult jobbágyok, 's ezeknek szabad ivadékaik lesznek haszonbérlői a' földesuri birtoknak? —

4. §. Ha nemzeti nagyságot ohajtunk, adjunk a' hazának minél több erényes szabad polgárt, és virágzó m.gazdaságot.

Mert kérdezzétek meg az árboczok, és nagyszerü gyáripar királynéját, Angliát, — kérdezzétek meg a' krónikákat, mi alapon áll legszilárdabbul, 's kik által legbiztosabb a' nemzetek maradandó jóléte? 'S ha mind az évkönyvek, mind pedig a' hatalmas Albion egyaránt a' mezőgazdaságra és megosztott jogokra utalnak, ne felejtsétek, hogy e' fontosságnak ép ez okból vannak igényei is. —

Ha képes valaki felmutatni hazát és nemzetet, melly urbériség mellett nagygyá, gazdaggá, művelt és virágzóvá lön, ugy én leszek első, ki az örökváltság ellen követ emelek, 's ennek apostolait Józsika nemes ábrándozói közé sorozva, lázas optimismusról vádolandom. — Ha ellenben hiszitek, hogy az óriási Rómát a' középosztály hiánya ejté el, — hogy a' vész napjaiban lelkesültebben megvédi a' hazát azon osztály, mellyet tüzhelye, 's ház istenei csatolnak honához, semmint a' zsoldos erő, mellynek ubi bene, ibi patria, — ha hiszitek, hogy a' szabadság, másokkal megosztva, erejéből nem veszt, ha igaz, hogy kisebb birtokú számos szabad polgárok által erős a' haza, — 's hogy sikeres képzésre az urbéri kötelékekkel körül hálózott, 's ép ez okból elfogult, gyanakodó, fondor és alattomos adózó nem, — vagy legalább kevésbé alkalmatos, semmint a' hazának szabad polgára, — ha hiszitek, hogy szabadság és tulajdon az emberiség azon ideáljai, mellyekért a' gyengébb az erősebbel folytonos tusában van, 's ha e' szerint az 1476, 1524 és 1525-ben támasztott német, 1514-ben pedig hazánkban kitört ugynevezett póri zendülésekben nem pillanatnyi tévely, hanem jobblét utáni vágy, 's elnyomatottság fellázadt keserves érzete rázta meg nehéz békóit; — ha méltányos, emberséges századunk igényeivel nem daczolva, írt kötni a' szenvedőnek az ócska hübér és durva ököl-jog által ütött sebeire, — ha végül igazságos mások sérelme nélkül a' hazának közjavára visszahelyezni természeti jogainak birtokába az abból igazságtalanul kizárt legna-

gyobb osztályt, 's azt magunkhoz emelni: — ugy legsürgetősb teendőink egyike, lerontani azon sok százados közfalat, melly a' jobbágy és földesur közt, ennek leginkább anyagi, amannak szellemi és anyagi, mindenesetre pedig a' hazának legnagyobb kárára fennállott. —

Elvégre ne felejtsük, hogy az örökváltság a' castok számát kevesbiti, 's igy nemcsak a' törvénykezés eljárását könnyiti, hanem a' szabaddá leendők érdekeit is az alkotmánnyal szorosabban összefüzi. — Ezek az én nézeteim; — ez az én hitem. Erősen meg vagyok győződve arról, hogy az örökváltság eszméje ép azért, mert méltányos, igazságos és áldáshozó, magának mind inkább pályát törend, — ellenzőinek tehát csak azt mondhatom, mit a' korzikai óriás, nagyságát sárral hajigáló elleneinek válaszul adott, hogy t. i. gránitot marnak.

II. FEJEZET.

Ellenvetések és váltsági nézetek.

1. §. Van-e az úrbéri telkek megváltásának jövendője a' jobbágyra nézve, vagy is a' szabaddá tett földet századokon keresztül megtartja-e a' földmivelő osztály?

E' kérdést taglalják Gáty a' Jelenkor Társalkodója $^{7374}/_{1842}$, Pulszky a' Pesti Hirlap $^{71}/_{1841}$ számaiban. — és a' többek közt Záborszky Alajos „az urbéri telkek örökös megváltásának terve és hasznai" czimű munkájában 57—68 l.

Gáty tagadólag felel, 's azt hiszi, hogy nagy inger levén a' szabad föld, iparosok, tözsérek és más pénzesek összevásárolandják a' szabaddá tett jobbágyi földeket, 's feleméíztvén ekkint a' szabad földmives osztályt,

telkeiket a' mostani urbéres földi minimumnál csekélyebb részletekben a' megváltott urbéri adóknál terhesebb föltételek alatt bérbirtok gyanánt fogják kiosztani, 's ekkor elértük az olaszok Eldorádoját. — Javasolja tehát, hogy a' jobbágyok kilenczedüket, és robotjuk felét váltsák meg, felét pedig szolgálják egyébkint; képviselve az országgyülésen, maradjanak jól rendezendő földesuri hatóság, mint első biróság alatt.

Pulszky inkább tart az elaprózástól, semmint fél a' tértágas összevásárlásoktól, és ép a' szabad földben keres kezességet e' végső ellen, lel pedig okot aggodalomra amazt tekintőleg. — Hivatkozik ugyanis a' Jászkun-kerületek, a' szabad városok, szabadalmas mezővárosok és a' Muraközre. — „Minél nagyobb, ugymond, az ipar ezen tájakon, minél népesebbek a' városok, annál kisebb körözetükben az egyesek földbirtokának terjedelme, annál inkább válik kertté a' mező, mint ezt az egész Muraköz bizonyitja . . . azon vonzalom, mellyet mindenki ingatlan birtokhoz érez, erősebb serkentés, mint a' gazdagok aranya, 's a' lakók szaporodása szükségképen a' földbirtokot is felapritja."

Záborszky azt sürgeti, hogy mindaddig, mig adóviszonyaink rendezve lesznek, nevezetesen pedig mig a' nemesi föld csak ugy fog adózni, mint a' jobbágytelek, a' földesuraknak — jelesül a' legalább két jobbágyi telket quantitative felérő birományuaknak, a' legnagyobb majoratusokat birókig — ne engedtessék meg, hogy urbéri adómentes földet vehessenek; a' birtoktalanok, 's a' fennebbi minimumnál kevesebb birtokuak pedig csak 2 sessiót szerezhessenek. —

Ugy hiszem, hogy a' fennebbi ellenvetésnél nyomosabbat az örökváltság ellen felhozni alig lehet, — annyival inkább pedig, mert a' valószinűség is részén van.

Ha választanom kellene az ir farmer, a' lombardi feles, és a' magyar urbéres adózó közt, habozás nélkül e' végsőhöz állanék, 's nincs okom hinni, hogy választásomat, ha főleg a' dézmaügy rendeztetni fog, valaha

megbánjam. — Alig lehet csüggesztőbb állapotot gondolni az olasz feles 's az irhoni farmer sorsánál. Amaz alig képes legmegfeszitettebb szorgalmával annyit kiérdemleni, menynyi családjának eltartására egész évre szükséges; ezt a' szígorú föltételekkel megküzdeni az inség és szükség készti. Isten óvja meg tehát földmivelő osztályunkat, 's a' hazát az illy súlyos áron megvásárlandó adómentességtől és szabadságtól. — Földönfutóvá teszi biz a' földmivelőt, lazaronivá 's proletariussá a' szabad polgárt. —

Aggodalmunkat mindazonáltal enyhítheti azon körülmény, miszerint ép Angol- és Francziaországnak a' két szélsőséget képviselő földbirtoki viszonyai, 's hazánkban is sok nemesi biromány végtelen elaprózása előttünk levén, mások és magunk kárán okulva — bizton reménylhetjük, hogy a' törvényhozás, melly a' jobbágyi földek maximuma és minimuma iránt már is bölcs figyelemmel volt, 's a' kormány, melly szinte ez ügyben már félszázaddal ezelőtt 10453. 22890, 1794-ki intézménye által gondoskodott, — azon korlátokat nem késend alkalmazni a' szabaddá leendő polgárok tönkre jutásának megakadályozására. —

A' maximum és minimum kétségen kivűl sérti az egyéni jogot, 's a' szabad adás-vevést nehezítvén, a' földek árát is némileg csökkenti, más részről azonban vajmi súlyos okok és körülmények sürgetik, — és részemről azt hiszem, hogy mikor nem néhánynak, hanem az egész hazának java forog szóban, a' hazafiak legszebb kötelessége csekélyebb érdekeiket, ha úgy tetszik, amannak áldozatul felajánlani, vagy alárendelni. —

2. §. Vannak, kik az örökváltságot azért ellenzik, mert az urbéri adók 50—100 év mulva sokkal többet érendenek, semmint érnek most 's a' t.

Helyesen jegyzi meg Bezerédj a' Pesti Hirlap 13-ik számában, hogy e' szűkkeblü okoskodásra igen ráillik a' „rusticus exspectat, dum defluat amnis. — Ha tekintetbe veszzük ugyanis azt, hogy az örökváltság pénzerőt szolgáltat a' földesurnak, mivel földét az ipar-ölő robottól füg-

getlenül jövedelmezőbb állapotba hozhatja, 's hogy az anatocrismus utján is növelheti a' váltsági öszletet, 's a' t. valóban csudálni lehet, hogy még is vannak, kik magokat illy módon mystificálni szeretik, — áltatni engedik. —

3. §. A' kevésbé népes alföldön a' robot, minden fogyatkozásai mellett is nagy tekintetü a' földesúrra, mert készpénzért sem lehet sürgetős mezei munka idején munkásokat kapni, a' robottal biró földesur pedig hetenkint bizonyos napszámokkal rendelkezik.

Mellőzvén e' helyt megemlíteni a' kiállítás bizonytalanságát, — a' robotmunka csekélyszerűségét, a' kirendelésnek ép az alföldön ügyes bajos sikereltetését, 's a' viszonosság elvénél fogva azt, hogy a' kevésbé népes alföldön a' milly hasznos a' földesurnak a' helybenlakók részéről némi bizonyos szolgálatot birni, ez az azt teljesítőkre annál nyomasztóbb; továbbá azt, hogy e' helyt nem egyének előnyeiről, hanem a' közgazdaság egyik súlyos akadályáról levén szó, a' kérdést is nem egyéni, hanem közgazdasági szempontból kell méltánylani, 's a' t. észrevételeimet csak a' következőkre fogom szorítani.

Mindenek előtt a' fennebbi ellenvetésben sok a' fonákság. — Meg kell ugyanis jegyezni, hogy minél nagyobb testben van a' robot, annál bajosabb, költségesebb annak kezelése, annál inkább csökken becse, annál több kallódik el belőle, — kézzel foghatón mutatja ezt az alföld. A' községek egymástól, 's a' földesuri majorságoktól felette, néha 3—4 mértföldnyire távol levén, a' roboterőnek felhasználása, és mint hasznos munkának kellő befordítása szinte lehetetlen. — E' körülmény teszi azt, hogy az alföld közepén az 50—100 ezer robottal biró urodalmak nagyszámú majorságos erőt, 's nyaronta szegődvényes betyárokat tartanak; parlag, gyep és luczerna-kaszálóikat 's repczéjüket pénzes kaszásokkal, a' gabonát részben takarítják fel, a' robotot pedig szüretre, nád- és gyékényvágásra, fűzbotolásra, réti szénakaszálás-, szállítás- és fuvarozásra,

fűgyűjtésre, magtárban gabonaforgatásra, rostálásra, ritkábban keverő szántás- és boronálásra, 's hasonló munkákra használják. — E' szerint a' fennebbi ellenvetést meg kellene fordítani. Munka levén t. i. a' mezőgazdasági előmenetelnek főbb tényezője, kétségen kivűl, minél nagyobb belőle a' kivántatóság, 's ennek arányában minél kevesebb az, annál takarékosabban kell vele bánni; -- 's ugyan eszközli-e ezt a' robot? Valóban nem. Ám kisértse meg valaki, valljon ugyanazon munkát, mit 50 robotos 6 napig végez, ugyanazon 50 ember pénzes szakmányban nem végzi-e el 3 nap alatt? 'S ki veszi a' jelentékeny jövet-meneti időveszteségnek hasznát? Azt hiszem tehát, hogy ép a' népesség csekély száma sürgeti leginkább a' robot megszüntetését. —

Folytatólag nem nehéz megmutatni, hogy ép ott, hol jelenleg a' népesség csekély, a' földesuri biromány pedig tértágas, a' megszállítás a' földesuraknak érdekében áll, nemcsak szért, hogy munkás kezeket nyerjenek, hanem hogy heverő földeiket habár csak résznyire is jövedelmeztessék.

Egyébkint a' robotnak rögtöni megszüntetése több oknál fogva kivihető nem levén, — e' körülmény enged a' földesuraknak elég időt gazdaságaikat a' részletes váltsági fizetésekből felszerelni, 's hol az emberi kéz inkább pótolható, ezeket a' még eddigelé nem kellőn méltatott gépekkel felváltani.

Végül az idejekorán gondoskodó mezőgazda talál a' hazában elég munkást, ki nyári munkára édes örömest elszegődik. A' sokból csak két példát szabadjon megemlítenem. Igy 1841-ik esztendőben a' vásárhelyi urodalom Csongrádvármegyében a' derekegyházi, királysági és ujvárosi pusztákra takarmányfüvek és repeze-kaszálásra buntyesdi, szód- és felső-pojeni (krassómegyei) 200 oláht szerződtetett. Biztosíttattak arról, hogy május végétől augustus elejéig folyvást lesz munkájok. Tartoztak egy 1600 négyszegü öles holdat maguk szerszámaival lekaszálni, felgyüjteni, 's vontatózni 4 vtó forintért. Ivó vizet az urodalom

külde lajtokon, 's a' szükséges eleséget meghatározott áron szolgáltatá ki. —

A' nagydoroghi urodalom egyik ispánságába 1842 a' takarási és kaszálási munkák teljesítésére szerződött 62 ugynevezett buger, junius—juliusban szakadatlanul nyerendő munkáról biztosítva, maguk szerszámaival dolgozni tartoztak ott, hol a' tiszt kívánná. Kaptak fejen- és naponkint 2 font rozskenyeret, délben és estve levest és főzeléket hussal, 3 messzely bort, és minden napszámért 24 vtó krt. — A' vajdáknak némi kedvezés — 's a' t.

4. §. A' többi ellenvetéseket, mint ugy is csekély jelentőségüeket mellőzve, áttérek a' jutalomkérdés második azon részére, mellyhez tartozik elmondani az urbéri adók valószinü jövendőjét, 's mellynek nem lehet egészen körén kivül a' javaslatok térére is kilépni; — a'nélkül azonban, hogy számszeres kimutatásba, mi nem kivántatik, bocsátkoznám. —

Nem birok ugyan jós tehetséggel, tekintve mégis az urbéri adók fonákságát, köz és magán gazdasági káros voltukat részint e' körülményben, részint az azok megszüntetésére Europa nagyobb felében támasztott, 's itt ott már is sikereltetett mozgalmakban kezességet látok arra, hogy a' robot és dézma, ugy a' mint most van, soká fenn nem állhat. —

Meg fog-e ez átalakulás rázkódás nélkül történni? Vannak rá példák, hogy az urbéri adókat erőszak teritette le. — Nekünk ettől tartani nincs okunk, mert a' törvényhozás mindent megtesz, hogy a' terhet könnyítse, 's a' követelőknek kárpótlást biztosítson.

Nincs okunk nehéz időktől rettegnünk, mert hazánkban a' legczélszerűbb rendeleteknek is küzdeni kell befogadtatásukért, 's mert minél tovább megyünk, annál inkább tapasztaljuk azt, hogy a' földesur a' robot- és dézmától szivesen megválik, ha illő kárpótlást nyer; mi pedig istennek hála a' lehetség határain belül van. —

5. §. Egyszerre rögtön, vagy lépcsőnkint kell-e tehát a' megváltást eszközleni?

Állapitsuk meg a' váltság eszméjét. Az 1839/40 országgyülés alatt az 1839ki october 9én tartott 44ki országos ülésben az örökváltsági tanácskozást az elnök azzal nyitá meg, mikint nézete szerint a' megváltásnak im e' két kellékkel kell birnia, jelesül: 1. Hasznos legyen az adózóra; 2. általa mások jogai és igazai ne sértessenek. Nem lesz felesleges a' néhány szóban kerekdeden beléfoglalt kellékeket kissé bővebben körülirni.

A' végre, hogy az örökváltság az adózóra hasznos legyen, mindenek felett szükséges, hogy a' váltságdij olylyan minő- és mennyiségű legyen, mit 's mennyit az adózó nevezetes terheltetés nélkül elviselhet, elbir. Hogy pedig a' földesurnak igazai ne sértessenek, szükséges, hogy a' váltságbér az engedmény becsét teljesen felérje, 's minek a' földesur azonnal az eddiginél nem kisebb hasznát vehesse.

Ne felejtsük továbbá azt, hogy ezuttal nem a' kerti miveltségü kis Baden- vagy Würtembergről, hanem Europa egyik nagyobb kiterjedésü azon királyságáról van szó, hol az urbér alatti néposztály a' miveltségnek legalsó fokán felül alig emelkedett, melly azonkivül legnagyobb részt igen szegény, csekély iparú, és számos olly mostoha körülmények terhe alatt is él, — miknek orvoslása már csak azért is igen sürgetős, mert azok az örökváltság hasznait paralyzálnák. —

Nem kerülheti el figyelmünket még az sem, hogy kisebb térü, nagy iparu tartományokban, egyéb kedvező körülményeknek hozzájárulása mellett is az örökváltság egy csapással meg nem történt, 's hogy az elhamarkodást sok helyt visszalépés követte. — Végül a' „fac me talem, talis ero“ fonák elvtől kell megválnunk, 's hinnünk, hogy az örökváltság hasznainak kiaknázására némi készültség is kell. —

A' mondottakból körülbelől ezek folynak:

a) A' robot és dézma pénzetlen hazánkban az adózásnak még mindig azon neme, mit az adózó legkönnyebben megadhat.

b) Az örökváltságnak utat kell csinálni az által, hogy azon munkálatok, mik alkalmazását elősegítik, sőt sikereltetésére nézve egyenesen szükségesek, hova előbb eszközlésbe vétessenek. —

Más nemzetek mindenek előtt földbirtoki viszonyaikat rendezték, megszüntették t.i. a' közbitangot, minden áron tagositottak, népeiket taníttaták, és azután még jól rendezett kölcsönintézetekkel nyulván karjaik alá, szüntették meg a' hűbériséget.

Mi, mint sokban, ugy e' tekintetben is felülről kezdjük. Átaljuk, hogy elmaradtunk, 's nemes vetélkedésünkben egy pár országgyülésalatt kivánnók végrehajtani mindazt, mi más üdültebb nemzeteknek is több évtizedekig foglalkodtatá munkásságát. — Nehogy tehát, mint történt Spanyolországban és Schweiczban, a' váltság helyébe a' nép a' természetbeni adózást visszakivánja; nehogy az örökváltság igen szép reményeit egyéb mostoha körülmények meghiusitsák, nézetem szerint mindenek előtt a' váltsági ut töréséhez fogjunk — a' mennyire t. i. csak lehet, vegyük el mérgét az urbéri adóknak, 's nemcsak ez uton, hanem a' ténylegességen is nyujtsunk alkalmat a' telek népének zsibbatag helyzetéből felocsudhatni. —

6. §. Emlitém, hogy az adózó nép gazdaságát a' robot és dézmán kivül egyéb mostoha körülmények is terhelik. A' legsulyosbak kétségen kívül a' birtokközösség, hozzá tartozandóságaival együtt, és a' jobbágyi földek elaprózott — és szétszórtsága.

Néhány közbirtokossági adatot kivánok e' végre a' sok közül feljegyezni. Tunyogon gr. K. $^{15}/_{77}$ részben 233 hold szántóföldet 65, 183 hold kaszálót 11, 18 hold gyümölcsöst 5 darabban a' közbirtokossági és jobbágyi földek közt birnak. Fülpös Daróczon az egyik közbirtokosnak 15 hold földe 8 darabban; — Nyirmedgyesen az összesnek $^{1}/_{72}=60\ ^{255}/_{1200}$ hold 12 darabban; Győrteleken $10^{1}/_{4}$ hold szántó, és 9 hold kaszáló 7 darabban. Puszta-Dabason $23^{1}/_{3}$ hold szántóföld 7 darabban van elaprózva és szétszórva.

Illy körülmények közt azután az okszerü mezőgazdaság teljes lehetetlen. 'S ez igy van a' jobbágysági földekkel is, olly annyira, hogy igen sok községben a' félhelyes gazdának földei tíz darabban mind megannyi helyen elszórvák. —

Nem állana helyén itt az annyiszor megvitatott közbitang károsságát bepanaszlani, el nem mulaszthatom még is kérdeni, valljon szükséges-e, hogy az úrbéri váltságot tagosztály előzze meg?

A' középponti gazdasági Egyesület 1844-ik évi majus 28-ki gyülésében e' kérdést szintén megvitatá, 's mint előre látni lehete, a' gyüles abban állapodék meg, hogy a' tagosztály az urbéri megváltásokat szükségeskép előzze meg. —

A' jobbágy ugyanis csak ekkint tudja meg mije van, 's csak ekkor kezdi ismerni és becsűlni sajátját, 's nem fogja-e közvetlen ellátása alá jutott osztalékát kellőbben megmunkálni, miután a' közösség sulyos terhe azt többé nem nyomja, 's az iparnak már tágas tére van? E' szorgalmasabb megmunkálásra ösztönűl szolgáland neki az is, hogy kellő utánlátással jövedelmét kettőztetheti, 's mig e' szerint egy felől mindinkább ügyekezend menekülni az urbéri tartozásoktól, más felől ügyekezete gyarapitja vagyonosságát. —

Bizonyára a' tagosztály főleg a' dézmának, — de a' robotnak is hatalmas ellenszenvese; mellőzve azon mellékes hasznokat, mik a' tagosztály utján helyenkint a' jobbágyokra néznek. Verében például Fejér-vármegyében a' földesur kénytelen volt elkülönözött jobbágyaitól ugyanazon legelőt jó áron kibérleni, mit tagosztály előtt széltiben használt. —

A' tapasztalás annyit igazol, mond egy kezemnél levő 's a' szathármegyei sváb- és oláhokat tárgyazó értekezés, hogy oláhok közt még eddig csak ott lehet némi szorgalmat találni, hol a' kérelmökre behozott szabályozás után törvényszerüleg birtokuk alá kerűlt föld egykét évig gyümölcsözött, igy példa után ismeri a' birtok sért-

hetlenségét; ekkor látja, hogy máséra nem támaszkodhatik, szóval érzi a' nagy mondás igazságát „i t t é l n e d, h a l n o d k e l l.

Szomorú dolog, ezek folytában azt tapasztalni, hogy a' tagosztály iránt nemcsak a' jobbágyság legnagyobb része, hanem igen sok helyt az azt leginkább szükségelő nemesi birtokok tulajdonosai is rendkivül csekély részvéttel, sőt idegenséggel is viseltetnek, a' jobbágy szellemi kiskoruságánál fogva tértágas legelőben keresvén menedéket, a' földesurak és tiszteik részéről pedig részint viszszaélések, részint költségkimélés, részint egyéb apró körülmények 's a' t. miatt.

Nézetem szerint tehát, minthogy az okszerű gazdálkodás független, tagositott telket feltételez, mindent el kell követni a' tagosztálynak megkedveltetésére és hová előbbi alkalmazására. Mindenek előtt a' tagosztály miségét, az azt nyomban követni kellő, életből vett példákkal gyámolitott munkálatokat, és teendőket kell a' nagy közönség azon nagyobb részénél becsempészni, tulajdonkép megismertetni, melly még ez ügyre nézve tisztában nincs. — Szükséges továbbá, hogy ha bár csak költség- és időkimélésből is, elkülönözések alkalmával a' jobbágy ne csak földesurától különözze el magát, hanem a' gazdák a' zsellérektől, 's kinek kinek, a' mennyire csak kivihető, azonnal hasitassék ki egy vagy két tagban illetősége. — Könnyiteni fogja a' tagosztály alkalmazását még az, ha a' jobbágy községekben is a' kisebb résznek kivánatára azt folyamatba vétetni a' törvényhozás elrendeli 's rendelése végére nyomatékos sulyt köt, hogy szava mindörökre már ne maradjon irott malaszt.

Vagy lépjen fel a' törvényhozás erélyesen a' legközelebbi országgyülésen, szabjon határidőt, min belül a' szabályozásoknak le kellessék folyni, 's min tul az ezt nem teljesitő felek ugy fognak tekintetni, mintha végeztek volna. —

7. §. A' teendők sorában a' legsürgetősb továbbá az urbéri adóknak ártalmait lehetőségig megszüntetni. Ez

természetesen legegyszerübben megtörténhetnék a' földesuraknak teljes kárpótlást biztositó váltság által. Az e' végre javaslott azon tervek, miket a' folyó és röp-iratokban vettünk, imezek: némellyek mesterséges papirospénzt forgató bankok, és kijátszás=sorsjáték utján akár egyszerre az egész tőkének, akár részletenkint a' kamatnak, 's némi törlesztőnek lefizetése által inditványozták a' váltságot. — Mások az urbéri adók értékét felérő teljes erejü kötelezvényeket javaslának a' földesurnak adatni, miknek kamatját a' magát megváltó folyvást fizetni tartozzék mindaddig, míg a' tőkét le nem tisztázhatja, 's ez esetben jobbágyát a' tőke lefizetésére a' földesur ne szorithassa, illő mennyiségü törlesztőt azonban elfogadni tartozzék.— Mások meg elválasztották a' robotot a' dézmától, — 's amazt részenkint, ezt egyszerre, hol kivihető földdel is, megváltatni ajánlák.

A' robot- és dézmának rögtöni megszüntetése csupa lehetetlenség; mert valóban képtelenség csak gondolni is olly tömérdek pénzmennyiséget egyszerre kibocsátani, mennyi t. i. rögtöni megszűntetés esetében teljes kárpótlásul kivántatnék; képtelenség továbbá, mert papirosainknak nincs az a' hatalmuk, melly hitelt és becset eszközölni képes volna, 's minthogy ép a' mondottaknál fogva e' papirosgyártás lelketlen csalás lenne a' földesurakra nézve. — Miről egyébkint az alföldi levelek irója, könyve 94—165· l. a' többek közt legbővebben értekezvén, a' többet tudni kivánó olvasót azokra utasitom.

Kölcsönről szó sem lehet, mert 150—200 millió ezüst forintot felvenni, először több, mint épen mindennapi dolog, már csak azért is, mert birtok 's még más viszonyaink miatt nincs hitelünk, továbbá pedig azért is, mert illy roppant öszlettel a' hazát egyszerre elboritani, annyit tenne, mint 100 forint helyett tizet adni. —

A' „sorshuzási rendszer"nek (v. s Pesti Hirlap 91.92. sz.) mint a' fennebbi két nehézségre épitett,t.i. roppant kölcsönnel járó, 's az országot e' szerint nehány száz millió-

val egyszerre elárasztó, tervnek alkalmazhatlanságát megczáfolta Fogarasi a' Pesti Hirlap 110 számában. —

A' kötelezvények általi megváltás eszméje a' legjobbak egyike. — Tekintetbe vevén azonban azt, hogy a' kötelezvények utáni kamatfizetés évenkint 20—25 millió forintnyi pénzöszletet föltételez, mit főleg eleinte a' jobbágyság csak hiteltár segitségével állithat ki, illy intézet pedig még a' fogantatását várja, 's hogy az eddigiekből itélve, — 's a' teendők sokaságát is méltatva, az urbéri adókra nézve illy erélyes fellépést a' törvényhozástól már csak azért sem várhatunk, mert az urbéri adók ártalmait könnyebb móddal is paralyzálhatni 's a' t. annálfogva több kezességet, 's illetőleg biztosságot látok olly inditványban, mellynek kivihetőségét a' gyakorlati élet eddigelé is tanusitja, sikere pedig bizonyos, — ipar és lélek üditő, — 's melly végül pénzt nem szükségel.

8. §. Azokból, miket a' dézmáról és robotról fennebb elmondék, eléggé világos, hogy a' dézma sokkal inkább nyomasztó, semmint a' robot; és mégis sokszorta könnyebb a' dézmát ártalmatlanitani, semmint megszüntetni a' robotot.

Nézetem szerint a' füstpénz megváltása maradjon, mert ez ipart nem öl, szorgalmat nem gátol, 's az ügyekezetet nem zsibbasztja. Ellenben törűlje el a' törvényhozás egyszerüen a' természetbeni dézmálást, 's mint tett az angol parliament 1836ban, midőn törvényt szerze, hogy 1840ig a' tized éves értékét barátságos egyesség utján meghatározni nem tudó felekre nézve országos biztosok végezzenek, parancsoljon hasonló eljárást az országgyülés, kitűzvén bizonyos határidőt, min tul aztán a' megye befolyásával a' földesur és jobbágya által nevezendő egyének a' közép esendőséget egyszer mindenkorra állapítsák meg akár termesztményben, akár pénzben, — a' felség felügyelési joga természetesen fenmaradván

Rendeljen hasonló eljárást a' magokat megváltani kivánókra nézve is, melly esetre adjon a' törvényhozás a' jobbágynak felmondási jogot. *)

Hasson továbbá a' törvényhozás arra is, hogy a' földesurak jobbágyaikon az egyházi tized haszonbérbe vevése által ne nyerészkedjenek. — Folytatólag: ápolja a' törvényhozás a' szakmányt, 's kellőn rendezendő hiteltár által nyujtson a' magát megváltani kivánónak segítséget, ne csak dezmájától, hanem lassankint robotjától is megválhatni. Tetemes a' nyereség, mi ez intézkedésből mindkét félre, különösen pedig a' földesur rövidsége nélkül, a' jobbágyságra néz.

A' meghatározott természetbeni, akár pénzbeli adót semmi tan nem kárhoztatja, az nem leskődik a' földmivelő szorgalma és befordítása után, 's nem akadályozza földje és terményei szabad használásában, sőttért nyit az iparnak, 's gyarapítja a' szorgalmat. —

A' robot megszüntetése mezőgazdaságunknak szinte

*) Helyt engedvén a' földdel való dézmaváltságnak is. — Ang iában a' legutóbbi 50 év óta munka alá vett földek egy része az által mentetett fel a' tized alól, hogy a' tizedtulajdonosnak az adóterhelt föld $^1/_5$ átengedtetett. — Földdeli megváltás divatos Würtemberg- és Poroszhonban is 'sa't. A' földdel való dézmaváltságnak több jó tulajdonságai vannak: — ugyanis a' földnek értéke a' népesség szaporodásával folyvást növekedvén, a' dézmatulajdonosnak legteljesebb kárpótlást biztosit, 's minthogy okszerü ellátással földe jövedelmezését a' földesur emelheti, az ekkint elvesztendö jobbágyi munkát nyugottan elviselheti. — Sok helyt a' földesur ez úton derék majorságra teend szert. — Más felöl a' jobbágy megkiméli a' dézma munkáját, 8 hold földét pedig szabadon, 's belátása szerint munkálván, többet fog rajta termeszteni, semmint birt elöállítni 9 hold dézmáson: 's ekkint a' közadó fundusának csonkulása iránti aggodalom némileg meg volna nyugtatva; a' jobbágy azonban elveszti a' dézmaváltságul adott földöni legeltetést, valamint az ezen földön szorgalmas utánlátás mellett elöállithatandott 2ik termést, 's a' dézmamentes állapotbani termés-gyarapodást; továbbá vannak olly helyek, hol az urbéri állomány holdszáma csekély, a' föld sovány; a' népesség nagyobb, 's az urbéri birtok ép ez okból felette el van aprózva. —
E' körülmények, 's az, hogy hol a' föld sok, például az alföldön, a' földesur illy váltsággal fel nem segitetik, a' földnek mint váltsági tényezőnek óvatos alkalmazását kivánják; noha tehát földdel a' dézmát kiegyenliteni átalában hazaszerte nem lehet, mindazonáltal azt végképen mellözni káros volna, már csak azért is, mert sietteti a' váltságot, és pénzt kiméltet.

hatalmas előre lökést adand, 's ennélfogva annak hova előbbi megszűntetése szinte kivánatos. — Itt azonban egy varázsütéssel határozni nem lehet; 's száz és egy ok tanácsolja a' részenkinti megváltást. Mi egyébkint sem igen rövid, se felette hosszu időre ne terjedjen. A' husz év nézetem szerint azon szám, min túl a' váltsági törlesztést halasztani kár volna; kevesebb idő alatt azonban terhessé válhatnék. —

Hátra van még előadni, milly befolyással leend a' nagy birtokok gazdaságára a' robot megszűntetése? —

Azokból, miket fennebb a' 361ik lapon mondék, némi megnyugtatást ugyan lehet elvonni azon aggodalomra nézve, mellyet sokan a' robot megszüntetéséből vesznek; e' tárgy mindazonáltal bővebb taglalást kiván. —

Mezőgazdaságunk szebb jövendő előtt áll, a' mind inkább meghonosuló gyáripar, a' folyvást növekedő népesség, a' kereskedelem és számos egyéb körülmények, egy felől a' minél nagyobb mennyiségbeni, más felől a' minél nyereségesebb kiállitást sürgetik. Ez pedig az okszerűség feladása. — Valamint tehát nem lehet józanul reménlnünk mezőgazdaságunk hanyatlását, ugy balgaság volna hinni, hogy a' törvényhozás a' jobbágyságot az eddigieknél szorosabb korlátok közé helyezze. — A' robot fennebb elsorolt tulajdonai eléggé mutatják, okszerű mezőgazdaságnak tartásárai alkalmatlanságát, 's mig ekkint a' földesurnak ügyekezni kell a' robottól menekülni, 's olly erőt szerezni, mit haszonnal befordítania lehet, a' törvényhozás sem felejtheti enyhiteni azon állást, míben annyi milliók panganak. A' földesurnak e' szerint szabad választása lesz:

a) Ha nyereségesnek látja majorságát mivelni, már most olly erővel, mellyet a' robot- és dézmaváltságból veendő pénzen szerez; 's ez esetben gazdaságát minél inkább többoldalusitandja, 's hol teheti gépeket is használ.

b) Allodiumából bérbirtokot csinálni, — mert ismétlem, hogy a' házi kezelés, kivált nagyobb birtokban

felette költséges, és a' jövedelem mégis nem bizonyos, holott a' bérbirtok utáni haszon tiszta, világos és költségtelen.

Ám ki szerez annyi tömérdek földnek bérnököt? Ez ellenvetés alig érdemel szót, mert hiszen ezt a' robot megszűnése nem huzza szükségkép maga után, 's csak nézelődési szempontul jelöltem ki. — Vannak rá egyébkint példák, hogy a' róna alföldön is van a' bérföldnek kelete. A' Szentes városa által váltsági zálogul a' közlegelőből kihasitott 20,000 hold föld rövid idő alatt holdankint 6—15 vforintjával vétetett a' mult esztendőben haszonbérbe. Bácsmegyében Zombor környékén egy lánez földért ötven forint éves haszonbér is fizettetik. Torontálban 535 hold föld következő föltételek alatt adatott haszonbérbe, u.m. a' haszonbérlők 3 nyomást tartanak, 's az 1től mi őszivel elvetendő, 2 pos. mér. őszit, és a' 2től mi tavaszival elvetendő, 4 pos. mér. tavaszit,azon kivűl 15 ft. 51 krt. adnak holdankint és évenkint.A'3ik nyomásban kukoriczát termesztenek, 's a' termés fele a' bérbe adó uro dalomé. Csongrád vármegyében tudok több példát, miszerint a' buzaugarban dohányt termesztő kertészek holdankint 80—100 font szindohányt, = 16 ft. 15 krt. váltóban adnak, söt az ellésiek holdankint 200 font dohányt adnak egy hold föld után évenkint, mi = 32 ft. 30 krt.

Ha tehát a' mondottakat összefoglaljuk, azt kell következtetnünk, hogy a' robot megszűnésének főleg a' nagy birtokokra lesz jó következése; a' birtokos ugyanis földét már csak azért, mert robotját fel kell használnia, nem lesz kénytelen miveltetni, vagy ha kedve tartja, a' robot árán szerezhet olly erőt, mit haszonnal fog befektethetni. — Igen természetes, hogy ép ez okból a' törvényhozás gondoskodjék arról, miszerint aprószerű megváltások által a' földesur ki ne játszassék, egyesek tehát ne, hanem egész községek éljenek a' megváltás jótéteményével. —

III. FEJEZET.

Szakmány.

„Nálunk“ — mond az alföldi levelek irója a' 157-ikl., a' szakmány törvény által van eltörülve, — a' mit én egyébiránt csak annyiban tartok czélszerűnek, mennyiben az önkényesen és egyoldalulag a' földesur által meghatározott szakmány tiltatott el, és ellenkezőleg a' törvényhozás feladatának hiszem, hogy szabad egyezés mellett általános munkák behozatalát előmozditsa.“ —

'S valóban a' robotnak legkárosabb oldala kétség kivül az, hogy a' földesur robotját akkor és arra, mikor 's mire leginkább kellene, nem használhatja; továbbá, hogy törvényesen megszabott részletes leszolgáltatás költséges, és számos fondor czimboráskodásra rést ad; folytatólag az adózó nem tudván idejekorán, mikor 's mi munkára rendeltetik majd ki, mert közönségesen este kapja a' rendelést a' más napi kiállásra, — vagy annyi cselédet kell tartania, hogy mindig legyen urdolgára küldhető embere, vagy nyereséges fuvarát, minden esetre pedig maga dolgát kell elmulasztania. —

A' szakmány mindezt nagy részt megszünteti, 's habár hasznával a' robotváltás mértékét fel nem üti is, mindazonáltal komoly figyelmet érdemel. —

Az $18^{39}/_{40}$-ki országgyülésen Csongrád, Komárom, Temes, Árva, Verőcze 's több megyék pártolák a' szakmányt, a' robotnak t. i. egyezés utján, megyei küldöttség közbenjöttével sommás szolgálatrai átváltoztatását, — vagy legalább azt sürgeték elhatároztatni, hogy bizonyos idő alatt hány holdat tartozzék a' jobbágy megszántani, learatni, feltakarítni 's a' t.

Az inditvány azonban, mint sok egyéb, keresztül esett; vannak pedig rá példák hazánkban, mik szerint a' szakmány a' robotnál egyáltalában hasznosabbnak bizo-

nyult be mind a' földesur-, mind pedig a' jobbágyra nézve; 's mivel alkalmasint még sok viz fog a' Tiszán aláfolyni, míg hazánkban a' robot végképen meg lesz váltva, bizonyára igen óhajtatos, hogy minden módot használjunk, mi a' robot gyászos hatását habár csak résznyire is megszünteti. Illyen mód a' szakmány; mellynek tapasztalatosan bebizonyult hasznait mielőtt felsorolnám, jónak láttam néhány szakmány-egyezést előre bocsátani.

1. A' matolcsiak (mv. Szathmár vmegyében) mintegy 1060 hold szántó, legelő 's kaszáló urbéri földjük után, mellyet 114 földesgazda, és 12 házaszsellér bir, évenkint tartoznak robot helyett: a) 80 hold maj. földet őszi alá 3-szor megszántani, bévetni 's elboronálni. b) 30 hold maj. földet tavaszi alá 1-szer megszántani, bévetni, 's elboronálni. c) 80 hold őszi vetésből konkolyt 's gazt kigyomlálni. d) Mind az őszi 80, mind a' tavaszi 30 holdas tábláról a' termést feltakaritni, 's maguk szekerein behordani, és kazalba rakni. e) 2 mértföldnyi távolságra 25 előfogatot adni. f) 2 mértföldnyi távolságra leveleket vinni (körülbelül kétszer hetenkint.) g) Minden földes gazda hat, — távolabbra négy szekértrágyát vinni a' majorsági földekre. h) Teljesitnek némi — csekély épitési tatarozásokat. Tapasztalatos számitás szerint $601^{2}/_{4}$ marhás és $355^{2}/_{4}$ gyalognapi szolgálatot tesznek e' szerint, fizetnek továbbá a' füst; pénzzel együtt 200 ezüst frintot. — Megjegyeztetik, hogy a' jobbágyok tartozásaikat rendesen teljesitik; 's a' földesurodalom azokat egyeb robotoknál czélszerűbben használhatja.

2. A' tarpaiak (mv. Beregh vm.) 800 holdnál többet birnak, róna határukat azonban a' Tisza megkeresi. Emberi emlékezetet meghaladó idők óta szerződésesen szakmánykép szolgálják robotaikat, 's váltják minden néven nevezhető urbéri tartozásaikat: jelesül fizetnek évenkint 1320 ezüst frtot, vágnak 1800 öl kemény tüzi fát, 's azt a' muzsalyi timsógyárba el is szállitják, ásnak 400 köböl timsóföldet, mit szintén a' bányából a' gyárba elszállitanak, végül adnak még 500 marhás napot.

3. Az abonyi urodalomban az $183^2/_6$-ik törv. kihirdetése előtt divatozott urbarium szerint annyi szántóföldet és kaszálót mivelt a' jobbágy urának, a' mennyit jobbágytelkül birt, csak vető magot adott az urodalom, 's a' szemesélet-termést feltakaritatá. A' kilenczedet és tizedet kiadá, és egy pesti fuvart tett. Melly a' földesurakra nézve tiszta jövedelmet adó bánásmód mellet a' jobbágyság is ura levén a' maga idejének, mellyet biztosan rendelhetett el, sokkal jobb dolga volt, mint a' mostani mód mellett, midőn a' robotra hajtás függőben tartván szüntelen, idejével nem rendelkezhetik. Szűcs Ábrahám: a' keletnépe gazd. állása 16—17. l.

4. Poroszlón (Heves vármegyében) 19 urbéres sessiót 45 gazda bir, ezek és 40 házas zsellér 616 holdnyi rétet vettek az illető urodalomtól haszonbérbe, robotuknak szakmányképeni leszolgálása feltétele alatt imigy: a) A' feltakaritott réti termésből adnak $^1/_3$-dot a' földesurodalomnak, 's azt be is szállitják, a' 2-ik kaszálás egészen az övék. b) Minden félhelyes és ehhez arányozva a' 4-ed 's a' t. állományu gazda tartozik 2 hold földet négyszer megszántani 21 gyalog napért, 4 napig szalmás gabonát hordani 8 gy. n., 6 hold rétet vagy kaszálót letakaritani, felgyüjteni 's vontatózni 15 gy. n., $^2/_4$ öl lágy tüzi fát szállitani 2 gy. n., 4 napig szénát szállitani 's összerakni 8 gy. n., összesen 54 gy. nap., c) Minden házas zsellér $^1/_2$ öl lágy fát, és 20 kéve rőzsét vág, 's összerak 1 gy. napért, 4 hold majorságos kaszáló feltakaritásaért és vontatozásaért 10 gy. nap., kazalrakás és más sürgősebb dologban tartozik leszolgálni 7 gy. n., összesen 18 gyalog napot. A' teendő munkák egyenkint e g y f o l y t á b a n értetnek. A' gabona és szénaszállitásnál ki van kötve, mennyit tartozik rakni, 's naponként hányszor fordulni. A' szántás mélysége 's a' barázdák száma szerződésileg kimondatott. Tartozik továbbá minden félhelyes gazda robottartozásán felül öt marhás napot adni, miért a' téli hat hónapban $1^1/_4$ vftot, azontul $2^1/_3$ vftot kap egyenkint, — a' zsellérek pedig

két hold rétet takaritanak fel, holdját $2^1/_2$ vftért. — Ugyanott az urodalom más rétet kiadott ugy, hogy a' földesuraságot $^2/_3$, a' feltakaritókat $^1/_3$ illesse.

5. Lázár Ágoston 1799 és 1809-ben szállitá meg Lázár földét, Zsigmond- és Lukács-falvát 26 évre szerzett olly egyezés mellett, miszerint minden egy egészhelyes (24 holdat biró) jobbágygazda robot helyett tartozott a) munkálni 2 hold szántóföldet, értve a' szántás- vetést és takarást; b) 2 napig 4 ló és két emberrel nyomtatni; c) egy 12 mértföldnyi hosszu fuvart tenni, vagy e' helyett 3 igás napot, továbbá 20 gyalog napot szolgálni, továbbá mindösszesen tartoztak 3200 posonyi mérő buzát, vagy e' helyett ugyanannyi terhet Tételig elszállitani, továbbá minden gazda 1 napig kaszálni, 's azt felgyüjteni. Nemz. Gazda 1818. 2-ik félév 257—285 l.l.

6. Tudtomra szakmányképen teljesítik a' szántást egyebek között az acsai és pátkai jobbágyok, természetesen igen jó sikerrel. *) A' szakmány hasznát — a' robot ellenében következőkben hiszem elmondhatni, u. m.

A. A' követelőre nézve; —

a) Aránylag kevesebb napszámmal többet, kellőbben, az erőt nehány munkára öszpontositva és rövidebb idő alatt végeztethet, semmint robottal.

b) A' költséges felügyelés nagy részt megszünik, nem kell ugyanis tiszt, ki főleg nagyobb terjedelmű urberiségeknél a' lajstromokat hetenkint beiktatja, a' kirendelést ugyanannyiszor kiirja, számtételt tart 's a' t. — elmaradhat az irnok és gyakorlász, ki a' munkáltatás helyén a' robotosokat naponkint feljegyzi, fölöslegesek a' hajduk, kik házankint urdolgára kirendelnek, nélkülözhetők a' csőszök, kik a' házakat és tanyákat meghajtván, a' kirendelésnek sikert eszközölnek; végül a' megjelenési ár-apály nem aggódtatja folyvást a' követelőt.

---

*) A' pátkai szakmányról, mi, közbenvetőleg legyen mondva, igen eszélyesen van gondolva, a' Magyar Gazda 1842-ki 89-ik számában bövebb tudomást vehet a' tisztelt olvasó. —

c) Vége szakad a' cselédek csalásainak, kik a' nép közül szegődtetve, ahhoz folyvást szítanak, 's vajmi sok robotot, mint mondani szokás, elföldelnek, minek kézzel fogható bizonyságául szolgálnak az ugy nevezett kereseti napszámok; kinemállás és robotbecsü miatt a' földesur nem ellenkedik jobbágyaival, 's barczák által nem csalatik meg. —

d) Több oldaluan, 's annak idején használhatja fel robotját, holott a' törvényszabta részletek leszolgáltatása mellett gyakran kell pénzes erővel pótolnia a' robotot; ellenben pedig gyakran szolgáltatnia, csakhogy robotjai leszolgáltassanak, különben a' földesuri munka hiánya miatt maradandott robothátralevőség elveszett. —

B. Az adózóra nézve hasznos a' szakmány.

e) Mert előre tudja, mikor és mi dolga lesz, a' magáét tehát a' szerint intézheti el, 's mivel tudja, hogy ha kiszabott dolgát elvégezte, huzamosabb ideig ismét ura idejének, jobban ügyekszik, semmint ha robotban szolgál, tudván, hogy a' legközelebbi héten ismét ki kellend állania, 's látván, hogy minden lépten a' felvigyázó őrszeme nem kiséri, sót annak megvesztegethetését is ismervén, ügyekszik lehető legkisebb erőfeszitéssel kihuzni a' napot. Szakmány mellett, feltéve kivált, hogy a' szerződés a' teendőket kellőn körülirja, a' teljesitő szorgalma nő, ipara gyarapodik, 's tanulja becsülni az időt; robotszolgálat mellett ellenben ügyekszik a' napot tékozlani, és renyhül.

f) Minden megvesztegetésnek, 's a' nép erkölcsei ez utoni megromlásának eleje vétetik.

g) Magának dolgozni minden esetre több időt nyer, mert a' szakmány eszméjében már benn foglaltatik, miszerint a' szakmányos huzamosabb munkát teljesít, 's e' szerint alig kellend minden öt vagy hatodik hétben urdolgára mennie, de ugyanaz nap, mellyen szakmányban dolgozik, magának is tehet

egy fordulót, mert most már nem óraszám dolgozik. Innen magyarázható meg, miért nem tér vissza szivesen a' szakmánytól robotra sem jobbágy, sem földesur. Ki a' szakmánynak robot ellenébeni hasznáról kétkedik, ám tekintsen meg egy szakmányban dolgozó helységet, 's bizonyára nem fogja látni, hogy késöcskén áll ki a' munkás, hogy 6-or kalapál a' kaszás, hogy egymást éri a' lajtnál a' gyüjtő, 's lézeng a' rudas-hordó, 's a' t.; tapasztalni fogja ellenben azt, hogy öregе apraja emberül dolgozik. —

Épen nem kétkedem arról, miként a' fennebbi szakmány-szerződéseken kivül más hasonló egyezkedések is vannak hazánkban, sőt szeretem hinni, hogy azoknál jobbak is léteznek, 's ezekről tudomást venni igen kivánatos. Minden esetre tehát érdekében áll a' törvényhozásnak szintugy, mint a' földesurnak a' szakmány által a' robot károsabb kinövéseit paralyzalni; hogy azonban a' szakmány az adózót felette ne terhelje, minden esetre czélszerű, hogy a' kötések törvényes megyei küldöttség befolyásával szereztessenek, valamint hogy általában a' vmegyére bizatott a' fuvarozási szakmányok meghatározása is. —

HARMADIK SZAKASZ.

A' közelebb mult tiz év alatt szerzett néhány örök- és ideiglenes váltságok vázlata.

Felső-Lő. — Vasmegyében fekvő német falu, 600 lakossal, liszt- és fürész-malmokkal; a' lakosok nagy lovakat nevelnek, kereskednek és gyolcsot készitenek. Fényes 1. 368. „Felső-Lő már mintegy tiz év óta földesurával urbéri adózásaira nézve időleges egyezést kötött, melly szerint azok helyébe nevezetes készpénz-összeget fizetett, egyedül az urbéri favágást, és vadászatot szolgálván le természetben.

A' sovány hegyvidékben egy egész teleknek dézma- és robot-váltsága száz vforintra volt számitva; a' füstpénz e' kivül, valamint nevezetesb legelő-pénz is készpénzben fizettetett; csak a' legfeszitettebb szorgalom és minden apró kereset-források használása tette képesekké a' lakosokat, a' közel hatezer váltó forintra rugó, 's reájok nézve roppant sommát évenkint kiteremteni és kötelezésöknek megfelelni. — És mégis inkább ezen erős szerződéshez ragaszkodtak, hogysem a' robotot és kilenczedet természetben szolgálták, vagy adták volna; mi tanuságul szolgálhat, milly nyomasztó teher légyen a' földmivelőre nézve az urbéri kötelék, és hogy soha virágzásnak nem indulhat olly ország, mellyben a' feudalis robot és kilenczedadó a' földmivelőt restté, korhellyé teszi, és minden ipari kedvét leveri.

Azon kérelemmel járultak tehát a' felső-lőiek földesurukhoz, hogy 20 évi jövedelme középszámával egyenlő

váltsági sommáért őket urbéri tartozásaiktól végkép felmentené. — Az egyesség 1840-iki őszszel meg is köttetett. A' földesur, gróf Batthyány Gusztáv, 40,000 ezüst forintnyi váltságdíjért lemonda mindazon jogáról, melly Felső-Lőn birtokában volt, vagy lehetett volna, a' törvényhatósági jogot kivéve, 's Felső-Lő közönségét minden urbéri és jobbágyi kötelezések alól fölmenté. — Zálogba adá egyuttal 32 évre a' földesur 13 holdnyi szántóföld- és 96 hold erdőből álló majorságát 32,000 frtért. Az egész váltsági dij nyolcz részletben, negyed évenkint vala fizetendő 5% kamattal.

Felső-Lő váltságát lefizetvén, ma már szabad; 's bebizonyitá:

a) Milly nagy arányban növekedhetik az országban a' földbirtok becse szabad adás-vevés és a' tulajdonjog által; nevezetesen eladott egyik jobbágy egy 32 ezüst forintért elzálogositott részdarabot 200 ezüst forintért.

b) A' felső-lőiek a' közlegelőt megszünteték, 's a' nyári istálózás tetemes hasznot reméltet a' sovány földekre nézve.

c) Epreskert ültetését határozták el; 's szemlélődésüknek sikerült kiirtott nehány hold rosz legelőnek (hajdinával bevetett) termését 200 ezüst forintért eladni 'stb.

d) Iskoláit rendezte a' község.

e) A' perlekedések és ellenkedések a' földesurral megszüntek, 's a' váltságosak összevetett vállakkal javitják helyzetüket. — Rövid értekezés az urbéri terhek megváltásáról 47—58.

Felső-Lőt követte még két szomszéd kis közönség. Schmiedtaith és Weinberg német falvak, amaz 133, ez 200 lakóval. Határuk sovány.

Kokasd. Német falu Tolnamegyében, 986 lakossal. Jó bort termeszt; kövér réteket bir. — Azon rész, melly elsőben magát idősb Bezerédj Istvántól megváltá, $24^{5}/_{8}$ hely és némi maradék földből áll, miután tartoztak

szolgálni évenkint összesen $1392^2/_8$ marhás napot. Kenderfonás helyett, egy állománytól 6 gyalog napot számitva, $144^6/_8$ gyalogszeres napot. — Tizenkilencz házas zsellér szolgált 342 gy. napot. A' házatlan zsellérek nem vétettek fel.

Noha pedig a' kokasdiak elismerék, hogy egy marhás napot 2 ezüst forinton, egy gyalog szeresnapot pedig 14 ezüst krron alul nem szolgálnának, mindazonáltal a' szekeres napok 48, a' gyalog szeresek 12 pengő krjával számitattak. A' marhás- és kézi napszám értéke e' szerint tőn 1211 forint, 9 krt pp. Ház 62 levén, a' füstpénz 62 ezüst forint. A' kilenczedre nézve, ide értve a' szőllőhegyet is, 1837., 1838. és 1839. évekről vétetett a' középszám, 's folyó középáron árositva, tett egyetemben 715 frt, 20 krt; a' fennebbivel együtt pedig összesen 1988 frt 29 krt ppben; mi $6^0/_0$-val tenne 33,141 frt tőkét, 19 házas zsellér és $24^5/_8$ hely összesen 27 sessiót levén, — e' szerint 27 : 33,141 frt = egyegy jobbágy telekre, 's illetőleg 8 házas zsellérre esnék 1223 frt $44^2/_4$ kr., — ez öszletből azonban 324 frt $44^2/_4$ kr. elengedtetett, és igy egy állománynak váltsága 900 ezüst forintban, összesen pedig 24,300 ezüst forintban állapitatott meg akkint, hogy az egész tartozást 1841—1845-ig bezárólag, négy esztendeig 4825, az utólsó évben pedig 5000 forintnyi részletekben $6^0/_0$ kamattal lefizetni tartozzanak.

A' „tized-szedés" joga feletti papi szerződés a' jobbágyokra ruháztatott át; kiknek egyuttal a' közlegelő is átengedtetett — olly kikötéssel, hogy a' zselléreknek részét, ha kivánják, azonnal külön kihasitani tartozzék a' község, hasonlólag az iskolamesterét és papét ís. — A' földesuri hatóság épségben maradásával a' szerződés idősb Bezerédj István, és utóbb a' falu többi részére nézve gr. Festetics Rudolf urakkal a' kokasdiak részéről, 1841-ben életbe lépendő, megköttetett. (Társalkodó 1841. 5. szám).

„A' kokasdiak, mond Bezerédj a' Pesti Hirlap

13-ik számában, az örök szerződésnél fogva átvett közlegelőt, az istálóbani marhatartásra szándékozván emelni gazdaságukat, és igy a' legelő nagyobb részét jövedelmesb mivelés alá venni — a' kilenczedet és a' papi dézmát, ugy szinte zálogos birtokukat koránsem készülnek azonnal egyedi közvetlen haszonvétel tárgyául venni, hanem mint legalkalmatosb és biztosb módon tehetik, ebbeli minden jövedelmüket közre behajtván, azokat megváltási tartozásaik lefizetésére akarják forditani. És csak akkor, midőn már semmivel sem fognak tartozni, sőt talán némi köztőkére is tesznek szert, és a' zálogos idő eltöltével visszanyerendő summákat is szabad gyümölcsöző tőkének fogták részökre biztositani, kivánnak helyt adni az egyedi közvetlen igényeknek, élvezetnek és körülmény szerinti felosztásnak. — " — Hasznos ujjmutatás ez magukat megváltó községeknek.

A' felső-lőiek is a' contributio fedezésére osztatlan köztelket hagytak, 's egyebek közt a' bolt-állitási jogot is a' községre ruházták, hogy ez úton is váltsági tartozásuk letisztázására uj jövedelmi forrást nyissanak.

A' szentesi váltság ügyének szintén a' váltságöszlet biztositékául kihasitott 20,000 hold föld adott ujabb kedvező fordulatot.

Nagy-Szalók. — Német falu Szepesmegyében, közel 1,500 vagyonos lakossal, kik juhokat tartanak, pálinkát főznek és gyolcsot csinálnak, 'stb.

Wagendrüssel. — Német bányaváros 2,400 lakóval. Vasbányák és hámorok.

Mühlenbach. — Német falu, közel 500 lak., fűrész- és liszt-malmokkal.

Remete. — Német bányaváros a' Göllnicz vize mellett 2100 lak., gazdag vasbányákkal.

Göllnicz. — Tót-német bányaváros, a' Göllnicz vize mellett magos hegyek közt. Mintegy 6000 vagyonos lakókkal. — E' város még a' 13-ik, 14-ik, 15-ik és a' 17-ik századokban nemi királyi kiváltságokkal megajándékoztatott; de az ekkori idők mostohaságánál fogva

a' szepesi grófok birtokába és uri hatóságuk alá kerülvén, az $183^{2}/_{6}$-iki 8-ik törvény hozataláig hasztalanul küzdött megváltásáért, mig végre 1838-ik évben e' törvény kedvezése mellett a' mélt. gróf Csáky családdal kötött, 's felsőbb helyen is helybenhagyott szerződés által örök megváltásának kivivása sikerülvén, Ő Felsége 1844-ik évi május 2-án kelt kegyes kiváltságlevelében régi kiváltságait megerősiteni, és uj benső rendezéssel megajándékozni méltoztatott. — (V. Ö. Erdélyi Nemzeti Iparunk 133-ik lapon. — Pesti Hirlap 117. és 403-ik számokban).

A' fennevezett városok és falvak Szepesmegyében feküsznek, 's leirásuk Fényes 3-ik kötetéből vétetett.

Ótomány. — Biharmegyében fekvő magyar falu, igen kies és termékeny vidéken, 1133 lakossal. Fekete szántóföldei gazdagon teremnek, kaszálója 's nádlója bőséges, van erdeje 's jó bort termő szőllőhegye. (Fényes 4. 93-ik lap.) — Megváltása emlitetik a' Pesti Hirlap 133-ik számában.

Héthárs. — Tót mezőváros a' Tarcza mellett, 1,200 lakossal, jó rozstermő földe, erdeje és legelője bőven, liszt- és fűrész-malmai. (Fényes 3. 256). Héthárs helysége még a' XIV-ik században a' Tárczay nemzetségtől némi kiváltságokat nyert, mellyeket Dessewffy János, ki a' mohácsi veszedelem után a' Tárczaiaktól, Zápolya ideje alatti hűtlenségi vád miatt elvett tarkői urodalmat nyerte meg, ehhez tartozván a' nevezett mezőváros is, nemhogy csonkitotta volna, sőt tetemesen nevelte, nevezetesen a' ház- és földbér fejében évenkint fizetendő 304 vonás forintokban alkudott meg velök, részesitvén őket egyszersmind ezen fizetésért a' korcsmai és vásári jövedelemben is. És igy több századokon át mentek levén a' robottól, 's földeiket is minden teher nélkül szabadon használván, mi csuda, ha az 1840-ik évi törvény után teljes függetlenségüket ohajtva, mindjárt 1840-ben folyamodtak a' földesuri hatalmat felettök gyakorlott Dessewffy-nemzetséghez tökéletes megváltásukért.

Az egyezés akkor nem sikerülvén, a' család ennek eszközlésével egy választmányt biza meg, melly 1843-iki junius 20-án Eperjesen tartott nemzetségi gyülésre be is mutatta az örökváltsági szerződés főpontjait, miszerint az eddig is mindig csak 304 váltó forintban fizettetett bér- és nemzetségi hatóság alól felmentetnek, a' nemzetség által $^2/_3$ részben vett korcsmai és vásári haszonvétel rájok ruháztatik — 12,000 ezüst forintért, évenkint 1000 forintot köteleztetvén fizetni. (V. Ő. P. Hirlap 176. sz). Ez egyezést azonban siker nem követte, mert a' héthársi jobbágyok, bizván földesuraik loyalitásába, ügyvédet sem vettek magok mellé, hanem megalkudtak a' D.-család gyülésével, általa tétették fel az örökváltsági szerződést, 's 8000 egynehány száz forintot le is fizettek. És most ime — a' családnak néhány tagjai, kik a' szerződést aláirták, de időközben ollyanoktól, kik alá nem valának irva, cessiót kaptak, kikeltek a' szerződés ellen, 's háboritják szabadságukban a' megváltottakat. Sárosmegye rendei választmányt küldének kiegyeztetésre. (Pesti Hirlap 358. sz).

Csicsón. — Falu Komárommegyében közel a' Dunához, 900 lakossal, termékeny földe, szép lovakat tenyészt (Fényes 1. 150. l). Négy csicsói jobbágy gróf Zichy Istvántól az urbéri kilenczed, füstpénz és robotok alól örökösen megválták magukat, egy egész sessio 800 pengő forintot fizetvén két részletben. — Utólsó a' legfurcsább pontja a' szerződésnek ez: „10. Fenntartja magának az urodalom, ha netalán jövendőre némelly uj tartozások a' jobbágyokra törvényesen rovatnának, az azok iránti törvényhatóságot és jogot," 'stb. (Pesti Hirlap 256-ik és 138-ik számokban.

Szentes. — Népes magyar város, közel a' Tiszához, Csongrádmegyében a' Kurcza vize mellett. Népessége 20,060 lélek. Földe gazdag termékenységű, mert minden ugarlás, trágyázás nélkül csak egyszeri szántás után őszi gabonából 5—24 magot ád. (Fényes 4. 164—

168). Szentes városa lakosainak egy része, u. m. 190 2/4 sessiót biró gazdák, és 430 házas zsellérek a' földes urodalomhoz 1832-ben, urbéres tartozásaiknak készpénzül, a' kilenczednek pedig meghatározott szem-mennyiségbeni leróvhatásáért folyamodván, kérelmüket egyebek közt azzal motiválták: „hogy igy mezei gazdaságuk után jobban utána látván, ez által nemcsak adójukat könnyebben leróvhassák, hanem önállapotjukat is jobb helyeztetésbe tehessék."

Folyamodásuk következtében kötést szerzett velök a' földesurodalom 12 évre, melly szerint egy sessio után fizettek: 1 itcze vaj helyett 21 krt, 2 kappan helyett 18 kr., 2 csirke helyett 6 kr., 12 tojás helyett 3 kr., borju-pénz fejében 4 kr., egy gyalog szeresnapi számért 15 kr., egy szekeres 30 kr., hosszu fuvar helyett 1 forintot, füstpénz 1 forint, nádlás helyett 24 kr., kilenczed helyett egy sessio után adtak 12 véka buzát, 12 véka árpát, 8 véka zabot, 's egyebet semmit.

Alig három évvel későbben, 1835-ben december 15-én, az ideiglenes szerződést örökösre kérék átváltoztatni, 's az örökváltsági szerződés hosszabb egyezkedés után (bevezetésül elmondatván, mikint a' mélt. grófok tekintvén, hogy azon városnak mind számos népessége, mind fejledező miveltsége önállásu alkotmányt kivánnának, és ez által nemcsak urbéres viszonyaikból eredt többrendbeli panaszai megszüntetnének, hanem igy erősebbé és népesebbé válván, a' haza szolgálatjára, mellynek viselésében magát mindenkor jelesen kitüntette, benne a' nemzeti szorgalom, erő 's jobblét kifejlődvén, még alkalmatosabbá tétethessék; nemkülönben azt, hogy a' földesuraság iránt dicséretes buzgóságát bárhogy minden időben bebizonyitani iparkodott, de országutban fekvésénél fogva a' közterhek tetemesebb 's gyakoriabb volta miatt, az uri szolgálatok pontosabb teljesitésében akadályoztatván, — ő méltóságuk gazdálkodása elómozditására czélirányosan nem forditathattak, mindezekért, kiváltképen pedig azért, mivel ő méltóságok többrendbeli,

ezen város birtokánál örököseikre nézve hasznosabb javitásokat, szerzeményeket, és várandó igazaiknak visszaváltását tenni törekedvének), — 1836-iki januárius 10. meg is köttetett; melly szerint az egész határ, (556⁶/₈ sessio (56 hold), 2293 ház és 1098 hold szöllő, átalában 1100 négyszegü öllel számitva), kivévén 11,200 holdat, minden uri javadalmak, épületek és hatóság átadását 1,361,572 frt, 47 kr. e. p.ben örökösen megváltták, — 's 30,000 pengő forintot azonnal le is tettek. Ezen szerződés szerint tartoztak 1836-iki jun. 1-én 907,715 frt, 11¹/₃ krt, 's 1837-iki januarius 1-ő napján a' többi 453,857 frt, 35²/₃ krt ezüst pénzben letenni; azonban az 1836-ik évi rosz termés, a' barmokban szenvedett nagy károsodás és egyéb nem várt, előre nem látott körülmények, nevezetesen az, mert költsön pénzt nem kaptak, — lehetetlenné tette nékiek váltsági tartozásukat lefizetni; 1837-iki aprilis 19-ik napján tehát ujabban szerződtek a' földesurodalommal, kötelezvén magukat 20 esztendő alatt az egész váltságot részletesen lefizetni, 's biztositékul 20,000 hold földet, minek ¹/₃-da jó szántóvető föld, ¹/₃-da jó kaszáló, ¹/₃-da pedig használható jó legelő legyen, kihasitának a' legelőből, olly végre, hogy azt haszonbérbe adván, annak jövedelméből fedeztessék a' váltsági öszlet.

Több akadályok következtében a' földesurodalom a' fennebbi husz évet még négygyel megszaporitá, 's évenkint tartoznak fizetni 90,000 ezüst forintot még husz évig: mi által a' váltsági tőke 5⁰/₀-val le lesz törlesztve. — E' szerződés szerint egy marhás nap 30 krral, egy gyalog nap 15 krral, egyszáz kéve nád 5 e. forinttal, egy pozs. mérő kétszeres búza 1 frttal, egy pozs. mérő árpa 48 krral, egy p. mérő zab 36 krral árositatván, a' szőllődézma-váltság összesen 1320 ezüst forinttal, a' füstpénz szokás szerint 1 frttal, a' füzesek jövedelme 360 frttal vételvén fel, az apró dézma pedig végkép kihagyatván, egy sessio földre esik (56 hold) 750 e. frt, és fizet évenkint 60 frt 12 krt, egy házra esik 100 e.

frt, és fizet évenkint 8 frt 12 krt, egy hold szöllőre 30 e. frt, és fizet évenkint 2 frt $24^{24}/_{40}$ krt.

'S e' szerint e' nagyszerü váltság már csakugyan fog sikerülni; és pedig annyival inkább, mert az 1837-i szerződés 9-ik pontjában az egyeseknek megváltása megengedtetvén, ez engedménnyel többen éltek; másfelől pedig a' biztositékul kihasitott földek holdja nagyrészt két ezüst forinton felül adatott éves haszonbérbe.

Ideiglenes váltságot szerzett jobbágyaival Temesmegyében Endrődy József földbirtokos 1834-ben, következő feltételek alatt: jelesűl előre bocsátván azt, hogy helysége a' 2-ik osztályu 1). minden egész telkes gazda természetben leszolgálni tartozott $35^{3}/_{4}$ gyalog napért, egyet 10 e. krjával véve, fizet 5 ft 55 krt. 2). A' többi robotokért a' korábbi törvény értelmében 7 frt 05 krt. 3). Füstpénz 1 frt. 4). Tizedczím alatt 12 pozs. mérő őszi és 16 pozs. mérő tavasziért, amannak 3, ennek 1 e. frttal árositva köblét 26 frt; összesen tehát 40 e. frtot tenne az urbéri adók készpénzi aequivalense; a' földesur azonban elengedett 3 e. forintot, 's igy minden egésztelkes jobbágy fizet évenkint 37 e. frtot; miért minden uri tartozástól szabad.

„E' szerződésnek, mond a' közlő a' Pesti Hirlap 1841. 91-ik számában, legsarkalatosabb pontja ez: hogy annak változhatlan épségben tartására a' földesur örökösen köteleztetik, midőn a' jobbágynak, ha valaha ezen szerződést magára nézve terhelőnek tartaná, szabadságában álland e' szerződéstől elállani, miután előbb egy évvel már ebbeli szándokát az uraságnak feljelentette. — De bár a' szerződés (1841-ben) 7 év óta áll, bár a' jelen 1841-ik év minden tekintetben olly mostoha, hogy ehhez hasonlóra a' legélemültebb agg is alig emlékezik, jobbágyaim mindazonáltal nemcsak hogy örömteljes szívvel ragaszkodnak szerződésükhöz: — söt áldják az órát, mellyben ezen rájok nézve annyira üdvös eredményü szerződés köttetett, mert azóta anyagi jólétök virágzóbb

lőn, 's hajlékaikat megelégedés, béke 's boldogság övezi körül." —

Legujabban ismét Borostyánkő, Szulczriegel, Tauchen, Mariasdorf, Schönherrn, Csehi és Szerdahely város és községek váltották meg magukat Batthyány Gusztáv és Kázmér grófoktól.